

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

LOLLAND VII
MARIBO KØBSTAD

C. C. HAUGNER

MARIBO HISTORIE

ANDET BIND:
KØBSTADEN

FORFATTERENS FORLAG

1938

CLICHEERNE LEVERET AF
PRESSENS ILLUSTRATIONSBUKEAU
—
TRYKT I LOLLANDS-POSTENS TRYKKERI
MARIBO
—
Oplag 1500

*Lolland-Falsters historiske Samfunds
Stifter og Fører gennem 26 Aar*

Amtsforvalter A. HOLCK

tilegnet

I.

BYSTYRET OG DETS DOMÆNER

By end medt guds naade Danmarks Slæigtz norrigz venders og gotz koning og hertugh q
pomenz helpe alle man som these biff se eller hore kærlygh medt gudz og vor naade.
Oc kongz og ay off symmerlich naade og gunst for bedste oc bestandelze skyldt clostres
byggestulendz q Skemlinge. Omme ay oc q same stat Skemlinge ma bygges en
køpstad hvilken nyde skall alle privilegier oc frihed at købe oc sælge och alle andre
som andre køpstæder nyde. I Lolland. Erkebispestædet. Beforsymmet q alle maade. Det
In castro scti Michaelis bergi anno dny aythobij. Smita pponna an festu michaelis
archangelu sine sub sacro pincely apostu on pendenty

Kong Eriks Brev af 27. September 1416 om Købstadrettigheder for Skimminge. Her citer
Dokumentet i Rigsarkivet. I Nutidsskrift ser Brevet saaledes ud:

Vi Erik med Guds Naade Danmarks, Sverigs, Norrigs, Venders og Goters Koning og Hertug til Pommern
hilke alle Mænd, som dette Brev se eller hore, kærlygt med Guds og vor Naade. Og kundgøres, at vi af
synderlig Naade og Gunst til Gavn for det Kloster, som skal bygges (for Bedste og Bestandelses Skyld
Klosters bygge skullendes) i Skemlinge unde vi, at i samme Stad Skemlinge ma bygges en Købstad, hvil-
ken nyde skal alle Privilegier og Frihed at købe og sælge og alle andre, som andre Købstæder nyde i
Lolland, vor Rettighed uforsømmet i al Maade. Givet paa vort Slot Vordingborg Anno domini 1416 (MCDXVI),
nærmeste Sondag for Erkeenglen St. Michaels Fest, under vort Segl, her paausat og vedhengende.

Udsigt over Sønderø fra gl. Skevnæs.

Foto Ragna Zwick.

Byens ældste Lov.

ET KONGEBUD forvandlede den 27. September 1416 den lille Landsby Skimminge til Købstad — om ikke af Gavn saa dog af Navn. De Skimminge Fæstebønder, der samtidig blev ophøjede til Borgere, var hverken begejstrede eller taknemmelige. De havde ikke bedt om denne Ære og forstod næppe, hvad det betød for dem eller hvad Nytte, der kunde komme deraf. Skimminge var og blev i deres Øjne en lille, ussel Bondeby, enten man saa kaldte den Købstad eller ej; den havde for en Bondes overfladiske Betragtning ikke stor Udsigt til at blive andet, eftersom den manglede Mulighederne for Anlæg af en Havn og dermed Betingelserne for et let og billigt Samkvem med den store Verden, der begyndte udenfor Lollands Kyster. Den nærmeste Landdingsplads var ved Bandholm og dertil var en Mil ad Veje, der i Tørken kun var dybe, knoldede Hjulspor og i Nedbors-tiden et bundløst Ælte, saa Bæsterne havde nok at gøre med at slæbe

den tomme Vogn igennem. De Skimminge Bondere var nok mest optaget af, hvorledes deres nye Herskab paa det nye, hverken helt eller halvfærdige Kloster, vilde tæ sig overfor dem, om det vilde give dem taaleligere eller daarligere Kaar, end de havde som Fæstebønder under Kronen.

Men ventede Bønderne sig lidet af Købstadherligheden, saa havde Klosterfolkene desto bedre Øje for, hvad den købstadelskende Konges Gave betød, og baade de og Kongen var da ogsaa klar over, at det var dem og ikke Skimminges fattige Bønder, der skulde skabe den nye Købstad; thi det hed udtrykkeligt i Kongebrevet, at der maa »bygges« en Købstad i Skimminge; man var klar over, at de fattige Bønderhytter og deres Beboere betød lidet eller intet for den nye Købstads Fremvækst.

Resen angiver Privilegieaaret til 1421, og denne Fejl gaar igen hos flere senere Forfattere helt op til vor Tid. Aarstallet i Kong Eriks Brev er ganske vist ikke meget tydeligt; det kan godt være 1416, men absolut ikke 1421. Brevet er dateret Vordingborg Søndag den 27. September, og samme Dag udstedte Kong Erik paa Vordingborg Slot et andet naadigt Brev¹ til Klostret, nemlig Gavebrevet paa Kjuse Gaard og Fang, og her er der ikke Tvivl om, at Aarstallet er 1416; det kan der herefter heller ikke være for Købstadbrevet, der foran er gengivet i Cliché og med »Oversættelse« i Nutidsskrift.

Købstaden Skimminge eksisterede kun i to Aar; thi 1418 fik Klostret i Kraft af et Pavebrev Navnet Mariebo, der straks videreførtes til den nye Købstad.

Konsekvensen af at Byen blev Købstad var, at den ogsaa maatte have sit eget Ting og dermed en Byfoged. Tinget blev holdt paa Torvet under aaben Himmel og Byfogden har vel til at begynde med været en af Bønderne. Da Klostret var Byens Herskab, blev det ogsaa Klosterledelsens Sag at give Byen de Vedtægter, hvorefter der skulde leves og dømmes. Den ældste bevarede, men næppe den først udstedte. Købstadret² er fra 1488. Indledningen lyder kort gengivet saaledes:

»Vi Abbedisse, Confessor, Sostre og Brodre i Mariebo gøre vitterligt med dette vort aabne Brev« at efterdi Dronning Margrethe har givet Klostret Grimstrup Slot med al sit Tilliggende samt denne By Mariebo, fordum kaldet Skimminge, og efterfølgende Konger haver stadfæstet, at vi skulde have denne By Mariebo med al kongelig Ret i alle Maader, da ville vi, at disse efternævnte Artikler i vor By Mariebo til evig Tid skulde holdes.

Stadsretten omfatter 23 Artikler, der her (i lettere læselig Form) gengives og forklares.

1) *Hvem, der vil bo i Byen, skal føre et gudeligt og retskaffent Levned. Kan der føres Bevis for, at dette ikke er Tilfældet, skal vedkommende straks udvises af Byen.*

2) *Ingen maa købe eller leje Hus her i Byen uden Abbedissens og Confessors Tilladelse, og de skal love at være tro og bestandige i alle Klosters retfærdige Krav til dem, og det samme skal alle Bymænd være, som vil blive her i Byen.*

3) *Hænder det sig, at nogen udenbys Mand, dansk eller tysk. Købstadmand eller Bonde, farer her ind i Byen og gør Forprang, da skal han miste det, han har købt, og bøde som Sædvane er i andre Købstæder.*

At gøre Forprang vil sige at opkøbe Varer, der skulde føres til Torvs, og senere at sælge dem med Fortjeneste. Al Handel var forbeholdt Købstæderne; Varerne skulde føres til Byen og sælges der, men alt Salg skulde foregaa paa Torvet eller et nærmere beegnet Strog af Byen, og før Varerne var naaet derhen, var det ikke tilladt at købe eller sælge af dem. Formaalet hermed var at faa sat ens og billig Pris paa Varerne.

4) *Naar Folk kommer til Byen med Varer, vil vi (Klostret) have første Ret til at købe eftersom vort Behov er; hvis nogen gør os Skade heri, da skal han miste, det han har købt, og bøde to Mark til Klostret. Derefter maa Borgere og Bymænd, som bo her i Byen, købe, hvad de vil, indtil Klokkeren slaar 11. Derefter maa hvem der vil købe, hvad de kan. Men ingen maa købe, før den, der har noget til Fals, er kommet indenfor Søstermurens vestre Hjørne, eller ind paa Torvet ost fra. Ingen Bymænd maa driste sig til at lage udenbys Mands Penge at købe for eller gøre Forprang med her i Byen. Klostret og Byen til Skade. Findes nogen herimod at gøre, da haver han forbrudt til Klostret alt, hvad han har købt, og skal bøde en Tonde Øl til Byen.*

Klostret forbeholdt sig altsaa Ret til først at forsyne sig, efter at Prisen var sat paa Varerne. Derefter havde Byens Folk Ret til at købe, hvad de behøvede, til samme Pris, og først naar alle saaledes var forsynede, kunde udenbys Folk faa Lov at købe — hvis der var noget tilbage. Det laa da fristende nær for Folk udenfor Byen at faa en eller anden Bymænd til at købe for sig i den Tid, der alene var forbeholdt Bymændene; men blev det opdaget, mistede Manden altsaa baade Varer og Penge, og Bymanden, som havde hjulpet ham, maatte

bøde en Tonde Øl, som Bymændene drak, naar de holdt Bystævne paa Torvet.

5) *Hvo, som vil have nogen Jord eller Gaard her i Byen efter denne Tid, skal have begge Konventers (Abbedissen og Confessors Fæste-) Brev herpaa med Angivelse af, hvor bred og hvor lang hans Jord er, og hvad Landgilde og Arbejde og andre Ydelser, han skal svare heraf, samt andre Bestemmelser, som det er nødvendigt at fastslaa.*

Al Byens Jord ejedes jo af Klostret og blev kun givet i Fæste til Borgerne, hvorimod disse godt kunde eje Gaard eller Hus i Byen. Fæsteafgiften blev ydet i Naturalier, det saakaldte Landgilde, og i Arbejde for Klostret, dels i Form af Markarbejde, dels i Form af Kørsel og anden Tjeneste. De af Borgerne, der havde Jord eller Huse i Fæste af Klostret, var dermed hvad man kaldte Ugedagstjenere under Klostret.

6) *Hvo, som her i Byen bor og haver en hel Jord (i Fæste), han skal have Staldrum til mindst 4 Heste, og den, som har en halv Jord, skal have Staldrum til mindst 2 Heste. De maa ikke nægte nogen Hus, Øl og Mad, Seng og Hestefoder, men skal efter Lejlighed yde dette for Penge. Findes nogen som nægter Hus efter det her foreskrevet staur, da skal han bøde 3 Mark til Klostret og en Tonde Øl til Byen.*

Paabudet om at holde Staldrum havde i første Række til Hensigt at sikre de rejsende Staldplads til deres Heste i Byen. Dernæst var Paabudet vel ogsaa givet af Hensyn til al den Kørsel, der paahvilede de jorddrivende Borgere. Oprindeligt bestod denne Kørsel i Befordringen af Kongens Sendebud og rejsende, samt Kørsel af Materialer og Korn til eller fra Havne og de kongelige Gaarde; men 1455 havde Christian I fritaget Byen for al denne Kørsel mod at de i Stedet forrettede al tilsvarende Kørsel, der paahvilede Klostret, samt al Kørsel af Byggematerialer til dette. Paabudet om ikke at nægte rejsende Folk Husly, Mad og Drikke mod rimelig Betaling havde sin Grund i, at der paa de Tider ikke fandtes nogen Kro eller Gæstgiveri i Købstæderne, saa de rejsende vilde være ilde faren, om ikke Borgerne havde Pligt til mod en fastsat rimelig Betaling at give dem Føde, Natlogi og Staldplads. Denne Forpligtelse gik som alle de andre paa Omgang mellem Borgerne.

7) *For dette Gæste(give)ri de saaledes uforsømmelig skal opretholde, samt for det Arbejde og den Tjeneste, de skal yde os, giver vi dem fri Græsgang paa vore Skove og Marker til 4 Køer hver; men vil de*

have flere Koer paa Græsgangene hos os, da skal de betale Abbedissen Græspenge derfor efter det, man sædvanlig andre Steder betaler.

8) *Ligeledes unde vi dem at holde Svin udenfor deres Døre eller paa Svinesti, men ingenlunde paa vore Skove eller Marker uden at betale Oldengæld derfor. Og vi vil ikke tilstede dem at have Gæs paa vore Marker. De som ingen Jord har i Leje af Klostreet og sidde i Lejehus, de maa ingen Fæ have paa vore Marker uden at give Abbedissen Græspenge derfor, som andet Sted sædvanlig er.*

Svinene havde her som i alle andre Købstæder Lov at gaa og rode i Gaderne og gøre sig til Gode med Affald af alle Slags, som man uden videre smed udenfor sin Dør. Om Sommeren stank Gaderne derfor som den værste Losseplads og i Nedbørsperioder laa de i et tæt og dybt Ploere. Kong Hans' Stadsret³ af 1484, hvortil Maribo Stadsret flere Gange henviser, indeholder følgende for Renlighedssansen saare karakteristiske Bestemmelse:

»Ingen maa have Mødding eller anden Urenhed paa Stadens Stræde foran sin Dør, Hus eller Gaard over tre Dage efter, at Borgmesteren har ladet tilsige (at Gaden skal renses) under 3 Marks Bøde til Kongen og Staden«.

I tre Dage kunde man altsaa ganske rolig lade den udkorte Mødding ligge paa Gaden, inden man transporterede den videre, og var Borgmesteren eller Fogden ikke al for striks, kunde de tre Dage blive til mange. Man kan da rolig gaa ud fra, at Svinene har haft nok at gøre Sommeren lang i Gader og Stræder. Om Efteraaret gik Svinene i Skoven og aad Olden — d. v. s. Frugterne af Eg og Bøg — der var meget fedende. Skovejerne tog Penge derfor, den saakaldte Oldengæld, og denne maatte Borgerne altsaa betale, hvis de vilde have deres Svin paa Olden i Klostreet Skove.

9) *Ligeledes skulde de, som bo her i Byen, og har Jord af Klostreet, betale deres Jordskyld redelig tvende Gange om Aaret: Halvdelen i den Uge for Palmesøndag, og Halvdelen 8 Dage for Mikkelsdag uden længere Toven. Hvo, som ikke gør det, han skal bøde 3 Mark til Klostreet og en Tonde Øl til Byen. Denne fornævnte Jordskyld skal Byfogden med 4 Fjerdingsmænd opbære og afkræve og gøre Abbedissen rede derfor.*

Ved Jordskyld forstaas i denne Forbindelse sikkert den Skat, der blev opkrævet til Byens Administration og til de faste Skatter til Staten. Fjerdingsmændene var en Slags Rodemestre. Byen var delt i 4

Kvarterer eller Fjerdinger, som hver var underlagt en Fjerdingsmand, der bistod ved Ansættelse og Opkrævning af Skatten.

10) Hvis nogen lejer eller laaner Dravelkvinder, som ondt Leved fører, Hus i over to eller tre Nætter, da skal, om det bliver bevist, han som lejer eller laaner saadant Folk Hus, bode 6 Mark til Klostret og 2 Tonder Ol til Byen.

Dravelkvinder var løsagtige Fruentimmere som særlig spekulerede i Markeder og andre Folkesammenkomster. Naar de var jaget ud af den ene By, søgte de at klare sig længst mulig i den næste. At de havde Ret til at opholde sig to eller tre Nætter i Byen, er i Overensstemmelse med Herbergerpligten overfor rejsende. Desuden skulde Fruentimmeret først vise sin Uskikkelighed, før der blev Grund til at udjage hende.

11) Enhver Embedsmand, som kommer hid til Byen, Svend eller Mand, og køber eller lejer Hus og vil bruge sit Embede, han maa ingenlunde gøre det uden Abbedissens Minde og Confessørs Anvisning.

Embedsmænd var Betegnelsen paa Haandværkere. Erhvervet var ikke frit, thi hvis Bystyrelsen (her Klostret) fandt, at der var Folk nok i paagældende Fag, fik en tilrejsende Mand af Faget ikke Lov at ned sætte sig.

12) Der skal i vor By være en Byfoged og 8 Fjerdingsmænd, som Abbedissen og Confessor skal udvælge blandt de viseste og bedste Dannemænd i Byen, men med Bymændenes Villie og Samtykke. De skulle raade og sørge for Byens Bedste sammen med Abbedisse og Confessor. Og dem skal Bymændene og Almuen være horige og lydige i alle gudelige og skellige Anliggender. Og de skulle have Segl af besegle med det, som for dem rettelig handteres. Og de skulle love Abbedissen og Confessor at være tro og retfærdige i alle Klosters Anliggender. Findes de ikke at være det, da skal de straks afsættes og andre vælges i deres Sted.

Denne Paragraf er forfatningsmæssig set den vigtigste i hele Dokumentet; thi den giver Borgerskabet en Ret til gennem denne Ni-Mandsforsamling at tale med om Bystyret og om alle for Byen og dens Trivsel vigtige Spørgsmaal. Den er et ikke helt ringe Surrogat for de andre Kobstæders Borgmestre og Raadmænd. Selvom Ni-Mandsforsamlingens Beslutninger ikke kunde træde i Kraft uden Abbedissens og Confessørs Sanktion, saa gav den Omstændighed, at Byfogdens og Fjerdingsmændenes Segl gjorde et Dokument retsgyldigt, alligevel Institutionen en ikke ringe Autoritet. Desværre savner

Udsigt over Torvet fra Kirketaarnet paa Ostgavlen 1880-90

Udsigt fra samme Sted paa Ostgavlen 1938. Foto Georg Henriksen.

man i de meget faa Dokumenter, der er bevaret fra denne fjerne Periode, enhver Oplysning om dette Bystyres praktiske Resultater.

13) *Vi ville ej tilstede, at nogen bygger Tverhuse til Gaden efter denne Dag.*

Ved Tverhus kan vel ikke forstaas Gavlluset; thi hvorfor man skulde forbyde denne Byggeform, der var saa almindelig i andre Købstæder, f. Eks. Nakskov, er ret uforstaaelig.

14) *Vi ville, at Bytinget skal holdes med Byfogden om Torsdagen og sættes mellem 9 og 10. Slaas her nogen i Byen eller gøres nogen Vold eller Uret mod Klosters Bymænd eller Tjenere, da skal Byfogden kræve dem til Rette eller tage Borgen af dem. Og Bymændene skal yde ham Bistand til Rette, naar han klemter med Kløkken eller dem tilsiger. Hvo, som ikke gør det, skal bøde 3 Mark til Klostret og en Tonde Ol til Byen.*

Byfogden var altsaa baade Dommer og Politimester, og Borgerne maatte selv være Politi og paa hans Bud hjælpe ham med at fange eventuelle Voldsmænd og bringe dem under Slaa, saafremt de ikke straks kunde stille Kaution enten i Form af Penge eller ved at kendte Mænd gik i Borgen for dem. Paa Bytinget om Torsdagen behandledes iøvrigt alle Retssager lige fra Drab, Overfald og Tyveri til Sladder og Rygtesmederi.

15) *Hvo, der slaar Mand eller Svend paa Torvet eller i Byen, han vorder greben og skal staa til Rette efter Købstadsret. Soger han (Skjul i) nogen Mands Gaard og tillader (Hus-)Bonden ham at fare med Væрге ud af sit Hus, da skal han (Husbonden) betale den Skade, som herved forarsages, saaledes som foreskrevet staa.*

Herom hedder det i Kong Hans' Stadsret, hvortil der med Ordene »som foreskrevet staa« henvises:

Hvem der i Købstaden giver anden Mand Saar med Sværd, Kniv eller andet Vaaben, han skal for et aabent og mindre Saar bøde 6 Mark til den saarede, 6 Mark til Kongen og 6 til Byen, for 2 Saar 12 Mark til hver. Er Saarene dybere, da skal Skaden vurderes efter udnævnte Mænds Skøn. Mister den overfaldne Haand, Fod eller Øje, da skal Voldsmanden bøde med Livet.

Han skulde naturligvis ogsaa halshugges, hvis han slog nogen ihjel, og i begge Tilfælde var Hovedparten af hans Gods hjemfalden til Kongen og Byen. Om Opsætsighed og Vold mod Øvrigheden hedder det i Kong Hans' Stadsret:

Den der overfalder Borgmester, Raadmand eller Foged med

Ukvemsord og Slag, skal bøde 40 Mark til den overfaldne, 40 Mark til Kongen og 40 til Byen. Saarer Voldsmanden en af de nævnte Øvrigheds personer alvorlig, skal han bøde med Livet og Hovedparten af hans Gods skal være hjemfalden til Kongen og Byen.

Hvis Voldsmanden saarede anden Mand i dennes eget Hus, var han ogsaa hjemfalden til Bødlens Sværd og hans Gods til Kongen.

Disse strenge Bestemmelser tog ingenlunde ene Sigte paa alm. Voldsmænd eller paa Folk, der vilde hævne sig paa en Uven. Nej, de havde lige saa meget Ærinde til Mænd, som deres daglige Fredsomhed til Trods fik Bersærker gang, fordi de havde drukket sig fra Sans og Samling. Det var ikke ualmindeligt at Rusen drev Drabeligheden og Trangen til at øve »Bedrifter« op i en ellers skikkelig Mand, saa han greb sit Værge og styrtede Gade op og Gade ned og søgte Afløb for sit Mod og sin Daadtørst paa den første den bedste, der kom ham i Vejen. Var Bersærkerne flere i Tal blev baade Modet og Faren større. Saa klemte Fogdens Kløkke, og Mand kom af Hus for at gribe de deliristiske Kæmper, binde dem som Svin og sætte dem under Laas og Slaa. Næste Dag fik de saa Lov at bøde for deres ustyrlige Mod.

16) Ingen maa have Bagdøre ud til Marken. Hvo, som gør herimod, skal bøde 3 Mark til Klostret og en Tonde Øl til Byen

For Indførsel af alle Varer til Forhandling eller Forbrug i Byen betaltes en beskeden Afgift ved Portene. Meningen med at forbyde Folk at have Bagdøre ud til Markerne havde altsaa til Henigt at hindre Varcindmugling ad denne Vej.

17) Bliver nogen funden med falsk Maal, enten det er Alen eller Skæpper eller Maal for Brød og Øl, eller med andre Maal end dem, de har i Købstæderne, da skal han bøde efter gældende Købstadsret.

Med gældende Købstadsret sigtes formentlig til Kong Hans' Stadsret. Heri hedder det om ærlig Maal og Vægt. At alle Skæppemaal og Bismere skulde brændes d. v. s. mærkes med Byens Jern og desuden med Ejerens Mærke. Den, der brugte umærket Maal og Vægt, skulde bøde 3 Mark for hver Gang, han blev grebet i at bruge dem. Var Alen, Skæppe eller Vægt uærlig, skulde Synderen miste sit Gods og udvises af Byen.

18) Hvo, som tager Landsøl ind at sælge, han skal, om han findes med det, bøde 3 Mark til Klostret og en Tonde Øl til Byen.

Det var altsaa forbudt — uden særligt Privilegium — at indføre

Øl til Byen. Bryggeren og Købmanden skulde selv brygge det, der blev forhandlet.

19) *Ingen skal driste sig til paa Sogndage i Midfasten, paa Gudslegemsdag eller Skt. Pedersdag at skænke Øl eller Mad inden for Skt. Birgittes Kapel eller inden for Norreled eller inden for Osterled.*

Norre- og Østerled eller Port og Skt. Birgittes Kapel angiver de snævrere Grænser for Byen, og her indenfor skulde Fasten strengt overholdes.

20) *Falder her noget Sagefald i Byen, da skal Byfogden indkræve det og overanvorde det til Abbedissen.*

Sagefald var Indlægten af idømte Boder for Retsbrud; de tilfaldt Kongen, som lod dem indsamle gennem sine Lensmænd, der kun i sjældnere Tilfælde fik Sagefaldet skænket. Her var Sagefald skænket Klostret.

21) *Vi ville, naar vi tilsiger, at vor Byfoged skal bestille os Vogne fra Byen til vor naadige Herre Kongens Tjeneste og til vor naadige Frues og vor naadige Herre Bispens og til saadan særlig Tjeneste og Bud, saa ofte som Behov gores.*

Her mangler Eftersætningen, men Meningen er, at Bymændene skal efterkomme Byfogdens Tilsigelse om at stille Vogne til de nævnte Herskaber, naar deres Rejse falder gennem Maribo.

22) *Haver nogen fribaaren Mand eller nogen fribaaren Kvinde Hus her i Byen, da skal de betale deres Jordskyld og være fri for Arbejde, hvis de selv bor i deres Hus; men lejer de Huset ud, da skal de, som Huset lejer, gøre Arbejde, som andre her i Byen, med mindre de (Adelen) har Brev paa, at de, som sidder i Lejehuset, ikke skal gøre Arbejde.*

Bymændene havde som før nævnt Pligt til at gøre et vist Arbejde for Klostret. Adelen, der boede i Byen, var naturligvis fritaget herfor, og som en særlig Indrømmelse kunde de adelige Husejere endog faa Bevilling til at ogsaa deres Lejere var fri for Arbejdsydelsen.

23) *Vil Mickel Værkmester bode til Klostret for Klosters Tjenere, som blev ihjelslagne i hans Brod og Bud, da maa han bo her i Byen og ellers ikke. Men siden ville vi aldrig have nogen Værkmester boende her i Byen.*

Denne sidste Paragraf omhandler altsaa et ganske specielt Tilfælde. Betydningen af Ordet Værkmester er skiftende i de skiftende Tider; men paa den Tid anvendtes Betegnelsen bl. a. paa Folk, der fremstillede Krigsmateriel. Det maa vel formodes, at Michel Værkmester

har drevet denne Haandtering, og at nogle af hans Folk blandt Klosters undergivne er omkommen ved en Sprængningsulykke. Hvis han havde gjort sig skyldig i Drab, var han sikkert bleven forvist Byen efter at have givet Mandebod. Nu kan han vælge enten at betale Bod og blive i Byen, eller slippe for Bod ved at flytte bort. Men for ikke at faa Ulykken gentaget, bliver det altsaa fremtidig forbudt at drive slig farlig Virksomhed i Byen.

Dokumentet slutter saaledes:

Disse fornævnte Artikler hver for sig vilde vi skulde ubrodelig holdes, og skal vore Bymænd her i Byen rette dem efter Loven og Haandfæstningen, som andre Købstæder i Landet given er. Saa megen (Myndighed) er os af højbaaren Fyrstinde Dronning Margrete og højbaarne Fyrster Kong Erik, Kong Christian og Kong Hans vor kære naadige Herre, som nu er Konge i Danmark, givet, saa vi det med rette paabyde maa.

Til Bevidnelse heraf lade vi begge vore Konventers Segl hænge nedenfor dette Brev, som givet er i Mariebo Anno domino 1488 den Fredag næst for Skt. Laurenti Dag.

De to Konventers Signeter her tales om, er afbildet i første Bind Side 32. Skt. Laurenti Dag er den 10. August.

Kong Hans' Stadsret — hvortil der formentlig henvises med Ordene om Loven og Haandfæstningen — kan næppe siges at være en Lov, som alle Byer skulde rette sig efter; thi Stadsretterne var endnu paa denne Tid ret forskellige de forskellige Steder, og Kong Hans' Stadsret kan derfor kun opfattes som en Slags Forskrift, hvoraf hver By kunde tage, hvad der passede netop for den. Efter de i Maribo Stadsret anførte Henvisninger at dømme, maa alle de alm. Regler i Kong Hans' Stadsret være betragtet som gældende i Maribo, og det kan vel derfor til Belysning af Livet i Byen være paa sin Plads at gengive nogle af denne Lovs mest karakteristiske Bestemmelser.

Til Forebyggelse af Trætte om indgaede Handeler fastsatte Stadsretten visse Regler, der, i Modsætning til mange andre af dens Bestemmelser, blev nøje overholdt. Havde en Mand købt en Ting, befæstet Købet ved Haandslag og taget Tingen med sig, kunde han, om han bagefter fortrod Handelen, faa den til at gaa tilbage endnu samme Dag mod at betale Sælgeren 4 Skilling i Tilbagekøb. Men havde Køberen beholdt det købte hos sig Natten over, var han pligtig til at lade Handelen staa ved Magt. Var der drukket Lykkekøb (Lidkøb)

paa Handelen, kunde den ikke ændres, men Købeten maatte betale, hvor dyrt han end havde købt.

Spedalskheden var endnu paa Kong Hans' Tid en alvorlig Plage, og derfor blev de gamle Regler om spedalskes Behandling optaget i hans Stadsret. For at forebygge Smitte, blev de spedalske indespærret i de saakaldte Skt. Jorgens Hospitaler, hvoraf der var et i Bregerup, hvor nu Soholt ligger. Opholdet paa disse Hospitaler var ingenlunde en frivillig Sag, hvilket klart fremgaar af Stadsretten; thi den siger, at ingen spedalske Folk maa blive i Købstaden. Vil den syge ikke med det gode lade sig føre til Hospitalet, skal Ovrigheden bringe ham og alt hans Løse derhen med Magt og lade ham selv betale Udgifterne.

Sanitære Hensyn havde man naturligtvis ikke megen Forstaaelse af, og Svineriet inden- og udendørs var forfærdeligt. Nødtørftshuset blev f. Eks. rejst over en i Gaarden udgravet Grubbe, og naar den var fuld, gravede man en ny ved Siden af, flyttede Huset hen over den og smed et Lag Jord over den gamle Grubbe og dens Indhold. Stadsrettens Bestemmelser lader formode, at der var Folk, der end ikke gad gøre sig den Ulejlighed at grave en Grube, men foretrak at lade Ekskrementerne flyde hvorhen de vilde, helst ind til Naboen eller ud paa Gaden — saa var man af med dem. Dertor hedder det i Stadsretten, at ingen maa have »hemmelig Hus« nærmere Bystrædet eller sin Nabo end en god Alen, og det skal være jordgravet, saa ikke noget derfra kan flyde ud paa Gaden eller ind til Naboen. Straffen for Overtrædelse heraf var tre Gange tre Mark, d. v. s. tre til Kongen (Klostret), tre til Byen og tre til den, der paaklagede Overtrædelsen. Der var altsaa ligefrem sat en Præmie for Angiveriet, rimeligvis for dermed at opveje Ulysten til at rage i Klammeri med Naboen over en i de flestes Øjne saa ringe Ting.

Brandvæsnet var saare primitivt, og kom der Ild i et af Købstadens straalækte Huse, var det alene Vindretningen som bestemte, hvor stor Del af Byen der skulde blive Luernes Rov. Var Vinden ikke alt for stærk, kunde der være Haab om at standse den ved at nedrive et eller flere Huse. Brandforsikring kendtes jo ikke, og hvis det lykkedes at standse Ilden ved at jævne et Hus eller to med Jorden, kunde der bag efter blive stor Uenighed om, hvem der skulde betale Erstatning for det nedrevne Hus. Den nemmeste Udvej var da at nægte at betale noget med den Motivering, at var Huset ikke blevet revet ned, var det brændt. Derfor bestemte Stadsretten, at den Mand, hvis Hus eller Tag blev nedrevet for at standse en løssluppet Vaadeild, han skulde have

fuld Erstatning hos dem, hvis Huse derved blev skaanet for Ilden. Erstatningen skulde fastsættes og lignedes af Øvrigheden.

Tidlig op og tidlig i Seng var Reglen i de Tider. Om Vinteren var det Sengetid Kløkken 6—7. Og saa havde ingen noget at gøre paa Gaden, og da allermindst Folk, som var ukendt i Byen; de var straks at anse som fordægtige, hvis de traskede rundt paa Gaderne efter Sengetid. Dette fandt Udtryk i Stadsrettens Bestemmelser om, at hvis Vægterne fandt nogen ukendt paa Gaden om Nattetider eller at Klokketimen er ved Ni, da skal han følge Vedkommende til hans Herberg, og har han intet Herberg, skal han sættes i Fangehullet til næste Dag, og skal da gøre rede for, hvorledes det kan gaa til, at han ved Nattetider render herbergløs om paa Gaderne.

Spillelidenskabens Gang — som alle Dage før og siden — stor, og Stadsretten søgte at dæmme op for den ved en Bestemmelse om, at den, der i »Dobbel eller anden Leg« (Spil) tabte mere end en Skilling, ikke havde Pligt at betale mere, og den vindende ikke Krav paa mere. Resultatet af denne Lovgivning blev kun, at Begrebet »Spillegæld er Æresgæld«, blev Rettesnor for enhver Mand med nogen Selvagtelse; netop den Omstændighed, at Loven fritog ham for enhver juridisk Forpligtelse, gjorde Ærespillets til at betale saa meget større. Loven fik altsaa paa dette Punkt ingen praktisk Betydning. Paa andre Omraader kunde Stadsrettens Paragrafer om Dobbel og Spil derimod nok faa Betydning; det gælder utvivlsomt Bestemmelsen om, at hvis Spillerne kom op at slaas om Spillet, havde den som fik Huggene ingen Krav paa Boder af Modparten, hvilket ellers var Tilfældet; derimod skulde Voldsmanden bøde til Kongen (Klostret) og Byen som sædvanlig. Yderst drastisk var Bestemmelsen om Drab som Følge af Spil; den lød i al sin Korthed saaledes: Blicher nogen ihjelslagen i Dobbelspil, da skal han jordes under Galgen, og den, som hannem ihjelslog, skal bøde Liv for Liv. Det var saa haard Konfekt, at man tvivler paa Paragrafens Holdbarhed i Praxis; thi kun simple Forbrydere som Tyve og Mordbrændere blev hængt og begravet under Galgen. At blive halshugget med Sværd udelukkede derimod ikke Begravelse i Kristenjord.

I KLOSTERTIDEN var Abbedissen Byens fornemste Øvrighed; men Skellet mellem den katolske og lutherske Klosterperiode — der var saa skarpt, at de i Virkeligheden kun havde Navnet tilfælles — satte ogsaa Skel i Klosterledelsens Herskabsforhold overfor Byen. Det

katolske Klosters Abbedisse og Konfessor var som nævnt Byens *absolute* Øvrighed. De gav Byen dens Vedtægter og Love, de udnævnte Byfoged og Fjerdingsmænd, hvis Myndighed ikke rakte længere end, at deres Beslutninger for at faa Gyldighed skulde være sanktioneret af Abbedisse og Konfessor. Vi ved grumme lidt om Byens Styrelse i denne Periode; navnlig Fjerdingsmændenes Opgaver er lidt uklare. Her som andre Steder havde de naturligvis det Hverv at tilsige Borgerne, naar de efter Tur skulde yde Arbejde, Ægt eller andre Ydelser; men Udtrykkene i Vedtægten: at »de skulde raade og sørge for Byens bedste«, lader formode, at de har haft videregaaende Opgaver og Myndighed. Byen var meget lille, talte vel i 1488 højst et Par Hundrede Sjæle, og to Fjerdingsmænd i hver af dens fire Fjerdinger maa synes urimelig stort, om de ikke havde andre Opgaver end den almindelige Tilsigelsepligt. Byfogden var naturligvis en af Byens Borgere, han var Dommer i det lille Bysamfund, var Byens Politiovrighed og Borgernes Repræsentant i de sjeldne Tilfælde, hvor en Repræsentant var paakrævet. I bevarede Tingsvidner møder man jævnlig Navne paa de skiftende Byfogder; men udover Navnene foreligger der som Regel intet af videre Interesse. Klostret havde sin egen Foged paa Kloster-tinget, hvis Jurisdiktion omfattede alt Klostrets Tilliggende her paa Øen.

I Tiden mellem det katolske Klosters Ophævelse og det lutherske Jomfruklosters Indstiftelse er der forfatningsmæssigt intet sket; men det er troligt, at Byfogden efter Klosterledelsens Detronisering har tillaget sig adskillig mere Myndighed end tilforn, men nogen større Forandring indtraf ikke før et Par Aar efter Adelsklostrets Indstiftelse. Endnu 1557 nævnes Maribo ikke blandt Købstæderne, der har Borgmestre og Raad; i en kgl. Ordre om Skibsudrustning hedder det »Købstæderne paa Lolland-Falster og Undersaatterne i Maribo og Rodby«⁴. Kort efter maa Byen have faaet sin nye Forfatning med Borgmester og Raadmænd, og Abbedissens Myndighed er vel dermed blevet indskrænket noget. Hun havde samme Tilsynspligt og Overøvrighedsmyndighed, som var givet Lensmændene i de Købstæder, de havde i »Forsvar«; men jævnstilles med dem kan hun ikke, idet Borgernes Ydepligt til Klostret gav hende en Herskabsstilling, som Lensmændene ikke kendte. 1559 hedder det udtrykkeligt Borgmester og Raad i Maribo, og 1564, 1566, 1568, 1569 og 1570 nævnes Maribo da ogsaa blandt Lolland-Falsters Købstæder, medens Rodby ikke eksisterer i den Forbindelse⁵. Der er kun en eneste Afvigelse fra Reglen, idet der

Gaardinteriører Torvet Nr. 18.

Foto V. Paulli.

(Frk. Valentins Ejendom).

1565 udgaar Befaling til Borgmestre og Raad i Nakskov, Nykøbing og Stubbekøbing og til Byfogden i Maribo om Forbud mod Udførsel af Ærter⁶. Man maa have Lov til at se bort fra dette enkelte Tilfælde og regne med 1558 eller 1559 som Aaret for Maribos Ophøjelse i Købstædernes Række. Det maa ogsaa findes ganske naturligt, at Byen fik mere Selvstyre, da Klosterledelsen fra en myndig Abbedisse og Konfessor gled over i en tilfældig Klosterdames oftest vage Hænder. Borgmestre og Raadmænd nævnes jo aldrig ved Navn i de kongelige Kundgørelser, med mindre ganske personlige Forhold var tilstede. Det kan for Maribos Vedkommende paavises 1591 og 1593. Førstnævnte Aar udsendtes der Rykkerbreve til en lang Række Byfogder og Toldere, som stod i Restance med deres Indbetalinger til Statskassen. I denne lange Række finder man ogsaa: »Jacob Villumsen, Borgmester i Maribo, forhen Byfoged i Saksøbing«; han resterer 44 Daler paa sit Regnskab som Byfoged i Saksøbing for Tiden fra 4. April 1586 til 5. Juli 1588. Her er ingen Fejlskrivning eller Misforstaaelse mulig; thi 1593 rykkes han igen under samme Titel af Borgmester i Maribo og for samme Beløb fra Byfogedtiden i Saksøbing som to Aar for⁷. Fra samme Tidspunkt har vi ogsaa Underretning om en navngiven Raadmand. En af Maribo Kirkes nu forsvundne Ligsten var lagt over »Rheinholdt Rasmussen, Borger og Raadmand i Maribo, død den 14. Juni 1593«⁸.

Den Særstilling blandt Købstæderne, Maribo indtog trods Herligheden med Borgmester og Raad, hidrørte fra, at Byrderne med Ugedagstjeneste og Grundskat til Klosteret vedblev at bestaa, hvorved det gamle Forhold mellem Herskab og Tjener opretholdtes. Til daglig satte Borgerne næppe Pris paa at blive mindet herom; men naar de ved forskellige Lejligheder sendte Bønskrifter til Kongen, glemte de ikke at betegne sig som Ugedagstjenere for at synes saa ringe og trængende som muligt. Betegnende for Særforholdet er det ogsaa, at mange af de kgl. Skrivelser og Paabud, som gik direkte til Borgmestre og Raad i de andre Byer, gik for Maribos Vedkommende gennem Abbedissen. Da Borgerne 1565 skulde have Meddelelse om, at Kongen havde eftergivet dem de 1000 Daler, de var paalignet i Skat, gik denne Skrivelse f. Eks. til Abbedissen i Stedet for til Borgmester og Raad⁹. I en Skrivelse af 1594 angaaende Maribofolkernes Ulydighed mod Abbedissen understreges Særstillingen yderligere med en Bemærkning om, at Abbedissen paa Kongens Vegne er Indbyggernes »rette Husbond og Forsvar«, og at de vil blive straffet for Ulydighed mod Kon-

gen, hvis de fortsat viser sig ulydige mod Abbedissen¹⁰. Ogsaa Oplysningerne om den før nævnte Borgmester Jacob Villumsen peger hen paa Forhold udenfor det sædvanlige. Thi det var jo Sædvane i Købstæderne, at Borgmesteren skulde tilhøre Købmandsstanden, være gammel Borger i Byen og først beklæde Raadmandsstillingen nogle Aar, før han kunde blive Borgmester. Men Jacob Villumsen er ikke gammel i Byen, hverken som Borger eller Købmand; det ser ud til, at han er sprunget lige fra Byfogedembedet i Sakskøbing ind paa Borgmesterstolen i Maribo. Der har aabenbart for Borgmester- og Raadsinstitutionen i Maribo været andre Regler gældende end i de andre Købstæder; men hvorledes det nu end har forholdt sig hermed, saa forsvinder dette ved Klosterophævelsen 1621.

SYSTEMSKIFTET 1621 gav Maribo helt og fuldt samme Karakter som Stiftets andre Købstæder, om end den maatte finde sig i at staa i anden Række, d. v. s. under Nakskov og Nykøbing, thi medens disse Byer havde to Borgmestre og fem Raadmænd, havde Maribo og de tre andre Købstæder kun en Borgmester og tre Raadmænd. Denne Periode varede i godt 60 Aar. Dens første Borgmester var Søren Sørensen, der drev en stor Handel og blev en saare rig og anset Mand. Han døde 1639, og hans Enke, Margrette Albretdatter lod baade Kirken og de fattige nyde godt af den Overflod, han havde efterladt. Ligesom Skriver- eller Ridefogedstillingen hos Lensmanden ofte i de andre Købstæder var Genvej til Raadmands- og Borgmesterembederne¹¹, var ogsaa i Maribo tidligere Skrivere eller Ridefogder under Sorø Kloster Favoritter til Magistratsembederne. Raadmændene Hans Jensen Drucken og Jacob Lauritzon Resendal havde begge været Skrivere og var Ridefoged under Sorø Kloster, og det samme gjaldt Borgmester Jacob Jensen¹². Søren Sørensen efterfulgtes i Borgmesterstolen af Jens Pedersen, der døde 1653 og afløstes af Niels Ifversen, der døde allerede tre Aar efter. Der foreligger ingen Efterretninger om dem, men det maa vel gælde som Udtryk for, at alt er gaaet stille og fredeligt. Det samme kan ikke siges om den næste Borgmester, Jacob Jensen, der bestred Embedet fra 1656 til sin Død 1675. Han fik ikke alene alle Svenskekrigens Ulykker — som bliver omtalt andetsteds — at kæmpe med, men havde ogsaa nu og da Rivninger med Borgerskabet; især i sine senere Aar, da streng Sygdom havde gjort ham pirrelig og umedgørlig. At han endog engang blev stræbt efter Livet, havde nu ikke noget med disse Rivninger at gøre. Pekuniært

var han velstillet. 1658 blev han Ridefoged over Klostergodset og kort efter tillige Borgmester. 1661 fik han Eneret paa Salg af fransk Vin og fransk Brændevin i Maribo¹³ og 1666 forenede han Embedet som Tolder i Maribo-Bandholm med sine øvrige indbringende Forretninger. Han var da ogsaa formuende nok til at laane adskillige Summer ud til Omegnens Adel, hvad flere Landstingsdomme¹⁴, han fik over sine Skyldnere, bærer Vidne om. Med Mordforsøget gik det saaledes:

Tæt udenfor Vesterport ved Aaen mellem Soerne laa Maribo Vandmølle. Mølleren Peder Jensen var en brutal Mand, der stadig var paa Kant med Loven snart med det ene, snart med det andet, saa Jacob Jensen i sin Egenskab af Ridefoged og Borgmester stadig maatte skride ind imod ham. Mølleren havde da gentagne Gange undsagt Borgmesteren og i forblommede Vendinger truet ham paa Livet. Og en Vinterdag i 1667 søgte han at gøre Alvor af Truslen. Mølleren drev blandt andet ulovligt Fiskeri og havde udsat en Vidieruse ved Udmundingen af Bækken i Haared Vig. Borgmesteren havde faaet Nys herom og gik Søndag den 17. Februar ledsaget af sine Toldbetjente ud for at konstatere Lovbrudet. Mølleren var vidende om, at Borgmesteren havde tilsagt Betjentene til Turen, og han fik da overtalt sin unge Tjenestedreng Niels Jacobsen til sammen med en anden Møllerdreng, Niels Hansen, at lægge sig paa Lur i Krattet ved Haared Vig og skyde Borgmesteren. Da Borgmesteren stod med sine Vidner paa Isen foran Rusen, brændte Niels Jacobsen ogsaa Skudet af, men ramte heldigvis ikke; Kuglen peb forbi Øret af Borgmesteren og slog ned i Isen bag ham. Vidnerne sprang nu hen for at se, hvem der havde skudt, men naaede kun at se de to Tjenestedrengene i vild Flugt mod Byen; et Forsøg paa at indhente dem var frugtesløst. Baade Drengene og Vandmølleren blev derefter anholdt. I Begyndelsen nægtede de alt; men Tjenestedrengene blev dog snart møre og tilstod, hvorimod Peder Jensen Vandmøller blev ved sin haardnakkede Benægtelse. Møllerdrengen Niels Hansen, der ikke havde skudt, blev løsladt mod at afgive skriftlig og højtidelig Forpligtelse til aldrig mere at vise sig paa Lolland-Falster og i hele Fyns Stift — brød han denne Forpligtelse og blev truffet inden Stiftet, skulde han have Liv og Hals forbrudt. Mølleren blev trods sin haardnakkede Benægtelse ved Lollands Landsstings Dom af 29. Maj 1667 kendt skyldig i Forledelse til Mord og dømt til at have sin Boeslod forbrudt og til for stedse at rømme Lolland-Falster og hele Fyns Stift; viste han sig

der, vilde han være at paagribe og straffe paa sin Hals. Møllerdrengen Niels Jacobsen, der affyrede Skudet, skulde hensættes paa Bremerholm sin Livstid i Fængsel og Jern¹⁵.

Jacob Jensens Efterfølger, Jacob Ibsen Storck blev Enevældens sidste Borgmester i Maribo. Købstædernes lange Trængsels- og Forfaldsperiode — der indledes med Svenskekrigen — medførte, at Regeringen ved Forordningen af 28. Januar 1682 indskrænkede Administrationsapparatet i Købstæderne meget betydeligt. De Byer, som hidtil havde haft to Borgmestre og fem Raadmænd, maatte nu nøjes med henholdsvis en og tre, og de mindre Byer, deriblandt Maribo, mistede baade Borgmester og Raadmænd og maatte nøjes med en Byfoged. Reduktionen var ensbetydende med, at Borgerne sattes fra Styret i deres By. Borgmester og Raadmænd var jo valgte blandt Byens Borgere, hvorimod Byfogedstillingen hurtigt udviklede sig til et kongeligt Embede, der blev besat med en fremmed og dertil uddannet Embedsmand. Det var et smerteligt, men nødvendigt Tilbageskridt; thi der var et urimeligt Misforhold mellem den lille Bys faatallige og fattige Borgerskab og en Administration bestaaende af en Borgmester, tre Raadmænd, Byfoged, Raadstue- og Byskriver samt en hel Række Bestillingsmand. Nu blev Borgmester-, Raadmænd- og Byfogedstillingerne forenet i en Person, ja i en lang Periode var Byfogden tillige Byfoged i Rødby og Herreds- eller Birkefoged m. m. Sammenlægningen af de mange Embeder var naturligvis en økonomisk Foranstaltning fra Statens Side, men Levebrødet var trods Embedernes Mangfoldighed ringe nok. Ordningen skulde saa vist heller ikke medvirke til at øge den mangesidede Embedsmands Interesse for den By, hvor han ganske vist havde sit Sæde, men kun en Del af sin Embedsgerning, og hvor han gennem alle sine bedste Aar levede i Haabet om at naa frem til et større og bedre Embede andet Sted.

Kig ind i Købmand Nielsens Gaard i Mellemgade.

Foto Hugo Matthiessen.

Aaen ved Indkørslen til Vestergade 1915.

Gennem Bølgedalen til nyt Selvstyre.

MAGISTRATEN bestod efter Reduktionen 1682 kun af Byfogden og Byskriveren, hvilket for Byfogdens Vedkommende betød et stort Avancement fra hans tidligere mere underordnede Stilling. Rækken af disse ophøjede Byfogder indledes af Hans Jensen Mindst, der havde været Byfoged siden 1670 og nu fik ny Bestalling som Byfoged. Maaske er denne Magtforøgelse steget ham til Hovedet; thi medens der ikke tidligere havde været klaget over ham, vakte han nu jævnlig Mishag. 1686 giver Rentekammeret Amtsskriveren Ordre til at paalægge Byfogden at rette sig efter de givne Anvisninger vedrørende Forpagtning af Jorderne; thi »han synes mere at hindre end befordre Kongl. Majestæts Tjeneste«. Samme Aar bliver hans indsendte Regnskaber kasserede, da de kun bestaar af Kopier, han faar Ordre til at indsende de originale Bilag. Kort efter klager Borgerne over, at Byfogden egenmægtig har tillagt sig selv en Del af Jorderne, og han faar Ordre til at afgive dem og lade Fordelingen foregaa retfærdig. 1688 fradømmer Landstinget ham Dommersædet

for en ulovlig Dom. Han erklærer at ville appellere Dommen, men gør ikke Alvor af det og bliver rolig siddende. Borgerne klager atter og atter til Stiftamtmanden over Byfogdens egenmægtige og ufordragelige Optræden, og han idømmes flere Gange Boder for utilbørlig Adfærd. Stiftamtmanden indberetter Borgernes idelige Klager til Rentekammeret og dette svarer, at naar »Byfogden ikke med Borger-skabet kan fordrages«, da maa Stiftamtmanden — hvis han finder Byfogdens Forhold saa utilbørlig at en Suspension er nødvendig — derom indgive allerunderdanigst Forestilling til Hs. Maj. Kongen gennem det danske Kancelli. Stiftamtmanden giver saa Byfogden en sidste Advarsel, men ogsaa den er virkningsløs. Byfogden ignorerer ganske roligt sin Foresattes Henstillinger. Saa klager Stiftamtmanden til Kancelliet og vedlægger Klagen de fornødne Bevisligheder. Byfogden har vist sig opsætsig mod sin Foresatte, Stiftamtmanden, og har — skønt han 13. December 1688 er dømt fra sit Dommerembede — uden videre fortsat sin Byfogedbestilling uden at have gjort Skridt til at faa Oprejsning for den ham overgaaede Dom, og han er i flere andre Sager »kendt skyldig udi en Del Poster, som ej efter Loven anstaar en Dommer«. Resultatet af Klagen er et Kongebrev af 30. December 1693 til Stiftamtmanden, hvori det hedder: »Saa er vores allernaadigste Villie og Befaling, at Du bemeldte Hans Jensen Mindst straks fra sin Bestalling — som han ved hans uforsvarlige Adfærd og Opsætsighed selv har gjort sig uværdig til at betjene — afsætter«¹. Jensen Mindst var en fattig Mand, han drev ingen Handel og havde som Indtægtskilde ved Siden af Embedet kun »en ringe Avling« med en Besætning paa »7 Heste, 2 Fjordføl, 5 Køer, 3 Ungnød og 3 gl. Faar. Hans Husstand bestod af 2 Piger og en Gaardsknægt«². Det er en af Forklaringerne paa, at det stadig har knebet ham at aflægge rettidigt og tilbørligt Regnskab. Han levede endnu 17 Aar efter sin Afskedigelse, men var sengeliggende de 15 Aar. Ved hans Dod 1710 var hans Regnskabsgæld stadig ikke berigtiget, og hans Gaard og Indbo blev da solgt for 220 Rigsdaler 3 Mark og 13 Skilling, der indgik i Statskassen. Konen havde derefter intet som helst til Livets Ophold og maatte friste Tilværelsen paa Naade og Barmhjertighed³.

Borgerne havde altsaa 1693 al Grund til at triumfere over Jensen Mindst: den hovne Byfoged var slaaet fuldstændig af Marken, og den Skæbne, der var overgaaet ham, kunde mulig være Efterfølgeren til Skræk og Advarsel.

Det var den ogsaa, i al Fald hvad Forholdet til Stiftamtmanden

angik; thi nu var det en alt for vidt drevet Tjenstvillighed overfor denne høje Foresatte, der blev den nye Byfogeds Ulykke.

Manden, her er Tale om, hed Hans Wulfsen Birk. Han var Son af Herredsfoged Vulf Nielsen, der 1685 fik Sønnen udnævnt til sin Efterfølger som Herredsfoged i Fuglse Herred og Birkedommer i Maribo Birk. I Januar 1694 blev han Birkefoged i Søholt Birk, der ejedes af Stiftamtmand Lützow og i Juni samme Aar fik han, efter at Hans Jensen Mindst var afsat, Bestalling som Byfoged ved Siden af sine andre Embeder⁴.

Den megen Medbør har maaske nok gjort Hans Wulfsen overmodig, i al Fald klagede Borgerne i Marts 1696 over Byfogdens »Umildhed og Egensindighed« overfor dem. Kammeret gav Byfogden Ordre til at oplæse Brevene til Byen for Borgerskabet og uden Betaling udfærdige Kopi, om det ønskes — thi Borgerne, der betaler Skat, har Krav paa at faa Besked om, hvad der fordres af dem⁵ — og tilskrev Stiftamtmanden om at tage sig af Sagen. Saa horer man ikke mere om den; en enkelt Borger, Jacob Hansen Skomager, klager derimod energisk Aar efter Aar og er formentlig Kværlant, da han stadig bliver afvist baade af Kongen og Højesteret. Alt dette er Smaatterier imod den store Sag, som Stiftamtmanden og Byfogden i Forening tilrettelagde 1697; den var tænkt som et knusende Slag mod en Uven, Hans Montrossi, men gav et skrækkeligt Bagslag for den tjenstivrige Byfoged.

Mariboborgeren Hans Montrossi var en bjergsom Mand, der stadig var om sig og stadig forstod at faa noget ud af sin Næring. 1688 opnaede han at faa Bestalling som Vejer og Maaler. Tidligere havde dette Embede været knyttet til Maribo⁶, men da Byskriveren Lauritz Andersen, der tillige var Vejer og Maaler, døde 1673, kom Bestallingen for hans Eftermand til at lyde paa Bandholm, hvor Udskibning og Indskibning af Varer til Maribo og Omegnens Herregaarde jo foregik. Montrossis Bestalling kom da ogsaa til at lyde paa Embedet som Vejer og Maaler ved Bandholm samt Bevilling sammesteds at »holde Pramme til Varernes Ind- og Udskibning«. Ved Udgangen af 1688 blev han højstbydende paa Tolderembedet i Maribo-Bandholm. Toldindtægten blev nemlig forpagtet ud; den, der bød mest i aarlig Afgift for Toldindtægten, fik den overdraget og maatte saa selv sørge for at Varerne ikke slap uden om Tolden. Faa Maaneder efter indgik Montrossi med et Andragende til Rentekammeret om at det maatte blive paalagt Maribo Borgerskab at bekoste Anskaffelsen af en ny Vægt i Bandholm. Rentekammeret svarede meget unaadig, at Vægten altid

Bagtorvets sydvestre Hjørne.

Foto V. Paulli.

Bagtorvets østlige Hjørne.

Foto V. Paulli.

betales af Vejeren, men at det iøvrigt var bedre, om han gik af som Vejer og Maaler, da Embedet ikke burde forenes med hans Bestilling som Tolder⁷. Montrossi stak Næsen i Lommen og blev uantastet sidende som Indehaver af begge Bestillinger. Men han lod det ikke blive derved. Skont det var en Forudsætning, at Tolderen ikke selv drev Købmandshandel, gav Montrossi sig ogsaa i Lag hermed. 1692 indgav Borgerne en Klage til Kongen særlig vedrørende Jorderne, men dog med Plads til følgende Sidehug: »Tolderen Hans Montrossi haver nogle Aar siddet med Halvdelen af Købmandsskabet, Byen til aller største Afbræk«. Der synes ikke at være skredet ind mod den bjergsomme Tolder denne Gang. Men 1695 indsendte Byfogden Hans Wulfsen en Klage til Rentekammeret over, at Tolderen ved sit Købmandsskab gjorde Borgerne Afbræk i deres retmæssige Næring; hvorefter Kammeret gav Stiftamtmand Lützow Ordre til at forbyde Tolderen at drive Købmandshandel⁸.

Her møder vi for første Gang Opstillingen: Byfogden og hans Foresatte Stiftamtmanden mod Tolderen. Trods Overmagten var Tolderen ikke forknytt; han havde en egen Evne til at faa en ny Dor til at springe op, naar en anden smækkedes i for ham. Kort efter, at man for Alvor var traadt op mod hans Købmandsskab, finder man ham f. Eks. som Indehaver af den nyoprettede Kro i Bandholm. Og 1697 klagedes der over, at han drev Skibsfart og Handel. Han havde mange Jern i Ilden og der skulde slaas haardt, hvis han skulde føle sig ramt.

Byfogden og Stiftamtmanden udspekulerede saa i Fællesskab, at Montrossi kunde rammes haardest, hvis man ansatte en Vejer og Maaler i Maribo, der saa fik Fortjenesten ved Ekspeditionen af alle Varer, der udfortes fra Byen. Det var ganske vist mod alle Forudsætninger for Vejer-Embedet i Bandholm; men Maalet skulde jo her hellige Midlet.

Under 12. Oktober 1697 udstedte Byfogden Bestallingsbrev til Byskriveren Erik Thomsen som Vejer og Maaler i Maribo; han skulde være en ærlig og tro Maaler og intet »forsvige eller fordølge af hvad som direkte fra Byen af Indvaanerne og Borgerskabet over Bandholm eller Oreby udskibedes«. Oreby var naturligvis kun taget med for et Syns Skyld; det skulde aflede Opmærksomheden fra Stedet hvor Tampen brændte. I Bestallingsbrevet hed det endvidere, at Byfogden i Henhold til gældende Lov har »forordnet Erik Thomsen, Indvaaner og Byskriver i Maribo til at være Maaler og Vejer her sammesteds udi den for rum Tid siden afdøde Lauritz Andersens Byskrivers Sted«.

Udtrykket »rum Tid« skulde altsaa dække over den Kendsgerning, at det var 24 Aar siden der sidst havde været Vejer og Maaler i Maribo. Stiftamtmanden indsendte Bestallingsbrevet til kongelig Konfirmation med sin allervarmeste A anbefaling og med Henvisning til, at Udnævnelsen var i Overensstemmelse med den for Købstæderne gældende Lov og Toldrulle. Hans Ønske blev opfyldt og der blev givet kgl. Konfirmation paa Erik Thomsens Bestalling. Det saa jo altsammen meget lovende ud for de to sammensvorne. Men Stiftamtmanden havde begaaet den Fejl, at søge og faa kgl. Stadfæstelse paa en Resolution om, at Erik Thomsens Maaler-Rettigheder ogsaa omfattede Øerne Fejo, Femø og Askø. Formentlig har Lützow været uvidende om, at Montrossi alt havde kgl. Resolution paa, at de tre Øer laa under Bandholm-embedet. Saa reagerede Montrossi — endog lovlig kraftig. Han indsendte en Ansøgning til Kongen om at faa sine tre Øer igen, og efter Forlangende af Rentekammeret sendte han under 20. April dette en Skrivelse med nærmere Forklaring. I begge Skrivelser omtalte han Stiftamtmanden mindre ærbødigt som sin personlige Fjende. I Ansøgningen til Kongen skrev han f. Eks., at han ikke kunde se andet end at Stiftamtmanden havde udvist stor »Misgunst« mod ham, »til største Skade, Fortræd og Ruin«. »Tværtimod Eders kgl. Majestæts givne Bestallinger« og han vidste ikke ved hvilke »Forebringender«, Stiftamtmanden har opnaaet kgl. Konfirmation paa Bestallingerne til Erik Thomsen.

I Skrivelsen til Rentekammeret erklærer Montrossi, at han har vist Stiftamtmanden sin kgl. Bestalling paa Maalerretten paa de tre Øer, og at Stiftamtmanden har lovet ham Svar, men er stadig kun kommet med Udflugter; i Løbet af 5 Uger havde Tolderen 8 Gange haft Bud efter Svaret uden at faa noget, »hvoraf sluttes kan hvor ugunstig han er mig, af hvis Tilskyndelse maa Gud vide«.

For Anvendelsen af disse Udtryk indstævnte Lützow Tolderen for Bytinget, og Byfogden var — desværre for ham — kun altfor villig til at dømme Stiftamtmanden til Behag. I sit Indlæg fremførte Montrossi, at de paaklagede Udtryk ikke fandtes i den af ham selv udarbejdede Kladder, men kun i det renskrevne Eksemplar, som en af hans Venner havde skrevet og afleveret uden at vise ham det, hvilket han var villig til at bekræfte med sin Ed. Han gjorde dernæst Undskyldning for disse Udtryk og erklærede sig villig til at bede Stiftamtmanden om Forladelse. Men Byfogden sejede i sin Dom alle Undskyldningerne til Side, erklærede at Tolderen med sine Beskyld-

ninger mod Stiftamtmanden havde »sigtet« paa dennes »Liv, Ære, Bestilling og Gods« og for denne Formastelighed burde lide Lovens strengeste Straf, hvorfor Dommeren domte Montrossi fra hans Ære, han skulde bøde den berygtede 3-Marksbøde samt udrede 60 Lod Solv eller kagstryges og jages af Byen.

Det var en forfærdelig haard Dom, en Dom, der gjorde den domte umulig i sin By og sin Næring, og folgelig appellerede Montrossi Sagen til Lollands Landsting. Der gik det ham noget bedre, idet Æreløs-Dommen blev kuldkastet, men Bøderne forhøjet. Tolderen skulde gøre Stiftamtmanden offentlig Afbigt, betale ham 30 Rigsdaler i »Kost og Tæring«, bøde 60 Rigsdaler til vor Frelsers Kirke og desuden 10 Rigsdaler, fordi han ikke var modt personlig paa Tinget.

Saa appellerede Tolderen til Højesteret, og her vandt han endelig i Juni 1699 Sejr og Retfærdighed.

I sit Indlæg for Højesteret søgte Stiftamtmanden at forstærke Fornærmelserne, idet han skrev: Tolderen har beskyldt mig for, at jeg af Had og Misundelse mod ham ikke skal have undset mig for at gøre tvertimod kgl. Maj. Resolutioner og Befalinger, at jeg ved urigtige Forebringender har erholdt kgl. Maj.s Konfirmation med mere.

Højesteret tog intet Hensyn hertil. I deres Votering sagde Dommerne rent ud, at Montrossi havde god Grund til at føle sig forurettet, og de noget for haarde Udtryk havde han jo fralagt sig Ansvar for og tilbagekaldt med Undskyldning til Stiftamtmanden. Den Del af Landstingsdommen som gav Tolderen hans Ære tilbage stadfæstedes, men den øvrige Del af Dommen kuldkastedes. Tolderen havde bødet nok med al den Tort og Bekostning denne Sag havde forvoldt ham. Derimod skulde Stiftamtmanden betale ham 100 Rigsdaler i Omkostninger for Højesteret. Byfogden, der mod bedre Vidende havde idømt Tolderen den meningsløse haarde Dom, skulde have sit Embede forbrudt⁹. (Det var jo Tidens Praksis, at den Dommer, der havde afsagt en uretfærdig Dom, blev straffet med Bøder eller i særlig graverende Tilfælde med Afsked. Disse for en moderne Betragtning haarde Regler var nødvendige i en Tid, hvor Dommerne følte sig yderst afhængige af de adelige Godsherrer eller Embedsmænd, som de skyldte deres Dommersæde).

Sagen endte altsaa med Retfærdighedens Sejr, Tolderen fik sit Embede igen ubeskaaret, Stiftamtmanden fik en generende Bøddom og den altfor tjenstvillige Byfoged mistede sine Embeder. For-

ovrigt viste det sig, at han med Hensyn til Kasse-mangel ikke var et Haar bedre end Forgængeren.

De saaledes slagne Saar blev iovrigt pænt plastreret, men ganske vist efter Recepten: Jo mindre Saar desto større Plaster. Stiftamtmand Lützow blev samme Aar Etatsraad og hvid Ridder og 1706 Geheime-raad. Hans Wulfsen kom 1703 paany i Dommersædet, idet han blev Birkedommer i Taastrup (Christianssædes) Birk; men det var naturligvis en ringe Erstatning for de Embeder, han havde forlist. 1701 mistede Montrossi Tolderhvervet, idet en anden overbød ham, men Montrossi søgte sin Natur tro straks Erstatning paa et andet Felt, og han fik da ogsaa samme Aar udvirket Bevilling paa, at han alene maatte holde Vinkælder i Maribo. 1704 gjorde han Overbud paa Tolderstillingen og fik den igen; men næste Aar søgte han at presse Afgiften ned, og da han var eneste bydende — idet hans Forgænger og tidligere Konkurrent var flygtet formedelst en stor Kasse-mangel — lykkedes det. 1705 endte han sin urolige og initiativrige Tilværelse, og Enken forlod Maribo¹⁰.

— Begyndelsen af Byfogedregimentet havde altsaa været alt andet end lovende. Det var for de to første Indhavere af Embedet endt med Skandale og Afsættelse, og Borgerskabets Klager havde altsaa ikke været grundløse. Om den næste hører man ingen Klager, men han var ogsaa Stjernen i den lange Række af Byfogder med Magistrats-myndighed. Han hed Herman Jensen Krøyer. 1699 fik han Bestalling som Byfoged i Maribo, Herredsfoged i Fuglse Herred og Birkefoged i Maribo Birk. 1719 blev han tillige Byfoged i Rodby og 1724 sprang han helt til Tops og blev »befordret« til Byfoged i København¹¹. Om Efterfølgeren i de fire Embeder, H. J. Meyer, hører man ikke stort; men saa er det ogsaa for Alvor forbi med Freden.

1730 fik Niels Siersted de fire Embeder og samlede endda to til under sine Hænder, idet han 1735 blev Landstingsskriver og 1736 Birkefoged i Soholt Birk. At ikke alle Embederne kunde passes ordentligt, siger sig selv, og Klagernes Række var da ogsaa endeløs. Siersted selv forte mange Processer, og Regeringen beordrede tre Gange Kommissionsdomstol nedsat til at domme i de Anklager, der var rettet imod ham. Den alvorligste var den, som 1748 blev nedsat efter Indstilling af Stiftamtmand Raben. Da alle Tilrettevisninger og For-maninger prellede af paa Siersted som koldt Vand paa en Gaas, rejste Raben omsider tre alvorlige Klagemaal over hans Embeds-førelse: 1) Han havde forvaltet de umyndiges Midler paa utilbørlig

Maade, udlaant dem uden ordentlig Sikkerhed og nægtet at holde Overformynderen i Maribo underrettet. 2) Han havde indkrævet den Indkvarterings-Hjælpskat, Byen skulde yde for at være fri for Indkvartering, men undladt at betale den til de sjællandske Byer, som havde Krav paa den, og 3) Han rejste ofte for længere Tid uden Tilladelse bort fra sit Embede, som derved blev forsomt¹². Siersted blev, medens Sagen stod paa, suspenderet fra Embedet, og Suspensionen varede i omtrent tre Aar. Dommen blev afsagt i December 1750 og lod paa, at Siersted skulde betale den for ham mægtige Sum af 250 Rigsdaler i Bøder og Sagsomkostninger foruden Tabet af sin Gage i Suspensionstiden¹³. Han søgte og fik Tilladelse til at appellere Sagen til Højesteret, men vovede, da det kom til Stykket, ikke at gøre det, og ansøgte i Stedet om Benaadning, hvilket blev afslaaet. Efter at have betalt blev han omsider 1751 genindsat i Embedet. Han havde forinden Domsafsigelsen gjort Rigtlighed baade for Bornepengene og Hjælpskatten, saa han var nærmest en ruineret Mand. Alligevel var hans Fjender i Byen ikke tilfreds. De seks Revisionsborgere indgav med deres Formand Niels Toft i Spidsen et Klagemaal, som de ønskede Kommissionsdomstolen skulde tage op. De indledede med en Bemærkning om, at Byen nu i »tyve Aar havde sukket under Siersteds Aag, hvorved mange havde tabt deres Velfærd«, og det var ikke Smaating de krævede ham domt for. Der var bl. a. baade Dokumentfalsk og Marktyveri. De beskyldte ham endvidere for at tage Manddrabere, Tyve og Æreskændere i sin Tjeneste, for at holde sig fra Alterbørdet og tale haant om de hellige Ting o. s. v.¹⁴. Deres Iver, som sikkert ikke mindst var dikteret af personligt Nag, førte dog ikke til det ønskede Resultat. Kancelliet resolverede, at en Del af Klagepunkterne allerede var paadømt af Kommissionen, og for de øvrige henvistes Klagerne til almindeligt Sogsmaal ved Domstolene. Mere kom der ikke ud af det Angreb.

Den anden Kommissionsdomstol var nedsat for at domme i en Anklage mod Siersted som Birkedommer ved Søholt Birketing og mod Birkeskriver Grosman ved samme Ting. De havde, hed det, misrøgtet Embedet ved ikke at holde Ting paa de berammede Dage, saa Stævningsmænd og Stokkemænd mødte forgæves, de havde ikke ført Justitsprotokollen og andet mere¹⁵. Sagen endte med, at de mistede deres Birketingsembeder. Den tredie Kommissionssag angik et Pengemellemværende i en Handel om Grimstedgaard (Frederiksdal), som Siersted og en Kompagnon havde faaet udlagt for Gæld. Det var

altsaa den mindst graverende af de tre Sager. Dens Forløb har jeg opgivet at efterspore, da den jo ikke vedkom Siersteds Embedsførelse. At Siersted stadig var bagefter med Regnskabsaflæggelsen og blev idomt adskillige Mulktter herfor¹⁶, var intet Særkende for ham, men en saare almindelig Foreteelse blandt Aarhundredets slet aflagte Embedsmænd. Iovrigt var der i Siersteds Embedstid snart sagt ikke et Omraade under Byfogedstillingen, som ikke var Genstand for Klage og Kritik. Brevene til Amtmanden vrimler med Klager fra Landsdommeren, Kapellanen, Fattigforstandere, Landsfiskalen med flere; men de synes alle at være ordnet i Mindelighed. Slem har den gode Byfoged været, og godt har han ikke haft det, og det er forstaaeligt, at han omsider korte træet, men det er betegnende, at han fik Løv at sælge sine Embeder, thi paa anden Maade kan det næppe forstaaes, naar det 1756 hedder, at Hans Chr. Aagaard blev indsat i Embedet, som Siersted har »afstaaet til ham paa Grund af Alder og Svagelighed«¹⁷.

Det Billede af Siersted, som skinner frem gennem de gamle Dokumenter, er Billedet af en haard og hensynsløs Mand, der først og sidst var optaget af at skotte sit eget. Hans Efterfølger Aagaard er Kontrasten; han er den blødhjertede, hjælpsomme Mand, der Gang paa Gang bringer sig selv i Forlegenhed for at skaane andre. Det ser ud som ren Misforstaaelse, naar han en enkelt Gang trues med Suspension, Undersøgelse og Dom. Stiftamtmand Krogh — Fr. V.'s tidligere Soldebroder — havde klaget over hans Embedsførelse; han var, hed det i Klagen, skodesløs og opsætsig, lod Skifter henstaa uafgjort, indkrævede ikke Indkvarteringshjælpeeskatten, lod Arrestanterne undslippe og — nu kommer sikkert det opsætsige — da Stiftamtmanden havde beordret Arrestforvareren i Arrest, løslod Aagaard ham under Paaberaabelse af hans »Borns ynkelige Omstændigheder«. Da Aagaard fik Besked om denne optrækkende Tordensky, skyndte han sig ud til Stiftamtmanden, bad om Forladelse og lovede Bod og Bedring, hvorefter Amtmanden fik Ordren om Suspension og Undersøgelse tilbagekaldt¹⁸. Med Borgerne havde Aagaard ingen Tvistigheder, en enkelt Kontrovers med Revisionsborgerne maa sikkert skrives paa deres stridbare Formands Niels Tofts Regning, thi Aagaards Ulykke var netop hans Godmodighed og Ulyst til at fare haardt frem mod sine fattige Medmennesker. Denne Medlidenhed synes at tage til med Aarene og er sikkert ogsaa blevet misbrugt af mange, der kunde betale, men hellere lod være. Forholdet var jo det, at Byfogden

hæftede for de Skatter, Staten havde paalagt Byen. Hvis Borgerne ikke betalte, maatte Byfogden gøre det, og kunde han ikke, fik han en Mulkt, der fordobledes for hver Termin, blev Mulkten ikke betalt, fulgte »militær Eksekution« d. v. s. at der i hans Hus indkvarteredes et vist Antal Soldater, der levede paa hans Regning og blev der, til han betalte. Kun naar det ved Udpantning var konstateret, at Borgerne ikke kunde betale, holdt Byfogdens Ansvar op. Aagaard kunde først i den alleryderste Nød faa sig til at gribe til Udpantning, og Følgen var for ham en fortsat Række Lidelser i Form af Trusler, Mulkter og militær Eksekution. Der er Eksempler nok, der viser, at det var Byfogdens Blødhjertethed, der var Aarsagen. 1774 var et Misvækstaar, og Regeringen maatte indkøbe Korn og opmagasinere i Byerne, hvor Folk kunde købe det til den høje Pris, Regeringen selv havde givet. Byfogden havde Ansvaret for Salget, og naar Folk stod og bad om Korn, men ingen Penge havde, gav han Kredit. Da han saa ved Afregningen manglede Penge, fik han barsk Besked om selv at betale, da han ingen Ret havde til at give Kredit. Plaget af Sygdom var han ogsaa, men fra Rentekammeret var ingen Medlidenhed at vente, og Konsekvenserne vilde vel ogsaa være blevet for farlige. Da der tilsidst blev givet Ordre til at undersøge, hvor meget Borgerne i Maribo og Rødby stod i Restance til Aagaard, viste det sig at være 502 Rd. 2 Sk. Heraf skyldte Aagaard 302 Rd. 75 Sk.; de 200 Rd. havde han altsaa udredet af sin egen Lomme. Af de 302 Rd. betalte han yderligere under Trusel om igen at blive underkastet militær Eksekution de 100 Rd., og Byskriver Reimer gik i Kautio for Resten. 1778 døde Aagaard og fik endelig Fred; men Enken, der var blevet haard af at se paa Mandens Lidelser, skyndte sig at inddrive, hvad inddrives kunde ved haard Eksekution og Udpantning¹⁰.

Mathias Reimer, der 1768 havde arvet Faderens Byskriverembede og som ved sin Kautio for Aagaard havde sat det ene Ben ind i Byfogedkontoret, fik ganske rigtig Byfogedembedet efter ham, men kun i Maribo, hvor han fik Lov til at forene det med det Embede, han havde i Forvejen. Byskriveren i Rødby, Joachim Hahn, blev ogsaa Byfoged i Rødby og Herredsfoged i Fuglse Herred, medens Embedet som Landstingsskriver tilfaldt Reimer. Adskillelsen af de to Byfogedembeder varede dog ikke længe. Hahn havde stadig Uorden i sine Regnskaber, blev gentagne Gange suspenderet og maatte 1786 søge sin Afsked fra Byfogedembedet, der paany lagdes under Maribo. Herredsfogedembedet overdroges efter Hahns Død i 1787 til Birke-

Torvets Østside ca. 1900
(Huset foran Skorstenen er Kaj Munks Fødested).

Samme Sted 1938.

Foto V. Paulli.

dommer Klein. Reimer døde 1792 og efterlod et Bo i stor Uorden. For tredje og sidste Gang blev de to Byfogedembeder adskilt, idet Herredsfoged Klein blev Byfoged og Byskriver i Rodby, medens Prokurator Jacob Møller blev Byfoged og Byskriver i Maribo²⁰. Efterhaanden blev han tillige Postmester, Konsumtionskasserer, Landvæsens- og Tiendekommissær. Han døde 1829 og fik i det stedlige Blad, han ofte havde censureret, et Eftermæle som human Embedsmand.

Saa kommer der atter et sort Faar i Byfogeddrækken, og med ham kan vi slutte. Byfoged, Justitsraad Sommer blev 1840 suspenderet og tiltalt for uærlig Embedsforelse og belagt med Husarrest. Hans Besvi-gelser, der dels ramte Statskassen, dels private Boer, opgjordes til 5911 Rigsdaler 3 Mark 3 Skilling. Prokurator Larsen rejste til Køben-havn dels for at søge Hjælp hos Sommers Broder, dels for at søge Benaadning hos Kongen, begge Steder blev han afvist. Efter at have modtaget denne Besked flygtede Sommer og slap bort til Ulandet. Dommen lod paa, at han skulde have sit Embede forbrudt og betale det besvegne Beløb eller hensættes til Fæstningsarbejde indtil Gæl-den var betalt²¹. To Aar efter vendte Sommer frivilligt tilbage fra Batavia — saa langt var han naaet — og meldte sig til Politiet, hvorefter han indsattes som Statsfange i Kastellet²².

— *Byskriveren* blev som nævnt ved Reduktionen 1682 Magistratsperson ved Siden af Byfogden, men ogsaa for den Tid var han — om end uhjemlet i Forfatningen — blevet betragtet som Medlem af Magistraten, endog placeret over Raadmændene. Suverænitetsakten 1660 blev f. Eks. paa Maribos Vegne underskrevet af Borgmester Jacob Jensen, Byskriver Peder Hendriksen og Raadmændene Hillebrandt Hillebrandtsen, Michel Ifversen og Matz Rasmussen²³. Da Raad-mændene 1682 forsvandt, blev Byskriverens Stilling som Magistrats-medlem yderligere fremhævet, og man møder jævnlig Eksempler paa, at han pukkede paa denne Værdighed og ikke ønskede sig slaet i Hartkorn med det »gemene Borgerskab«. Da Regeringen 1778 forenede Byfoged- og Byskriverstillingen i en Person, blev Magistraten for Maribos Vedkommende faktisk halveret i Tal, uden at der derved skete nogen paaviselig Skade. Byskriverne, der gerne tillige var Raad-stueskrivere, synes hele Tiden at have staaet i Skygge af Byfogden, og der vilde ikke have været Grund til at dvæle ved dem her, om ikke der i deres Række forekom et Morddrama af en egen mystisk Karakter.

Pinsemorgen 1726 blev Byskriveren Hans Giese fundet ihjelsstukket

i sin Have. Drabsmanden var Conrad Ulrich Fischer, Søn af Dr. Fischer i Maribo; han tilstod straks. Men der maatte en udtrykkelig Ordre fra Stiftamtmanden, om at han skulde fængsles og tiltales, før der blev skredet ind imod ham, og da det skete, blev han indkvarteret paa Raadhuset, men kunde gaa og komme som han vilde og modtage talrige Besøg. Byfogden fik strenge Ordre af Stiftamtmanden til at passe godt paa Morderen, men Paapasseligheden var ikke større, end at Fischer en skønne Dag var forsvundet²⁴, og siden hørte man ikke mere til Sagen. Byfogdens og Borgernes venlige Indstilling over for ham lader formode, at der har været særlige Omstændigheder knyttet til denne Drabssag.

BORGERDELTAGELSEN i Bystyret i Enevoldstidens smaa Byer var kun ringe og havde mere Karakter af Pligter end af Rettigheder. Det mest direkte Udtryk for Deltagelsen i Styret var det Borgerudvalg, der gik under Betegnelsen »de fire Mænd«, eller »de fire Mænd, der staar for Byens Sager«²⁵. Tallet synes at have skiftet, saa der undertiden var »6 Mænd«²⁶, senere optræder de mest under Betegnelsen »Revisionsborgere«, og deres Tal er da som Regel 6. Oprindeligt blev de 4 Mænd udpeget af Magistraten, der saa sørgede for at faa de mest fredelige. Senere valgtes de 6 Mænd af Borgerne ved Raadstuesamlingerne. Naar det drejede sig om større Ting, skulde Magistraten høre »Mændenes« Mening, en Bestemmelse, der i Begyndelsen ikke blev taget alt for højlideligt. Henimod Midten af 1700-Aarene begynder Revisionsborgerne at gøre sig stærkt gældende, og deres Kritik af Regnskab og Udgifter er — som der senere bliver Lejlighed til at vise — meget skarp, ofte ogsaa meget smaalig. Et andet fast Udvalg var »Takserborgerne«, der som Regel var 8 i Tal, to for hver Fjerding. Deres Opgave var alene at paaligne de Skattebeløb, de fik opgivet af Magistraten, altsaa et Hverv, der var alt andet end eftertragtet; thi der var som Regel altid nogle, der klagede højlødt over den »uretsfærdige« Ligning med deraf følgende Møder og Erklæringer. Begge disse Udvalgsbestillinger var naturligvis ulønnede, men nu og da fik de lidt at gøre sig tilgode med efter endt Arbejde; det fremtræder da som særlig Udgiftspost f. Eks. »Til Revisions- og Taxerborgernes Fortæring 2 Rigsdaler 4 Mark«²⁷.

Et mere vagt Udtryk for Borgernes Deltagelse i Bystyret var Raadstuesamlingerne. Maribos bevarede Raadstueprotokoller begynder først 1735, og længere tilbage kan man derfor ikke følge disse Samlinger,

der var af ret tilfældig Karakter, idet enten Magistraten eller Revisionsborgerne indvarslede Borgerne til Modet paa Raadhuset, naar der skulde træffes Beslutning i vigtige Sager eller foretages Valg af Takser- eller Revisionsborgere. Var Raadstuesamlingens Foranledning Ting, der optog Sindene, kunde Fremmodet være ret stort, og Diskussionen mellem Borgerskabets Ordfører og Embedsmændene være ret bevæget; til andre Tider fandt Borgerskabet det ikke Ulejligheden værd at møde, og saa kunde det hændes, at Byfogden irriteret mindede Borgerne om, at de havde Pligt til at møde, naar der blev kaldt.

Frihedspustene fra den franske Revolution satte ogsaa sine svage Spor i Bystyret. Revisionsborgerne, der nu blev pyntet med det fremmede Navn *Eligerede*, fik større Indflydelse og fastere Regler for deres Virksomhed. De skulde undersøge og attestere Takserborgernes Ligning samt Byens Regnskaber og Restancer; de skulde — hvad der var det vigtigste — gennemgaa Overslaget over Byens Udgifter, hvoraf ingen maatte afholdes, før de var tiltraadt af de eligerede Borgere. Til Gengæld fik disse paa den anden Side Pligt til at drøfte Byens Sager med Borgerne paa Raadstuesamlingen og tage tilborlig Hensyn til de Stemninger og Meninger, der kom til Orde.

1837 kom saa Forordningen om Valg af Borgerrepræsentanter. I Maribo skulde Byens Styrelse bestaa af Byfogden og 6 Borgerrepræsentanter, hvoraf en skulde afgaa hvert Aar. For at være valgbar til Borgerrepræsentationen, udkrævedes Besiddelse af Ejendom til en halv lodig Mark i Grundskat, eller Næring med 4 Rigsdaler aarlig i Næringskat. Valgretten var ligeledes betinget af Formue og Indtægter. Opstod der under Forhandlingerne Uenighed mellem Byfogden og Repræsentanterne, skulde Sagen indstilles til Stiftamtmandens Afgørelse²⁸. Det første Valg fandt Sted den 17. Marts 1838. Der deltog 81 Vælgere. Første Møde holdtes den 25. April. Købmand Brabrand valgtes til Formand. Den relativt store Deltagelse i Valget maa udelukkende tilskrives Nyfigenhed. Ved Valget næste Aar stemte nemlig kun 40 af 114 valgberettigede, og i den følgende Tid var Interessen for Valgene snarere nedadgaaende. 1845 stemte kun 27 af 127 valgberettigede, 1847 stemte 32 af 135, og 1849 stemte 39 af 141. Endnu mindre var Deltagelsen i Valget af den nyoprettede Ligningskommission. 1851 modte der kun en Vælger foruden Borgerrepræsentanterne og Byfogden. Aaret efter var Deltagelsen fra Borgerskabets Side steget med 100 % idet der nu modte 2 Vælgere foruden Borgerrepræsentanterne. Interessen for Borgerrepræsentantvalgene steg efter-

haanden. 1854 satte Rekord ved Fremmode af 90 Vælgere af 160. — 1867 sluttede Perioden med Vedtagelsen af Købstadskommunalloven, der indførte Byraad og Borgmester.

— Medens Posten som Revisionsborger nok kunde friste kritiske og oppotionelle Sjæle, var de andre Ombud alt andet end efterstræbte. Den mest udsatte af disse Ombudsmænd var *Kæmneren*. Han skulde føre Byens Regnskaber, forestaa Ud- og Indbetalinger og være ansvarlig for, hvad der kunde mangle ved Regnskabsaflæggelsen. Det skete ikke sjældent, at Kæmneren herved kom i Forlegenhed og led Tab, han vanskelig kunde bære. Lars Bødker er det mest dramatiske Eksempel paa dette Omraade. Han havde ved Regnskabsaflæggelsen et Underskud paa ca. 200 Rd. Han søgte ved nogle Hokuspokus at faa det til at glide i Byfoged Siersted, der naturligvis opdagede Fidusen og i Raseri skældte Manden ud baade for Kæltring og Tyv. Lars Bødker anlagde Sag, men opgav det, da Landsretten afsagde Dom om Regnskabet og dømte ham til at betale de 200 Rigsdaler, 30 Rigsdaler i Omkostninger og 4 Rigsdaler Bøde for uanstændig Skrivemaade. Lars Bødker søgte at vinde Tid ved at prove at opnaa fri Appel til Højesteret. Betale kunde han ikke, og Sagen var gaaet ham saadan paa Nerverne, at han huserede slemt i Byen, krigede mod Byfogden og bombarderede Amtmanden med Klager; til sidst gav han op og flygtede ud af Landet²⁹. Grundet paa slige triste Erfaringer kom man 1779 ind paa at vælge to Kæmnere, der skulde være ansvarlige en for begge og begge for en. Senere hedder det Kæmner og Underkæmner eller Kæmner-Assistent³⁰. 1807 udkom en Forordning om fast ansat, lønnet Kæmner, og dermed var dette Kors taget fra Borgerne.

Et andet ubehageligt Hverv var *Rodemestrenes*. Der blev hvert Aar udnævnt 4 Rodemestre, en for hver Fjerding. Deres Opgave var at indkræve de Skatter, Takserborgerne havde lignet, og iøvrigt bistaa med alle Oplysninger om Borgernes økonomiske Omstændigheder³¹.

Endelig var der blandt de borgerlige Ombud *Ildstedsmændene* og *Stokkemændene*. Ildstedsmændenes oprindelige Gerning laa i Navnet: de var Brandsyn, men i Tidens Løb udvidedes deres Opgaver til Tilsyn med Gader og Gårder og Huse, hvorefter der bliver adskilligt at berette senere. Stokkemændene var Retsvidner, de var 8 i Tal, blev oprindelig valgt for et Aar ad Gangen, men blev senere fast »ansatte« med en aarlig Godtgørelse paa 5 Rigsdaler³².

TJENERSKABET, der stod til Bystyrets Raadighed, var faatalligt og ringe; thi det bestod kun af Vægterne og Arrestforvareren. Begge var lidet ansete og slet lønnede Stillinger; et lysere Syn paa Livet naaede Indehaverne kun gennem Flasken, der ogsaa gav ham et overlegent Syn paa Pligterne med efterfølgende Klager og Fortrædeligheder. Faa eller ingen blev gammel i Tjenesten; thi Forsømmelserne forte efter mange forgæves Advarsler til sidst til Afskedigelser. 1759 lyder *Vægterinstruksen* saaledes: Han skal hver Aften ringe 10 med Raadhusklokken, skal derefter raabe 10 hele Byen igennem, idet han begynder ved Raadhuset, derfra gennem Norregade til Toften tilbage til Apoteket, derfra ned til Sollings (i Vestergade) og saa ud til Østerport og tilsidst gennem Søndergade og de derved liggende Stræder. Samme Rute skal han raabe igennem hver Time, om Sommeren til Kl. 3 Morgen og om Vinteren til Kl. 4, og saa slutter han igen med at lade Raadhusklokken lyde. Paa sine Runder skal han paase, at der ingen Uorden sker paa Gaderne eller i Husene. Han skal holde Øje med Krohusene, at der ikke sidder Gæster efter Kl. 10. Hvis Gæsterne efter at være advaret ikke forføjer sig hjem, skal han melde det til Byfogden. Skulde, hvad Gud forbyde, ulykkelig Ildsvaade opstaa, skal han ved Stød i sin Pibe og ved Banken paa hver Dør gor det bekendt, ligesaa tilkalde Byens Tjenere at røre Trommen overall i Byen, og ligeledes uophørlig vække Brandinspektøren. I Løn skal han have 20 Rigsdaler aarlig samt et Par Sko og en Kjole. Opfører han sig tro, ædruelig, anstændig og skikkelig, vil han af Borgerskabet faa en Ducor eller Gave, som han de hellige Aftener kan gaa rundt og bede om³³.

Samtidig med Udfærdigelsen af denne Instruks blev en ny Vægter antaget, efter at den gamle var afskediget efter talrige Klager. Den nye holdt kun Stillingen et halvt Aar, saa klagede de 6 Mænd over, at han ofte slet ikke var at finde paa Gaden om Natten, saa der var ikke andet at gore end at afskedige ham og finde en ny — og det gentager sig stadig; Natteluften havde aabenbart en stimulerende Indflydelse paa Tørsten. 1779 fordoblede man Vægterstyrken til to Mand, der skulde lønnes med hver 4 Mark om Ugen, altsaa en Lønsligning fra 20 Rigsdaler til 34 Rigsdaler 4 Mark aarlig. De to gjorde det aabenbart ikke bedre end den ene. Tre Aar efter vendte man tilbage til en Vægter, han skulde have 24 Rigsdaler for Vægtertjenesten, og da han tillige var Byens Tjener, fik han herfor 10 Rigsdaler. Byen sparede altsaa den ene Vægters Løn, til Gengæld

skulde han, man beholdt, arbejde baade Nat og Dag; være Vægter om Natten og Tjener om Dagen. Alligevel holdt han i syv Aar, saa blev han afskediget for Efterladenhed og Sygdom. 1801 ansatte man igen to Vægttere med hver en Rigsdaler i Ugeløn³⁴. Nu gik det bedre, og næste Gang Vægteren kom i Ulykke er Grunden ikke Efterladenhed, men alt for stor Iver og Nidkærhed i Tjenesten parret med lidt Hidsighed.

En Onsdag Aften i Begyndelsen af 1818 blev Vægter Jacob Bramsen tilkaldt af Lars Brygger med Anmodning om at bortjage en stor Flok Læredrenge, der hujede og skreg i hans Port. Vægteren »ren-sede« Porten, men 15—16 af de værste Drengene dansede bagefter rundt om ham, drillede ham med Tilraab, trak ham i Kjolen, kastede Sten mod ham, og søgte at tage hans Vaaben, »Morgenstjernen«, fra ham. Jacob Vægter blev vred og gik løs paa Drengene med Morgenstjernen svingende omkring sig. Uheldigvis ramte han en af Drengene i Hovedet. Han blev baaret eller fulgt hjem af de andre. I hans Hjem ansaa man ikke Saaret for farligt og hentede ikke Læge for om Søndagen, og Dagen efter døde Drengen. Byretten skønnede, at Vægteren havde handlet i Nødværge og idømte ham 5 Gange 5 Dages Vand og Brød. Overretten skærpede Straffen til 8 Maaneders Arbejde i Mons Tugt- og Forbedringshus, og denne Dom stadfæstede Højesteret, idet man ikke tog Hensyn til Vægterens Udsagn om, at han ikke havde sigtet paa den Dreng, der blev ramt, eller paa nogen anden³⁵. Tilbage stod Spørgsmaalet, hvorfor man forsynede Vægteren med et saa morderisk Vaaben som en »Morgenstjerne«, naar han ikke maatte værge sig med den; men det Spørgsmaal overlod de lærde Jurister til ivrige og resultatlose Drøftelser blandt Byens Befolkning.

I Aarhundredets Begyndelse var der iøvrigt antaget en Politibetjent der vaagede over Byen om Dagen, saa Vægteren slap med at være paa Færde om Natten stadig syngende sit Vægtervers hver Time, for at de Indbyggere, som laa vaagne eller som det lykkedes ham at vække med sih »Sang«, kunde vende sig og sove videre i Bevidsthed om, at der blev vaaget over dem. Den 30. Juni 1885 Kl. 10, 11 og 12 lod Vægtersangen for sidste Gang i Maribo. Ringningen med Raadhusklokken var ophørt over et halvt Aarhundrede tidligere. Arrestforvareren eller Slutteren bliver der Lejlighed til at gøre Bekendtskab med under Omtalen af Arresterne.

BYRAADENE, der indførtes ved Købstadkommunalloven af 1868, var naturligvis et stort Fremskridt i Retning af Selvstyre, om end Loven ikke var fri for Rester af de gamle Pengeprivilegier. Den delte nemlig Vælgerne i to Klasser: de højestbeskattede og de lavestbeskattede. De højestbeskattede valgte for Maribos Vedkommende 4 af Byraadets ni Medlemmer, og var bagefter sammen med de andre Vælgere med at vælge de øvrige 5 Byraadsmedlemmer. De højestbeskattede kunde altsaa stemme to Gange, medens de mindre Skatteydere maatte nøjes med at stemme een Gang. Forøvrigt behøvede man ikke at være nogen stor Velhaver for at komme med i den højestbeskattede Vælgerklasse. Den aarlige Skatteydelse, der udkrævedes hertil, laa for Maribos Vedkommende næppe over 25—30 Kr.

Trøds det store Fremskridt, var det en Tid lang smaat nok med Interessen for Byraadsvalgene; de højestbeskattede Vælgere mødte flittigst, de lavestbeskattede mødte kun med faa Procent. Ved det almindelige Byraadsvalg 1870 stemte kun 80 Vælgere, men ved de højestbeskattedes Valg 1873 stemte 51. Standsmæssigt set var der iøvrigt ingen Forskel at se paa Kandidatlisterne ved de to Valg og heller ikke ved de følgende. Først ved det almindelige Valg 1888 kom de rene Standsinteresser frem; thi her mødte Haandværkerne med deres egen Liste. Valgdeltagelsen var forholdsvis stor, thi der blev afgivet 263 Stemmer. Købmandslisten sejrede overlegent. Af Haandværkets Kandidater opnaaede en enkelt 100 Stemmer; de øvrige Stemmetal laa fra 20 til 40. Haandværkerne havde dermed for en Tid tabt Modet; men ved Valget i 1900 kom de igen. Valgdeltagelsen var usædvanlig stor, idet 505 Vælgere mødte frem ved Valgbordet. Alligevel sejrede Købmandslisten med fra 265 til 285 Stemmer, Haandværkerlisten maatte nøjes med fra 204 til 232 Stemmer. Forskellen var altsaa ikke stor, og ved Valget 1906 gik der Hul paa Bylden, idet Socialdemokraterne vandt 3 Pladser paa en blandet Liste.

1908 gennemførtes den kommune Valglov, der gav lige Valgret til alle Skatteydere og ogsaa gav Kvinderne Valgret. Det første Valg under den nye Lov foretoges 1909. Højres Liste fik 5 Kandidater valgt, Socialdemokraterne tog de andre 4. Ved Valget 1913 var Byraadets Medlemstal udvidet til 11. Heraf tog Højre 6 Mandater, Socialdemokraterne 4 og de Radikale 1. Samtidig rykkede den første Kvinde ind i Byraadet, idet Frk. Zella Ziersen blev valgt paa Højres Liste.

Lille Torvedag med Sol og Skyer 1938.

Foto N. M. Nielsen.

Ved Valget 1917 maatte Højre aflevere et Mandat til Socialdemokraterne, saa Styrkeforholdet blev 5 Højre, 5 Socialdemokrater og 1 radikal³⁶. Valget 1921 bragte ingen Forandring heri. Imidlertid havde Borgmesterloven af 1919 bragt en betydelig Ændring af Bystyret. Kommunalloven af 1868 gjorde Byfogden til selvskreven Borgmester og Formand i Byraadet; den nye Lov bestemte nu, at Byraadet selv skulde vælge sin Formand, der fremdeles skulde beholde Borgmester-navnet. Maribo Byraad vedtog, at lade Borgerne give et Fingerpeg i Retning af Borgmestervalget, og ved det derefter foretagne Provevalg fik den socialdemokratiske Byraadsgruppes Formand, Redaktor C. E. Christiansen 794 Stemmer og den konservative Gartner P. Hansen 687 Stemmer. Byraadet valgte i Henhold hertil Christiansen til Borgmester. Da Byraadet efter Byraadsvalget 1921 skulde vælge Borgmester paany, stod Stemmerne som nævnt lige mellem Social-

Byraabnet fra Begyndelsen af forrige Aarhundrede.

Det nye indregistrerede smukke Byvanben

demokrater og Konservative med det radikale Medlem som Tungen paa Vægtskaalen. Den radikale Partibestyrelses Flertal beordrede Partiets Byraadsmedlem, Bagermester Halkjær til at stemme sammen med Socialdemokraterne, men han nægtede at adlyde og stemte sammen med de konservative paa Bestyrer Kolbye, Maribo Sukkerfabrik, som valgtes med 6 Stemmer, Christiansen fik 5 Stemmer og blev Næstformand. Ved en Generalforsamling i den radikale Forening ved toges det at ekskludere Halkjær af Partiet. Han bar det med Fatning³⁷.

Ved Byraadsvalget 1925 erobrede Socialdemokraterne de radikales

Mandat og dermed Flertallet, 6 Mandater, de Konservative fik 5, en Kvindeliste fik ingen valgt. Christiansen blev paany valgt til Borgmester og har været det siden. 1929 ogede Socialdemokraterne deres Flertal til 7 Mandater mod 4 Konservative. 1933 var der Fredsvalg, og Valget 1937 bragte ingen Ændring i Styrkeforholdet³⁸.

BYVAABNET har skiftet gennem Tiderne og har først i nyere Tid faaet sin endelige Form. I den katolske Tid hjalp man sig med Albedissens og Konfessors Segl³⁹). 1608 anskaffede man sig et Segl med et sammensat MB og Omskriften: Sigilum Maribogensis. Senere anvendte man et Vaaben med en Kvindeskikkelse, der vist skulde forestille en Nonne, men var en højst verdslig Fremtoning med Bryster og Snoreliv. 1903 ansøgte Byraadet Ministeriet om at faa et fremsendt Udkast ophøjet til Byvaaben; det forestillede en Nonneskikkelse omgivet af Ornamentter. 1937 blev et enklere og smukkere Udkast registreret som Byens Vaaben. Det er et Guldskjold med en Nonne i sort og hvid Ordensdragt, som paa en smuk Maade symboliserer Byens Klosteroprindelse.

Foto V. Prullt.

Logi for rejsende Søndergade 29.

³⁹) Bind I Side 32.

Torvets Vestside 1880—90.

Fattigplejen.

BEGINNEHUSET var det første Resultat af Omsorgen for de syge og de arme i Maribo. Navnet er fremmed, men Formaålet havde det fælles med de Hospitaler, som Kirken i den katolske Tid oprettede omkring Byerne som Hjemsted for syge og fattige. I hele den katolske Tid blev Budet om at hjælpe den svage Næste taget anderledes højtideligt end efter Reformationen. Opgaven paahvilede i ganske særlig Grad Klostrene, og Beginnehusets Tilblivelse skal sikkert føres tilbage til Mariboklostrets allertidligste Dage. Det var bygget paa Klostrets Grund omtrent, hvor Asylet nu ligger, og blev ledet og støttet af Klostret. Dette Forhold bevaredes lige til Klostrets Ophævelse, og selv da vedblev Beginnehuset at høre under Kirken, der maatte sørge for dets Vedligeholdelse. Selv det gamle Navn blev bevaret mere end Hundrede Aar efter Reformationen. Saa fremtræder efterhaanden Betegnelsen Hospital jævnsides med det oprindelige Navn, indtil de begge i det 19. Aarhundrede maa vige Pladsen for det trøstesløse: Fattighuset.

Man maa nu ikke opfatte Sagen saaledes, at det var en Forsorgelsesanstalt, Klostret oprettede, da det byggede Beginnehuset. Det fornødne

Brændsel og en vis Ydelse i Naturalier har Klostret sikkert givet, men ellers har Husets Beboere saa vidt muligt selv hjerget Føden ved at tigge i Byen, og det var som Regel ikke vanskeligt at skaffe Føden paa denne Maade. De verdslige Myndigheder anerkendte de fattiges *Ret* til at gaa rundt og bette; man kendte overhovedet ingen anden Form for Fattigforsorgelse, og Oprettelsen af de saakaldte Hospitaler — som Beginnehuset — var kun et særligt Plus i Religionens Navn. I Reformationstiden ændredes efterhaanden denne Opfattelse, og den verdslige Magt fandt det som sin Opgave at fore Kontrol med og søge at indskrænke det overhaandtagende Tiggeri, der var ved at blive intet mindre end en Landeplage. Det var især de hele Landet gennemstrefjende Tiggere, man søgte at faa udryddet. Talrige Forordninger med Trusel om strenge Straffe blev givet baade af Christian II, Frederik II og Christian IV; noget opnaedes vel derved, men faa stoppet Tiggeriet kunde man ikke, eftersom man stadig officielt anerkendte det hjemlige Tiggeri, d. v. s. Byens eller Herredets egne Tiggere. Et af Midlerne til at komme de omstrefjende Tiggere til Livs var, at hver By forsynede sine egne Tiggere med et Bly- eller Bliktegn til at bære paa Brystet, og kun de saaledes autoriserede Tiggere maatte bette i Byen. Fremmede Tiggere skulde udjages, og hertil ansattes en af Tiggerne. Det var de saakaldte Stodderkonger, som herved holdt deres Indtog i Bylivet. Man møder dem ofte i Maribo Kirkes Regnskaber, idet Kirken skulde holde dem med »Uniform« og yde dem fri Begravelse. Stodderkongens officielle Navn var Fattigfoged, men det var et alt andet end anset Fogedembede; dets Indehaver var altid selv en fattig Stodder, foragtet af Borgerne og hadet af de fattige naaede han aldrig udover Stodderens Kaar. Selv i Kirkens Regnskaber optræder han ikke under sit officielle Navn, men ret og slet som Stodderkongen. 1636 hedder det f. Eks. i Regnskaberne: 2½ Mark til Christen Stodderkonges Ligkiste. 1648 opføres 2½ Mark for en Kjole af blaa Lærred til Stodderkongen Lange Jeppe, ogsaa kaldet Jeppe med den store Strube¹, hvilket lader formode, at han foruden den anden Elendighed ogsaa havde en alvorlig Struma at trækkes med. Hans »Uniform« bestod altsaa kun af en blaa Lærredsfrakke og Udrustningen var en forsvarlig Kæp eller Stav. Med den i Haanden og med »Kjolen« sjaskende om Benene stavrede »Kongen« Byen rundt paa Jagt efter de uretmæssige Bettlere, som han havde faaet Nys om var i Staden og som nu skulde drives udenfor Portene med nogle Stokkeslag som Rejsespas.

Med Beginnehuset gik det ilde; det blev forsømt og forfaldt. Lille og fattigt havde det altid været og værre blev det. 1617 udstedte Christian IV et Brev til Lensmanden paa Vordingborg — under hvem Jomfruklostret sorterede — med Ordre til at anvende nogle af Materialerne fra den gamle Landsbykirke til Reparation af »Hospitalet i Maribo, der skal være meget bygfældigt»². Og bygfældigt vedbliver det at være. Gang paa Gang møder man senere Klager over Husets forfaldne Tilstand; man gjorde ikke mere end nødvendigt for at forhindre det i at falde sammen. I Takseringslisten fra 1682 hedder det om Beginnehuset, at det er paa 7 Fag, og dets Værdi sættes til 6 — seks — Rigsdaler³.

Da Klosters 3 inderste Marker i 1621 overlodes Borgerne i Forpagtning, bestemtes det, at af Forpagtningsafgiften skulde hvert Aar 40 Daler gives til de fattige i Beginnehuset, idet de hidtil havde modtaget en tilsvarende Ydelse fra Klostret. Ved Forpagtningsforholdenes Omlægning i 1686 blev det Amtstuen, der skulde udrede de 40 Daler aarlig til de fattige i Beginnehuset⁴.

Da det efter Jomfruklostrets Ophævelse viste sig, at det kneb med Midlerne til de fattiges Underhold, traadte den private Velgørenhed hjælpende til. Borgmester Søren Sørensen udredte i sine sidste Leveaar Renterne af 500 Rigsdaler til de fattige i Beginnehuset og til Skolebørnene, og efter hans Død oprettede hans Arvinger 1616 et Legat paa 500 Rigsdaler til samme Formaal. Af Renterne skulde 25 Slettedaler aarlig anvendes til de fattige, saaledes at Behoerne i Beginnehuset skulde have hver to Daler, og Resten uddeles til andre husarme med en Daler til hver. 1638 stiftede Ridfogden Hans Jensen Druchens Enke, Johanne Madsdatter et Legat paa 50 Slettedaler, hvis Rente hvert Aar skulde uddeles til »tvende nødtorftige husarme» med 6 Mark til hver. Denne Gave kunde altsaa ogsaa ydes til fattige udenfor Beginnehuset. Det samme gælder et af Christian Friis til Krænkerup stiftet Legat paa 4 Td. Byg aarlig, der af Sognepræsten skulde uddeles »til fattige husarme, helst syge husarme Enker eller faderløse Børn», der hver skulde have mindst en Skeppe Korn⁵. I Byens Velmagtslid led Beginnehusets fattige Beboere vel ingen Nød, men i Ulykkestiderne, der fulgte efter Svenskekrigen, var deres Lod ofte den rene Elendighed. Huset blev yderst slet vedligeholdt og var derfor kun daarlig egnet til at holde Fugt og Kulde ude. Der var ingen velhavere i Byen og følgelig heller ingen Gaveflod fra de riges Bord. Ja, ofte kneb det endog for Beginnehusets Beboere at faa Renterne

af de Kapitaler, der var udsat for dem⁶, og saa maatte de sulte. Thi udover de faste Ydelser, der her er nævnt, og det Fattigblokken i Kirken kunde indbringe, var de fattige henvist til at tigge Brod og Skillinger ved Dørene.

1708 søgte Regeringen at organisere Fattigplejen gennem visse Afgifter, ved Bøsser opkrævet hos Købmændene og andre, og ved at Borgerne frivilligt tegnede sig for bestemte Beløb, til Gengæld skulde alt Tiggeri vare banlyst og straffes meget strengt. Dette Frivillighedsprincip blev en Fiasco.

Maribo Fattigregnskab for 1717—18 viser følgende Indtægter: Aalholm Amtstue det før nævnte faste Bidrag paa 26 Rd. 4 Mk. De fattiges Blok i Kirken 6 Rd. 4 Sk. Blokken paa Raadhuset opsat forrige Aar for Landstingets Partnere 7 Mk. 8 Sk. I de fattiges Bøsse paa Raadhuset 2 Mk. 9 Sk. Peder Linds Købmandsbøsse 1 Rd. 1 Mk. 3 Sk. I de andre Købmandsbøsser ingenting. De fattiges Bøsse i Paasken 1 Rd. 1 Mk. 4 Sk. Af Udgifterne: 6 Lemmer i Begginnehuset og 3 husarme i Byen hvert Kvartal 8 Mk. til hver. Det bliver for 4 Kvartaler 48 Rd. En fattig husarm Enke 2 Rd. 1 Mk. Et Begginnelem, der er sengeliggende, 4 Mk. til dem, der hjalp hende. En Skolediscipel, som gaar rundt med de fattiges Bøsse i Kirken, 4 Mk. Fattige Dicile i Latinskolen 13 Rd. 2 Mk. (Halvdelen af det faste Bidrag fra Amtstuen). Saa kommer en Post, der vækker Forbavselse: Kapellanen og Skolebetjenten, som forrige Aar efter Ordre betjente de fattige og syge, 8 Rd. — en meget stor Sum, der her paa det timeliges Bekostning er ofret paa Lemmernes evige Velfærd. Fattigforstanderen Peder Knudsen fandt det urimeligt, at Herrens Tjenere skulde lønnes af det, der var ydet til de fattigste, men Bispem og Amtmanden mente ikke at der kunde ændres noget heri. I Nutidsøjne maatte disse Penge være skaffet paa anden Maade. Et Bidrag paa 4 Rd. 5 Mk. til tyske Brandmøbere, d. v. s. Folk, der med Tilladelse tiggede ind til Brandlidte i Tyskland, burde naturligvis heller ikke være berøvet Byens fattige. Som sidste Post følger: Til fattige Born, der har ligget under Badskeerhaand 3 Rd. 1 Mk. 8 Sk.⁷. De faste Fattiglemmer, der maatte regnes for at være helt uarbejdsdygtige, fik altsaa hver 5 Rd. 2 Mk. aarlig til Livets Ophold; at dette maatte blive Sult og Nod, siger sig selv, og skulde Livet bjerges, maatte Tiggerposen i Gang; men Tiggeriet var jo officielt strengt forbudt, og man greb da i Maribo og flere andre Steder den Udvej at lade Øvrigheden tage Tiggeriet i sin Haand, idet man hver Lordag lod en Mand ombære en Bøsse og en

Kurv paa de fattiges Vegne. Bossen var til Skillinger og Kurven til Brod. Det var vel som oftest gamle Humpler, der kom i Kurven, men det var heller ikke bestemt for kræsne Ganer, og var de gamle Fattiglemmers Tandstumper end aldrig saa medtagne, saa fik de dog Bugt med Skorperne, selv om de var nok saa gamle og tørre; thi Sulten skulde tilfredsstilles med det, der blev budt.

1727 blev Kobmand Peder Knudsen Fattigforstander i Maribo i Stedet for Byfogden Hans Jorgen Meyer, og det var vist en haardt tiltrængt Forandring. Peder Knudsen kunde efter sin Tiltrædelse hverken faa Papirer eller Regnskab fra Byfogden og maatte til sidst klage til Stiftamtmanden, der saa gav Byfogden strenge Ordre til inden 11. December Termin 1727 at gøre rede for Penge og Papirer. At der var god Grund til at skride ind mod Byfogdens Forvaltning af de fattiges Midler viser en Klage, som Beboerne af Beginnehuset — rimeligvis paa Peder Knudsens Foranledning — i Marts 1728 sendte Stiftamtmanden. Det hedder i denne Klage, at de Midler, der gennem Legater er tillagt de fattige i Beginnehuset, andrager 8 Slettedaler til hver om Aaret; de skal udbetales i 4 Terminer: Jul, Paaske, St. Hansdag og Mikkelsdag med 2 Slettedaler hver Gang; men den Terminsuddbetaling, de skulde have haft Mikkelsdag 1727, har de endnu ikke faaet. Naar de beklager sig til Byfogden, siger han, at han ikke mere har med de Sager at gøre, og beklager de sig til Peder Knudsen, siger han, at han ikke har faaet nogen Penge af Byfogden, og at Mikkeldagspengene var forfaldne til Udbetaling, før han kom til. — Peder Knudsen, der faar Sagen til Erklæring, kan kun bekræfte Rigtigheden af det anførte. Han oplyser yderligere, at de fattiges Blok i Kirken for en Tid siden var bleven opbrudt og ubrugeliggjort af Tyve, uden at den var bleven gjort i Stand igen, saa der ikke ad den Vej indkom noget til de fattige. Han har nu for egne Midler ladet Blokken gøre i Stand. Af de Penge, han har faaet overleveret, er der kun 4 Rigsdaler til Paasketerminen — i Stedet for 20 — men i de efterfølgende Terminer skal han nok sørge for, at de fattige faar, hvad de tilkommer. Han tilføjer, at Beginnehuset er meget brostfældigt. Det hele har med andre Ord været grovelig forsømt. De fattige i Beginnehuset havde det, selv naar de fik, hvad de tilkom, elendig nok, saa der skulde et haardt Hjerte til yderligere at forringe Kaarene for dem. De fleste var gamle, sygelige eller svage Mennesker, som knapt kunde klare sig selv inden Døre; men hidtil havde ingen tænkt paa at række dem en hjælpende Haand; kunde

Fra Haugaard-Jorgensens Kømandgaard 1915. Foto Hugo Matthiesen.

Søndergades vestre Husrække 1938.

Foto V. Pauli.

de ikke faa Snavset ud, fik det Lov at ligge. Ogsaa paa dette Punkt fik Peder Knudsen indført en Forbedring, idet han hos Stiftamtmanden fik udvirket, at et rask kvindeligt Fattiglem 1728 blev ansat som Hjælper. Hun skulde »for at opvarte de fattige med i Byen at hente dem, hvad de behovede, brede deres Seng« og være dem til Nytte med hvad de ikke selv kan forrette — have 4 Slettedaler om Aaret og Plads i Beginnehuset^s. Dette benævnes nu altid Hospital i de officielle Skrivelser; men Mand og Mand imellem brugtes det gamle Navn endnu i lange Tider.

En Indberetning til Stiftamtmanden for 1739 giver ret gode Oplysninger om Fattigvæsenet i Maribo. Der var ved Ligningen udskrevet 76 Rigsdaler og 4 Skilling i Fattigskat. Heraf udbetaltes der 28 Rigsdaler og 4 Mark til de 12 fattige, der udenfor Hospitalet var indskrevet paa Listen over de fattige, og 10 Rigsdaler og 4 Mark til de fattige i Hospitalet. Disse Penge, hedder det i Indberetningen, træder »i Stedet for en Bøsse, som hver Lørdag forhen blev ombaaret sammen med en Kurv at samle Brod udi«. Af Fattigskatten var endvidere 12 Rigsdaler og 4 Skilling beregnet til Ligkister til de fattige, 4 Rigsdaler var Løn til Fattigfogden (Stodderkongen) og endelig var 13 Rigsdaler og 2 Mark beregnet til Opsamling af en Kapital til Hospitalets Vedligeholdelse. Om denne Ligning havde der været holdt en Raadstuesamling, hvor Borgerne havde udtalt sig om Sagen. Her klagede man bl. a. over, at Lovens Bestemmelser om, at de Effekter, som de paa Fattiglisten indskrevne fattige efterlader sig, skal tilfalde Fattigvæsenet — ikke overholdtes, idet saadanne Efterladenskaber var tilgaaet Livsarvingerne i Stedet for Fattigvæsenet endog i Tilfælde, hvor Begravelsesudgifterne var afholdt af Fattigkassen. Og endelig mente Borgerne, at naar Antallet af de paa Fattiglisten indskrevne i Aarets Løb mindskedes gennem Dødsfald, man da ikke burde opkræve det fulde Beløb. Ellers erklærede Borgerskabet, at det med god Villie vilde indbetale til de fattiges Underhold, hvad man med Billighed kunde ligne paa det^o.

Forholdene i Beginnehuset var da i disse Aar heller ikke værre end at enkelte gamle, svagelige Mennesker, som ikke var helt uden Midler, søgte derind paa den Maade, at de forærede Hospitalet deres Formue som Legat mod, at de selv fik Lov at nyde Renterne i deres Levelid. Det var Tilfældet med Maren Hattemager, der skænkede Hospitalet sit Hus, som blev solgt for 94 Rigsdaler 2 Mark, samt med Frederik Rasmussen, der dog kun raadede over 21 Rigsdaler. Enken

Judith Musenberg skænkede 1745 Hospitalet et Legat paa 200 Slette-daler, hvis Renter skulde anvendes til Ildebrændsel for de fattige i Hospitalet. Den sidste, der betænkte det gamle Hospital, var Peder Jensens Enke Anna Marie, der i Aarene 1778 til 1782 skænkede ialt 400 Rigsdaler, hvis Renter skulde tilfalde de fattige i Hospitalet, fortrinsvis Enker, hvis Mænd havde været bosiddende Borgere i Maribo¹⁰.

Desværre for de fattige herskede der ikke sjældent et spændt Forhold mellem Byfogden og Fattigforstanderen, og det gik altid ud over de fattige Stakler. 1740 klager Fattigforstander Peder Knudsen over, at Byfoged Siersted vil have ændret Fattigligningen, saa der ikke blev noget til de fattige i Hospitalet, og det anser baade Knudsen og Provsten for en stor Synd; thi »de 16 Daler er ingenlunde mere end der tidligere indkom ved Ombæring af Bøssen og Brodkurven«, og han finder det mærkeligt, at Byfogden og Sognepræsen ikke har mere Hjerte for de fattige. Stiftamtmandens Svar er ikke opbevaret, men det giver formentlig Klageren Medhold¹¹. Thi nu tager Siersted fat paa anden Vis og støtter de Borgere, der undlader at efterkomme Ligningen og indbetale deres Part. 1742 klager Niels Toft — Peder Knudsens Efterfølger i Fattigforstanderhvervet — over, at Byfogden ikke vil lade de forfaldne Fattigbidrag inddrive ved Udpantning, som Loven paabyder ham. Niels Toft skriver: De fattiges Nød er større end min Pen kan beskrive, og jeg er daglig saa overrendt med Klager og Jammer over dette ukristelige og uforsvarlige Forhold, at selv et Stenhjerte maatte bevæges derved, kun ikke Byfoged Siersteds, endskont de fattige daglig ofrer deres vemodige Taarer for ham. Den Ligning af Fattigpengene, som er foretaget og som paa Raadstuen i Borgerskabets Nærværelse er oplæst for Deres Ekcellence, er saa billig som vel mulig. Jeg beder derfor om, at der maa tilgaa Kæmneren Ordre om straks at inddrive Fattigpengene eller foretage Udpantning for dem, men Ordren maa gaa direkte til Kæmneren, thi skal den gaa gennem Byfogden, naar den aldrig længere. Det er, slutter Toft, sorgeligt, at en By skal være med en saadan Magistrat besværet. For at faa Rede paa Bornepengene har jeg maattet anlægge Sag imod Byfogden¹².

Antagelig har denne yderst skrappe Klage hjulpet. Man horer i nogle Aar ikke mere om Siersted i denne Forbindelse. Men 1749 er det galt igen. Nu har han fundet paa at lade de fattige selv indkræve de til Fattigvæsenet lignede Penge. Resultatet blev selvfølgelig, at

Tallet paa Skattenægterne ogedes betydeligt. Rodemestrene faar saa Ordre til at inddrive Pengene, eventuelt ved Udpantning¹³. 16. Februar 1752 klages der igen; nu er det galt med Terminsydelserne, idet de fattige i Hospitalet endnu ikke har faaet deres Terminspenge for Mikkelsdag 1751. Ogsaa denne Klage affoder en skarp Paamindelse. 1756 maa Siersted — Maribos mest omstridte Byfoged — endelig trække sig tilbage, og Fattigplejen glider efterhaanden ind i en roligere Gænge.

Udgifterne til Fattigvæsenet blev nu lignet paa Borgerskabet. 1752 er der i Fattigskat udskrevet 51 Rigsdaler 3 Mark 14 Skilling, et ikke særligt svimlende Beløb. Justitsraad Hoserich skulde betale 3 Rigsdaler 4 Mark, Kancelliraad Hahn 3 Rigsdaler 5 Skilling, Købmand Solling 3 Rigsdaler 5 Skilling. Dernæst var der 7 Skatteydere paa 2 Rigsdaler og videre nedefter. Til Lemmerne i Hospitalet uddeltes 10 Rigsdaler 4 Mark. Markvogterens Kone fik for Arbejde i Hospitalet 5 Rigsdaler 2 Mark. Alle de højestbeskattede klagede over Ligningen, men uden Resultat¹⁴, og da de ikke vilde betale, blev der foretaget Udpantning. Stodderkongen i gammel Forstand havde nu udspillet sin Rolle. 1752 blev nemlig Vægteren Fattigfoged¹⁵, et Embede, der ikke skulde hæve hans i Forvejen ringe Anseelse.

Hvad Beginnehuset angaar, da var og blev det usselt. Det var paa 7 Fag Hus og rummede to Stuer, en til Mænd og en til Kvinder. Planen om gennem en aarlig Udskrivning at opsamle en Kapital til dets Vedligeholdelse blev hurtig opgivet, og der klagedes stadig over Husets store Brøstfældighed; det var ofte saa forsømt, at det var ved at falde sammen. 1782 hedder det, at Hospitalet behøver en Hovedreparation om det »foroven ikke skal falde sammen og forneden synke i Jorden«¹⁶. 1820 blev Huset ombygget. Den 12. Oktober berettes herom saalunde i Byens Avis: »Hospitalet her i Maribo har nu faaet en ny og forandret Skikkelse til stor Bekvemmelighed for dets gamle udlevede Medlemmer«. Saa mange vare Ordene. Hvor stor denne Ombygning har været, kan altsaa ikke ses af Avisen, men den ydre Ramme er vel bevaret, i al Fald er Huset stadig paa de 7 Fag; thi Schack noterer i sin Fundatssamling af 1844: »Hospitalet er en Bindingsværksbygning paa 7 Fag, hvori 10 gamle Fruentimmere har Husly og Varme i to Stuer og tillige hver en Haveplads. De 8 ældste Hospitalslemmer nyder i Genant ugentlig 2 Skilling. Deres øvrige Forplejning udredes af det almindelige Fattigvæsen«. 1845 blev Hospitalet underkastet en Reparation til 88 Rigsdaler. Reparationen skulde

foretages nu, da Lemmerne kunde faa Plads i den gamle Skole saa længe. Da Hospitalets Kasse ikke selv kunde bestride Udgiften, maatte Fattigkommissionen træde til¹⁷. 1878 blev Begynnelshuset solgt ved Auktion for 802 Kr., og dermed er dets 400-aarige Saga ude.

FATTIGKOMMISSIONEN, der var Resultatet af Fattigloven 1803. bragte omsider Fattigvæsenet ind under fastere og mere værdige Former. Selv om Fremskridtet i Nutidsøjne synes ringe nok, var det dog meget stort i Forhold til, hvad man tidligere bod eller undlod at byde de fattige. Ingen maatte mere lide Nød, hed det nu; enhver skulde have det »nødtorftige til Livets Ophold«, og selv om Begrebet nødtorftig var noget elastisk, blev det i Reglen i Maribo opfattet i human Aand efter Datids Begreber. Udgifterne til Fattigvæsenet skulde indkomme dels ved frivillige Gaver, dels ved forskellige Afgifter og Paaligning af Fattigskat i det Omfang, de andre Indkomster gjorde nødvendigt. Tiden var nu blevet en anden, og Synet paa de fattige mere forstaaende. Det gav sig for Maribos Vedkommende Udslag i stor privat Offervillighed. I 1801 foretoges en Indsamling til Kornindkøb for de trængende, den indbragte 248 Rigsdaler, vel ca. 3000 Kr. i vore Penge indsamlet i en By med ca. 700 Indbyggere.

1831 blev der i Anledning af Kongens Fødselsdag den 28. Januar indsamlet til »Byens trængende Medborgere« i Penge 315 Rigsdaler 2 Mark 8 Skilling og i Korn 30 Td. Rug og 36 Td. Byg¹⁸. 1835 var de fattigunderstøttedes Tal 35, hvoraf de 10 boede i Hospitalet¹⁹. Belleri var nu som før forbudt; men i Modsætning til tidligere blev det nu i mere graverende Tilfælde straffet. 1831 fik Daglejer Rs. Hansen og hans Kone hver 4 Dages Vand og Brød for at have sendt deres Dreng ud at tigge. Ordenen i Hospitalet blev ogsaa haandhævet med større Strengthed. 1833 fik to Lemmer hver 4 Dages Vand og Brød og et andet Lem 30 Dages simpelt Fængsel for at have lukket fremmede ind i Hospitalet og drevet Svir og Kortspil. De fremmede fik Boder fra 2 til 8 Rigsdaler²⁰. Udgifterne til Fattigplejen steg nu stærkt gennem Aarene. 1851 androg Udgifterne 2120 Rigsdaler, hvoraf de 1800 var betalt af Kommunekassen. Ved Gennemførelsen af Købstadkommunalloven 1868 blev hele Fattigplejen henlagt under Byraadet og bestyret af et dertil nedsat Udvalg. Det sidste Aar under den gamle Ordning steg Fattigudgifterne til 3886 Rigsdaler, deraf de 3400 fra Kommunen²¹.

— 1798 skænkede Etatsraad Wichfeld paa Engestofte Maribo en

testamentarisk Gave paa 8000 Rigsdaler til Opforelse af et »Arbejds- og Plejehus« i Maribo, men paa Betingelse af, at Landet (d. v. s. Lolland-Falster) og Kongen ogsaa vilde give noget dertil, hvor meget blev ikke nævnt. Det var endvidere Forudsætningen, at Arbejdet skulde være iværksat inden Forløbet af 6 Aar fra Gavens Dato. Kancelliet skrev derefter til Stiftamtmanden og forlangte indsendt en Plan til dette Arbejds- og Plejehjem. Stiftamtmanden skrev tilbage og beklagede, at Landet ikke alene kunde magte Opgaven, og for at Gaven ikke skulde blive trukket tilbage, foreslog han Nedsættelsen af en Kommission til at overveje Sagen og erfare, hvor meget Kongen vilde give, saa kunde man bagefter se, hvad Landet formaede. Det var med andre Ord at give Bolden tilbage til Kancelliet, der dog tog den op og nedsatte en Kommission til at udarbejde Forslag og Plan til Anstalten. Imidlertid var Fristen ved at udløbe, og Ejeren af Engestofte gjorde opmærksom paa, at Pengene vilde blive krævet tilbage, saafremt Betingelsen ikke blev opfyldt. Kancelliet skyndte sig da at give Ordre til, at en Plads ved Maribo blev udset til Byggeplads og indhegnet, hvormed Kravet om Arbejdets Paabegyndelse maatte betragtes som opfyldt. Saaledes blev det, og Oberst Wichfeld udbetalte derefter Pengene. Men saa skete der heller ikke mere. 1815 var man ikke kommet videre, men var glad til; thi medens der paa Etatsraad Wichfelds Tid var megen Arbejdsløshed og god Brug for et Arbejdshus, saa var Forholdet nu det, at mange Arbejder ikke kunde udføres paa Grund af manglende Arbejdskraft. Det vilde, hævdede man, derfor være bedre at bygge et Forbedringshus ved Maribo, ganske vist havde man et paa Møn, der ogsaa gjaldt for Lolland-Falster, men man kunde vel nok faa kgl. Resolution med Tilladelse til ogsaa at bygge et ved Maribo. Resolutionen fik man, men saa kom man heller ikke videre. Der blev aldrig noget Forbedringshus saa lidt som noget Arbejdshus. 1819 laante Kommunen 2400 Rigsdaler af »Wichfelds Legat« til Opførelsen af nyt Raadhus²¹; men siden horer man ikke mere til Sagen.

DEN NY TID, der indvarsledes med Kommunalloven 1868, bragte straks store Fremskridt i Fattigplejen, Fremskridt, som dog ganske er blegnet i Belysning af den Revolution i offentlig Forsorg, dette Aarhundrede har bragt. Til Aflosning for Begginnehuset opførtes 1878 en ny Fattiggaard i Søndergade med en Bekostning af 23,422 Kr. Lemmerne fra Begginnehuset overførtes til det nye Hus med fuld

Forplejning i Stedet for den ugentlige Understøttelse i Brød og Penge. Samtidig overgik de til Begynnehuset knyttede Legatkapitaler, som hidtil havde været bestyret af Kirkeinspektionen, til Byraadets Bestyrelse ved Fattigudvalget. 1933 blev Fattiggaarden ophævet og omdannet til kommunalt Svendehjem. 1921 opførtes et Alderdomshjem paa Bangshavevej med en Bekostning af 155,000 Kr. og med Plads til 22 Personer.

Alderdomshjemmet.

Det private Initiativ i Maribo har ogsaa været virksomt under den nye Tids Fremrykning. 1852 stiftedes en Syge- og Hjælpkasse under Navn af *Foreningen af 1. Januar 1852*. Et halvt Aar i Forvejen havde Haandværkersvendene stiftet en Sygekasse alene for Svende, og Foreningen af 1852 var derfor i sin Begyndelse en Mesteforening, senere optoges alle Borgere, deriblandt mange, som kun indmeldte sig for at støtte Sagen. Sygekasseafdelingen traadte i Virksomhed 1853, men Hjælpkassen først 1857, og saa endda saaledes, at kun Halvdelen af Kontingentet maatte udbetales, den anden Halvdel skulde opspares til Opførelsen af en Haandværkerbolig. 1867 opførte man en toetages Bygning i Ny Klostergade med 12 Toværelsens Lejligheder med en Bekostning af 9000 Rigsdaler, hvoraf de 1000 var rejst blandt Medlemmerne som et »Aktielaan«. Paa Bygningen staar: »Rejst ved forenede Kræfter 1867«. Lejlighederne anvendes dels som Friboliger, dels som Udlejning for en billig Penge, for Tiden 160 Kr. aarlig. Ved Testamente af 1925 skænkede en gammel Maribonit, Snedkermester Johan Krøyer, hele sin Formue, ialt ca. 60,000 Kr. til et Legat under Bestyrelse af Foreningen af 1. Januar 1852.

— *Hvilehjemmet*, der er Nabo til Januarforeningens Hus, har Friboliger til 8 enligstillede Kvinder, der hver har et Værelse med Alkove og et lille Køkken. Beboerne har gratis elektrisk Lys og Renter af forskellige Legater. Begyndelsen blev gjort 1882, da 12 Maribodamer stiftede en Afdeling af »Foreningen til Værn for enligstillede Kvinder« og med det Maal at oprette et Hvilehjem for gamle, værdige og trængende Kvinder. Gennem forskellige Bazarer og Tombola samt Medlemmers Bidrag samlede man Penge sammen og var 1886 i Stand

til at købe Ejendommen paa Hjørnet af Ny Klostergade og Kirkepladsen for 6525 Kr. 1892 blev Huset ombygget og indrettet til sit fremtidige Brug og fik Navnet Hvilehjemmet. Under dets Bestyrelse er bl. a. henlagt et Legat paa 5000 Kr., stiftet af Grosserer Pingel til Minde om hans Forældre, Urmager Pingel og Hustru, Maribo.

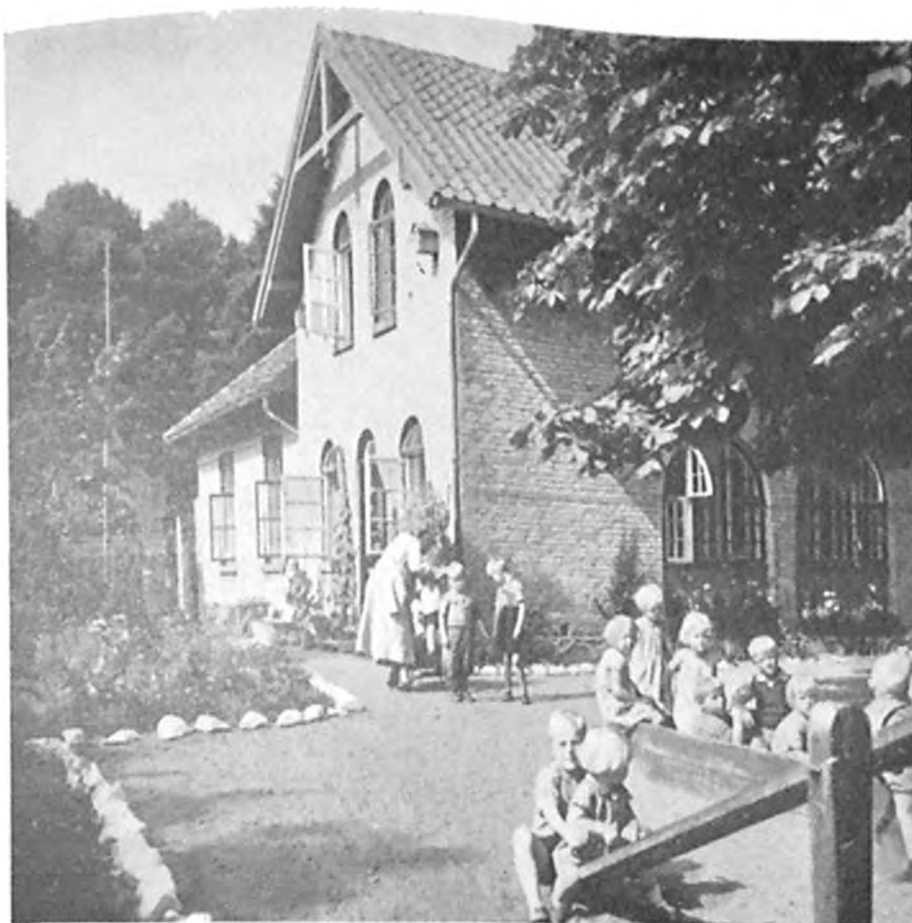
— *Aldershvile* er Navnet paa en Stiftelse i Museumsgade, den indeholder 10 rummelige Toværelses Lejligheder, der er forbeholdt gamle Haandværkssvende eller deres Enker. Den er opført 1888 af den ovennævnte Sygekasse for Haandværkssvende. Den gamle Sygekasse er nu slaaet sammen med Arbejdernes Sygekasse, men Stiftelsen er stadig forbeholdt Svendene. Boligerne udlejes til disse for den billige Pris af 120 Kr. aarlig.

Børnehjemmet.

Børnehjemmet begyndte sin Virksomhed under beskedne Former 1899. Gennem nogle interesserede Maribo-Borgere blev der arbejdet for Sagen og indsamlet Bidrag fordelt paa tre Aar. Bankdirektor E. Kjar skænkede en Grund i Museumsgade, og her byggede man et beskedent Hus, der dog affødte en Gæld paa 5.500 Kr. Man begyndte med 6 Børn.

De første 10 Aar lededes Hjemmet af Frk. Maren Hansen, der ikke fik noget Vederlag for sin Gerning som Plejemoder. Maribo Børnehjem var det første paa Lolland, og Begyndelsen var svær; men Byens Borgere hjalp over Vanskelighederne, indtil Hjemmet 1910 blev statsanerkendt og opnaede Tilskud fra Kommune, Stat m. fl. 1918 begyndte man at arbejde med Planer om et nyt Børnehjem. Bekostningen var anslaaet til 60.000 Kr. Kommunen skulde give en Grund paa ca. 7000 Kvadratmeter mod at overtage det gamle Hjem med samt dets Gæld. Paa Finansloven 1919—20 blev de 60.000 Kr. bevilgede; men nu var Omkostningerne steget til 100.000 Kr. Byraadet gik ind paa at kautionere for 30.000 Kr., og saa tog man fat. Staten ydede senere et yderligere Tilskud paa 15.000 Kr. og Kommunen betalte de resterende 25.000 Kr. 1937 udvidedes Haven, saa Børnehjemmet nu har en stor Frugt- og Køkkenhave, hvor mange af Hjemmets 22 Børn faar en gavnlig Beskæftigelse.

Asylet 1938.

Foto Ragna Zwick.

Asylet er en af Maribos ældste velgørende Institutioner. Fra tidligere Tid eksisterede der et Velgørenhedsselskab i Maribo, og dette fik i December 1866 Tilbud fra Justitsraad Meincke paa Skovnæs om hans og andres Bistand til Indretning af et Asyl, der kunde modtage Børn fra 2 til 7 Aar hver Morgen, passe dem, medens Forældrene var paa Arbejde, og afleverede dem igen om Aftenen til Forældrene. Børnene skulde selv medbringe Mad. Senere udvidedes Opgaven derhen, at de større Børn skulde have den første Undervisning i Asylet. Det første Asyl var i et Par lejede Værelser i Byen. 1886 toges den nuværende rummelige Bygning i Brug.

— *Legaterne* er som nævnt for alle de gamles Vedkommende overgaaet til Forsorgelsesvæsenets Kasse. Af de nyere Legater beregnet for Folk udenfor Fattigvæsenet skal her nævnes:

Gerrils Legat af 1880 paa 2000 Kr., hvis Renter uddeles som Julegave til 8 trængende Kvinder udenfor Fattigvæsnet.

Distriktslage Wilhjehms Legat af 1881 paa 2000 Kr., hvis Renter uddeles til 4 trængende Kvinder udenfor Fattigvæsnet.

Amtsforvalter Meyers Legat af 1882 paa 500 Kr., hvis Renter tilfalder en ældre, enligstillet Kvinde.

Birkedommer Marchers Jubileumslegat af 1900 paa 1000 Kr. til værdige trængende i Maribo.

Garver Mogensens Legat af 1900 paa 1500 Kr. til 4 ældre værdig trængende Haandværksmestre eller deres Enker i Maribo.

Garver Mogensens Legat af 1901 paa 1000 Kr. til en ældre, værdig trængende Borgermandsdatter i Maribo.

Barber Kleins Legat af 1902 paa 3900 Kr. til værdig trængende Enker efter Haandværkssvende i Maribo.

Gæstgiver Hansens Legat af 1907 paa 10.000 Kr. til 4 værdig trængende Borgere eller Borgerinder i Maribo.

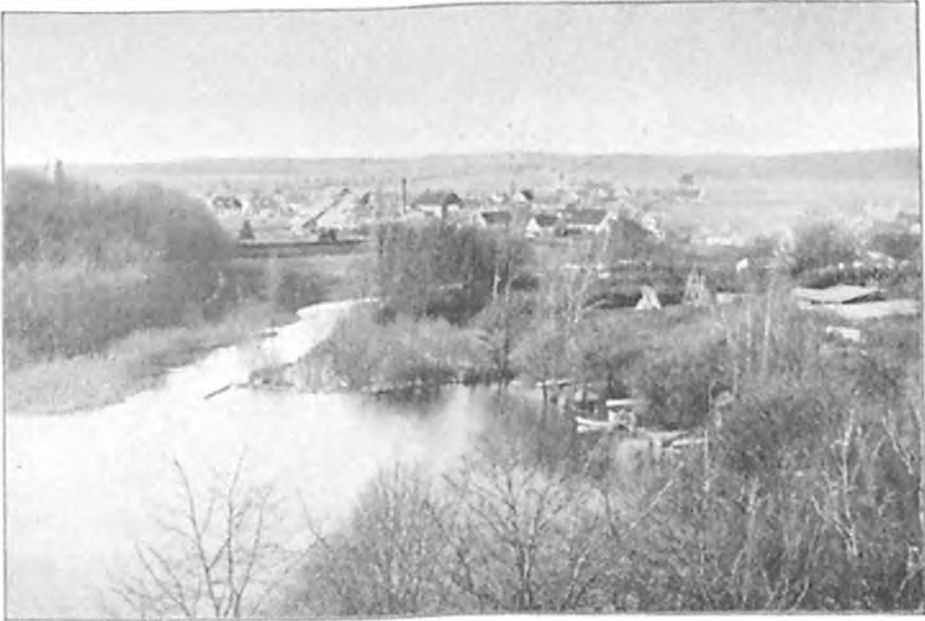
Krøyers Legat af 1926 paa 7600 Kr. til enlige gamle i Maribo, der er fyldt 60 Aar.

Agent C. A. Qvades og Hustru Susanne Qvades Mindelegat paa 50.000 Kr. til værdige trængende i Maribo, stiftet 1916 af C. A. Qvades Son, Carl Qvade og Svigersøn Carl Thousig og Hustru.

Den gamle Maribonit Cigarfabrikant C. J. Hoffmann, der døde 1935, efterlod et Legat paa 10.000 Kr. til ældre Ægtepar i Maribo og et paa 10.000 Kr. til ubemidlede unge Kvinder i Maribo. Arvingerne respekterede denne hans sidste Vilje, skønt den ikke var lovformelig stadfæstet.

Hjørne af Haugaard-Jørgensens Gaard.

Udsigt fra det gamle Kirketaarn over Aaen til Nørreso 1880-90.

Sygeplejen.

SKT. JØRGEN havde jo som Helgen Sygeplejen under sig, og det første, man hører om Sygepleje i Forbindelse med Maribonavnet, er »St. Jørgens Hospital udenfor Maribo«. Naa, dette »udenfor« var nu taget i videre Forstand, thi St. Jørgens Hospital laa, hvor nu Søholt ligger. Den afsides Beliggenhed var valgt med Hensigt, thi som alle St. Jørgens Hospitaler var ogsaa dette et Spedalskheds-Hospital, hvor de syge blev holdt afsondret. Der var gerne til disse Hospitaler knyttet store Midler, skænket af fromme Mennesker eller undertiden vel ogsaa af mindre fromme, der paa det sidste følte Trang til at indynde sig hos de himmelske Magter. St. Jørgens Hospital udenfor Maribo havde i al Fald store Midler, saa store, at det i 1500-Aarene, da Spedalskheden var stærkt paa Retur herhjemme, blev bortgivet af Kongen som et andet Len paa kortere eller længere Tid. 1531 gav Frederik I Jørgen Urne Livsbrev paa Hospitalet, men havde mærkelig nok glemt, at han forinden havde givet Sofie Pedersdatter, Ebbe Mogensens Efterleverske Livsbrev paa samme Hospital. Han maatte derfor tilbagekalde Brevet til Jørgen Urne og nøjes med at

give ham Løfte paa det, naar Sofie Pedersdatter var død, eller naar han kunde stille hende tilfreds, saa hun vilde afstaa det. For begges Vedkommende lød Betingelserne paa, at de skulde holde saa mange fattige, syge og »saare« Mennesker med Kost og Klæder, som det tilliggende Gods kan taale¹. 1542 fik Mogens Falster Brev paa Hospital- talet, der nu kaldes »Bregerup Gaard og Hospital udenfor Maribo«; han skulde nyde det med Bønder og Tjenere og andet ret Tilliggende mod at holde saa mange »syge og saare« Mennesker med Under- hold, som der bør holdes, og ellers holde Gaarden med god Bygning². Senere fik Mogens Falster ved Mageskifte med Kongen Bregerup til Ejendom, og dermed er den Hospitalshistorie ude.

LÆGERNE havde det forelobig smaa Udsigter med for selve Maribos Vedkommende. Byen maatte i lange Tider klare sig med en *Bartskærer*, hvilket jo oversat paa godt Dansk siger Barber. Bart- skæreren var dog et Trin opad fra Manden med Ragekniven, skønt det var ganske ulærde Folk, der som Regel havde været Haandlan- gere — »Feltskærersvende« som det hed — hos en Regimentskirurg, og der havde set, hvorledes de faa Instrumenter skulde haandteres. 1585 fik Bartskæreren med det fine Navn Leonhard Frenndtzel von Bomberg Tilladelse til indtil videre at blive boende i Maribo og være fri for Skat og anden borgerlig Tynge, altsaa et helt Privilegium³.

Den første Udnævnelse af Landmedicus for Lolland-Falster, som nævnes i Smaalandske Registre, er fra 1656 og er tildelt »hæderlig og højlærd Dr. Jens Nielsen«; men hverken han eller hans nærmeste Efterfølgere boede i Maribo. 1703 fik Dr. Conrad Fischer Embedet som Landmedicus. Han havde Aaret før slaaet sig ned i Maribo og fik nu ogsaa Bevilling til at oprette et Apotek, dog kun for Tilbered- ning af den Medicin, han selv ordinerede. 1705 fik han tillige Eneret paa Salg af Vin og fransk Brændevin i Maribo. I Begyndelsen er det nok gaaet smaat med Apotekerforretningen, men den voksede. 1713 indgik Apotekerne i Nakskov og Nykøbing nemlig med en Klage til Kancelliet over, at Fischer gjorde Indgreb i deres Næring og nu vilde udvide Apoteket og tage en Svend, hvilket de mente var en Over- skridelse af det Privilegium, han havde faaet. De tilføjede, at Dr. Fischer aldeles ikke behøvede denne Apotekernæring for at eksistere, eftersom han fik 300 Rigsdaler om Aaret i Løn, ligesom han havde nydt Løn som »Pestmedicus« for intet at gøre. Brødniddet er altsaa

ikke til at misforstaa; men Klagen fik de iøvrigt ingen Fornøjelse af. Fischer beholdt Apoteket indtil sin Død 1725, men stadig kun med Ret til at sælge Medicin til egne Patienter. Ved hans Død søgte de andre Apotekere uden Held at forhindre, at der nu oprettedes et virkeligt Apotek⁴, og 19. November 1725 fik Johan Eberhardt Hollænder Bevilling paa at drive Apotek i Maribo. Hollænder havde samme Aar faaet Bevilling som Kirurg for Lolland-Falster baade i Købstæderne og paa Landet. Han er den første virkelige Kirurg her-nede; thi ganske vist havde Rudolph Friderick Lutterman 1712 faaet Bevilling til at nedsætte sig som Kirurg i Nakskov; men med det udtrykkelige Forbehold, at han ikke maatte skade de to andre Barts-kærere og Broksnidere i deres Næring, saa nogen videre anset Kirurg har den gode Lutterman nok ikke været. Naa, Hollænder havde nok heller ikke selv nogen videre Uddannelse at prale med, men han havde dog været Feltskærer, medens Lutterman kun havde været Feltskærersvend og derfor ikke maatte gaa andre Byers Bartskærere i Næringen. Ogsaa Maribo havde en Bartskærer ved Siden af Kirurgen. Det var Carsten Crone, i 1713 ansøger han, »der i 14 Aar har betjent Maribo og Saksjøbing som Barber« om at faa Privilegium som Barber og Feltskærer i begge Byer. Han holder ikke Svend og oplyser, at han tilfods tilbagelægger Vejen mellem de to Byer; han har god Uddannelse, idet han i nogle Aar har tjent som Regiments-Feltskærersvend. Stiftamtmanden giver ham det Lov, at hans Forhold er ulastelige og at der ikke har været nogen Klage paa hans Funktion. Skont der bevislig ikke kunde leve en Barber og Feltskærer alene af Maribo, fik han dog Afslag med den Motivering, at han ikke kunde faa Privilegium paa to Byer⁵. Hollænder fik kun Glæde af sine Privilegier i to Aar, og dermed var Foreningen af Læge og Apoteker i een Person forbi.

19. November 1725 fik Dr. Baltzer Johan von Buchwald Bestalling som Medicus provincialis med Bopæl i Maribo. Hans Løn var 300 Rigsdaler, der skulde udredes af Nakskov med 20 Rigsdaler, Nykøbing med 18, Maribo og Nysted hver 12, Saksjøbing og Stubbekøbing hver 11 og Rodby 8 Rigsdaler. Grevskabet Knuthenborg 10 Rigsdaler, Baronierne Wintersborg og Juellinge hver 6 Rigsdaler, 30 Sædegaarder hver 2 Rigsdaler, Stiftamtmanden og Amtmanden ligeledes hver 2 Rigsdaler. Alle Sognepræster, Borgmestre, Byfogder og ligestillede Embedsmænd hver 1 Rigsdaler. Raadmænd, Rektorer og ligestillede hver 4 Mark. For denne Løn skulde »Medicus provincialis eller hans

Efterfølgere pligtig være der i Landene (hele Lolland-Falster) alle fattige Syge uden videre Betaling at betjene«. Det siger sig selv, at det kun kunde blive de fattige syge, som opsøgte Doktoren paa hans Bopæl i Maribo, det her drejede sig om; thi Sygebesøg i Stiftets forskellige Hjørner kunde der naturligvis ikke være Tale om, og endelig var Frygten for Modtagelsen og Behandlingen saa stor blandt Fattigfolk, at de just ikke rendte den Herre Medicus paa Dorene.

Dr. Buchwald havde iøvrigt det frem for mange af sine Kolleger, at han nærede dyb Interesse for sit Fag og gjorde, hvad han kunde for at komme Overtroen, Dumheden og Uvidenheden til Livs. Blandt andet interesserede han sig for at bibringe Jordemødrene lidt Forstaaelse af deres Gerning. 1738 ansøgte han saaledes om at faa bragt Liget af et Kvindemenneske, der skulde henrettes, til sin Bopæl i Maribo, hvor han havde indrettet et Værelse til dets Modtagelse, og om, at alle Jordemødrene maatte faa Ordre til at indfinde sig hos ham og overvære Anatomeringen, hvorunder han saa vilde søge at bibringe dem den nødvendige Oplysning. Han fik Tilladelsen, men med det alfaderlige Paalæg, at Jordemødrene ikke maatte møde alle paa en Gang; men efterhaanden »paa det at Byerne ikke i den Tid skulde være uden Jordemødre«. Da der kun var en Jordemoder i hver Kobstad, var Paakeget temmelig ligegyldigt. Samtidig benyttede Buchwald Lejligheden til at faa Kirurgerne sat paa Plads, idet han fik udvirket en Resolution om, at ingen Attest Kirurgien vedkommende havde Gyldighed uden hans Paaskrift.

1739 blev Buchwald udnævnt til Professor i Lægevidenskab ved Universitet, og 31. Juli samme Aar fik Dr. Wilhelm Hahn Bestalling som Medicus provincialis for Lolland-Falster med Bopæl i Maribo. Han beholdt dette Embede reelt i 47 Aar og formelt i 63 Aar. Den 24. Februar 1786 fik nemlig Dr. Lorentz Wivet Bestalling som »adjungeret og succederende Medicus provincialis i Lolland-Falster hos Dr. med. Willh. Hahn«. — Hahn var da 78 og har formentlig ikke kunnet holde til de med Embedet forbundne Rejser i ubekvemme Vogne paa daarlige Veje. At Wivet ogsaa har hævet Lønningen eller en væsentlig Del af den fremgaar deraf, at han 1793 fik fri Proces mod Baron Knuth angaaende »4 Aars Salarium«⁷; men formelt vedblev Hahn at være Landmedicus til sin Død 13. Februar 1802; han var født den 30. September 1707 og blev altsaa 94 Aar.

I Modsætning til Medicus var Kirurgen i lange Tider ikke lønnet af det Offentlige. 1743 meddelte Kirurg Backhausen, at han flyttede

til Maribo og ansøgte i den Anledning om at faa nogen Løn, men det blev afslaaet. (Senere lykkedes det dog for dem; 1789 oprettedes der nemlig to Distriktskirurgiater paa Lolland, det ene omfattende Halsted Amt og Nakskov; det andet den øvrige Del af Lolland. Lønnen var 150 Rigsdaler aarlig). Mulig hænger Backhausens Lønandragende sammen med, at han 1740 gennem Stiftbefalingsmanden fik Ordre til at indfinde sig i Maribo for at bistaa ved de aarlige Sessioner, som blev holdt her for hele Lolland. Der blev ydet ham fri Befordring og intet mere. Naar man nu forlangte Kirurgens Nærværelse ved Sessionen, skyldtes det — som det hedder i Reskriptet — at man havde befundet, at Regimenternes Feltskærere tog mod Skænk og Gave af Karlene, som ønskede ved Attest at blive erklæret for udygtig til Landsoldat⁸.

APOTEKET fik Kirurgen Eberhardt Hollænder som nævnt Bevilling paa 1725. Efter hans Død giftede Enken sig med sin Bestyrer Henrik Nicolaus Hoffmann. De var »kommet hinanden for nær« og blev gift hjemme i Huset. 1731 fik Hoffmann Bevilling paa Apoteket.

Seidelin beklager sig i sin Livserindring over ham og paastaar, at Hoffmann søgte at lokke Kunder til sig ved Presenter saa som gode »Aquavitter, Marsaller og Røgelse«. Doktorene vidste han ogsaa at faa paa sin Side, saa jeg (Seidelin) ikke saa en Receipt fra dem⁹. Apoteket laa den Gang foran i Østergade og bestod af 14 Fag grundmuret Hus til Gaden og 43 Fag Bindingsværk i Gaarden til Stalde og Avlsbrug. Det gik 1766 i Arv til Sønnen Johan Christopher Hoffmann, der 1779 fik Bestalling som Postmester og derefter tillige drev Vognmandsnæring med Befordring af rejsende. Trods denne trestrengede Bedrift kunde Hoffmann ikke klare sig. 1789 ansøgte han Kongen om en Understøttelse, da han havde 16 Born. Kongen har vel ment, at en saa enorm Frugtbarhed burde belønnes, thi Hoffmann fik bevilget 3 Rigsdaler aarlig for hvert Barn under 18 Aar¹⁰; 11 af Børnene var paa det Tidspunkt under denne Alder. Denne Understøttelse forslog naturligvis ikke meget, og Hoffmann gjorde Gæld, blandt andet laante han 3000 Rigsdaler af Etatsraad Wichfeld paa Engestofte, men det viste sig snart, at han end ikke var i Stand til at svare Renterne af dennes store Sum¹¹. Han blev fattigere og fattigere og tog tilsidst den fortvivlede Udvej at forgribe sig paa betroede Midler. Det gik naturligvis vis kun til en Tid. I Begyndelsen af 1795 overdrog han Apo-

teket til Sonnen Heinrich Nicolai Hoffmann og beholdt selv Postmesterembedet. Men kort efter brød det hele sammen om ham. Der begyndte at indløbe Klager over, at Breve baade med og uden Penge forsvandt paa Vejen over Maribo Postkontor. Mistanken rettedes mod selve Postmesteren; han blev suspenderet og senere arresteret. Det viste sig, at hans Besvigelser og Brevtyverier beløb sig til ca. 500 Rigsdaler. Sonnen tilbød at betale, hvis han maatte faa Postmesterembedet, men blev afvist. Faderen kunde ikke frelses ved at betale for ham, da det drejede sig om noget andet og værre end en almindelig Kasseangel; han blev idomt nogle Aars Tugthusstraf, som han afsonede i Mons Tugthus¹².

Heinrich Hoffmann solgte Apoteket til Johan Ekstrand, der 1810 solgte det til Hans Andreas Egerod, som først flyttede Apoteket over paa den anden Side i Østergade og 1819 flyttede det hen i en nyopført Bygning i Klostersvænget (Vestergade). 1855 blev det ombygget og fik sin nuværende Skikkelse¹³.

SYGEHUS var forbavsende længe et ukendt Begreb i Provinsbyerne. De første Provinssygehuse blev oprettet omkring 1770, men Maribo var ikke blandt de første. Byen havde haft egne Læger og eget Apotek i over 100 Aar, før den fik et Sygehus. Første Gang, der var Tale om et saadant, var i 1785, da Byen fik Ordre til at indrette et »Sygehus« med tre Senge for Arveprins Friderichs Regiments Mandskab, »i paakommende Svagheds Tilfælde« i de tre Uger Regimentet skulde have Eksercits ved Maribo. Paa Raadstuesamlingen blev det besluttet at anvende et ubeboet Hus, som Ejeren vilde overlade mod Betaling. Dernæst blev det paalagt Borgerne, ligeledes mod Betaling, at levere tre Par Lagner og de nødvendige Sengeklæder. Byfogden tilbød straks at afstaa en »Hoveddyne« og Niels Iversen tilbød en Dyne, andre var ogsaa rede til mod Betaling at aflevere det daarligste de havde, og saaledes fik man da dette midlertidige »Sygehus« i Stand¹⁴. Senere indrettedes der et militært Sygehus i en Udbygning paa Maribo Ladegaard. 1813 meddeler Avisen, at dette »Sygehus« bliver hævet og flyttet til Nysted.

1807 indrettede man et midlertidigt Sygehus i Bispegaarden og anvendte her de til de engelske Fanger indkøbte Sengeklæder¹⁵. Ret længe har dette »Sygehus« næppe været i Brug.

Side om Side med disse primitive Sygehuse eksisterede der i

Sygehuset (omkring 1920).

Foto Ragna Krudsen.

Sygehuset ca. 1930.

Foto S. Nissen.

Maribo et Sindssygehus under Navnet *Daarekisten*. Dets triste Historie er kort fortalt følgende:

Slutningen af 1700-Aarene var jo den vaagnende Humanismes Tid. Man betragtede ikke mere Sindssyge som et Udslag af onde Aanders Besættelse, og man fordomte den gamle Praksis med at mure den syge ind i et Rum som et vildt Dyr, der vel fik skubbet noget Æde og Drikke ind, men manglede den simpleste Renlighed. Teorien var altsaa i Orden, men derfra og til Indretning af Anstalter der kunde byde de syge menneskelige Kaar, var der et meget langt Skridt. Nykøbing Hospital, der havde Forpligtelser overfor fattige fra hele Lolland-Falster, fik allerede 1737 Ordre til at indrette en Daarekiste, men den kom aldrig længere end paa Papiret, og i det følgende halve Aarhundrede stod man fremdeles hernede ganske raadvild overfor Udbrud af en for Omgivelserne farlig Sindssyge. Eksempelvis kan nævnes, at Stiftamtmanden i August 1768 modtog en Skrivelse fra Grovsmed Thomas Hansen i Maribo, der helt igennem havde Karakter af et Nødraab. Smeden skrev, at hans Kone, Sidsel Marie var »falden i Vildfarelse og Afsindighed«, saa han ikke havde en rolig Time hverken Nat eller Dag; hun truede stadig med at slaa ham og deres 4 »uopfødte« Børn samt Naboerne ihjel og stikke Ild paa Huset. For at passe paa hende maatte han forsømme sit Arbejde og kunde derfor ikke bjerge Føden til sig og Familien, saa han nu var geraadet i den yderste Armod. Han anraaber derfor Stiftamtmanden om at finde et Sted, hvor den syge kan tages i Forvaring og faa det nødortfige til Livets Ophold. Stiftamtmanden sender Sagen til Kancelliet med Bemærkning om, at da der ikke paa Lolland-Falster findes nogen Indretning, hvor deslige Mennesker kan anbringes, kunde hun maaske sendes til Mons Tugthus¹⁰.

Dette og flere lignende Tilfælde bragte omsider Spørgsmaalet om en Daarekiste for Lolland-Falster paa Dagsordenen; men man naaede frem til 1790 før der kom nogen Alvor i Sagen. 30. Oktober dette Aar fik Stiftamtmanden Ordre fra Kancelliet om snarest at fremsende Forslag til Indretning af en Daarekiste i Maribo. Stiftamtmanden drøftede Sagen med Byfoged Reimer, og Resultatet blev et Forslag om at opføre Daarekisten som en Tilbygning til Raadhuset. Motivering var, at saa kunde Arrestforvareren, der boede paa Raadhuset, føre Opsyn med de syge. Det var dette økonomiske Moment, der gjorde Udslaget til Trods for, at Torvet var det alleruheldigste Sted, idet rasende sindssyges Skrig herfra kunde høres over den halve

By. Men det økonomiske Hensyn var det alt dominerende i Stiftamtmandens og Byfogdens Overvejelser, og derfor blev det, der var tænkt som en human Indretning, i Virkeligheden en Torturanstalt. Planerne til den nye Daarekiste viste nemlig en yderst tarvelig Bindingsværksbygning med 6 smaa Rum, adskilte ved simple Bræddevægge. Der var ingen Skorsten paa Huset og følgelig heller ingen Kakkellovne i »Værelserne«. Om Sommeren var der ulidelig kvalmt og hedt i de smaa Rum, og om Vinteren herskede der en endnu ulideligere Kulde. Men Byfoged Reimer og med ham Stiftamtmanden fandt Anstalten fuldt svarende til sit Formaal, og paa deres anbefaling godkendte Kancelliet Planerne og gav Ordre til, at Arbejdet skulde udbydes i Licitation. Købmand Krøyer, Maribo, gav det billigste Tilbud og fik Arbejdet overdraget for 530 Rigsdaler. Heraf skulde Nykøbing Hospital udrede 100 Rigsdaler, og Resten skulde lignedes paa Købstæderne og Hartkornet.

Med Hensyn til Daarekistens Drift bestemtes det, at kun afsindige, der var farlige for deres Omgivelser og som det var umuligt at pleje hjemme, kunde faa Plads i Anstalten. Var den syge eller de paa-
rørende formuende, skulde de betale 26 Rigsdaler om Aaret for Opholdet, men kunde ved yderligere Betaling opnaa en bedre Forplejning. For fattige syge skulde der betales 3 Mark ugentlig, og denne Udgift paahvilede det Nykøbing Hospital at bære, ligesom Hospitalet skulde præstere de 6 Senge, der var Brug for i Daarekisten samt udrede 3 Mark om Ugen i Løn til Oppasseren, der skulde »være en haandfast Karl«.

I Sommeren 1792 stod Daarekisten færdig til at modtage sine Patienter. Den første var en sindssyg Karl, som Stiftamtmanden — ifølge hans Indberetning — havde tinget i Pleje hos en Gaardejer for 20 Rigsdaler om Aaret; i denne »Pleje« var den syge i »adskillige Aar bleven holdt i Lænker«. — Længere var man trods alle humane Teorier altsaa ikke kommet. Om de to næste Patienter, der samtidig indfortes, hedder det, at den ene, Niels Hansen, er »vanvittig og tosset« og vanker frit omkring, fordi hans Frænder, som skulde passe ham, lader ham gaa for at blive fri for Udgiften ved at have ham. Den tredje var Lorentz Beck fra Nykøbing, som var »gal og rasende«.

Samtidig med at Daarekisten blev taget i Brug, blev Prokurator Møller Byfoged i Maribo efter Reimer, og den nye Byfoged var i højeste Grad utilfreds med Daarekisten, som han fandt ganske uegnet til Formaalet. Han kritiserede den skarpt under sine Forhandlinger

med Stiftamtmanden og blev ikke træt af at kræve Forbedringer indfort. Til sidst blev Amtmanden fortrædelig og indberettede gnaven til Kancelliet, at den nye Byfoged ikke var af samme Mening som den forrige med Hensyn til Daarekisten, »jeg er idelig overhængt af ham« med Besværinger over, at den ikke er god nok, med Planer til dens Forbedring, eller Krav om, at den skal nedrives og flyttes hen til Nykøbing Hospital. Stiftamtmanden maa derfor udbede sig Kancelliets Ordre. Han tilføjer, at Byfogdens Utilfredshed vel kommer af, at han »gratis hermed skal have et stort Bryderi«.

Imidlertid har den ene af de sindssyge, Lorentz Beck, gjort Forsøg paa at bryde ud og »har spoleret det lille Vindu« i sit Rum, hvorfor Byfogden faar Ordre til at forsyne Vinduerne i 3 af Kamrene med Jernstænger, og anbringe de mest urolige Patienter her.

1793 ansøger Peder Henriksen, Blands, om at faa sin Hustru anbragt i Daarekisten paa det Offentliges Bekostning. Han skriver i sin Ansøgning, at han paa Grund af Konens Sygdom har maattet forlade sin Fæstegaard og leje sig en Bolig i Blands, hvor han i 3 Aar har været nødt til at holde sin Kone indespærret i et Kammer. Kancelliet resolverer, at da han altsaa *kan* have Konen hjemme, maa hun ikke komme i Daarekisten, men han kan til hendes Underhold faa tilkendt de tre Mark om Ugen, der ellers skal betales for hende i Daarekisten. For den syge var denne Udgang af Sagen sikkert den bedste. Og da det blev bekendt, at der paa denne Maade var Penge at tjene, meldte der sig straks et Par Ansøgere. Den ene var Moderen til Lorentz Beck, og den anden var Niels Hansens Broder, som saakænge der ikke blev betalt for ham, lod ham rende, hvorhen han vilde, medens han nu, da der kunde faas 3 Mark om Ugen for ham, var fyldt af Medlidenhed med Broderens haarde Kaar i Daarekisten og gerne vilde give ham en bedre og kærligere Pleje hjemme. Byfoged Møller anbefalede varmt de to Andragender. Han skriver, at Forholdene i Daarekisten er uheldige for de syge. Deres Forplejning for de 3 Mark ugentlig er givet Oppasseren i Entreprise, og skont de 3 Mark er en maadelig Betaling for fuld Forplejning, bliver Resultatet endnu slettere, fordi Oppasseren, som selv er en fattig Mand, skal tjene paa det. Tilmed bor han et Stykke fra Daarekisten, idet Vægteren, der bor paa Raadhuset, er en ældre, svagelig Mand, der ikke egner sig til Oppassergerningen. Der er for Tiden kun de to Patienter i Daarekisten, saa man kunde helt spare Oppasserlønnen, hvis de kom hjem til Familien. Kancelliet bevilger saa begge Andragender, men overdrager

Stiftamtmanden at undersøge, om de syge kan komme under betryggende Forhold i de Hjem, hvor man har andraget om at faa dem. Denne Undersøgelse gav et saadant Resultat, at de syge maatte blive i Daarekisten.

Som Svar paa Byfoged Mollers Besværinger over Huset beordrer Kancelliet en Synsforretning afholdt, og Resultatet af denne blev, at de mest nodtorftige Forbedringer foretoges. Men Byfoged Moller var stadig ikke tilfreds. Aaret efter klagede han igen over Daarekistens slette Forfatning. Han oplyser i sit Klageskrift, at Skillerrummene mellem de sindssyges Kamre er lavet af Fyrretræsbrædder, og de er nu saa medtagne, at der er Fare for, at de afsindige kan bryde ud, hvorfor han indstiller, at Skillerrummene fornyes og laves af Egeplanker. Et medfølgende Overslag opgør Bekostningen herved til 48 Rigsdaler og 8 Skilling. Dette bevilges, og da der ved Licitationen ikke indkommer et eneste Tilbud, overdrages Arbejdet til Tomrermester Hans Larsen, som har forfattet Overslaget.

1795 blev — efter lange Forhandlinger og megen Prutten — Konsumptionskontrollør Riegels ansat som tilsynsførende ved Daarekisten. Han skulde føre Regnskabet, forestaa Ind- og Udbetalinger og sidst, men ikke mindst have Tilsyn med Oppasseren og paase, at »de vanvittige nyder god og forsvarlig Føde, Pleje og Opvartning«. Han skal derfor have 8 Rigsdaler i aarlig Løn uden Hensyn til om der er faa eller mange eller slet ingen syge i Daarekisten. Det tilføjes i Reskriptet, at hverken Byfogden eller de fattiges Forstander har været at formaa til at overtage denne Bestilling.

Kontrollør Riegels overtager nu ikke alene Byfogdens Arbejde ved Daarekisten, men ogsaa hans Rolle som den evig klagende over de stadig daarlige Forhold. Kort efter sin Ansættelse sender han Kancelliet Forslag om enten at flytte Anstalten et andet Sted hen eller foretage gennemgribende Forbedringer. Amtmanden, der faar Sagen til Erklæring, indrommer, at Beliggenheden midt paa Torvet er uheldig, og at Riegels Krav om bedre Forhold for de syge ikke uden videre kan forkastes; thi det Rum, de har, er lille, hedt om Sommeren og meget koldt om Vinteren fordi der mangler Kakkelovn. Jeg vil ogsaa tro, slutter Amtmanden, at 3 Mark om Ugen til Kosten er knapt, særlig naar der er faa Patienter; thi den Slags Mennesker er jo graadige; vidste man blot, hvorfra Udgifterne skulde dækkes, kunde meget nok ønskes bedre for disse ulykkelige. — Kancelliet lader det blive ved de fromme Ønsker.

16. Juli 1799 klager Riegels paany over de usle Forhold for Patienterne i Daarekisten. Han beder om nye Tæpper og Madratser, da de gamle er rene Laser og ikke i den tilstundende Vinter kan give nogen Varme. Han klager bittert over, at de vanvittige i Sygdomstilfælde *aldrig* har faaet hverken Lægetilsyn eller Medicin. — Der anskaffes saa nogle Tæpper og der anordnes Lægetilsyn og Medicin i Sygdomstilfælde.

De idelige Klager faar omsider Kancelliet til at udbede sig Betænkninger om Daarekisten fra Byfogden og Sognepræsten i Maribo og fra Direktionen for Nykøbing Hospital. Sognepræsten og Byfogden gentager de gamle Klager: Beliggenheden er uheldig; de vanvittige, der som oftest har faa eller ingen Klæder, er ved at forgaa af Kulde om Vinteren, og Kostpengene er for smaa og bør sættes op fra 6 til 10 Skilling daglig. — Betænkningen fra Hospitalet bryder ogsaa Staven over Daarekisten og anbefaler, at den nedlægges, og at de sindssyge i Stedet udbydes i Pleje hos Husmænd og lignende. Direktionens Opfattelse, af hvad her udkræves, vidner just ikke om Blodsødenhed. Det der hos en saadan Husmand behøves er, siger den, et lidet Kammer, der kan laves af »1 eller 1½ Tylvt Brædder, saa der netop kan staa en Seng, et lille Bord og en Stol, en Dør til Ind- og Udgang er fornøden, til Renligheds Besørgelse, samt en Skodde, hvorigennem Mad og Drikke kan rækkes«. Naar den syge, hedder det videre, er i nogenlunde godt Lune, kan han sidde hos Familien og faa lidt Varme om Vinteren, og den venlige Omgang han da nyder, kan hjælpe ham til igen at bekomme sin Fornuft, hvilket man har Eksempler paa; men, slutter Direktionen, man har aldrig hørt at nogen i Daarekisten er vordet helbredet¹⁷.

Det mangler i de følgende Aar ikke paa Skrivelser frem og tilbage vedrørende Daarekisten; nogen større Forandring i Forholdene sker dog ikke. Kun søger Øvrigheden nu saa vidt muligt at tinge de syge i privat Pleje, og der er derfor sjældent mere end 1 a 2 vanvittige i Daarekisten. 22. April 1812 noterer den lokale Avis: »Siden Niels Langelænders Død har vi nu ingen vanvittige i den kolde Daarekiste her«. — Der er vist heller ikke kommet flere. Ved Raadhusets Ombygning i 1818 forsvandt Daarekisten, og Maribo slap af med denne Skændsel, som Borgerne hverken havde Ansvar for eller Lod og Del i.

— Efter at man længe havde drøftet Nødvendigheden af at faa et Sygehus i Maribo, nedsatte man en Komité til at overveje Spørgs-

maalet. Den kom til det Resultat, at det var rimeligt, om Sygehuset i Nakskov — som hele Amtet betalte til, men som kun brugtes af Nakskov By og Norre- og Sønder-Herred — blev flyttet til Maribo. Dette Forslag blev dog straks affivet ved Oplysningen om, at dette Sygehus ejedes alene af Halsted Amt. Komitéen sluttede saa sit Arbejde med at udtale, at Planen om at bygge Sygehuse i Maribo og Nykøbing burde fremmes.

1846 er man endelig naaet til Enighed om, at Amtet opfører et nyt Sygehus i Maribo. Den gamle Skole med tilhørende Kateketbolig blev nedrevet og Sygehuset opført paa Grunden, altsaa paa den gamle Latinskoles Plads. Overslaget lod paa 3000 Rigsdaler, men Huset kom med Inventar til at koste 3600 Rigsdaler. Det bestod af en grundmuret Hovedbygning med fem Sygeværelser, hver til to Senge, et Badeværelse og Lejlighed til Økonomen (Stue, Sovekammer, Køkken og Spisekammer), endvidere et Udhus af

Det gamle Sygehus.

Bindingsværk indeholdende en Ligstue, »tvende Lokumer« og et Brænderum. Bager Petersen blev ansat som Økonom med en Løn af 28 Skilling daglig pr. Patient for fuld Forplejning og Opvartning. 1818 ansøger Kommunalbestyrelsen Amdsraadet om at bevilge 233 Rigsdaler til Indretning af to Gavlværelser paa Sygehuset til Epidemifdeling. Amtet svarer, at det finder en saadan Indretning heldig, men ikke kan bevilge noget dertil. Byen lader dog ikke Sagen falde, og 1849 gaar Amdsraadet med til at betale Halvdelen af den nødvendige Sum. 1851 andrager Økonomen Kommunalbestyrelsen om at faa nogen Løn. Det afslaas, men han kommer igen med et Andragende om at faa 50 Rigsdaler om Aaret. Da Amdsraadet lover at betale Halvdelen, bliver Lønandragendet denne Gang bevilget¹⁸.

Naar undtages en Udvidelse i Form af to Kviste gjorde dette beskedne Sygehus Fyldest indtil 1895, da man opførte et nyt Sygehus og Epidemisygehus; det første med 24, det andet med 12 Senge. Bekostningen var 101,000 Kr., hvoraf Amtet udredte de tre Fjerdedele og Byen den ene.

Foto Ragna Zwick.

Rekonvalescenthjemmet.

Indtil 1913 besørgede en af Byens Læger Sygehus-tjenesten, men nævnte Aar blev Sundhedsstyrelsens tidligere Formand, Dr. med. Muus, ansat som Sygehuslæge. Siden er Sygehuset gentagne Gange udvidet. 1937 blev det rent medicinsk Sygehus for hele Amtet med Dr. med. Voigt-Møller som Overlæge, og der arbejdes nu med Planer om store Udvidelser.

1916 opførte de samvirkende lolland-falsterske Sygekasser med Støtte fra Stat, Amt og Kommune et *Rekonvalescenthjem* med Plads til 22 Patienter. Byggesummen var 39.000 Kr., men der er senere foretaget nogle Udvidelser bl. a. af Dagligstuen.

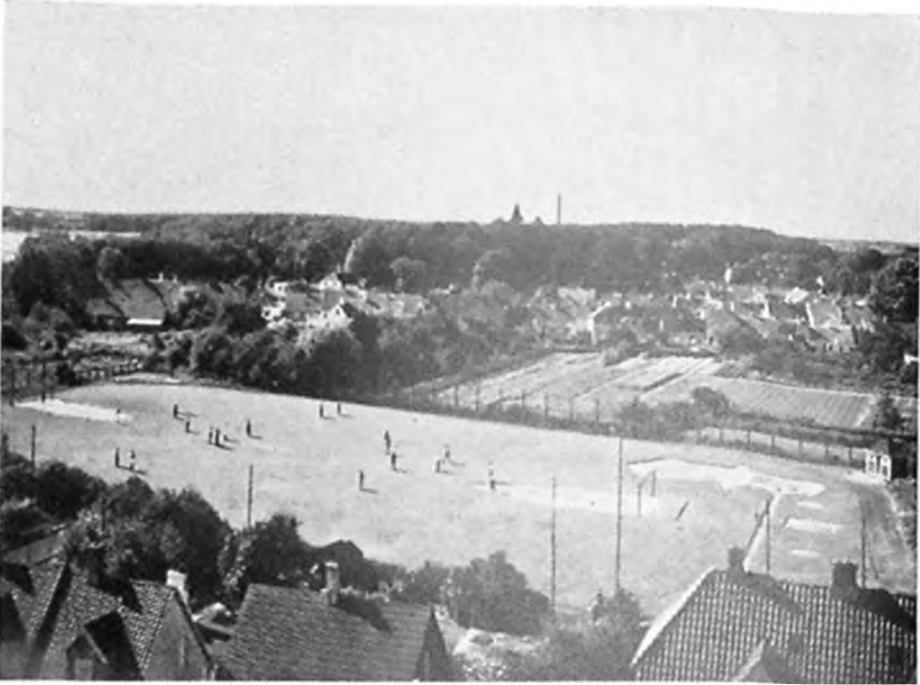
Byens vestlige Udkant 1880-90 med det gamle Jernstøberi.

Foto Ragna Zwick.

Den private Realskole.

I Midten den ældste, til venstre den næstældste og til højre den yngste.

Udsigt fra Vandtaarnet over Skolens Idrætsplads. Foto Ragna Zwick.

Undervisningen.

LATINSKOLEN var et Barn af Klostret, og man skal langt tilbage i dets katolske Tid for at finde dens Oprindelse og dermed den spæde Kim, hvoraf Maribo Skolevæsen udviklede sig. Spæd og kummerlig var Væksten gennem adskillige Sekler, inden den i forrige Aarhundrede for Alvor tog Fart. De yderst sparsomme Kilder fra Middelalderen har intet at fortælle os om Skolen. Vi ved kun, at der til Klostret var knyttet en Latinskole, hvor unge Mennesker kunde forberedes til Munke- og Præstegerningen, men om denne Undervisning foregik i et Lokale i Klostergaarden eller i en særlig Skolebygning ved vi ikke. Men efter Reformationen havde man i al Fald en særlig Latinskole i Fortsættelse af Munkeundervisningen. Latinskolen laa paa Klostrets Enemærker ved Indkørslen fra Brødregade, hvor det gamle Sygehus nu ligger. Det adelige Jomfrukloster tog Skolen i Arv fra Birgittinerklostret og ydede Støtte til de fattige Elevers Underhold. Da Jomfruklostret i 1621 blev ophævet og Byen overtog de tre indre Marker i Forpagtning, gik Klostrets Forpligtelse angaaende Skoleeleverne over paa Byen, saaledes, at den aarlig

skulde udrede 160 Slettedaler til Underhold for 10 fattige Disciple i Latinskolen. Selve Skolen blev underlagt Kirken, som Byen nu skulde overtage og vedligeholde, men som havde sin særlige Styrelse og sit særlige Regnskab. I Kirkeregnskabet finder man da ogsaa jævnlig Udgiftsposter til Latinskolens sikkert saare nødtorftige Vedligeholdelse. Tallet paa de fattige Elever er 1646 stadig 10; thi dette Aar betænker Borgmesterenken Margrette Albretsdatter Skolen og de fattige med et Legat, og af dets Renter skal der aarlig gives 20 Slettedaler til de fattige Skolebørn, 2 Slettedaler til hver¹.

Skolen havde to Klasser eller Lektier, som de kaldtes, og to Lærere, en Rektor og en »Hører«, der begge boede paa Skolen. Rektoren havde en lille Lejlighed, Høreren kun et Kammer. Det var allsammen saare beskedent. Rektor og Hører var som Regel maadelige Teologer, der gennem en Aarrækkes Slid i det fattige Skoleembede søgte at gøre sig fortjent til Præstekald. Ifølge Frederik IIs Forordning af 1578 skulde Rektor og Hører have deres Kost frit hos Borgerskabet. Det skete paa den Maade, at de ligefrem gik paa Omgang hos de bedre stillede Borgere, saa og saa mange Spisedage hos hver efter vedkommendes Formue og Lejlighed. Det var jo ikke nogen særlig behagelig Form, og det skete, at en Rektor giftede sig og fik Raad til at undvære denne ubehagelige Bespising. Naar der saa kom en ny Rektor, der krævede sin Ret til Kosten, nægtede Borgerskabet at yde den under Paaskud af, at den var bortfaldet. Det var f. Eks. Tilfældet 1679, da Rektor Jorgen Badse fik Landstingsdom for sin Ret til Kosten. 1728 var det galt igen, og Borgerskabet blev atter af Amtmanden tilholdt sin Pligt til at yde Rektor Kosten eller som i andre Byer 4 Mark ugentlig i Kostpenge². Rektor Lorentz Heicke, der havde giftet sig og var flyttet fra Skolen til sit eget Hus i Byen, vilde gerne have Pengene i Stedet for Kostomgangen, og Borgerskabet benyttede sig af denne Omstændighed og fik gennem Overenskomst med Rektor presset Kostgodtgørelsen ned til 3 Mark om Ugen. Samme Rektor Heicke havde som nævnt giftet sig, det var med en Enke, der sad med Ret til at drive Herberg og altsaa var forfaren i den højt vurderede Kunst at lave Mad. Hvis hun nu kunde faa Lov at beholde Herbergretten, havde Rektors Mave altsaa de bedste Udsigter, den nogensinde havde drømt om. Amtmanden var dog haardhjertet nok til at afslaa Andragendet med den Motivering, at det ikke passede sig en Rektor at drive Herberg. Rektor har sikkert fundet, at det var mere passende at spise Konens Mad i Herberget

end at rende paa Omgang hos Borgerne, der naturligvis skulde have deres tarveligste Mad netop de Dage, han kom.

Hørerens vedblev at gaa paa Kostomgang indtil 1735. Hørembedet var da slaæet sammen med Klokkerembedet, og Klokkeren havde fra gammel Tid Ret til hver Jul at lade ombære en Kurv hos Borgerne til Indsamling af Fødevarer. Mellem Klokker og Hører P. C. Roth og Borgerskabet blev der 1735 indgaaet en højtidelig Overenskomst paa stemplet Papir om, at Hørerens frasagde sig Retten til Kosten samt Klokkerretten til Ombæring af Julekurven mod at han fik Ret til Offer ved de 3 Højtider samt ved Bryllup, Barnedaab og Barselskoners Kirkegang. Det understregedes gentagne Gange i Overenskomsten, at Retten til Kost og Kurv derved er erstattet med Offer, saa ingen senere kan rejse Tvivl om Offerets Oprindelse og komme med Krav om Kosten³. Man vilde sikre sig mod Gentagelse af Fortids-trætter. Det blev ikke Klokker-Hørerens, men Borgerskabet, der senere fik Lejlighed til at fortryde.

Den store Elendighed, Svenskekrigen kaldte ned over Byen, ramte naturligvis ogsaa Skolen. I en Indberetning fra denne Tid skriver Skolemesteren, at de 20 Slettedaler til 10 Disciple, som afløste Kosten til 10 i Klostrets Velmagt, ikke kan bekommes, skønt Jorden, hvoraf Pengene skulde svares, bruges af Borgerne; men det er vel deres Forarmelse, som er Skyld heri, idet de i Stedet for rede Penge tilbyder Ting, som Børnene ikke kan have Nytte af. Han mener, at kun de Borgere, der kan betale med Penge, burde have Jorderne i Brug. Videre oplyses, at der i Skolemesterens Lektie er 11 Børn, i Hørerens 8 og i Klokkerens (de fattige Børn udenfor Latinskolen) 6. Skolemesterens Løn er 25 Slettedaler (a 4 Mark), 25 Læs Ved, 5½ Pund Byg (ca. 22 Td.). Naar »Fattig«-Blokken aabnes, faar han 3 Slettedaler og skal til Gengæld lade nogle Disciple synge over Hospitalets fattige Folk, naar de begravnes. Videre faar han hver Paaske og Mikkelsdag 3 Skilling af hver Familie i Byen, af Encfolk kun det halve. Hørerens Løn er 8 Pund Korn, Klokkerens 2 Pund Korn⁴.

Skolens Regnskab for 1718—19 viser en Indtægt paa 120 Rigsdaler. Som Udgifter opføres: Fire Disciple i 1. Klasse fik hver henholdsvis 13, 12, 10 og 5 Rigsdaler. Syv Disciple i 2. Klasse henholdsvis 9, 6²/₃, 6¹/₃ og 6 Rigsdaler. I 3. Klasse var der 8 Disciple, hvoraf den ene fik 3 Rigsdaler, de andre hver 1 Rigsdaler 4 Mark. Af Discant- (Sang- og Musik-) Penge og Ligpenge fik 16 Disciple tilsammen 2 Rigs-

daler 4 Mark og 14 Skilling, medens Kantorer (formentlig Rektor og Hører) fik 10 Rigsdaler og 4 Mark. Til Instrumenternes Vedligeholdelse var anvendt 2 Rigsdaler 4 Skilling. 1723—24 blev der i Discant- og Ligpenge fordelt 2 Rigsdaler 1 Mark 13½ Skilling til 11 Disciple. 1737 skete Fordelingen af Discant- og Lig-Penge saaledes, at Rektor fik Halvdelen, Hørerne en Trediedel og Disciplene Resten⁵.

Disciplene var Byens Sangkor og Musikkorps. Foruden Besørgelsen af Korsangen i Kirken, »opvartede de med Musik« ved Bryllupper og andre festlige Lejligheder; men mest øvede de deres Kunst ved Begravelser. Ved de fine optraadte hele Skolen i sorte Kapper (for at skjule de fattige Klæder). De sang foran Ligtoget og ved Graven, medens alle Kirkens Klokker ringede; ved de mindre fornemme Begravelser optraadte den halve Skole og ved Hospitalslemmers Ligfærd kun nogle faa. Kirkens Regnskaber viser mange Eksempler herpaa. De sorte Kapper fik Disciplene naturligvis leveret, en Regnskabspost fra 1637 lydende paa 108 Alen Vadmel a en Mark til fattige Skolebørn⁶ staar formentlig i Forbindelse hermed.

Baade Lærere og Disciple var bundfattede, og Skolens Tilstand svarede nøje hertil. Daarligholdt var den ude, og helt arm var den inde. Inventarlisten for 1680 ser saaledes ud: En stor Jernkakkelovn, tre gamle Stole (Bænke), en stor, sort Tavle, en mindre ditto. Paa Skolemesters Kammer: Nogle Instrumenter og Bøger samt Seng og Bord, paa Hørerens Kammer ligeledes Seng og Bord⁷. 1680 uddeltes der i »Stipendier« (Understøttelse til Livsophold) 180 Sletdaler til 25 Disciple. I Aarene 1707 til 14 uddeltes der kun Stipendier til de to øverste Klasser. Det staar formentlig i Forbindelse med følgende Protokolltilførsel dateret den 5. August 1702: I nogle Aar er en Del vanartede Børn løbet fra Skolen, saa snart Stipendierne er uddelt. Biskop Kingo har derfor resolveret: »Da Skolens Beneficia til en Del udygtige og forsømmelige Disciple er uddelt, maa saadant herefter ej passere og vil komme paa Rektors Ansvar«. 49 Rigsdaler 2 Mark 13 Skilling er derefter tilbageholdt af Rektor til videre Ordre fra højgunstige Øvrighed⁸.

Naar Kaarene var saa usle, maatte Undervisningen uundgaelig komme ind under samme Kategori. Hovedfagene var Religion, Latin, Skrivning og Regning, og saa nogle tilfældige Brokker af andre »Videnskaber« efter Rektors Indstilling og Evner. Som lærde Skoler var disse Latinskoler i Smaakøbstæderne efterhaanden endt i det rent parodiske, og ved Skolereformen under Christian VI blev de fleste

af dem nedlagt. For Lolland-Falsters Vedkommende blev Latinskolerne i Maribo, Rødby, Sakskøbing, Nysted og Stubbekøbing ophævet ved Reskriptet af 4. Marts 1740. Der skete ikke stor Skade derved. Værre var det, at en Del af disse Skolers Indtægter henlagdes til de bevarede Latinskoler i Nakskov og Nykøbing. For Maribos Vedkommende bestemtes det, at Latinskolens Bygning skulde overlades Skoleholderen i den danske Skole til Beboelse og Skolehold. Skoleholderen skulde tillige have Degnekaldet med Offer og Accidenser og alt, hvad Lærerne i den latinske Skole hidtil havde nydt af Byen og Kirken. De fattige Skolebørn skulde have Renten af de private Legater og den Del af Ligpengene, som hidtil var tilfaldet Latinskolens Disciple. Naturligvis skulde de til Gengæld overtage Latinskoledisciplenes Pligt til at synge i Koret ved Gudstjenesterne og synge ved Ligbegængelser. Til Lærerne i Nakskov Latinskoles skulde overføres Mariboskolens hidtidige Indtægter fra Amtstuen, ialt 51 Rigsdaler samt de 38 Rd., der var Maribos Part af Degnepensioneringen paa Amtets Bønder. Til Disciplene i Nakskov skulde overføres de 100 Rd. og 4 Mark, der fra Maribo-Kloster-Gods var ydet Disciplene i Maribo Latinskoles i Stedet for Kosten.

Ved Latinskolens Ophævelse blev Rektor Heicke afskediget med Pension; den var ikke imponerende, kun 30 Rigsdaler om Aaret. 1743 klager han bitterlig over, at han efter 17 Aars Arbejde i Skolen nu sidder med en Pension, hvoraf han umulig kan leve. Han søger derfor om at faa 20 Rigsdaler om Aaret fra Nakskov Skole, der har faaet saa meget fra Maribo; men hans Andragende bliver afvist^o.

DANSKSKOLEN var altsaa nu Byens eneste Skole. Hører Roth var tillige Klokke og Degn, og da Degnen ifølge det kgl. Reskript tillige skulde være Skoleholder ved den danske Skole, fik Roth, der forøvrigt var Son af Byens Sognepræst, ogsaa dette Embede. Den hidtilværende danske Skoleholder i Maribo blev saaledes overflødig, men da Skoleholderembedet i Rødby samtidig var ledigt, blev han overflyttet dertil.

Roth havde altsaa tre Embeder. Ved Overenskomsten med Borgerskabet i 1735 havde han jo faaet Ret til Offer som Hører, nu krævede han tillige Offer som Skoleholder, samt 3 Mark om Ugen i Kostgodtgørelse, ligesom Rektor havde haft. Borgerskabet lod Sagen gaa til Stiftamtmand og Biskop, der afgav en Resolution, som afviste Kordegnens Krav om dobbelt Offer, men tillagde ham det Offer,

Rektor havde haft, de Ligpenge, der tidligere var tilfaldet Rektor, samt dennes Kostpenge, der var ansat til 26 Rigsdaler om Aaret, lig med 3 Mark om Ugen.

En Indberetning, Byfoged Siersted paa Borgerskabets Vegne sendte Stiftamtmanden til Erklæring og Resolution, giver et Par ret karakteristiske Oplysninger om Undervisningen. Han skriver, at to Lærere kan ikke leve i Byen, men Roth og hans Efterfølgere i Kordegneembedet bør være pligtig til at »holde dem en dygtig Karl, som tillige kan informere i Regning og Skrivning, naar han (Kordegne) ikke selv enten vil eller kan, mod sædvanlige Skolepenge, som haver været: For de, der lærte at læse 2 Skilling, naar de samtidig lærte at skrive, 4 Skilling, og naar de tillige grundig og med Flid i deres Kristendom undervises, 6 Skilling ugentlig, og desuden af hvert Barn aarlig 12 Skilling Hdebrandspenge«. — Da Byfogden udtrykkelig anfører, at saadan *har* det været, maa dette vel opfattes saaledes, at Lærerne ved Latinskolen har haft denne Ekstrafortjeneste ved at undervise Borgerborn, der ikke gik i Latinskolen, og som man ønskede bedre undervist end Tilfældet kunde blive i det Monstrum af en Danskskole, der var og skulde være i Byen foruden Latinskolen.

Amtmanden og Biskoppen svarer hertil, at de ikke har noget mod, at Kordegne bliver ene Skoleholder i Byen, hvis han »alene kan overkomme forsvarligen at undervise alt Byens Ungdom baade i deres Saligheds Kundskab samt Regning og Skrivning«, men »han er pligtig til at undervise alle fattige Born uden Betaling«; de, der kan betale, giver nok Skoleholderen en billig Belønning; herom maa Provsten og Byfogden se at opnaa Enighed mellem Kordegne og Borgerskabet, saaledes, at »Kordegne kan for sig og sine mange Born have nodtorftig og skikkelig Subsistance«. Denne »Enighed« blev ogsaa opnaaet, men Resultatet af Undervisningen var Borgerne højst utilfreds med, og det varede ikke længe, før man begyndte Arbejdet for at faa oprettet en »Borgerskole«, om man tør bruge saa flot et Ord om det beskedne Maal, der tilstræbtes.

Poul Roth antog en »Karl« til Skoleholder, men dennes Undervisning var man langtfra tilfreds med. Nu og da slog nogle Borgere med skolesøgende Born sig sammen og fik en eller anden halvstuderet ung Mand til at undervise Bornene i et lejet Værelse; men Vederlaget, der blev ydet, var saa lille, at det var vanskeligt at holde en Mand ret længe i Stillingen. Amtmanden vilde ikke give sin Tilladelse til, at Udgifterne til denne private Skoleholder blev paalignet Bor-

gerskabet; men 1745 havde man dog opnaaet, at Byen betalte 6 Rigsdaler om Aaret i Leje af det Værelse i et privat Hus, man brugte til Skolelokale. 1747 drøfter man i et Møde paa Raadhuset et Forslag om at købe Christen Tommermands Hus til Skolehus, men Forslaget vandt ikke Bifald blandt de forsamlede Borgere, fordi man »ikke fandt Huset dertil beejligt«. Næste Aar er der igen Møde om Skolesagen. Man havde i nogen Tid været uden Skoleholder, og Privatskolen havde derfor hvilet. Nu forelaa der Forslag fra Kapellanen Peter Werløe om at antage Daniel Larsen som dansk Skoleholder. Den tilstedeværende Del af Borgerskabet gik ind paa som Prove at sende deres Børn til ham og betalte ham derfor; men da det ikke var at vente, at han straks vilde faa mange Børn, vilde man foreløbig søge at leje ham et lidet Værelse paa »Byens Bekostning«. Byfogden lod det derved forblive til nærmere Afhandling, hedder det, d. v. s. Afgørelsen blev udskudt. 1749 er der igen Møde paa Raadhuset om en Skoleholder — »som der er stor Mangel paa, mere i denne By end andre Steder« — og et Skolehus. De forsamlede Borgere blev spurgt, om de vilde gøre Sammenskud til Købet af et Skolehus og om de vilde sikre den eventuelle Skoleholder bestemte Indtægter. Herpaa svarede de tilstedeværende Fædre alle Ja. Nogle Maaneder efter holdt man igen Møde om Sagen, og her overlodes det »de 6 Mænd« at ordne Skolespørgsmaalet inden Mikkelsdag. Det gjorde de ogsaa. De opnaaede en Resolution fra Stiftamtmanden, der fritog Skoleholder Roth fra at undervise andre end de fattiges Børn og paalagde Borgerne at lade deres Børn søge den nye Skoleholder. Denne skulde af Bykassen have 6 Rigsdaler og 4 Mark aarlig til Husleje, men ellers skulde Borgerne selv lønne ham, og det skulde ske ved frivillige Bidrag. Endelig tillodes det, at man til Skolehus købte et Hus paa Torvet — ved østre Side af Indkørslen til Kapellangaarden — og betalte det med 200 Rigsdaler af de fattiges Penge mod behørig Forskrivning og Rente. Alt dette blev hurtig bragt i Orden, og ved Udgangen af 1749 stod Maribo saaledes med sin første »Borgerskole«, og den gamle Latinskole var dermed degraderet til Fattigskole.

Det kan ikke forsvares at bruge Udtrykket »Borgerskole« uden samtidig at fastslaa, at baade Navnet og Begrebet Borgerskole ligger langt over det, man tilstræbte og opnaaede ved Skoleordningen af 1749. Skolehuset var et lille, saare beskedent Hus, og Læreren, der benævnedes »den danske Skoleholder« var, hedder det i Landfiskal

Den katolske Skole.

Foto Ragna Zwick.

De kommunale Skoler 1937.

Foto Ragna Zwick.

Knudsens Indberetning til Amtmanden, »en skikkelig, studeret ung Mand, der vel (godt) kan regne og skrive, saa Borgerskabet er vel tilfreds med ham«.

Udover Huslejen, der blev betalt af Bykassen, skulde Borgerne som meddelt selv lønne Skoleholderen gennem frivillige Bidrag, forsaavidt den Betaling, der ydes for hver Elev, ikke var tilstrækkelig til Skoleholderens nødtorfelige Udkomme. Men allerede 1751 gør man Forsøg paa at smøge denne frivillige Forpligtelse af sig. Revisionsborgerne anker nemlig i deres Betænkning over dette Aars Regnskab bl. a. over, at der af Byskatten er udredet 16 Rigsdaler til Skoleholderløn og 10 Rigsdaler til Forrentning af Skolehusets Købesum. Amtmanden gentager da sin tidligere Resolution om, at kun de 6 Rigsdaler og 4 Mark til Husleje maa udredes af Byskatten, medens alle andre Udgifter til Skolen skal indkomme ved frivillige Bidrag fra Borgerne. Byfogden faar Ordre til at indkalde Borgerne til Raadstuesamling og faa Rede paa, hvor meget hver vil give, idet de jo har forpligtet sig til at yde disse frivillige Bidrag.

Det kneb aabenbart med at faa denne frivillige Skoleskat fastlagt. Ved en Raadstuesamling 1753 blev der f. Eks. kun tegnet 6 Rigsdaler i aarligt Bidrag fordelt paa 19 Borgere.

1760 gav Amtmanden Tilladelse til, at Udgifterne til Skolen, udover det Elevernes Skolepenge indbragte, maatte fremskaffes gennem særlig Ligning, men saaledes at enhver, der gjorde Indsigelse mod denne Skoleskat, skulde være fritaget for at betale. Af en Skatteklage fra Kancelliraad Hahn fremgaar, at Takserborgerne øjeblikkelig fandt paa at omgaa denne Bestemmelse ved at paaligne Skoleskattenægte-terne saa meget mere af de andre Skatter. Denne Klage havde til Følge, at Amtmanden ved Resolution af Oktober 1762 kasserede Ligningen, og ved en senere Resolution ophævede Tilladelsen til at ligne Skoleudgifterne paa de betalingsvillige. Dermed brast det hele. Det havde altid knebet med at holde den private Skoleordning oppe; nu tabte man helt Modet og Lysten. Skoleholderen blev afskediget og Skolehuset blev solgt. »Borgerskolen«s korte og fattige Saga var ude. Kordegn Roth, der i de sidste 12—14 Aar var sluppet med at undervise de fattige Børn, hvis Undervisning ingen interesserede sig for, var ikke blevet bedre med Aarene, og nu blev hele Undervisningen lagt over paa ham; det maatte og skulde blive elendigere end nogensinde for.

Det varede heller ikke længe før Klagerne strømmede ind til Amt-

manden, der sendte dem til Sognepræstens og Byfogdens Erklæring. Begge gav de Borgerne Medhold. April 1764 skriver Amtmanden saa til Biskoppen: Da det viser sig »at Kordegnen i sit Skoleembede er efterladende og ikke forretter det, som han bør, ja næsten gør slet intet derved, og da det er uforsvarlig saaledes at lade Ungdommen gaa hen i Vankundighed«, saa foreslaar jeg, at vi fra Præsterne og Byfogden indhenter Erklæringer og Forslag til en fast Skoleordning, »saaledes at Ungdommen med fornøden Undervisning kan blive forsynet«.

Resultatet af de Forslag, som saaledes blev indhentet og derefter drøftet af Amtmand og Biskop, blev en Resolution af 16. Juli 1764, der gik ud paa følgende: Under Kordegn og Klokker Roths Alderdom og Skrobelighed skal antages en Skoleholder, han skal af Kordegnens Indtægter have 12 Rigsdaler aarlig, dernæst Bedemandseembedet, de ugentlige Skolepenge fra formuende Folks Born, Lysepengene af Maribo Kirke, samt 10 Rigsdaler aarlig, der paalignes Borgerne. Endelig skal der ved Latinskolen, der nu benævnes Klokkerbolig, opføres en lille Tilbygning til Behøelse for den nye Skoleholder, der iøvrigt foruden at besørge Undervisningen skal gaa den gamle Klokker tilhaande i hans Embede. Baade Tilbygningen og en nødvendig Reparation paa Skolen til 50 Rigsdaler blev afholdt af Kirkens Midler¹⁰.

Den nye Ordning blev straks fort ud i Livet, og allerede i September samme Aar udtaler Sognepræsten og Byfogden deres Tilfredshed med den nye Skoleholder, der er »en duelig og skikkelig Karl«. Og dermed er der endelig faldet Ro om Skolespørgsmaalet.

Den Uro og Strid, der siden Latinskolens Ophævelse havde hersket om Skoleundervisningen, var dermed endt. Man havde opnaaet en Ordning, der fyldestgjorde de beskedne Krav, man stillede, og slog sig dermed til Ro. Let havde det ikke været for de mange gode Mariboborgere, der ønskede Børnene ordentlig undervist, og som trods al Fattigdom var villige til at bringe Ofre derfor. Myndighederne havde været alt andet end imødekommende, og hovmodige Embedsmænd som Landsdommer Hoserick og Landmedicus Hahn havde ivret og raset mod de Udgifter, man her vilde paatvinge dem. I en Protestskrivelse til Amtmanden pukker de paa deres Stilling som kgl. Embedsmænd og vil ikke slaaes i Hartkorn med Værthusholdere, Skippere, Bødkere og Skomagere og beder Amtmanden sætte en Stopper for disse Vidtloftigheder med Skoleholder og Skolehus, da man jo har Kordegnen, der tidligere har været god nok.

1783 gives der efter Ordre Indberetning over Skolevæsnets Stilling i Maribo. Det hedder heri: Maribo har en Skole bestaaende af to Stuer, der paa Kirkens Regning er tilbygget Klokkerboligen (den gamle Latinskoie). Skoleholderen Student Heinrick Flindt har i Løn af Kordegnen, der ellers skulde holde Skole, 30 Rigsdaler aarlig. For at gaa til Haande med Sang i Kirken faar han af Kirkeblokken 1 a 2 Rigsdaler af de Penge, der udbetales Kordisciplene. For at læse med de fattige faar han 2 a 3 Rigsdaler. Desuden i Skoleløn 2 Skilling ugentlig af dem, han læser med og 6 Skilling af dem, der tillige skal skrive og regne, og aparte af dem, der lærer Latin. Han har frit Hus, men intet Brænde, og hans hele aarlige Indkomst kan være 70—80 Rigsdaler. For Renterne af et Legat paa 100 Rigsdaler købes Bøger og Skrivematerialer til de fattige; Resten tilfalder Skoleholderen. Han beskikkes af Sognepræsten (der først skal prøve ham) og af Byfogden, som begge har Opsigt med Skolen og Skolegangen; men de har ingen Midler til at tvinge de uvillige. Der læres Katekismus, Pontoppidans Forklaringer i Udtog, Horsters bibelske Historie, og ives i Skrivning og Regning. Desuden underviser Skoleholderen adskillige i Geografi, Historie og Latin. Der taales ingen andre Skoleholdere uden en Kone, der læser for smaa Born¹¹. Moblementet i Skolestuen var et Fyrretræsbord og to ditto Bænke.

Maribos sidste residerende Kapellan var Bogtrykkeren og Redaktøren C. E. Schultz; han tog sin Afsked med Pension 1816 og døde 1824. Efter at man var blevet denne Pensionsbyrde kvit, blev Kapellaniets Indtægter 1828 overført til Skolen med Undtagelse af Enkepensionen til Schultz's efterlevende Hustru. For anden Gang blev en Bygning paa Torvet købt til Skolehus, denne Gang var det Huset i Torvets sydvestre Hjørne ved Indgangen til Kirkestræde. Købesummen var godt 1000 Rigsdaler Solv, og Istandsættelsen kostede nogle Hundrede Rigsdaler. Skolen deltes i to Klasser, en i hvert Skolehus, og der ansattes en Lærer til. Efter at man ved Fru Schultz's Død 1835 var bleven fri for den sidste Rest af Pensionsbyrden, oprettedes 1837 et Kateketembede, og Kateketen fik overdraget Undervisningen i Skolen paa Torvet, hvor de ældste og bedste Elever blev undervist, medens de yngre og Sinkerne holdt til i den gamle Latinskoie.

1844 købte Skolevæsenet en stor Ejendom i Østergade, der havde tjent som Bispegaard for Biskop Rasmus Møller fra hans Udnævnelse 1831 til hans Død 1843. Hans Efterfølger paa Bispestolen foretrak —

til Maribos store Serg — at slaa sig ned i Nykøbing, og Bispegaarden i Østergade blev saa solgt ved Auktion. Skolevæsenet blev højest-bydende med 3100 Rigsdaler. I den ny erhvervede Ejendom indrettedes to Skoler, en Friskole og en Borgerskole samt Lærerboliger. Der blev ansat 4 Lærere, fælles for begge Skoler med Kateketen som Overlærer og Tilsynsførende.

De to gamle Skoler blev solgt og hele Undervisningen om-lagt. Tidligere var der i begge Skoler to Hold Børn, der hver fik 3 Timers daglig Undervisning, det ene Hold om Formiddagen, det andet om Eftermiddagen. Hver af de to nye Skoler deltes nu i 3 Klasser. Friskolens Børn og Pigerne i Borgerskolen fik fremdeles kun 3 Timers Undervisning daglig, hvorimod Drengene i Borgerskolen ældste Klasser fik 6 Timers Undervisning daglig. Fagene i Friskolen var Religion, Dansk, Skrivning, Regning og Fædrelandets Historie og Geografi. I Borgerskolens overste Drengeklasse tillige Tysk, Matematik, Naturhistorie, Tegning og Gymnastik. I de smaa Klasser gik Dreng og Pige sammen, i de store Klasser gik de hver for sig. Skolepengene i Borgerskolen var 4 Rigsdaler aarlig for en Dreng og 3 Rigsdaler aarlig for en Pige.

1818 blev der efter et kraftigt Folkekrav ansat en femte Lærer. Det oplyses i Lollandsposten, at Tredie-Lærerens Løn kun er 200 Rbd. aarlig, Fjerde-Læreren faar kun 160 Rbd. Kosten anslaaes at sluge de 120 Rbd. og Værelset de 10, tager man Hensyn til de Krav, som stilles til Lærerens Tøj m. m., er han ikke bedre stillet end en Tjenestekarl siger Posten. Udgifterne steg selvfølgelig stærkt under denne

Den gamle Borgerskole.

Foto M. Lundbo.

Den gamle Friskole.

Udvikling. 1831 var Skoleskatten 365 Rigsdaler. 1851 var Skolekassens Budget 1100 Rigsdaler. 1855 var den steget til 1878 Rd. og 1869 var den 4218 Rd. 5 Mark og 8 Skilling.

1896 vedtog Byraadet at bygge en ny Skole til 70,000 Kr. paa Fattiggaardens Grund. Ministeriet nægtede at godkende Planen, fordi den medførte Nedlæggelsen af Fattiggaarden. 1897 vedtog Byraadet derefter at bygge Skolen paa den »tidligere Byfogedjord øst for Byen«. Men et i den Anledning sammenkaldt Borgermøde protesterede mod denne »afsides« Beliggenhed, og Sagen blev derefter henlagt. Efter mange og lange og droje Forhandlinger blev man endelig enige, og i Aarene 1910—12 opførtes en ny Skole i Pavillonstil paa den tidligere forkastede Plads øst for Byen.

Tegning af den nye Gymnasiebygning.

Bygningerne kom til at staa Kommunen i godt 150,000 Kr. foruden Grunden. 1937 vedtoges det at bygge en Gymnasiebygning. Overslaget lod paa ca. 250,000 Kr., men vil blive overskredet med mindst 70,000 Kr.

Privatskolen oprettedes 1871 med en cand. phil. som Bestyrer og eneste Lærer for de 8 indskrevne Drengene. Allerede Aaret efter var man naaet saa vidt, at der kunde oprettes en Forberedelsesskole for Drengene i 5 til 10 Aarsalderen. Skolen havde til Huse i en beskedent Ejendom i Torvegade. 1873 købte Bestyreren Naboejendommen mod Øst, og paa dens Grund opførte han 1887 en ny Skolebygning med tidssvarende Lokaler og fire Klasser. Skolens Endemaal var først Præliminæreksamen, senere Realeksamen. Nu har Skolen følgende Afdelinger: Underskolen, Mellemskolen og Realklassen. 1932 opførtes en ny Skolebygning paa Hjørnet af Søndergade. De tre Bygninger, der markerer Skolens Udvikling ligger nu Side om Side med den ældste i Midten.

Allerede i 60-erne oprettedes en *Pogeskole* ledet af en Dame. Den fortsatte i skiftende Lokaler, og da de nye kommunale Skolebygninger toges i Brug, rykkede den ind i den bagerste af de gamle Skolebygninger i Østergade.

I 1917 opførtes i Nærheden af den katolske Kirke en *katolsk Skole* med 4 Klasser.

Raadhuset 1929.

Foto V. Pauli.

Indskrift: Retfærdighed ophøjer et Folk.

Raadhuset.

BYTINGET, hvor Byfogden plejede Retten, har i Maribo alle Dage været paa Torvet; men i Byens første Tid blev Tinget her som andre Steder holdt under aaben Himmel; en særlig brolagt Firkant markeret med en »Stok« eller Stolpe i hvert Hjørne var Tingstedet, som var fredhelligt. Herfra stammer Talemaaden i Tingsvidnerne om, at den og den mødte paa Tinget og »inden(for) fire Stokke« fik vidnet det og det. For Maribo er vel næppe det første Aarhundrede forløbet, før Byen har faaet sit Tinghus. Det har været en yderst beskeden lille Bygning — dobbelt beskeden at skue paa det store Torv — med et Rum til Tingstue, et Tyevehul og et andet Hul til mere respektable Folk. Der er al Grund til at formode, at man i 1613, i Byens Opgangsperiode, har opført et nyt Raadhus til Afløsning af et ældre og meget mindre. Man havde i det nye Raadhus skaffet Lokaler ikke alene til Bytinget, men ogsaa til Landstinget (Overretten); thi nævnte Aar hedder det i et Kancellibrev, at Landstinget, der hidtil har været holdt paa Maribo Kloster, herefter skal holdes paa Byens Raadhus. Skønt Landstinget var Overret for alle de lollandske By- og Birketing, fik Maribo intet Vederlag for at

give Landstinget Husly. 1641 er Byen kommet i Tanker om, at nu maatte der kræves noget til Gengæld. Borgmester og Raad indgaar da med en Ansøgning til Kongen om Hjælp fra Landsdelen til Raadhusets Vedligeholdelse. Det hedder i deres Ansøgning, at Raadhuset er blevet meget brøstfældigt og at Byen selv ikke har Midler til dets Istandsættelse. Skont hele Lolland, Kronens saavel som Adelen Bønder og Tjenere, har brugt Raadhuset til deres Landsting, har de ikke, hedder det videre, ydet en Skilling til dets Vedligeholdelse, uagtet de har voldt Bygningen stor Skade. Beskrivelsen af denne Skade giver mere Indtryk af Bakkanal og Slagsmaal end af en værdig og alvorlig Domstol; thi det hedder, at der er udstødt Vinduer, sonder-slaaet Borde og Bænke osv. Endelig anføres det i Ansøgningen, at Raadhuset ogsaa bruges til Kapitelsret, Landemode og adelige Forsamlinger, hvorfor Byens Mænd finder det rimeligt, at Bønderne paa Lolland bidrager til Raadhusets Vedligeholdelse med en Ydelse af 8 Skilling af hver Fuldgaard og 4 Skilling for hver Halvgaard. Dette Andragende bevilgedes og det bestemtes, at de omtalte Penge skulde indbetales inden førstkommende Paaske. Men det blev aldrig til noget med den Indbetaling. Der maa fra anden Side være gjort Forestillinger hos Kongen om, at man aldeles ikke behøvede Raadhuset, men meget vel, ligesom i gamle Dage, kunde holde Landstinget paa Klostret, og at Byen nok kunde magte selv at holde sit Raadhus i ordentlig Stand. Saaledes blev det, og Bønderne fritoges for at betale den befalede Afgift. Et af de bedste Huse paa Maribo Kloster blev indrettet til Domhus for Landstinget. Til dets Vedligeholdelse skulde der fremtidig svares en Afgift af Domssagerne, nemlig 8 Skilling for hver endelig Dom og 4 Skilling for hver Kendelse om Udsættelse. Hvorlænge Landstinget blev holdt paa Klosteret vides ikke, men det kan højst have været en halv Snes Aar; thi 1656 sender Borgerskabet en ny Ansøgning til Kongen ganske svarende til Andragendet af 1641. Atter klages der over, at man uden Vederlag maa give Rum paa Raadhuset til Landsting, Kapitelsret, Landemode og adelige Forsamlinger, og atter hedder det, at Raadhusets Vinduer udstødes, at Borde og Bænke sonderbrydes, og at Loft og Bjælker svækkes af den store Mængde Folk og let kan bryde sammen. Nu, som før, andrager man om engang for alle at faa 8 Skilling af hver Fuldgaard og 4 Skilling af hver Halvgaard til Raadhusets Reparation. Og atter faar man Andragendet bevilget; men denne Gang blev Bevillingen ikke taget tilbage. Huset maa altsaa have faaet sin haardt tiltrængte Reparation,

Oster Bom for 100 Aar siden.

Foto N. M. Nielsen.

Ostergade 1938.

Huset med Fremspringet, den gamle Amtstue, ses ogsaa paa Billedet ovenfor.

og da Afgiften for udstedte Domme blev bibeholdt, skulde man vente, at Raadhuset nu kunde blive holdt ordentligt vedlige. Det var ikke Tilfældet. 1664 er Raadhuset igen forfaldent, og nu viser det sig, at Landstingsskriveren Peder Henriksen, der har modtaget Domsafgifterne, har stukket Pengene i Lommen uden at aflægge Regnskab for dem. Da han 1664 fratræder sit Embede, bliver der klaget over dette Forhold, og Kongen giver da Landsdommeren Stygge Høeg Ordre til at afkræve Peder Henriksen Penge og Regnskab for de Afgifter til Raadhusets højfornødne Reparation, som »han i mange Aar har oppebaaret«. Om Pengene er skaffet tilveje vides ikke. Men omkring 1680 er Raadhuset igen saa medtaget, at Landstinget flyttes hen i Landstingsskriveren Povl Andersens Hus, og her holdes det saa Aarhundredet ud.

Skønt Landsdommerne var fælles for Lolland og Falster, skelnede man dog imellem Lollands og Falsters Landsting, sidstnævnte blev i nogle Perioder holdt i Maribo, i andre Perioder i Nykøbing, medens Lollands Landsting altid havde været holdt i Maribo. Heri skete der ved Landstingsskriver Povl Andersens Død en Forandring. I et Kancellibrev af 1701 til Stiftamtmand Lützow hedder det, at Landstingsdommer Povel Mathiessen har anført følgende: Paa Grund af Maribo Raadhus store Brøstfældighed er Landstinget i en Aarrække holdt i forrige Landstingsskriveres Hus, nu er han død, og Huset er solgt til en Mand, der holder Gæsteri og Værtshus, saa der ikke længere kan holdes Landsting i »den Rolighed og Skikkelighed, Loven tilsiger«, og da der i hele Byen ikke findes noget Hus, som bekvemt kan indrettes til Landstingshus, saa foreslaar han, at Lollands Landsting fremtidig holdes paa Raadhuset i Nykøbing. Kongen tiltræder denne Tanke og giver Stiftamtmanden Ordre til, at der paa Raadhuset i Nykøbing indrettes et Lokale til Lollands Landsting. For Mathiessen var denne Flytning en stor Behagelighed, idet han selv boede i Nykøbing. 1703 ansøgte den anden Landsdommer, Nicolaj Adelaer, som boede i Maribo, om, at Landstinget, der for Mathiessens »Mage- ligheds Skyld er flyttet til Nykøbing«, maatte blive flyttet tilbage til Maribo, hvor han nok skal skaffe Lokale til det. Kancelliets Svar lyder, at den nuværende Ordning skal bibeholdes, indtil Mathiessen gaar af. Han døde 1708.

Maribo har imidlertid taget sig sammen og faaet sat Raadhuset i ordentlig Stand. De andre lollandske Købstæder var ogsaa misfor- nøjet med Nykøbing som Landstingssted, og under Henvisning til

at Maribo Raadhus nu igen var brugeligt, indgik samtlige lollandske Købstæder efter Mathiessens Død 1708 med Andragende om at faa Lollands Landsting tilbage til Maribo, og der udgik saa Ordre til Stiftamtmanden om at drage Omsorg for, at Landstinget atter kom tilbage til Maribo, hvis Raadhus nu var repareret.

Den gamle Ordning med Afgift af Dommene synes imidlertid at være gledet ud, og Maribo Borgerskab andrager derfor 1710 om, at de Mulkter, der falder ved Landstinget og Bytinget, maa tilfores Raadhusets Kasse, samt at enhver, der forer Proees, maa tilholdes om efter fri Vilje at give noget til Husets Vedligeholdelse. Andragendet om Mulkterne blev ikke bevilget, derimod tillodes det at indkassere de frivillige Gaver². Det fik man dog kun ringe Glæde af. Lidt faldt der af til at begynde med, men det blev efterhaanden mindre og mindre for tilsidst helt at ophøre. 1716 ansøgte man igen om at faa Indtægten af Mulkterne til Raadhuset, men fik Afslag. Imidlertid forfaldt Huset mere og mere baade udvendig og indvendig; gik Inventaret itu, blev det ikke erstattet. 1728 klager Landsdommer Nicolaj Adelaer til Stiftamtmanden over Husets og Inventarets slette Tilstand. Han skriver bl. a., at der hverken findes Stole eller Borde i Landstingsværelset, og naar Retten skal sættes, maa man først laane det Bord, der bruges i Bytinget, og undertiden maa man ud i Byen og laane Stole. Det er endog hændt, skriver han, at Landstinget ikke kunde sættes, fordi Bytinget selv skulde bruge sit Bord, »hvilket for Parterne var højst fortrædeligt«. Han slutter med at foreslaa, at Landstinget faar sit eget Hus med alt nødvendigt Inventar. — Det var jo at lukke Munden højt op, og Stiftamtmanden svarer da ogsaa med at udbede sig Oplysning om, hvorledes det udi forrige Tider har forholdt sig med Landstingets Borde og Stole og hvem der er pligtig til nu at anskaffe nye. Ligeledes ønsker han oplyst, hvorledes det oprindeligt forholder sig med Raadhuset, om det er bygget alene for Byens Regning eller om det, som i andre Provinser, er bekostet for Landstingsretten. Endelig udbeder han sig Landsdommerens Forslag til en bedre Ordning, dog saaledes, at det ikke bliver til Skade for nogen af Parterne³.

Et Par Aar efter horer vi igen fra Landsdommeren; men nu er det kun en Klage til Stiftamtmanden over, at der ved Raadhuset er opsat en Fold til at indsætte Kreaturer i, hvilket Landsdommeren finder uanstændigt og generende for Retten. Selv om Fordringerne i Tiden ikke var store, kan man jo nok forstaa, at baade Brølet og Skriget

samt Duften fra Foldene ikke just var egnet til at højne det Præg af Værdighed, Retten daarlig kunde undvære. Stiftamtmanden er fuldkommen klar herover og sender omgaaende Byfogden Ordre til at nedrive Folden og anbringe den i en Krog eller, som Tilfældet er andre Steder, udenfor Byen⁴. Byfogden har øjeblikkelig at give Stiftamtmanden Meddelelse om, at denne Ordre er udført.

Tanken om et nyt Hus alene til Landstinget er dog ikke opgivet, og 1733 sender Landsdommeren Kancelliet sit Forslag om et nyt Landstingshus. Han anfører de samme Anker mod den nuværende skandaløse Ordning som i Brevet til Stiftamtmanden og oplyser yderligere, at Landmilits-Sessionen, der tidligere er holdt paa Raadhuset, nu maa holdes ude i Byen formedelst Husets slette Tilstand. Han foreslaar, at Proprietærerne i Lolland-Falster bliver paalignet Udgifterne til den nye Bygning, saa Landsdelen her i Lighed med Sjælland, Fyn og Jylland faar sit eget Landstingshus, hvori ogsaa Sessionen kan holdes. — Kancelliets Svar er et rent Afslag.

Uden at lade sig afskrække af dette kategoriske Afslag indsender Borgerskabet samme Aar et nyt Andragende, hvori man ikke beder om et nyt Landstingshus, men om Hjælp til Istandsættelsen af det faldefærdige Raadhus. Man understreger stærkt, at der intet er indkommet ved de frivillige Ydelser, der blev givet Bevilling paa i 1710, hvorfor Raadhuset er kommet i en saa slet Tilstand, at hverken Landstinget eller Landmilits-Sessionen kan holdes der mere. Borgerskabet kan ikke udrede Bekostningen ved Vedligeholdelsen og kan heller ikke med Rette paalægges disse Udgifter; thi hvis Huset ikke skulde give Plads til Landsting og Session m. m., kunde man nøjes med at bygge et Hus paa 6 Fag, der vilde være tilstrækkeligt til at afgive Rum til Bytinget og Byens Arrest. Til et saadant Hus kunde der vel nok blive Materialer ved at nedrive det nuværende store Raadhus. Dette er nu gennem Tiderne blevet saa forsomt, at der til dets Reparation vil udkræves over 300 Rigsdaler, som Byens Indvaanere umuligt kan præstere. De ansøger derfor om at faa bevilget Halvdelen af Udgifterne ved Reparationen og om, at der til Husets fremtidige Vedligeholdelse maa fastsættes en Ydelse af 1 Mark og 8 Skilling af hver Parthaver i Sagerne paa Landstinget samt 8 Skilling af hvert Dokument, Obligationer, Skøder og lignende, der fremlægges i Landsretten. — Kancelliet afviser paany Sagen. Det hele ser ganske haabløst ud; men 1735 griber Byfoged Siersted saa den Udvej — som en af hans Forgængere med Held fulgte, da Rentekammeret

stillede sig afvisende i Jordspørgsmaalet — han gaar direkte til Kongen, forelægger Majestæten Sagen, fortæller, hvor ilde Byen er stedt og fremlægger en beediget Synsforretning, der opgør Udgifterne ved Raadhusets Reparation til 372 Rigsdaler og 2 Mark. Han anraaber Kongen om at bevilge Halvdelen af Udgifterne ved Reparationen samt resolve, at der skal betales 3 Mark og 8 Skilling for hver Sag, der indbringes for Landstinget, samt 8 Skilling af hvert Dokument, der indbringes til Læsning. Kongen bevilger uden Ændringer dette Andragende, og Siersted rejser hjem med en stolt Sejr over de modvillige Herrer i Kancelliet.

Langt om længe var man nu naaet saa vidt, at Midlerne til Raadhusets Reparation var tilvejebragt. Men da man skulde i Lag med Arbejdet, viste det sig, at Huset var saa medtaget, at en Reparation var haablos. Byfogden og »de 4 Mænd« (Borger-Udvalget) foreslog saa paa en Raadstuesamling Borgerskabet, at rive det hele ned og bygge et nyt Raadhus med den mindst mulige Bekostning. Hvad Byggeriet vilde kræve udover de Penge, man havde til Raadighed, foreslog Byfogden, at man laante af de umyndiges Midler. Dette Forslag blev tiltraadt af Borgerskabet og sanktioneret af Stiftamtmanden. I Sommeren 1737 gik man saa i Lag med at bygge et nyt Raadhus paa 9 Fag med Plads til Byting, Landsting, Arrester og Session samt Sprojtchus. Da Huset stod færdigt, havde det kostet mellem 600 og 700 Rigsdaler, hvoraf de 356 var laant af de umyndiges Midler. Efter meget Vrovl og Trætte om Pengene blev der 1746 givet Bevilling til at udskrive de 300 Rigsdaler paa Hartkornet, mod at Maribo By betalte de 56, og dermed blev saa denne Sag endelig bragt ud af Verden⁵.

Nogen Pragtbygning var dette Raadhus af 1737 ikke. Pontoppidan giver det ganske vist i Danske Atlas Karakteren: »Af god Anseelse«, men Præsten Wedel, der i 1802 besøgte Maribo, fælder i sin Rejsebeskrivelse en haard Dom over det. Han skriver: »Til Trods for al arkitektonisk Smag er midt paa Torvet opført en Bygning, Raadhuset kaldet, af Bindingsværk med en Kvist ovenpaa«. Det er, hedder det videre, »et forunderligt Kompositum, der indeholder Sprojtchus, Raadhustjenerens Værelser, Borger-Arrest, Tyvehul, Daarekiste, Landsting og Byting«.

A RRESTERNE bestod i ældre Tider kun af to Rum, nemlig Tyvehullet, hvor gemene Forbrydere anbragtes, og den saakaldte Borgerarrest, hvor fulde og opsætsige Borgere indsattes til Afsvaling. Senere benyttedes Borgerarresten ogsaa til Gældsarrest. Ingen af Rummene var særlig komfortable. Tyvehullet var i sin Oprindelse et mørkt Kælderrum med et Lufthul oppe i Muren og et Knippe mere eller mindre muggent Halm til Leje. I Muren var fastgjort Lænker, der lagdes om Fangens ene Ben og ene Haand, til Tider ogsaa om Hals og Lænd. Længere hen i Tiden blev det aabne Luft-hul i Muren erstattet med et højsiddende jerngitret Vindue og Halmknippet afløstes af en Briks, en Klap paa Muren gjorde Tjeneste som Bord, men Lænken var der stadig. Borgerarresten var et Rum over Jorden med højsiddende Vindu, en Briks og et Bord, men ingen Lænke.

Undvigelser horte til Dagens Orden, trods Lænken; thi Muren var ofte saa mør, at den kunde gennembrydes med et Stykke afbrækket Jernbeslag, og Opsynet var som oftest af en faremæssig Karakter. Undertiden fik mere »celebre« Fanger Friheder, der ogsaa var rent faremæssige. Da en Søn af Provincialmedicus Fischer 1726 havde myrdet Byskriver Giese og var blevet fængslet, gav Byfogden, som tidligere meddelt, ham Frihed til paa Raadhuset at modtage i Besøg alle, der havde Lyst til at tale med ham. Resultatet blev da ogsaa, at Drabsmanden romte og slap velholden ud af Landet.

Undertiden kunde Forholdene ogsaa arte sig saa bagvendt, at de, der havde overgivet Forbryderen i Rettens Hænder, ønskede, at han kunde og vilde stikke af. Ifølge Loven paahvilede det den Mand, der f. Eks. var bestjaalet og rejste Sag mod Tyven, at underholde Tyven i Arresten saa længe Sagen stod paa; men hvis Sagen trak i Langdrag, kunde Omkostningerne ved at faa Tyven dømt let blive meget større end Tabet ved Tyveriet. 1748 blev en Fyr, der hed Ole Jensen, indsat i Maribo Arrest. Etatsraadinde Rasmussen paa Engestofte havde rejst Tiltale mod ham for Tyveri af en Hest, og samtidig havde Oberst Lützow paa Søholt anklaget ham for at have udstødt Trusler om at brænde Gaarden af. Sagen trak i Langdrag; den blev behandlet ved Underretten og Landsretten og kom til Højesteret, der hjemsendte Sagen; den gik paany gennem Underret og Landsret, men blev paany hjemsendt af Højesteret. Det tog halvtredie Aar, og Manden sad stadig i Maribo Arrest paa Etatsraadindens og Oberstens Bekostning. 1751 var de bleven kede af Sagen og nægtede at yde

mere til Skælmens Underhold under Paaberaabelse af, at da Aktor var dod og ingen ny beskikket, maatte det blive Amtets Sag nu at udrede Udgifterne til Arrestantens Underhold. Landfiskal Knudsen indberetter Sagen til Stiftamtmanden og beder ham tilholde Etatsraadinden og Obersten om at gøre deres Pligt⁶.

Byens Regnskaber viser, at man 1749 — formentlig efter et af Ole Jensens mislykkede Undvigelsesforsøg — havde forstærket »Arresthullerne« med ny »Beklædning« og »Jernbeslag«, og det er vel Grunden til, at han til lige stor Fortrydelse for sig selv og sine Angivere maatte blive i Hullet saa længe; han dannede i saa Henseende absolut en Undtagelse fra Reglen. I en Klage over Byfoged Aagaard skriver Stiftamtmand Krogh 1767, at i de 2—3 Aar, han har beklædt sit Embede, har ikke en eneste af Arrestanterne i Maribo Arrest faaet Dom; de er alle undvegne. I et Tilfælde har Arrestforvareren, Hans Smith, endog selv hjulpet Arrestanten, der var dømt til Galgen, til Flugt. Da Arrestforvareren i den Anledning selv blev puttet i Hullet, løslod Byfogden ham med den Motivering, at Mandens Hustru og Børn led Nod, medens han sad arresteret. Denne Medlidenhedshandling indbragte, som tidligere anført, Byfogden en meget streng Irettesættelse og Ordre til øjeblikkelig at fængsle Arrestforvareren og lade Fattigvæsenet yde Konen og Børnene det nødtørftige til Livets Ophold⁷.

Et med særlig stor Energi gennemført Udbrydningsarbejde tyder ikke paa, at der foretoges noget hyppigt eller nøje Eftersyn af Arresterne. Denne Undvigelse, der var noget af en Roman, blev præsteret af Arrestanterne Ole Olsen og hans Stedson Jorgen Hansen. De var begge forsvarligt kænnede med Jerngjord om Livet og Jernbojle om Halsen med Lænker, som var gjort fast i Væggen. Man maatte, siger Byfogden i sin Indberetning om Sagen, anse det for umuligt for nogen at blive disse Lænker kvit. Alligevel er det lykkedes for de to at bryde Lænkelaasen. Derefter har de opbrudt en halvanden Tomme tyk Egeplanke af Arrestgulvet og med et forefundet Knivsblad(!) gravet sig halvanden Alen ned i Jorden under Arresthusets Grundmur og ud til Gaden, hvor de er kommet op gennem Brolægningen⁸. — Det er Resultatet af Byfogdens Forhør og Undersøgelse; men tilbage er rigtignok Spørgsmaalet, hvor Arrestanterne har gjort af al den opgravede Jord; selv om de har gemt den under Sovebrikserne, skulde der jo ikke noget videre vaagent Arrestforvareroje til at opdage dette Stykke Udbryderarbejde, der maa have taget adskillige Nætters Slid.

1793 udgik en kongelig Forordning om en mere human Indretning af Fængslerne. De skulde alle indrettes saaledes, at Arrestanterne ikke udsattes for at tabe deres Helbred. Arrestkamrene skulde være tørre og luftige. Der skulde anskaffes det fornødne Antal Brikse eller Sengesteder, forsynede med grove uldne Tæpper og Madrasser, stoppede med Straa, som skulde fornyes hver fjerde Uge. Som Følge af dette Paabud blev ogsaa Mariibo Arrest forbedret med en Bekostning af — 29 Rigsdaler. Men Forbedringen af Arresterne indvirkede ikke paa Arrestanternes Lyst til at blive der, og adskillige af dem brød fremdeles ud; undertiden lagde Fangevogteren dem heller ikke større Hindringer i Vejen. 1797 klages der til Stiftamtmanden over, at Arrestanten Birthe Jorgensdatter jævnlig faar Lov at forlade Fængslet og besøge sit Hjem; hun er ganske vist saa tilfreds med denne Ordning, at hun hver Gang efter endt Udflugt indfinder sig i Arresten; men Metoden vækker ikke ringe Forargelse. Forespurgt hvorledes dette hænger sammen, svarer Byfoged Møller, at det desværre er rigtig nok. Fangevogteren er saa upaalidelig, at Byfogden stadig maa irettesætte ham, men til ingen Nytte. Han kender desværre ingen, der vil have Embedet, ellers skulde han straks afskedige Fangevogteren. Han foreslaar sluttelig Stiftamtmanden en i de Tider saa usædvanlig Udvej som at avertere i Avisen efter en Fangevogter. 1814 gentager Historien om Udgangstilladelse sig med en anden Fange og en anden Arrestforvarer⁹.

Det lykkedes at faa en Arrestforvarer, der ikke selv lukkede Arrestanterne ud eller hjalp dem med Flugten. Men Arresten var ikke solidere, end at Fangerne nok kunde slippe ud endda. Nogle af de mange Undvigelse er interessante derved, at Byfogdens Undersøgelse og Forhør desangaaende er bevaret i Amtmandens Brevpakter. Af et af Forhørene fremgaar, at Arresten indvendig var beklædt med to Tømmers-Planker for at skærme det skrøbelige Mur mod Fangernes Angreb. Oppe under Loftet var der en Del Huller gennem Muren; de havde oprindelig været den eneste Adgang for Luft og Lys til Fangehullet og var forblevet der efter Arresternes Forbedring. Gennem disse Huller havde den arresterede Tyv Søren Pedersens Venner kastet en lille Stiksav ind til ham samt et Instrument, hvormed han kunde aabne Laasen i sine Lænker. Det fremgaar videre af Forhøret, at Arrestanten — som noget ganske selvfølgelig — havde opholdt sig i Arrestforvarerens Stue sammen med Mand og Kone indtil Kl. 6, da Arrestforvareren indsatte Fangen i Arresten og gav ham Lænkerne

Rådhuset, Torvets Vestside og Kirken for 50 Aar siden.

Torvedag 1938.

Foto N. M. Nielsen.

paa. Mellem 12 og 1 talte Arrestforvareren med ham, men om Morgen Kl. 4, da Arrestforvareren kom tilbage fra sin Vægtterunde, viste hans Kollega ham et Hul i Arrestmuren. Fangen havde oversavet en af de indvendige Planker to Steder, saa han fik et Hul paa 13×15 Tommer, havde derefter gennembrudt Muren og var krøbet ud. Lænkerne laa i Arresten med oplukket Laas¹⁰.

Et andet Flugttilfælde aabner ogsaa Indblik i ret aparte Forhold. Der sad tre Arrestanter i Tyvehullet, nemlig Claus Bendixen samt Niels Hansen og hans Kone. I Borgerarresten sad Kasserer Hoffmann, der havde gjort sig skyldig i Kassesvig. Det fremgaar ogsaa af dette Forhør, at Arrestanterne ikke tilbragte hele Tiden i Arresten; thi det hedder, at Fangevogteren Kl. 8½ lukkede Niels Hansen og hans Kone ned i Arresten, satte Laas for Døren, laasede ogsaa Gadedøren og lagde begge Nøgler paa Dragkisten i sin Stue. Arrestanten Bendixen blev derimod ikke lukket ind i Tyvearresten, men i Borgerarresten. Han var saa syg, hedder det, at han ikke kunde hjælpe sig selv, og da Hoffmann bad for ham og tilbød, at han maatte ligge sammen med ham, indvilgede Arrestforvareren heri. Derefter gik han i Seng. Kl. 10 stod han op for at gaa sin Vægtterunde og saa da, at baade Gadedøren og Døren til Tyvearresten stod aabne, og at baade Bendixen og Niels Hansen var væk. Bendixen var fra den ulaasede Borgerarrest gaaet ind i Arrestforvarerens Stue, havde taget Nøglerne og befriet sin Kammerat, hvorefter de begge var stukket af. Konen var blevet i Arresten og Hoffmann laa ogsaa rolig i sin Seng. Under Forhøret spurgte Byfogden Arrestforvareren, om han ikke idelig havde faaet Paalæg om at passe godt paa Bendixen i Særdeleshed efter at denne var dømt ved Højesteret, og dette indrømmede Arrestforvareren¹¹. — Hans Opfattelse af Begrebet »passe godt paa« maa altsaa have været noget mangelfuldt. Men Arrestforholdene vedblev forøvrigt at være noget besynderlige. I en Undvigelsessag fra 1813 oplyses det, at hvem som helst kunde faa Adgang til Arrestanterne og endog tale uforstyrret med dem uden Vidner. Om en Tyv, der var brudt ud, oplystes det, at en Mængde forskellige Personer havde besøgt ham i Arresten, en af dem havde givet ham et Stykke Jern til at bearbejde Muren med inde fra, medens Vennen arbejdede udvendig; paa den Maade fik de hurtig lavet et Hul, Fangen kunde krybe ud igennem. Han blev ret hurtig fanget igen og gav Forklaring om Udbrudet, men Vennen nægtede han at kende noget nærmere til¹².

Det sidste vi hører om de gamle Tyvehuller er gennem et Forhør

i Anledning af en Arrestants Selvmord, og det er kun interessant derved, at vi faar Besked om man endnu 1813 anvendte Lænker. Arrestforvareren forklarede, at Fangen kun blev løst fra Lænkerne under Afklædningen om Aftenen og Paaklædningen om Morgen. »Jernet«, som det kaldtes, bestod af en Lænke fra højre Fod til venstre Arm og en Lænke fra venstre Fod til Sengestedet, hvori den var fastgjort. Arrestanten havde stillet en Stol op i Sengen og kunde derfra naa at fastgøre en Strikke om Stængerne i Lufthullerne til Arresten og hænge sig. Han havde stoppet Lænkerne fulde med Papirstumper for at de ikke skulde rasle. Hvor Fangen havde faaet Papiret og Strikken fra, kunde Fangevogteren ikke oplyse¹³.

RAADHUSET af 1737 fik, som det foregaaende viser, ingen berømmelsesfuld Tilværelse. Den ene af dets Institutioner, Lands-tinget blev ophævet 1803, men paa alle de andre Omraader maatte det gøre Tjeneste gennem trekvart Aarhundrede. Klager over Huset manglede ikke, men man hjalp sig saa godt man kunde og lappede paa det nu og da. Under de trange Tider, der fulgte efter 1807, forfaldt Bygningen dog mere og mere, og tilsidst stod man overfor den haarde Nødvendighed at skulle forny det meste af det. Der blev forhandlet og skrevet frem og tilbage, og 1817 udstedtes et kongeligt Reskript, hvori det hedder: Vi bifalder øllernaadigst, at Raad- og Arresthuset i Maribo indvendig forandres i Overensstemmelse med den vedlagte Tegning dog med den Modifikation, at det høje gebroknede Tag forandres til et lavere, enklere Tag, og at det lille Spir helt bortfalder. Omkostningerne, der andrager 3033 Rbd. og 2 Mark, udredes med 963 Rbd. og 4 Mark af Grevskabet Knuthenborg, 351 Rbd. og 2 Mark af Kæmnerkassens Overskud, 1427 Rbd. og 4 Mark, 4 Skilling af Maribo By og de resterende 290 Rbd. 3 Mark og 3 Skilling af Amtet¹⁴. Arbejdet blev overdraget Murermester Mertens, og saa længe det stod paa, blev ikke alene Sprojterne men ogsaa Arrestens Tyve indkvarteret ude i Byen.

Den nye Bygning kom til at koste 3795 Rbd. 4 Mark¹⁵. Den laa saaledes, at dens Facade var i Flugt med den søndre Husrække i Mellemgade, nuværende Torvegade. Det nye Raadhus, der ikke havde stort mere end Fundamentet fælles med det gamle, afleveredes i Maj 1819. Det var af Bindingsværk, hvidkalket, i to Etager og uden Kælder. Det blev af Datiden beundret som en smuk Bygning; men den var saare let bygget og langtfra af 1ste Klasses Materialer, saa

det baade billigt og godt var umuligt, og saa blev det billigt og slet. Allerede første Sommer faldt Stumper af Gesimsen ned, og i 1822 var store Stykker Puds faldet af Ydermurene, saa man 1823 maatte foretage en delvis Ompudsning med »virkelig god Kalk og Grus, der maatte hentes langvejs fra«.

I de følgende Aartier er der stadig Reparationer baade udvendig og indvendig; for de sidstnævnte angives undertiden som Aarsag Udlejningen af Raadhuset til private Fester, Teater og lignende. Her skal kun fremdrages et enkelt Eksempel: I Sommeren 1835 faar Byfogden Ordre fra Stiftamtmanden om at sørge for, at Raadstuesalen en nærmere bestemt Dag staar til Raadighed for Amtsfattigdirektionen. Byfogden svarer, at Raadhussalen og Tingstuen er lejet ud til et Skuespillerselskab, der vil give Forestillinger Ugen igennem, og selv om han kan beordre Selskabet til at rømme Salen og Tingstuen inden den nævnte Dag, saa vil der ikke blive Tid til »inden samme Dag at faa de Beskadigelser istandsat, som stedse følger af Værelsernes Afbenyttelse til Skuespil«. Han henstiller derfor, om det ikke kunde lade sig gøre at henvise Amtsfattigdirektionen til at holde Møde i Jomfrukoret denne Gang. Forslaget bifaldes af Amtmanden, og Borgerne bliver saaledes ikke snydt for deres Skuespil og Raadhuset ikke for Indtægten¹⁶.

1832 gør man pludselig den Opdagelse, at Grevskaftet Knuthenborg siden 1827 ikke er blevet afkrævet Arresthusleje for de Arrestanter, som Knuthenborg Birk har ladet indsætte i Arresterne. Det drejer sig om 105 Rbd. og 15 Skilling Sølv, som Grevskaftet nu indbetaler.

1840 oplever man igen et Udbrud fra Arresten; det er en slank Tyv, der har klemt sig ud gennem Vinduets Jernstænger, hvor Tverstængerne mangler. Tyven bliver hurtigt paagrebet og Tverstængerne anbragt¹⁷.

Efter at man i en Aarrække har hjulpet sig med det mindst mulige til Vedligeholdelse, maa man i 1846 foretage en stor og kostbar Reparation og staar alligevel med et usselt Hus; man er nu klar over, at det ikke vedblivende kan gaa paa den Maade. Det eneste fornuftige er at kassere denne elendige Bygning og opføre et helt nyt Raadhus. 1847 lader man udarbejde Overslag til et saadant; det vil koste 16,000 Rigsdaler. Summen vækker Forfærdelse i Amtsraadet, Sagen udskydes, men kan ikke i det lange Løb afvises og dukker stadig op. 1852 sender Borgerrepræsentationen et nyt udførligt udarbejdet Forslag til Amtsraadet med Forespørgsel, om dette vil deltage i Udgifterne

med Halvdelen. Amtsraadet svarer bekræftende, og efter forskellige Forhandlinger enes man om Tegningerne, der er udarbejdet af Murermester Mertens og viser en Bygning af $37\frac{1}{2}$ Alens Længde og $20\frac{1}{2}$ Alens Bredde. Nu er man naaet saa vidt; men alligevel viser der sig at være et godt Stykke til Vejs Ende. Bygningsinspektør Bindsbøll kasserer nemlig det hele. Murermester Mertens udarbejder nye Tegninger, der ogsaa bliver kasseret; men Borgerrepræsentationen vil ikke give Slip paa ham og overlade Bindsbøll at lave Tegningerne. Mertens udarbejder for tredje Gang nye Tegninger, og nu godkendes de langt om længe af Ministeriet. Man er nu naaet frem til Efleraaret

Arresthuset set fra Hotel Maribos Have.

1855, og først det følgende Foraar kan der tages fat paa Arbejdet. Bygningen udbydes i Entreprise, der indkommer 4 Tilbud; skønt Mertens's Tilbud er 500 Rigsdaler over det billigste, faar han dog Arbejdet mod at slaa 200 Rigsdaler af, saa hans Kontrakt kommer til at lyde paa 17,300 Rigsdaler. Byen og Amtet skal hver udrede Halvdelen, og

Byen faar i den Anledning et Laan hos Nykøbing Hospital paa 8500 Rigsdaler, der skal forrentes og afdrages med 5 pCt., hvoraf de 4 pCt. er Rente. Inventaret kostede 2050 Rd. 4 Mark og 14 Sk. Det nye Raadhus opførtes bagved det gamle i den Skikkelse, hvori vi nu kender det, kun at det oprindelig stod med Murstensfacader og først efter et halvt Hundreedaars Forløb blev hvidkalket.

1921 overtog Maribo Kommune Amtets Halvpart af Raadhuset for 35,000 Kr. Dommerkantorer og Arrester blev derefter henflyttet til det nye Ting- og Arresthus i Museumsgade. I Raadhusets Stueetage indrettedes Borgmester- og Kæmnerkontorer. Raadhussalen ved Siden af Byraadssalen blev overladt Stiftsbiblioteket og et Værelse ved Siden af Salen indtoges til Læsestue. Byraadssalen blev 1935 smykket med Billeder fra Byens Historie udført af Maleren Grev Danneskjold-Samsø. Udgifterne ca. 20,000 Kr. afholdtes af Ny Carlsbergfondet.

Ting- og Arresthuset, der er opført 1919—21 efter Tegning af Arkitekt Glahn, har Retssal, Dommerkantorer, Politistation, Bolig til Arrestforvareren og Plads til 30 Arrestanter.

Hjørnet af Rosengade og Brødregade.

Foto V. Pauls.

De nyere og nye Domæner.

VANDFORSYNINGEN har alle Dage været en Gren af Bystyret, men ganske vist en saa lille Gren, at den tit blev helt overset og glemt. Den fuldstændige Vandforsyning gennem et kommunalt Vandværk er kun 30 Aar gammel. I de foregaaende 500 Aar havde Maribo som de fleste andre Provinsbyer i det væsentligste klaret sig paa samme Vis som Landsbyerne, nemlig ved private Brønde. Brønde i enhver Gaard i Byen var dog en stor og ukendt Luksus. Som Regel var to eller flere Huse fælles om en Brønd, og dem, som ikke paa denne Maade kunde hjælpes til Vand, sørgede Byen for ved et Par Brønde paa Torvet; men selv denne meget simple Vandforsyningspligt tog Bystyret sig ofte meget let. Der var Tider, hvor Brøndene paa Torvet var forsømte til Uhyrlighed og stod og faldt sammen.

1738 hedder det f. Eks., at der ikke findes nogen offentlig Brønd paa Torvet. Der skal engang have været to, men de er tilkastet for

over 30 Aar siden. Der maa saa være kommet Ordre fra Stiftamtmanden om at sørge for en ny Brønd; thi 1754 vedtog Borgerne at bekoste en saadan, da Brøndhullet ellers maatte tilkastes igen. 1792 er der igen to Torvebrønde. De er nu med en Bekostning paa 13 Rigsdaler 2 Mark og 8 Skilling blevet istandsat »til Nytte for Byen og Brandvæsenet«. Det fremgaar af Regningen, at det har været Vindebrønde med Kæde og Spand. Skont Regningen jo ikke var af forfærdende Karakter, bestemte Stiftamtmanden dog, at den skulde deles. Bykassen skulde betale Halvdelen, og Halvdelen skulde lignedes paa Byens Grundejere i Forhold til deres Ejendommers Taksation i Brandkassen¹.

1855 fremkom der gennem Stiftamtmanden Forespørgsel til Kommunalbestyrelserne i Nakskov og Maribo om, hvad der kunde gøres for at skaffe bedre Drikkevand i de to Byer. Det var lidt af en Misforstaaelse; thi medens Nakskov ganske rigtig savnede godt Drikkevand, havde Maribo ingen Mangel i saa Henseende. Dens Kommunalbestyrelse skyndte sig da ogsaa at melde Hus forbi og svare, at der »saavel i en Del offentlige som i flere private Brønde her i Byen findes saa godt Drikkevand, at det ikke for Tiden kan anses paa-trængende at træffe nogen Foranstaltning til bedre Vandforsyning, saa meget mindre, som man ikke hidtil har haft den Erfaring, at Byens Indvaanere har lidt Mangel paa godt Vand, naar de har søgt det paa Steder, hvor det er at finde«². Mere kom der ikke ud af den Sag.

Kommunalbestyrelsen taler i denne Skrivelse om »en Del« offentlige Brønde, altsaa maa der have været flere end de to paa Torvet, og det var der ogsaa. Nr. 1 af dem alle var »Kilden«. Den laa i Toften for Enden af Nørregade, og havde et aldeles fortrinligt Drikkevand, der flød rigeligt, selv naar alle Byens Brønde i Tørkeperioder stod omtrent tomme. Nogen større Stads havde man ikke gjort af dette friske Væld; først langt op i Tiden ofrede man en Karm om den, og efter Midten af forrige Aarhundrede onbragte man en Post i den. Ved Anlægget af Kondenseringsfabriken blev Kilden indlemmet i dens Grund, og gik senere sammen med Fabriken over til Mælkeforsyningen; den er nu degraderet til en almindelig Brønd, men med ualmindelig godt Vand. Byens andre offentlige Brønde udover de to paa Torvet er kommet til i den midterste Halvdel af forrige Aarhundrede. Der stod en paa Gaasetorvet, en i Spillemandskrogen, en ved Klosterhaven, hvor Leonora Christinas Mindestotte nu staar, og

en ved Sygehuset. Den sidstnævnte er den eneste tilbageværende. Alle de andre er kastet til efter Anlægget af *Vandværket*.

I Februar 1907 foretog man ude ved Gasværket den første Boring efter Vand. Den gav et helt igennem tilfredsstillende Resultat, og man skred saa til Anlæg af Værket; det kostede med Vandtaarn, Ledninger og det hele ca. 100,000 Kr. 1910 havde man igen Held med en ny Boring. 1917 udvidede man Pumpeanlægget med en Bekostning af 15,000 Kr., og 1932 skred man til en ny stor Udvidelse til 23,000 Kr. En Boring i Engen bag »Dana« gav i 60 Meters Dybde Overflod af Vand. Værket havde 1932 ca. 11,000 Meter Hovedledning, og 710 af Byens 793 Ejendomme havde indlagt W. C.³. Foruden at give Byen godt og rigeligt Vand, er Værket et pænt lille Aktiv, der giver et aarligt Overskud paa et Par Tusinde Kroner.

VANDAFLØBET, der i vore Dage staar som Problem Side om Side med Vandforsyningen, gjorde man ikke meget Væsen af i gamle Dage. Helt op mod den nyere Tid overlod man Rendestenen at løse denne Opgave saa godt eller slet som Fald og Regnvejr tillod. Regnen var ene om at besørge Udskylningen af Rendestenen, hvis Ujævnheder tillod Smaa-pytter at blive staaende her og der, indtil Jorden eller Luften opsugede dem. Indtil Midten af forrige Aarhundrede bestod Kloakvæsenet i de fleste Provinsbyer af aabne Rendestene og Grøfter, der førte Vandet fra Stalde og Gaarde ud i en Fjord, Sø eller Bæk.

I Maribo fortæles Aflobene ud i begge Søerne, og dette Forhold bestod uændret til Tiden omkring 1860, da det blev forbudt at lede Spildevandet ud i Sønder sø af Hensyn til, at Søen ikke havde frit Aflob, idet man holdt Vandstanden oppe ved en »Vandhest« (Dæmning) i Aaen mellem de to Søer. Det var ubehageligt for de Gaarde, som laa bekvemt for det gamle Aflob, og saa søgte de undertiden at hjælpe sig paa nemmeste, men højst utilladelig Maade. 1862 fik Købmand Krøyer f. Eks. 3 Rigsdaler i Bøde for flere Gange mellem Klokken 4 og 5 om Morgenen at have udpumpet sit Stald- og Moddingvand, saa det løb tvers over Hovedgaden og ned i en Grøft til Nørresø. Tidligere havde han haft Aflob til Sønder sø, men det var nu forbudt i Sundhedsvedtægten⁴.

De ældste Kloakledninger i Maribo er næppe over et halvt Hundrede Aar. De første Gadekloaker af større Betydning blev anlagt i Aarene 1893—94. Førstnævnte Aar anlagdes en Kloak i Østergade

Foto Hugo Mathiesen.
Brodregade 1910.

Udsigt fra Klosternebbene mod Bangshave.

Foto N. M. Nielsen.

med Aflob til en aaben Groft ud til Walthers Mose, der laa tvers over den laveste Del af nuværende Museumsgade. Derfra forttes Spildevandet gennem Tokkeløkkebækken til Hunseaa. Den aabne Groft til Tokkeløkkebækken blev rørlagt 1905. Kloaken i Vestergade anlagdes 1894 og forttes ud til Jernbanelinien, hvor et Pumpeanlæg ved Elefantbroen pumpede Spildevandet over i Norreso. Hovedkloakerne i Østergade og Vestergade tilfortes i de følgende Aar Kloakledninger fra den øvrige Del af Byen, skønt deres Dimensioner og ret planløse Anlæg gjorde det umuligt for dem at gøre Fyldest paa rette Maade. 1907 udarbejdede Ingeniør Jochimsen efter Byraadets Anmodning Plan til en hel ny Kloakering. Hovedledningerne skulde omlægges, og der skulde anlægges Rensningsstationer (Septictanks) ved den østre og vestre Byende. Det vestre Rensningsanlæg blev anlagt 1912 tæt ved Aaen og Jernbanedæmningen. Det østre Anlæg anlagdes 1916 efter Overenskomst med Hunseby Kommune. De kostede tilsammen godt 100,000 Kr. De to Anlæg, hvortil der var knyttet meget store Forventninger, blev hurtig en Skuffelse. Renselseevnen var altf for ringe, og Søernes Forurening tiltog i en uhyggelig Grad.

1923 opfordrede Byraadet Landinspektør Jungersen, Maribo, til at undersøge Muligheden for en samlet Hovedkloakering til Smaalands-havet. Landinspektøren udarbejdede derefter Forslag til Anlæg af en 65 cm Ledning fra Maribo gennem Maglemer og Knuthenborg Park til Smaalands-havet. Anlægsomkostningerne var anslaaet til 306,000 Kr. Planen modte stor Interesse i Byraadet og Byen, men blev først gennemført 1930—32. I Forbindelse med Anlægget udfortes flere tilsluttende Kloakledninger, saa den samlede Anlægssum steg til 369,658 Kr. Senere er flere nye eller forbedrede Kloakanlæg ført til Hovedledningen, som stadig har virket til udelt Tilfredshed. Den ny Bebyggelse Øst for Revshalevej er ikke med i Systemet, men har Aflob til Sønderso gennem Revshalemose, der virker som Klarebassin; men den Tid er næppe fjern, da denne Bydel maa sættes i Forbindelse med Hovedledningen ved en Pumpestation. Det udmærkede Kloakværk, Byen nu raader over, har ogsaa gjort det let at klare Overgangen til den tvungne W. C.-Ordning⁵.

STENBROEN er et ældgammelt Udtryk for den stenbelagte Gade eller Vej, men man vilde gøre sig skyldig i en alvorlig Misforstaaelse, hvis man satte dette Udtryk i Forbindelse med det, man i vore Dage forstaar ved en Brolægning eller Stenbro. I sin ældste

Skikkelse bestod den af en Mængde uhugne Sten af højst forskellig Størrelse, hvis Mellemlum udfyldtes med Grus, Jord og Smaaasten. Rask Korsel over en saadan Stenbro var livsfarlig, og derfor gik det som oftest i Skridt. Det næste Trin i Udviklingen var en Brolægning med runde Sosten af nogenlunde ens Størrelse og lagt saaledes, at de fra Husene skraaned ned mod Gadens Midte, som derved blev Rendesten. Brolægningsarbejdet paahvilede helt ud Grundejerne, idet hver havde at sørge for sit Fortov, d. v. s. fra Huset og ud til Gadens Midte. Bystyret havde altsaa kun Opsyn med, at hver Grundejer gjorde sin Pligt. At Resultatet alligevel blev højst uensartet siger sig selv. Alligevel bibeholdtes denne Ordning langt op i Tiden. Først 1777 udkom der for Københavns Vedkommende Forordning om, at Bystyret skulde overtage Brolægningen. I Provinsbyerne blev den gamle Metode bibeholdt ind i det nye Aarhundrede. Skønt der saaledes ikke paahvilede Bystyret nogen Pligt til at hjælpe Borgerne tørskoet gennem Byen, er der dog Eksempler paa, at man i Maribo gerne vilde bøde paa Manglerne, hvor der ingen Grundejere var til at afhjælpe dem. 1749 besværede de to faste Skatteklagere, Landsdommer Hoserick og Landmedicus Hahn sig over Byskatten og kritiserede, at man havde anvendt Penge til Brolægning. Revisionsborgerne svarede, at den paaankede Stenbro var lagt i en smal Stribe fra Kirken om langs Klostermuren (om Søsterhaven) og et lille Stykke forbi Raadhuset, for at Folk kunde komme tørskoet i Kirke. Renholdelsen af Stenbroen var hver Lørdag besørget af de fattige i Hospitalet⁶.

1792 foretog Mariboborgerne et væsentligt Skridt mod en forbedret og mere ensartet Brolægning, idet man paa en Raadstuesamling vedtog, at Grundejerne ikke mere skulde udføre Brolæggerarbejdet. Det hele skulde til Foraaret overdrages en Brolægger, og enhver Gaard- eller Husejer skulde saa betale ham for sit Fortov efter Opmaaling og til den aftalte Pris⁷.

1805 blev Landevejsgaden gennem Maribo omlagt, og Systemet med Rendestenen midt i Gaden forladt. Udgiften til Brolægningen blev nu for første Gang paalagt hele Byen og ikke alene Gadens Grundejere. Arbejdet blev daarligt udført, og 1809 klagede Overvejmesteren over det. De to eligerede Borgere, Sidenius og Møller, som havde forestaaet Arbejdet, undskyldte sig med, at de ingen Vejledning havde faaet og derfor fulgte den simple Plan at faa Arbejdet udført saa »varigt og mindst bekosteligt som muligt«. Overvejmeste-

rens Kritik var haard: Det hele var planløst. Gade og Fortov havde ikke den foreskrevne Bredde, Rendestenene havde ikke det behørig Fald, og Stenbroen var ikke stødt ordentlig, saa der nu var store Huller⁸.

Man har formentlig lempet sig igennem de følgende 30 Aar med de nødvendige Reparationer, indtil der blev Raad til en hel Omlægning. Den foretoges 1835—36. Arbejdet blev nu udført for Vejkassens Regning og efter Tidens bedste Forskrifter med huggede Sten midt i Korebanen og ordentlige dybe Rendestene paa Siderne. Ved Indkørslen til Gaardene og Indgangen til Husene blev der lavet »Stenkister« med Plankedæksel, og de Købmænd, der vilde have Aflob fra deres Gaarde til Rendestenen, maatte ligeledes lave »Stenkister« i Fortouget. Efter Arbejdets Fuldendelse blev Brolægningen overleveret Amtet og Byen til fremtidig Vedligeholdelse⁹.

Selv om Hovedgaden inden Omlægningen blev betegnet som slet, saa var den dog helt fin i Sammenligning med Sidegaderne. Om Norregade, der var en af de mest befærdede, hedder det 1825: Gaden har en gammel Brolægning (med store Sten), som i den senere Tid er udbedret med Murbrokker. I den vestre Side er en gammel irregulær Rendesten. Det vedtoges at gøre Gaden i Stand¹⁰. Med Opgangsperioden kom der ogsaa Gang i Brolægningsarbejdet, og omkring Aarhundredets Midte var alle Byens Gader brolagte, de stærkest befærdede tildels med huggede Brosten; de mindre befærdede med runde Søsten af nogenlunde ens Størrelse. Torvet foran Raadhuset blev først brolagt længe efter Raadhusets Opførelse, Bagtorvet, der nærmest er Lege- og Cirkusplads, er fremdeles kun belagt med Skærver og Grus. Vedligeholdelsen af Hovedgaden, der siden 1836 tildels havde paahvilet Amtet, overtoges 1911 af Byen mod en Udbetaling fra Amtet paa 4000 Kr. Vestergade blev asfalteret 1926 med en Bekostning af 61,867 Kr. og Østergade 1934 for 78,483 Kr.

BRANDVÆSENET er ikke den meget gamle Institution, som man skulde formode, da Ildebrand lige fra Oldtiden har været en af Byernes største Farer. Gennem hele Middelalderen og langt ind i den nyere Tid var det virksomste Middel til Ildens Begrænsning Nedrivning af et Par Huse i Ildlinien og Overdækning af de truende Huse med udblødte Oksehuder, der stadig overhældtes med Vand. Forordningen af 1735 paalagde alle Købstæder at forsyne sig med Brandredskaber, men de smaa Byer og blandt dem Maribo var saa

forarmede, at de vred sig ved Bekostningen og lod staa til. Først efter Brandene 1736 og 1739 tog man i Maribo fat paa at skaffe Byen et Brandvæsen. Der blev købt en Sprojte til 115 Rigsdaler, udpeget Folk til Betjening af den og ansat en Sprojtemester. Samtidig vedtog man paa Raadstuesamlingen at søge modarbejdet, at der blev »roget paa Gaden af smaa Drengene«¹¹. Forargelsen over Borns Tobaksrygning, som eksisterer den Dag i Dag, har altsaa uden Resultat levet et Par Hundrede Aar. Sprojten havde man en Del Bryderier med, enten man nu var blevet narret med den eller man ikke passede den ordentlig.

1761 udkom en ny Forordning om Købstædernes Brandvæsen, der paabød, at der ved hver Ejendom skulde findes et vist Antal Læder-Brandspande, en for hver 100 Rigsdalers Vurderingssum, større Ejendomme skulde tillige have Stige og Brandhage. Der skulde udnævnes en Brandinspektør og en Assistent, og ved hver Sprojte en Brandmester, en Straalemester og de nødvendige Brandsvende. Endvidere gav Forordningen en lang Række Forskrifter for brandfarlige Virksomheder samt fastsatte Straffe for letsindig Omgang med Lygter, Ild og Piber. Den hjalp sikkert meget til Brandvæsenets Forbedring. I Maribo blev der f. Eks. jævnlig holdt Syn over Beboernes Brandredskaber for at se, om de var i Orden, og saa vankede der Bøder til de forsømmelige¹². Bystyret sørgede ogsaa for Forbedring af Sprojterne og andet Materiel, og havde Byen ikke selv Penge til Nyanskaffelser, var Kancelliet villigt til at optræde som Laangiver. 1827 laante f. Eks. Byen 600 Rd. til Anskaffelsen af to nye Sprojter¹³. De to blev senere til tre, og Materiellet forbedredes i samme Forhold.

Indtil 1822 var alle Borgerne pligtige til at møde ved opstaaende Ildebrand, og efter Omgang skulde et vist Antal Borgere holde Vagt under Tordenvejr og Udeblivelse straffedes med Bøder¹⁴. Denne Ordning haandhævedes helt op til Slutningen af forrige Aarhundrede. En af de mange Foranstaltninger, som blev paabudt ved Forordningen af 1761, lod paa, at der udenfor hvert Hus skulde staa et Kar med Vand, og der faldt i Sommerheden jævnlig Bøder til Folk, der lod haant om denne Bestemmelse¹⁵. Saa sent som i August 1838 ironiserede en Indsender i Lollandsposten over alle disse Kar og Baljer paa Gaden; de er som Regel omtrent tomme, siger han, og man kender ikke i andre Byer noget til denne Fortidslevning. Borgervæbningens ene Afdeling skulde ifølge Forordningen af 1761 fungere som Politikorps. Den skulde møde med Gevær ved Brandstedet, foretage de

fornødne Gadeafspærringer og holde Øje med det hjergede Gods, at ikke Tyve skulde rende med det.

1848 raadede Brandvæsenet over to store og to mindre Sprojter. Til hver af de store horte en Brandmester, en Rodemester, to Straalemestre, henholdsvis 10 og 2 Slangebærere, 8 — 25 Pumpere, 8 — 3 Vandbærere og 2 — 3 Nedbrydere. Brandinspektoren havde Rang og Uniform som Kaptajn, næstkommanderende som Premierløjtnant, og Assistenterne som Sekondløjtnanter og Brandmestrene som Underofficerer¹⁶. Politiafdelingen skulde ligeledes møde i Uniform og bevæbnet. Vandtilforslen skete i Tønder paa Vogne og senere paa Sluffer. Tordenvagten var fordelt mellem Sprojtemandskabet 12 ad Gangen fra hver af de store Sprojter og 12 for begge de to smaa. Til Sprojternes Vedligeholdelse var ansat en Overværkmester og en Undermester — formentlig Smedemestre. Hver Sprojtte havde sin Fane og Fanebærer, medens hele Korpset maatte nøjes med een Tambour. Senere udvidedes Underofficerskorpset, saa der ved hver Sprojtte var baade Overbrandmester og Underbrandmester i Uniform. Ligesom der dannedes et særligt Nedbrydningskorps og et Redningskorps med Befalingsmænd af Underofficersgrad¹⁷.

Ved Loven af 21. Marts 1873 blev Brandvæsenet i Købstæderne organiseret. Tjenestepligt havde enhver Mand i Alderen fra 20 til 50 Aar; men da der ikke var Brug for saa mange, var det tilladt at købe sig fri, en Tilladelse, der naturligvis kun blev benyttet af de bedre stillede. Brandkorpset skulde i Maribo tælle mindst 180 Mand og Ordenkorpset 24 Mand forsynede med Politistave og Politiskill. Ordenskorpset gled efterhaanden stille ud af Verden uden nogensinde at være officielt ophævet.

1893 blev Brandvæsenet i Maribo forbedret ved Ansættelsen af et fast lønnet Mandskab paa 14 Mand og to Assistenters, der kunde alarmeres ved Ringning fra Raadhuset saaledes, at de hurtigt kunde være paa Pletten og begynde Slukningsarbejdet, inden det tjenstpligtige Mandskab naaede frem. Samtidig blev Materiellet moderniseret og forbedret.

Anlægget af Vandværket 1907 medførte igen en Reorganisering af Brandvæsenet. Alt det gamle Materiel med Vandtønder, Sluffer og Læderspande blev overflødig, og det indrullerede Mandskab fik kun Pligt til at møde ved særlig Alarmering.

Den sidste Ændring er foretaget 1938, idet man har sluttet Kontrakt med Zoneredningskorpset, der mod et Honorar paa 300 Kr. aarlig

skal møde, naar Brandinspektoren paakalder dets Hjælp. Samtidig blev det lønnede Korps indskrænket til 12 Mand og en Assistent.

GASVÆRKET er det ældste af Maribos tekniske Værker. Tranlygtetiden, der gik forud, var kun kort. 1859 tændtes Gadebelysningen for første Gang. Den bestod af 40 Tranlygter, nemlig 10 Hjørnelygter og 30 »Sidelygter« med tilhørende Lygtearme. Hele Herligheden var købt af Københavns Kommune (der nylig havde faaet Gasbelysning) for 181 Rigsdaler. Med Opsætning, Istandsættelse af Lygter m. m. kom hele Belysningsanlægget til at staa Kommunen i 303 Rigsdaler 9 Skilling. Udgiften til Tran det første Aar androg ca. 100 Rd.¹⁸. Det vundne Fremskridt noterede Borgereskabet naturligvis straks med Tilfredshed, men den varede ikke ret længe. Sammenligningen med København og Nakskov, hvor Gasblussene straaede, bragte hurtigt de osende Tranlamper i Miskredit, og allerede 1863 udsendte Maribo Kommunalbestyrelse et Opraab til Borgerne om at tegne sig som Aftagere af Gas, idet man henviste til Nakskov, hvor Gasværket i 1862 havde givet 1300 Rigsdaler i Overskud. Man anslog Bekostningen ved Opførelsen af et Gasværk til 25,000 Rigsdaler, og det viste sig senere at passe helt godt. Tilslutningen til Planen tog sin Tid, men 1865 blev Værket bygget af Ingeniør Thorning, og 28. December toges det i Brug. Det skulde egentlig været sket Aftenen før, men man turde ikke. Folk var jo lidt usikre for ikke at sige ængstelige ved denne brændende Luftart, som man havde hørt saa meget om baade af ondt og godt, og da der 2den Juledag holdtes det traditionelle Klubbal, og mange Folk i den Anledning var borte fra Hjemmet, besluttede man at vente til den 28. December¹⁹. Der var den Aften mange Folk paa Gaden for at se det nye Lys, og i mange Hjem blev Proven foretaget med stor Forsigtighed og ikke ringe Nervositet. Et lille Efterspil fik Premierer, og det var ikke kedeligt. Da Lyset var tændt, inviterede Ingeniør Thorning samtlige Arbejdere til Fest hos Billardholder Schoppe, og det endte med, at alle Lysarbejderne fik ordentlig »Blus paa Lampen«. De, som kun skulde hjem og i Seng, hørte man intet om, men desto mere om den arme Mand, der var ansat som Lygtepasser og i den Egenskab skulde ud og slukke Lygterne Kl. 11¹/₂. Han slap ikke Runden igennem uden at have slaaet 13 Lygter itu med sin Slige. Han blev idømt Erstatning og 5 Rigsdaler i Mulkt²⁰. Forhaabentlig har Thorning betalt ogsaa denne Del af Gildet.

Værket svarede iøvrigt til Forventningerne og gav allerede første Aar 750 Rigsdaler i Overskud. Tilslutningen voksede stadig, saa man efter 20 Aars Forløb, altsaa 1886 skred til en stor Udvidelse, der kostede 32,000 Kr. To Gange til udvidede man med 20 Aars Mellemrum, nemlig 1906 med en Bekostning paa 45,000 Kr. og 1926 med en Forbedring til 55,000 Kr. 1930 foretog man en delvis Fornyelse af Værket ved Opførelsen af et Ovnhus med nyt Retortsystem; det kostede 78,000 Kr., som afholdtes af Værkernes Fornyelsesfond.

ELEKTRICITETSVÆRKET er det yngste af Maribos tekniske Værker, og tillige det, hvorom der til at begynde med stod størst Strid. Den gjaldt dog ikke Beslutningen om, at man skulde have et Elektricitetsværk — thi dette blev enstemmigt vedtaget i Byraadet den 4. Januar 1911 — men derimod Værkets Beliggenhed. Det første Forslag lod paa, at Værket skulde bygges i Museumsgade paa en Grund, der stødte op til den gamle Borgerskoles Gymnastiksal. Udvalgets Formand, Gartner P. Hansen gik imod denne Plan og foreslog at bygge Værket ved Suhrsvej for Enden af Norregade. Herom opstod der en vældig Diskussion i og udenfor Byraadet. Modstanderne af Hansens Plan hævdede, at Grunden var usikker, da den laa saa nær ved den sumpede Ende af Norreso, som var afskaaret ved Anlægget af Jernbanen. Det hjalp ikke, at Hansen gennem et Par Gravninger konstaterede, at Grunden var god nok, og efter meget Avis-skriveri startede man en Protestadresse med 140 Underskrifter, der blev overrakt Byraadet. Efter stor Debat i Raadet vedtoges det at lægge Værket paa den omstridte Grund ved Suhrsvej. Et Byraads-medlem var saa oprørt herover, at han gennem en Protokolltilførsel fralagde sig alt Ansvar, hvis Elektricitetsværket en skønne Dag helt eller delvis var forsvundet fra Jordens Overflade²¹. Værket blev opfort i Løbet af Sommeren 1911 med en Bekostning paa 180,000 Kr., og den 20. November skinnede det »hvide Lys« for første Gang over Byen. Glæden herover blev hurtigt lidt blandet, thi Trediedagen gik Lyslet pludselig ud overalt i Byen, og det gentog sig to Dage senere. Fejlen blev hurtigt fundet og rettet, og dermed var ogsaa Borne-sygdommene overstaet. Tilslutningen til Værket skete saa stærkt og hurtigt, at det allerede tre Aar efter Anlægget blev nødvendigt at anskaffe endnu en Maskine til 55,000 Kr. Næppe havde man faaet det nye Anlæg færdigt, før det viste sig overflodigt; men det var nu hverken Forbrugernes eller Værkets Skyld; men Verdenskrigens. 1916

Vestergades nedre Del 1938.

Foto V. Pauli.

blev Olieforbruget rationeret, og kort efter horte det hele op. Af Hensyn til de mange Virksomheder, som havde indrettet sig med Elektricitet som Drivkraft, *maatte* Værket holdes i Gang. Man laante først af Sukkerfabrikerne et Damplokomobil, der ved Hjælp af Tørvefyring leverede den nødvendige Drivkraft, og opstillede imens et

Elektricitetsværket. Til venstre »Dana.«

Torvegasværk, og indrettede den ene Dieselmotor til Gasmotor. Det kostede ikke mindre end 53,537 Kr. og var ingenting værd, da Olietilførslerne efter Krigen igen blev normale. Saa gik det igen stærkt opad, og 1920 var den elektriske Belysning indført i alle Byens Gader, saa »Byen paa dette Omraade er foran København.«. 1923 foretoges

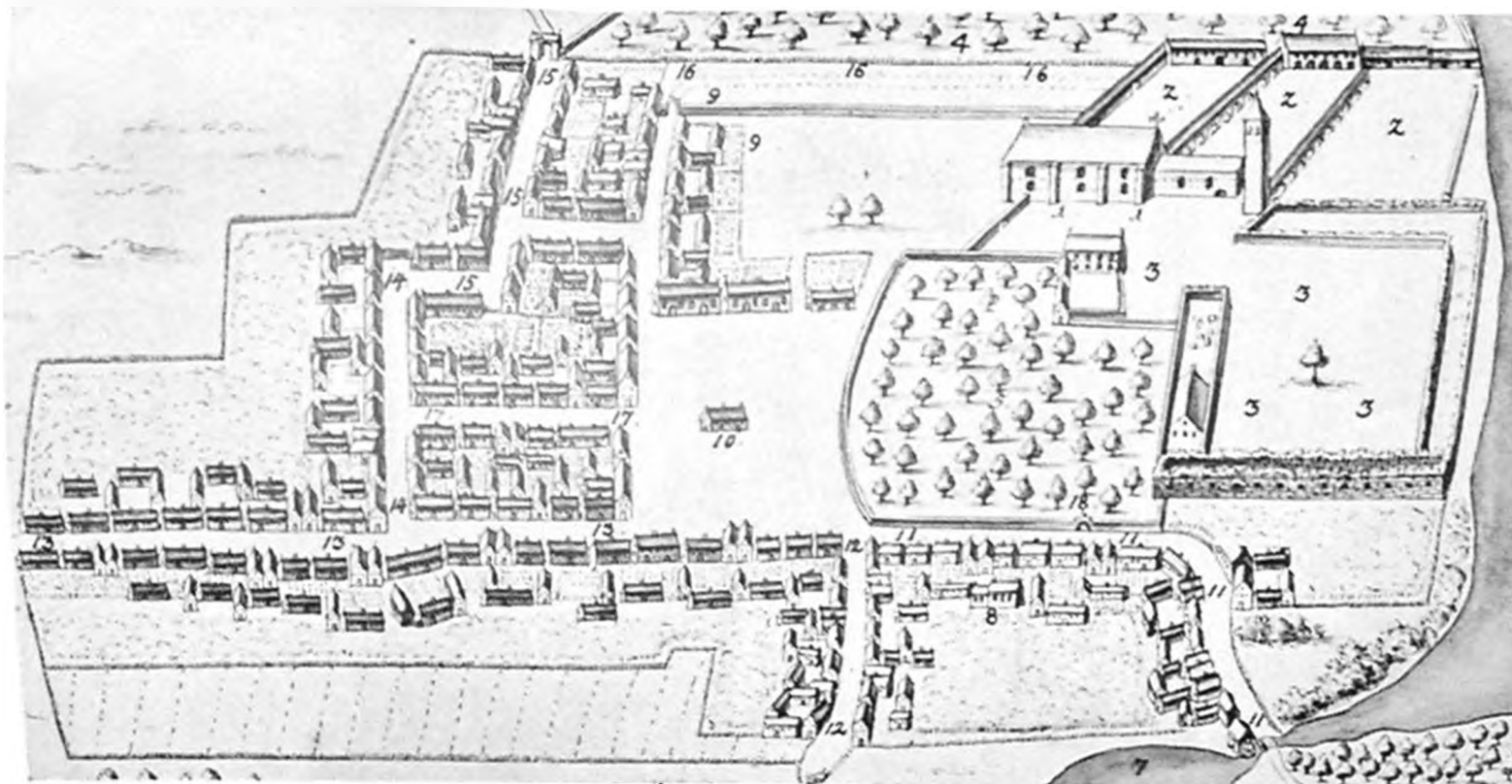
en ny Udvidelse, der kostede 142,541 Kr. Samtidig paatog Værket sig at levere Strøm til »Midtllands Andels-Elektricitetsforsyning«, og der opførtes 13 Transformatorstationer. Det medførte 1925 en ny Udvidelse af Værket med en Bekostning af 120,000 Kr. 1928 sluttedes der en for Maribo meget fordelagtig Kontrakt med Nakskov, der bekostede et Stærkstrømsanlæg fra Nakskov til Maribo, hvorved Mariboværket blev i Stand til uden Anlægsudgifter at paa tage sig Levering af Strøm som Drivkraft til Maribo Dampmølles store Virksomhed.

Bortset fra Krigstiden har Værkets Overskud været stadig stigende; det var 1912/13 2028 Kr. i 1935/36 var det ikke mindre end 93,953 Kr.²¹.

KØDKONTROL fik Maribo 1907, og 1910 opførtes en Træbarak som Kødkontrolstation i Museumsgade. Kødet blev synet paa Slagtestederne, og først 1920 oprettedes et offentligt Slagtehus, hvor al Slagtning og Kontrol foregaar. Slagtehuset er opført paa Andels-slagteriets Grund og ejes og drives af dette efter Overenskomst med Kommunen.

II.

BYEN UNDER KLOSTER OG SKOLE

Udsnit af Resens Tegning af Maribo, ca. 1650, med Resens Tekst.

1) Kirken. 2) Brødrekloster, nu Sognepræstens Residens. 3) Sostrekloster. 4) Brødrehaven. 5) Sostrehaven. 7) Norreso. 8) Den gamle Kirkes Sted, da Byen kaldtes Skemminge, nu bruges samme Kirke til Lade. 9) Latinskolen. 10) Randhuset. 11) Klostergade. 12) Norregade. 13) Langegade eller Ostergade. 14) Kindhestegade (Mellemgade). 15) Søndergade. 16) Brødregade, hvorigennem Indkorsen til Klosteret (Tallet forkert anbragt af Tegneren) 17) Mellemgade (Torvegade). 18) Indkorsen til Sostrehaven.

Jernbanegade med Stiftsmuseet.

Foto S. Nissen.

Opvæksten.

SVØBET om den ved Kongebudet 1116 oprettede Købstad var saa beskedent som vel muligt. Landsbyen Skimminge, som fik denne Ære, saa ud som Flertallet af Datidens smaa Bondebyer. Den bestod af en Klynge lerklinede, halmtækte Hytter med et Beboelserum i den ene Ende og i den anden Staldplads til de faa Hoveder og Heste samt Loplads til den fattige Avl. Klinet op til disse Huse stod nogle Smaaskure. Det var alt. Det eneste »anseelige« i Byen var den lille Stenkirke, der laa paa Hjørnet af Adelsvejen gennem Byen og Vejen ud til Markerne i Nord. Der var noget at gore, om der skulde komme en Købstad ud af denne Samling Rønner. Den nye Købstads Herskab var klar herover, men tvivlede ikke om, at Resultatet nok skulde blive stort og godt. Det første Klosterfolkene gjorde var at udstikke et Torv, hvis Størrelse kan tjene som Maalestok for den Fremtid og Vækst, man tiltænkte Byen. Derefter blev de første Gader udstukne, allesammen Øst for Torvet, hvor den nye Købstad skulde brede sig.

Pladsen Vest for Torvet optoges helt af Klostret og den gamle Kirke med den lille Kirkegaard.

Klosterledelsen har naturligvis været meget virksom for at faa driftige Folk til at slaa sig ned i den fremspirende Købstad og har sikkert ogsaa haft Held dermed, men noget Bevis herfor kan ikke føres. Købstadens første 70 Aar ligger i fuldstændigt Mørke, og af Meddelelserne fra de næste 70 er den i det foregaaende Afsnit omtalte Byvedtægt fra 1488 næsten alt, hvad der er bevaret. Et Par Smaating skal lige nævnes. 1488 klagede Konfessor Oluf Clausen over, at Folk gjorde Indgreb i Maribo Købstadrettigheder gennem ulovlig Handel udenfor Portene, hvorved Varerne fordyredes. Kong Hans forbød derfor slig ulovlig Handel og gav Klostrets Folk Ret til selv at skride ind herimod¹. Der gik selvfølgelig lang Tid, inden Maribo kunde tænke paa at tage Konkurrenceen op med de ældre og større Nabokøbstæder, men 1505 indrettede man sig dog paa at konkurrere med de andre om Torvehandelen. Maribo havde ikke som de ældre Købstæder »frit Torv« en Gang om Ugen, d. v. s. at Folk uden den sædvanlige Afgift til Kongen kunde indføre deres Varer til Salg paa Torvet. Da Kong Hans i 1505 overnattede paa Klostret, udvirkede Konfessor og Abbedisse, at Maribo ogsaa fik denne Ret til frit Torv hver Lørdag².

Til Bedømmelse af Byens Velstand og dermed ogsaa dens Vækst i dens 2det Aarhundrede har man egentlig kun Skatteansættelserne, der gennem Sammenligninger mellem Byerne giver Oplysninger om deres relative Størrelse. 1536 udskrev Christian III en Skat i samtlige Købstæder. Nakskov skulde svare 2000 Mark, Sakskøbing 500, Nysted 300, men Maribo kun 100. Aaret efter maa Nysted og Stubbekøbing udrede hver 600 Lod Solv, Sakskøbing 500, men Maribo kun 400 Lod³. Byen er altsaa stadig ikke alene den yngste, men ogsaa den mest uformuende af Lolland-Falsters Købstæder. Den er dog stadig paa Vej opad, men standses saa pludselig af den Svøbe, der gennem Aarhundreder atter og atter rammer Byen, nemlig Ildsvaaden.

I Rigsarkivets topografiske Samlinger findes et Andragende fra Maribo Borgere om Skattelettelse. Det er desværre ikke dateret og kan ikke tidsfæstes nærmere end til Tiden mellem 1540—1550. Det var paalagt Maribo at stille 10 veludrustede Karle til Kongens Flaade, og det er denne Byrde, Borgerne andrager om at faa lettet, idet de henviser til, at de forrige Gang var takseret til 5 Mand. Men dernæst anfører de som Begrundelse for Andragendet, at de kun er

en lille Hob Borgere, omkring 60, og at de alle er fattige Ugedagsmænd, saa de fleste af dem formaar kun at yde lidt, thi — og nu kommer det interessanteste — hvad de har haft, har de sat til ved at forbygge sig efter den *store Vaadeild*, der overgik dem for 8 Aar siden. Hvad de har bygget maa nogle af dem igen sælge, og andre har maattet pantsætte de nye Bygninger. Desuden bor de ved den alfare Vej for de af Kongens Folk, der skal rejse af Landet eller ind i det (Ruten til Udlandet gik jo over Sakskobing, Maribo, Rødby, Femern), og alle disse Folk er de pligtige til, mere end nogen anden af Købstæderne oppe i Landet, at underholde med Øl, Herberg og Vogne til Befordring. Endelig beder de Kongen betænke, at deres seneste Udredning (de 5 Karle) kostede dem over 383 Daler, og de beder derfor om at blive helt fri for at yde noget denne Gang, saa meget mere som ingen af Borgerne er sofarende, da deres By ligger inde i Landet. Derimod vil de gerne hjælpe til med Fødevarer efter Kongens Bestemmelse, saa de øvrige Købstæder (paa Lolland) kan slippe billigere.

Om Borgerne har faaet noget ud af dette Andragende vides ikke, og det er for saa vidt ogsaa et underordnet Spørgsmaal. Interessen ligger udelukkende i Meddelelsen om den store Ildsvaade og i Opgivelsen af Borgernes Antal til 60.

Dette betyder naturligvis ikke, at der kun bøde 60 Familier i Byen, men at der kun var 60, der havde Borgerskab som Købmænd og Haandværkere; det var jo dem, som i det væsentligste skulde bære Skattebyrden, og derfor regnede man ikke Daglejere og lignende med i denne Forbindelse. En By med 60 næringsdrivende var naturligvis ligefuldt en lille By; men man paa den anden Side ikke glemme, at selv Købstæder, der laa højt oppe i Rækken, som Regel havde under 1000 Indbyggere i den her omhandlede Periode.

Hvad Tidspunktet for Ildsvaaden angaar, ligger det nær at antage, at Ulykken er indtruffet 1542 og ikke, som Kall-Rasmussen mener, 1549. Det var almindeligt, at en By, der rantes af en saa stor Ulykke, blev fritaget for alle »Skatter og Tynger« i 6, 8 eller 10 Aar. Første Gang Maribo paa denne Maade glider ud af Skatlisten er 1542. Først paa Aaret nævnes Byen blandt de lollandske Byer, som skal have Landsknægte i Borgerleje, men ved en senere Indkvartering samme Aar slipper Maribo fri, medens de andre lollandske Byer faar deres Part. Maribo nævnes heller ikke i en senere paa Aaret foretaget Udskrivning af Folk med stærke Heste. I en Taksering til

Rustning i 1544 er Maribo ligeledes den eneste Købstad paa Lolland-Falster, der slipper fri. 1548 udskrives der Skat i Købstæderne. Maribo er paa Listen opført med 100 Daler, men er derefter overstreget. Nykøbing og Nysted staar med 100 Daler, Sakskøbing med 40 og Nakskov med 500 Daler.

Hvornaar Skattefrihedstiden er udlobet, kan ikke bestemt konstateres, da det kun er de ekstraordinære Skatter, der udstedes Befalinger til; men 1555 og senere figurerer Maribo atter blandt de skattepligtige Byer; 1557 skal Byen sammen med de andre Lollandske Købstæder udruste et Skib med 31 Mand⁴, og i de følgende Aar arbejder Maribo sig stot opad.

OPGANGSTIDEN for Maribo er nu for Alvor inde. Ved en Skatteudskrivning 1564 er Nakskov sat til 4000 Daler, Nykøbing og Maribo staar lige med hver 1000, Nysted er paa 600 og Sakskøbing paa 300. Maribo jamrer sig over denne store Skat og faar da den har »haft stort Besvær med Kongens Krigsfolk«, Lov at slippe med det halve og kommer saaledes næstnederst i Lollandsrækken. Der faar den ikke Lov at blive. Ved Udskrivning af Krigsfolk samme Aar slipper den ganske vist med at blive stillet paa Linie med Sakskøbing og Nysted; men næste Gang ryger den over dem. 1568 bliver Nakskov paalignet 1200 Daler, Nykøbing 600, Stubbekøbing 400, Maribo 300, Nysted 200 og Sakskøbing 100. 1572 er Maribo avanceret op i Rækken med de næststørste, Nakskov skal betale 800, Nykøbing, Stubbekøbing og Maribo hver 200, Nysted 100 og Sakskøbing 50 Daler. En Skatteudskrivning 1576 viser ganske de samme Tal⁵ og samme Rangforordning. Denne Stilling beholder Maribo indtil den i 1596 igen rammes af en stor Ildsvaade.

Skatteudskrivningerne viser, at Maribo i Tiden mellem de to Ildsvaader har udviklet sig stærkt og meget stærkere end Lollands andre Købstæder, Nakskov alene fraregnet. Derfor var Branden i 1596 ogsaa en langt større Katastrofe end Branden et halvt Hundrede Aar tidligere.

Den 2. Juni 1596 skriver Christian IV til sine menige Undersaatter i Maribo, at han har erfaret, hvorledes Ildebrand har gjort stor Skade paa deres By; han vil derfor tillade, at de i samfulde 6 Aar fra Brevets Dato maa være fri for Byskat, samt være fri for at holde Bøsseskytter og Baadsmænd og være fri for al anden kongelig Tyng. Dagen efter sender Kongen Borgerne et nyt Brev, hvori han bevil-

Vestergades øvre Del 1938.

Foto V. Pauli.

ger dem 6 Skibsladninger norsk Tommer, kvit og frit uden Beta-
ling⁶. For anden Gang rejser Maribo sig af Asken. 1603 er Skatte-
frihedsperioden udlobet, og Byen sættes atter i Skat og arbejder sig
hurtigt i Vejret; en Tid har den endog overfløjet Nykøbing og staar
blandt Landsdelens Købstæder kun tilbage for Nakskov⁷, der laa
højt oppe i Rækken blandt alle Landets Købstæder, men Maribo
havde ogsaa 1621 faaet en særlig Chance — og benyttede den. Klo-
strets Fald blev ikke alene Byens Ophøjelse med Hensyn til Selv-
styret, det medførte ogsaa økonomisk og moralsk Forandring, vel
egnet til at hæve Borgernes Selvtillid og øge Fremdriften. Eftervirk-
ningerne af Kæmpebranden i 1596 var forlængst overvundet, driftige
Købmænd havde oparbejdet Handelen til et hidtil ukendt Omfang;
der var Grode og gryende Velstand over den lille By. Skolen i Soro
der var traadt i Klosters Sted og havde overtaget dets Bygninger
og Jorder samt Akcise, Told og anden Indtægt, var et ganske ander-
ledes Herskab end Klosteret. Det nye Herskab begyndte med at sælge
væk af Klosterets gamle, forsømte Bygninger og af Grundene i og ved
Byen. Naar Borgerne ikke alt for hidsigt overbød hinanden, var der
godt Køb. Billigere og bedre Byggemateriale end de gamle Kloster-
bygningers Tommer og Sten kunde ikke tænkes, og Folk med Penge
skyndte sig at erhverve Grunde i Byen og dens Udkant. Der hand-
ledes og byggedes i disse Aar som aldrig før. Det nye Herskab mær-
kede man ikke meget til, og det er vel det behageligste, der kan siges
om et Herskab. »Skoletiden«, om man tør kalde den saa, varede kun
44 Aar og formede sig — i al Fald for de første 30 Aar — som den
lykkeligste Tid, man endnu havde kendt og længe, længe efter kom
til at kende.

Et tilforladeligt Billede paa Byens stigende Omsætning har man
i Toldindtægterne. 1621 var Tolden og Akcisen i Maribo og Band-
holm bortforpagtet til Borgmester Søren Sørensen for 35 Daler halv-
aarlig. Selv om det var billigt, var det dog sikkert Maalestok for,
hvad den Forretning tidligere havde været værd. Faa Aar efter blev
Forpagtningsafgiften forhøjet til 80 Rigsdaler. Men ogsaa dette var
alt for billigt, og 1632 oprettede man et særligt Toldkontor i Band-
holm, hvor alle indførte Varer med samt deres Toldafgift bogførtes.
Allerede to Aar efter gav Tolden og Akcisen over 300 Daler i Ind-
tægt⁸.

Trods al Fremgang kunde Maribo ikke holde Stillingen som den
næststørste By paa Lolland-Falster. Nykøbing, der nød godt af sit

Hof — først Enkedronningens, siden Tronfølgerens — gik foran, saa Maribo maatte nøjes med Trediepladsen, men med et stort Forspring for de tre andre. 1635 betalte Nakskov 374 Rigsdaler i Skat, Nykøbing 165, Maribo 109, Stubbekøbing 68, Nysted 62, Saks-købing 42. 1651 er Tallene: Nakskov 300, Nykøbing 125, Maribo 75, Nysted 40, Saks-købing 30 Rigsdaler⁹. Det er første Varsel om Nedgang. Byen har igen været hjemsøgt af en Ildebrand, der dog ikke synes at have naaet større Omfang. Det eneste, vi ved om den, er, at Borgmester Jens Pedersen 1650 fik tre Aars Frihed for »Skatter, Tyng og Indkvartering«, fordi hans Gaard var brændt og han selv næppe sluppet derfra med Livet¹⁰. Hvorvidt andre har lidt Skade, oplyses ikke; men der kan være stødt andre Uheld til; thi 1652 var Maribo i Restancer med to Aars Skatter og fik alvorligt Tilhold om at betale. 1655 sakkede Byen agter ud for Stubbekøbing, og Aaret efter faar den Lov at stille 7 Baadsmænd i Stedet for 14, eftersom »Byens Næring og Formue er svækket«¹¹. Maribo har ikke faaet sig arbejdet op af disse nu ukendte Vanskeligheder, før Svenskekrigen væltede sine Ulykker over den saavel som de andre Byer. Tiden op imod 1650 maa da betragtes som Byens Højdepunkt i Udvikling og Velstand. De følgende Hundrede Aar gav kun Tilbagegang, og først ind i 1800-Aarene kan man regne med, at Byen naaede samme Udvikling i Bebyggelse og Folketal som halvandet Hundrede Aar tilforn. Resens Tegning (Side 124), der stammer fra Tiden omkring 1650*), giver et godt Indtryk af Byen, hvis man blot holder sig til Gadenettet eller Gadenavnene. Med Hensyn til Husrækkerne maa man derimod ikke opfatte Tegningen som noget gyldigt Udtryk; thi de er kun udført som Signaturer, og siger intet om hverken Gaardenes Mængde og Størrelse eller Gadernes mere eller mindre tætte Bebyggelse.

*) Se Bind I Side 157.

Ostergade set fra Torvet.

Foto N. M. Nielsen.

Spredte Træk fra Bylivet.

HVER MAND I VAABEN parat til at forsvare sig mod Vold udefra, havde fra Tidernes Morgen været en uskrevet Lov for hvert Bysamfund, lidt tilfældig Karakter havde det vel altid haft, men efter at Christian III havde skabt Ro i Landet, blev ogsaa denne lokale Væbning rundt om i Købstæderne sat i System, og hele Aarhundredet ud blev der fra Regeringens Side ført Tilsyn med og holdt Mønstring af Borgerskytterne. 1585 fik f. Eks. Lensmanden Hack Ulfstand, der havde de lolland-falsterske Købstæder i »Forsvar«, Ordre til at holde Mønstring af Indbyggerne i Nakskov, Maribo, Sakskøbing og Nysted. Han skulde iforvejen underrette Borgerne om Tid og Sted, saa de kunde være samlede ved hans Ankomst, og han skulde da føre Tilsyn med at de var forsynet med Harnisker og gode Værger, og foreholde dem, at de altid skulde være i tilbørlig Rustning og parat til at forsvare deres By. Hver Borger blev efter Formue og Lejlighed paalagt at præstere saa og saa mange Vaaben til sig

og sine Folk. Maribo skulde stille 110 Mand i Vaaben, Nakskov 345, Nykøbing 122, Nysted 90 og Sakskøbing 67 Mand! Men ogsaa til Rigets Forsvar maatte Købstæderne yde et meget væsentligt Bidrag. Den Flaade, Frederik II skabte, blev for en væsentlig Del ydet af Købstæderne. De lolland-falsterske Købstæder skulde f. Eks. stille med et Skib paa 60 Læster med 60 Mands Besætning og de fornødne »Stykker« (Kanoner) og Ammunition. Maribo skulde for sin Part svare til 10 Læster og 10 Mand².

Købstæderne skulde endvidere være behjælpelig med Bemanningen af de Skibe, Kongen selv byggede. 1564 skulde Købstæderne f. Eks. skaffe 1800 Mand. Maribo skulde for sin Part stille 10 Mand vel rustede med »Harnisk, gode Værger og lange Spyd«, en Raadmand skulde møde med Styrken i København og paase, at ingen af dem rendte væk undervejs³. Manglede Kongen Haandværkere eller Haandlangere til sine Byggearbejder, blev det paalagt Købstæderne at skaffe dem, men naar det drejede sig om Kongens private Slotsbyggeri, betalte han ganske vist selv Folkene en beskedent Løn. 1566 skulde Maribo f. Eks. sende to Mand til Arbejde paa København Slot⁴. Til Tider maatte Købstæderne skaffe Kongen Fetaille til Hær og Flaade; hver Købstad fik da Ordre til at sende saa og saa mange Sider Flæsk, saa og saa mange Skipund Brød o. s. v. Den mest trykkende af disse forskellige Naturalydelser var dog »Borgelejen« (Indkvarteringen) af Baadsmænd og Bøsseskytter, hver By fik efter sin Størrelse tildelt saa og saa mange, og somme Tider gjaldt Indkvarteringen en hel Vinter. Det var for det meste Lejesvende, altsaa grove Krabater, som dels kostede meget i Føde, dels var i høj Grad generende som Husfæller, der kom og gik, hvor de vilde, og rapsede, hvad de kunde. Under Christian IV blev Øerne hernede som oftest forskaanet for Indkvartering mod at betale Borgelejpenge, en Ordning, man i høj Grad foretrak; thi i rede Penge vidste man dog, hvad man skulde udrede, med Indkvarteringen var man derimod helt ude i det uvisse.

For alle disse Variationer af Skatteydelser blev selve Pengeskatten dog ikke forsømt; særlig naar der var Krig, kunde Kravene være skrappe nok. 1564 maatte Maribo betale 1000 Daler, 1566 100 Daler i Solv og 100 Daler i Klippinge, 1568 drejede det sig om 400 Daler i Krigsskat og et halvt Aar efter om 300 Daler, 1570 var det to Gange 400 og 1572 igen 200 Daler⁵.

Under Christian III og Frederik II var Tiderne for Købstæderne

dog gode og Skatterne ingenlunde haardt trykkende, det samme gælder de første 30 Aar af Christian IV's Regering, senere, da hans Krige kaldte Fjenden ind i Landet, blev det værre, og ikke sjældent kneb det med at præstere det forlangte i rette Tid. 1627, 28 og 30 skulde Byerne herved i Borgeleje penge betale 9 Sk. daglig for hver Mand, de var ansat til; det vilde for Maribos Vedkommende i Reglen sig 10 Mand. Det gik smaat med Inddrivelsen af disse Penge. I November 1630 stod det rige Nakskov i Restance med 242 Daler og det meget mindre Maribo med 245½ Daler. Skatten gentoges Aar efter Aar med stedse stigende Restancer. 1633 skyldte Nakskov 1017 og Maribo 763 Kurantdaler⁶.

TRÆTTENE mellem Borgerne indbyrdes eller mellem Borger og Adelsperson er det væsentligste i de sparsomme Efterretninger der er levnet os om Borgerlivet i Maribo i denne Periode. Et Par af de mest særprægede skal nævnes:

1593 fik Peder Grubbe, Knud Urne og Morten Venstermand Ordre til at undersøge og domme i en langvarig Trætte mellem Lensmand Fr. Hobe paa Aalholm og Christoffer Guldsmed i Maribo. Sidstnævntes Svoger havde været Foged paa Fr. Hobes Gaard i Skaane, og efter Fogdens Død havde Hobe bemægtiget sig hans Regnskaber og ladet dem revidere med det Resultat, at Hobe havde nogle Hundrede Rigsdaler til Gode. Fogdens Enke — der var Søster til Guldsmedens Kone — havde ikke faaet Lov til at faa en Repræsentant med i Regnskabsopgørelsen. Hobe fratog desuagtet Enken en Bondegård og nægtede at betale en Del Øksne, Fogden havde opkøbt til ham, og Bønderne, som havde solgt Øksnene til Fogden, gjorde derefter Udlæg i Enkens Bo. De tre Adelsmænd gjorde ikke stort ved Sagen og fik paany 1595 efter Fr. Hobes Død Befaling til atter at kalde Parterne for sig. Udfaldet er ikke klart, men det affødte i al Fald et dybt Had til Guldsmedefolkene hos Fr. Hobes Enke, Cidsel. Hun rejste nemlig Trolddomsbeskyldning mod Guldsmedens Kone Dorthe. Fru Cidsel beskyldte kort sagt Dorthe Guldsmed for at have forgjort hendes Mand og øvet saadanne Kunster, at han ikke kunde komme sig. Gode Folk havde betroet Fru Cidsel, at de havde hørt Dorthe Guldsmed udtale sig paa en Maade, der kunde tyde i nævnte Retning, og paa dette Grundlag skred Fru Cidsel ind mod Dorthe Guldsmed paa voldelig og ulovlig Vis. Hun fulgte nemlig ikke Lovens Vej og lod Dorthe Guldsmed tiltale for Maribo Ret. Nej, hun lod uden videre sine Tje-

nere gribe Dorthe og kaste hende i Fængsel. Derefter rejste Fru Cidsel Sag mod hende ved Lollands Landsting med Beskyldning for ved sine Kunster at være skyldig i Mandens Død. Landstingsdommeren henviser Sagen til Afgørelse ved Kirkenævn, og her førte Fru Cidsel sine Vidner. Kirkenævnet frifandt Dorthe indtil videre, og paa Grundlag heraf afsagde Landsdommeren Dommen, der kom til at lyde paa, at Dorthe, indtil videre (bedre) Bevis kunde føres, burde frifindes for Trolddomsbeskyldningen. Guldsmedeparret vilde ikke lade dette »indtil videre« sidde paa sig, og stævnedes Landsdommeren for Kongens Retterting for at faa hans Dom omstødt⁷. Men selv her var man ikke sikker paa, at Dorthe var helt fri for Trolddomskunster, og Landsdommeren blev frikendt. Guldsmedefolkene maatte lade Trolddomsskyggen hvile over sig hele deres Liv.

— I en Drabssag fra 1559 er det alle Borgerne der staar mod Adelspersonen. Paa Engestofte sad Fru Anne Urne som Enke, og hendes Foged laa i stadig Klammeri med Maribo-Borgerne, der havde Klosterjorderne, som stødte op til Engestofte, i Forpagtning. Fru Annes Foged maa under hendes Beskyttelse have forulempet og skadet Maribo-Borgerne groft; thi en Dag Fogden var i Maribo stod Borgeren Rasmus Hetland parat med Bøssen i sin Dør, og da Fogden kom i Nærheden, skød han ham uden videre ned. Hvad der er foregaaet imellem dem oplyses ikke, men Rasmus Hetlands Kone, Mariane, stod ved Siden af Manden og opmuntrede ham til at skyde. Baade Manden og Konen blev sat fast; men hverken Byfoged eller Borgere var opsat paa at faa ham dømt, og Abbedissen var heller ikke syndelig nidkær i saa Henseende. Man maa formode, at Fogden ikke har faaet andet og mere end hvad de alle undte ham. Men Fru Anne var imidlertid blevet Hofmesterinde hos Enkedronning Dorthea og var derfor Kongens Øre nær. Hun klagede til ham over ikke at kunne faa Dom over sin Fogeds Drabsmand, og Frederik II skrev saa til Abbedissen. Det hedder i Brevet, at Fru Anne har haft sin Fuldmægtig paa Maribo Ting, men at Byfoged og Borgere har vægret sig ved at give hende Dom over Misdæderne, hvorfor Kongen nu befaler Abbedissen at tilholde Byfogden og »andre vore Undersatter der i Byen, som Befaling have at domme udi slige Sager« at de skal hjælpe Fru Anne overfor Rasmus Hetland saa meget som Lov og Ret er. Fru Anne fik ligeledes en Skrivelse med Befaling til Byfoged og andre om at »granske og forfare« denne Sag. Det hjalp ikke. Fru Anne maa igen klage til Kongen, og denne skriver da til Lands-

dommer ved Løllands Landsting Claus Huitfeld og beordrer ham til at stævne Byfogden og de anklagede for sig, undersøge om Fogden med Rette har vægret sig ved at domme i Sagen, og derefter selv afsige Dom og hjælpe Fru Anne til sin Ret. — Desværre foreligger der ikke Oplysning om, hvorledes denne mærkelige Sag endte. Derimod faar vi et lille Fingerpeg om, at Forholdet mellem Klosteret (og Byen) og Fru Anne nok kunde give Anledning til voldsomme Udladelser, idet Frederik II i et andet Brev taler om den Jordtrætte, der er mellem Abbedissen og Fru Anne. Kongen vil ikke lade udgaa nogen Befaling, men henstiller, at de selv bliver enige eller udpeger nogle Adelsmænd til at domme dem imellem.

Omtrent samtidig med Rasmus Hetlands Sag verserer der mærkeligt nok ogsaa en Sag om Drabsforsøg paa en anden Foged. Denne Gang gælder det Klosters Foged Jacob Anderson, der boede i Maribo. Han faar, da Kongen i August 1560 opholder sig paa Halsted Kloster, udstedt et Fredsløsbrev over Hans Pouelson, der for nogen Tid siden selvjerde har overfaldet Fogden, »hugget og saaret ham uden skellig Aarsag«. Ved Dom paa Herredsting og Landsting har Fogden faaet sin Avindsmand gjort fredløs, men Hans Pouelson vedbliver at true og undsige Fogden, saa denne stadig gaar i Frygt for ham. Kongen byder derfor alle Fogder, Borgmestre, Raadmænd og alle andre at være Jacob Anderson behjælpelig med at paagribe Hans Pouelson og faa ham dømt.

— En Mængde Retssager angaar Pengemellemværender, hvor Adelsfolk ikke vil betale deres Skyld, og hvor Borgeren maa søge Hjælp hos Kongen, der da ogsaa beredvillig skrider ind med skarpt Tilhold til den fornemme Skyldner om at betale^o. Ja, Borgmester Søren Sørensen faar endog nedlagt Forbud mod at Ebbe Galt, som skylder ham Penge, forlader Landet, for han har betalt sin Skyld^o.

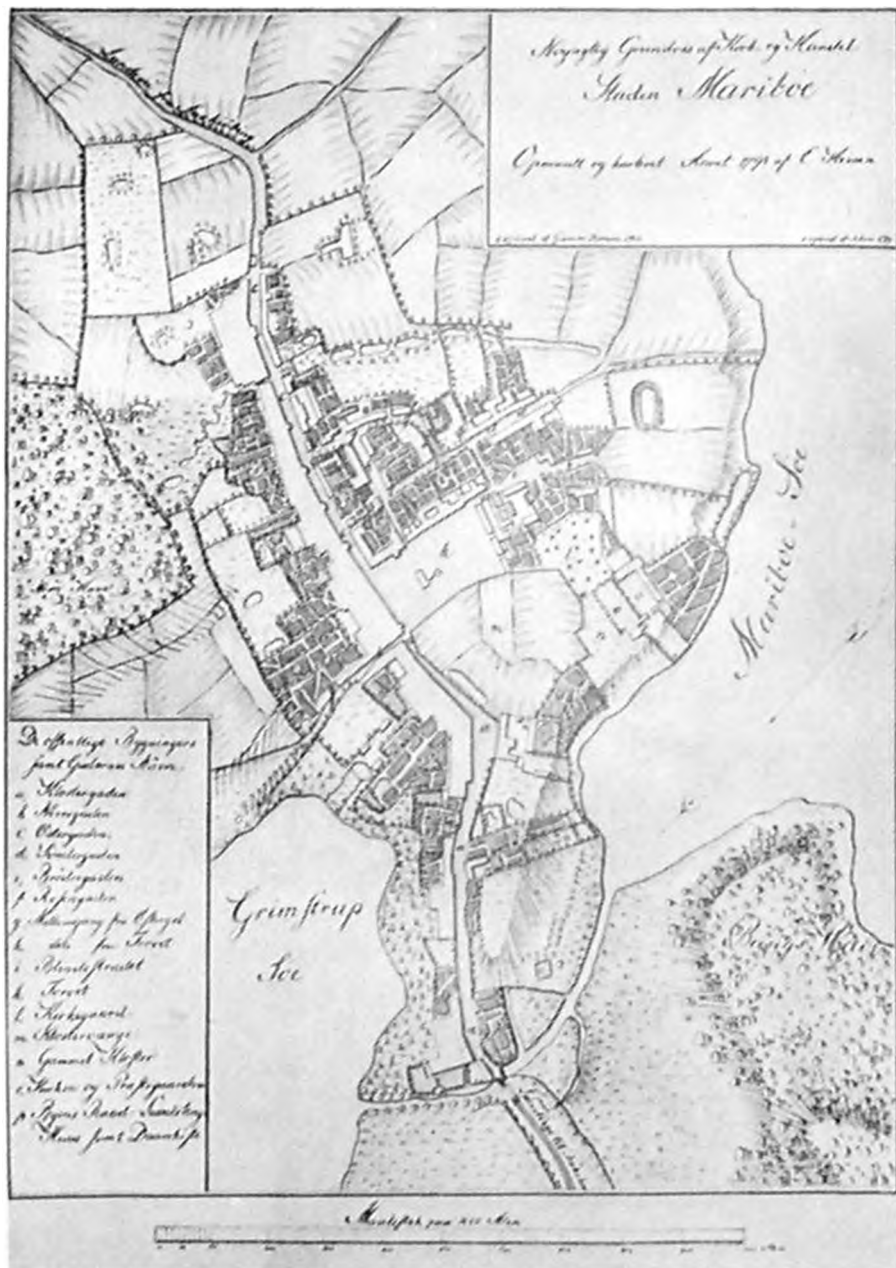
III.
UNDER ENEVÆLDEN

Keying Grounds of the Kingdom
Auden & Mariboe

Opened by the King about 1771 of the Kingdom

Original of the Kingdom

Original of the Kingdom

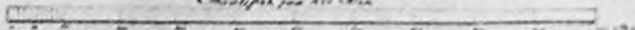

- a. Klostergaard
 b. Klostergaard
 c. Klostergaard
 d. Klostergaard
 e. Klostergaard
 f. Klostergaard
 g. Klostergaard
 h. Klostergaard
 i. Klostergaard
 k. Klostergaard
 l. Klostergaard
 m. Klostergaard
 n. Klostergaard
 o. Klostergaard
 p. Klostergaard

Grumstrup
 See

Mariboe - See

Maasstab 1:100,000

Maageoen i Sønderø

Koloni med utallige Reder. Se Maagesvømmen i Luften.

Skatterne.

BYSKATTEN tager sig altid latterlig ringe ud ved Siden af de mægtige Statsskatter. De første Hundrede Aar i denne Periode var den ret minimal, saa stiger den langsomt uden derfor at miste sin beskedne Karakter. 1772 blev der f. Eks. udskrevet 299 Rigsdaler til Byens egne Fornødenheder¹. 1781 steg man til 351 Rd.². Den væsentligste Del af disse Beløb gik til Lønninger, men det maa bemærkes, at alle ekstraordinære Udgifter blev fordelt ved særlig Ligning og opkrævet særskilt. Det var omstændeligt og besværligt; men Lysten til nye Foranstaltninger blev i nogen Maade hæmmet, naar man fik præsenteret Regningen samtidig med Vedtagelsen, og denne skete i disse Tilfælde altid ved Raadstuesamling. Eksempelvis kan nævnes, at da man i 1779 ansatte en Vægter til foruden den, man havde iforvejen, vedtog man at lønne dem med hver 4 Mark ugentlig, der skulde indkræves hos Borgerne ugentlig med 2 Sk. af en Gaard og 1 Sk. af hvert Hus³. 1800 blev der udskrevet paa Næring 172 Rd. 30 Sk., paa Grunden 179 Rd. 4 Sk.⁴. 1810 var Tallene henholdsvis 815

Rd. og 832 Rd. 2 Mk. 8 Sk., og ved særlig Ligning Løn til Vægterne. Skorstensfejer og Skarpretter. Sidstnævnte lønnedes med 2 Sk. af hver Gaard og 1 Sk. af hvert Hus, det gav 4 Rd. 13 Sk.⁵. 1830 blev udskrevet 587 Rd. paa Næring, 578 Rd. 4 Mk. 5 Sk. paa Grund, 54 Rd. i Præste- og Degnepenge, 117 Rd. 3 Mk. til Skorstensfejeren, 4 Rd. 13 Sk. til Skarpretteren. Men af denne Byskat skulde udredes 163 Rd. 5 Mk. 14 Sk. i Indkvarteringshjælpeskat, saa det Beløb, som udskreves til Byens egne Fornødenheder, udgjorde 1177 Rd. 2 Mk. 4 Sk.⁶

Statsskatterne var anderledes glubske; de var jævnt stigende op gennem Tiden, og efter Svenskekrigen 1657—59 blev det rent galt. Skatteskruen i Forbindelse med Enevældens økonomiske Politik pressede Saft og Kraft ud af Befolkningen.

KONSUMTIONSSKATTEN (Forbrugsskatten) var en af Svenskekrigens første Resultater, den blev indført ved Forordningen af 21. Juli 1657 og betegnet som en midlertidig Krigsskat. Midlertidigheden varede ikke mindre end 200 Aar, og Skatten virkede i al sin Tid overordentlig hæmmende paa Handel og Omsætning. I Tidens Lob blev flere og flere Omraader lagt ind under Konsumtionen, men i sin Begyndelse omfattede den: Skat paa Forbrug, Kvæghold og Tiende. Af alt, hvad der indførtes i Købstæderne til Slagtning og Forbrug, skulde der i Byporten svares: Af en Okse en Rigsdaler, en Ko 3 Mark, en Kalv og et Svin 12 Skilling, Faar og Lam 6 Skilling, en Kalkun 4 Skilling, en Gaas, et Par Ænder og et Par Høns 1 Skilling, en Tønde saltet Kod 4 Mark, en Tønde Hvede, Rug, Malt, Mel eller Gryn 1 Mark, et Lispund Ost 2 Skilling. Af Kvægholdet skulde aarlig svares: Af en Hest, Okse eller Ko 8 Skilling, pr. Svin 1 Skilling, Faar eller Lam 1 Skilling, af et Bistade 3 Skilling. Af hver Tønde Brændevin, der brændtes, 12 Skilling, og Tiendenyderen skulde af hver Tønde Tiendekorn svare 8 Skilling. Endelig fulgte forskellige Toldforhøjelser med i Købet⁷. Senere blev flere andre Skatter lagt ind under Konsumtionen. Det var 1) Græsningsspenge, d. v. s. Skat af de Kreaturer og Nyttedyr, der opdrættedes i Byen, 2) Vognskatten, d. v. s. Vognmændenes Afgift paa 4 Skilling pr. Rejsmil, 3) Folkeskatten, d. v. s. Skat af de Folk, Husbonden holdt; den varierede fra 2 til 4 Mark pr. Hoved efter Folkeholdets Art. 4) Kopulationsskatten, d. v. s. Bryllupsskatten, der varierede fra 1 til 50 Rigsdaler efter Brudgommens Rang og Formue. Under Konsumtionen regnedes endvidere al Indførsel og Handel med Vin, Brænde-

vin, Tobak og Salt samt Møllernes Afgift af det Korn, de maledede. Disse Afgifter gjaldt ogsaa for Landet, men den øvrige Forbrugsskat gjaldt kun Byerne.

For at forhindre Indsmugling af Varer, skulde Byen ikke alene forsynes med Porte eller Bomme ved alle Landeveje, der førte ind i Staden, men hele Byen skulde yderligere indhegnes med Gærder og Grøfter, og alle private Udgange eller Bagporte skulde holdes forsvarlig stængt og laaset. Denne Indhegning var naturligvis det svageste Punkt i den hele Ordning. Gærderne blev opført saa primitive, at de kun stod som Konstatation af et Forbud, men ingenlunde som nogen reel Hindring for Overskridelsen. Svaghederne i Gærdet meldte sig hurtigt, og Borgerne sørgede i Smug for, at de blev stadig flere og større.

Langt om længe blev Rentekammeret saa klar over, at Systemet ikke passede for de smaa Byer. Den ansatte Embedsmand, Konsumtionsforvalteren og hans Betjente var for stort et Apparat for en lille By og slugte det meste af Skatten. Man prøvede saa at bortforpagte Konsumtionsafgiften til den højestbydende. Konsumtionsforvalter Poul Andersen fik Maribo-Konsumtionen i Forpagtning for Aarene 1689, 90 og 91 for 730 Rigsdaler aarlig^s. Det blev saa Forpagterens egen Sag at sørge for at faa, hvad der tilkom ham, bl. a. ved at søge at bremse Smugleriet. I December 1688 — altsaa inden Forpagtningen endnu var traadt i Kraft — sendte han Rentekammeret et langt Klagemaal over Forholdene, som han havde lært dem at kende i sin Embedsmandstid.

Han klagede over Indhegningens slette Tilstand, der gjorde Byen ganske aaben, og han lagde ikke Skjul paa, at Byfogden i denne Sag ikke var bedre end Borgerne. Byfogden fik saa Ordre til at sørge for, at Beboerne holdt Gærderne i Orden, og han fik selv den Næse, at han skulde gøre sin Pligt og ikke give Borgerne »et ondt Eksempel«.

Indhegningen var nu ikke det eneste Konsumtionsforpagterens klagede over; han følte sig kort sagt snydt og narret fra alle Sider. Han anførte, at de Konsumtionsvarer, der ankom ad Søvejen (Salt, Vin, Tobak og tildels Brændevin), oplagredes i Bandholm, og at der først ved Indførslen i Byen betaltes Konsumtionsafgift af dem, hvilket gjorde det muligt for Købmændene dels ved Nattetid at indsmugle Varerne i Byen, dels direkte fra Bandholm at sælge disse Varer til Proprietærer, Præster, Fogeder og Bønder udenom Konsumtionen. Han ansøgte derfor om Tilladelse til at ansætte en Tjener i Band-

holm, der kunde afkræve Konsumtionsafgiften saa snart Varene fortes i Land. Dette fik han Lov til.

Et andet af hans Klagepunkter har sin Interesse derved, at det oplyser os om, at Byens Bom den Gang ikke stod umiddelbart ved Aaen, men »20—30 Skridt« indenfor. Mellem Aaen og Bommen laa Maribo Vandmølle, der havde et daarligt Ry som Smugkro, og Mølleren snød efter Konsumtionsforpagterens Paastand baade med Hensyn til Malingsafgift og ulovlig Brændevinsbrænding. Forpagteren foreslog derfor at flytte Porten de 20—30 Skridt, saa Møllen kom indenfor Bygrænsen, Aaen kunde saa blive et Led i Indhegningen og gøre denne betydelig sikrere. Rentekammeret afslog dog at gaa med hertil^o. Sandsynligvis af Hensyn til Knuthenborg, der ejede Vandmøllen.

Det blev stadig vanskeligere for Forpagteren at magte Opgaven, og da Povl Andersen havde forsøgt sig i seks Aar, gav han op.

Saa prøvede man igen med noget Nyt, idet man lod de smaa Byer selv forpagte Konsumtionen med alt, hvad dertil hørte. Begyndelsen blev gjort i Maribo 1696. Forpagtningssummen var 600 Rigsdaler, og denne Sum skulde saa lignedes paa Borgerne i Forhold til deres Handel, Forbrug og Folkehold; kun Kopulationsskatten skulde opkræves uanset Ligningen, men Indtægten af den skulde gaa i Byens Kasse, eventuelt være med til at dække hvad der efter Ligningen manglede i de 600 Rigsdaler.

Det var som sagt noget nyt, man nu begyndte paa, og Byfoged Wulfsen, der skulde forestaa det hele, var aabenbart meget ængstelig. Han sendte Rentekammeret en meget omstændelig Forespørgsel og bad om og fik Resolution om de Ting, han stod tvivlende overfor. Han begyndte sin Skrivelse — man tør godt sige selvfølgelig — med at udtale sin store Tvivl om, at Byen, der »er udi slet Tilstand«, gennem Ligning kunde præstere de 600 Rigsdaler, Konsumtionen var ansat til. Rentekammeret, der aabenbart mente, at der blev hylet baade i Tide og Utide, oversaa ganske denne Bemærkning, men svarede iøvrigt taalmodigt paa de mest selvfølgelige Ting, Byfogden sandt paa at spørge om. Han nærede Tvivl om, at man kunde finde nogen, der var egnet til Hvervet som Opkræver af Ligningen og frivillig vilde paatage sig det, »saasom de vederhæftigste er sejlende Mænd« og ikke hjemme det meste af Sommeren. Han var ogsaa bange for Vanskelighederne ved at faa lagt en retfærdig Ligning og ved at forhindre, at »de faa Borgere i Byen, som har nogen

Næring og Midler, forskaaner sig og vælter Byrderne over paa de fattige«. Han bad derfor om, at den tidligere Konsumtionsforpagter Poul Andersen maatte faa Ordre til at være til Raadighed med sine Boger, naar Ligningen skulde forfattes. Han vilde saa prøve at faa en godvillig Ordning med Borgerskabet. Men han spørger, hvorledes han skal forholde sig overfor de Borgere, der protesterer mod for høj Ansættelse. Kammeret svarer, at den Ligning, han og »otte af de redeligste Borgere« har sat som retfærdig, skal alle respektere¹⁰.

Saa vidt man kan se har Borgerne været vel tilfredse med den nye Ordning; men det lader til, at det har knebet med at præstere den akkorderede Sum. Forsøget synes ikke at være gentaget 1697; men ved Indgangen til 1698 androg baade Møribo, Sakskøbing, Nysted og Rødby om, at Konsumtionen maatte blive lignet paa Borgerne ligesom 1696 i Maribo, og dette bevilges paa Betingelse af, at Ligningspengene indbetales kvartalsvis til Amtsforvalteren¹¹. Men heller ikke denne Gang blev Rentekammeret tilfreds med Resultatet; Pengene gik ikke ind som de skulde, og den af Byfogden indsendte Opgørelse kasseredes gentagne Gange. Man vendte saa igen tilbage til Bortforpagtningen til Enkeltmand, dog saaledes at Konsumtionen af Vin, Brændevin og Salt ved Bandholm udskiltes fra Maribo og bortforpagtedes til Tolderen, der i Forvejen havde Tolden ved Bandholm i Forpagtning. Begyndelsen her var heller ikke videre god; den første Told- og Konsumtionsforpagter, Peder Hansen Halsen, rømte fra et Underskud paa et Par Hundrede Rigsdaler, og den næste (den i et tidligere Kapitel omtalte Montrossi) døde og hans Enke fik eftergivet et Minus paa 196 Rigsdaler¹².

Heller ikke denne Gang blev Bortforpagtningen af Maribo Konsumtion til Enkeltmand af lang Varighed, og saa fandt man endelig den rette Form, idet en eller flere af Byens Borgere kautionerede overfor Rentekammeret og formelt gik ind som Forpagtere; men reelt var det Byen der havde Forpagtningen og lignede Beløbet paa Borgerne. Denne Ordning varede indtil 1766; men selvfølgelig manglede det ikke paa Klager og Rivninger. Forpagtningssummen laa som Regel mellem 400 og 500 Rigsdaler, men steg mod Slutningen af Perioden meget betydeligt.

Klager og Rivninger var der som sagt nok af, og skønt de Mænd, der kautionerede overfor Rentekammeret og formelt optraadte som Forpagtere, kun fik deres Udlæg og Ulejlighed betalt, var der stadig Folk nok til at skumle over dem.

1745 var Utilfredsheden over, at Forpagtningsbeløbet steg, saa stor, at man for Alvor tænkte paa at gaa bort fra Forpagtningen og lade Konsumtionen opkræve som i de store Byer. Byfogden lod saa »de 4 Mænd« udarbejde et Overslag over Bekostningen ved Byens Indhegning. Overslaget lod paa 140 Rigsdaler, 5 Mark og 8 Skilling, og denne Sum i Forbindelse med Tanken om de Gener, der vilde følge med Skattens Opkrævning i Byportene og Husene, virkede saa afsvalende, at man uden flere Indvendinger vedtog at betale efter de 8 Mænds Ligning¹³.

1752 var det for Alvor galt igen, og Sagen blev denne Gang af en mere opsigtsvækkende Karakter fordi Stiftamtmanden, Greve Raben, uforsiglig havde blandet sig i Striden paa en Maade, der oversteg hans Competence. Formanden for de »4 Mænd« var Købmand Niels Toft, en baade dygtig og kampglad Mand, der laa i stadig bitter Strid med den lidet ansete og lidet tiltalende Byfoged Niels Siersted. Nu havde Niels Toft paa Borgerskabets Vegne forpagtet Konsumtionen, og da Siersted vilde drille ham ved at faa lavet en uheldig Ligning, lod Niels Toft de 4 Mænd forfatte en Ligning, der dækkede Forpagtningssummen. Saa fo'r Byfogden til Stiftamtmanden og klagede over, at den gamle Form med en Ligning forfattet af 8 paa Raadstueforsamlingen udmeldte Mænd, ikke blev respekteret, og samtidig klagede den noget kværuleante Landsdommer Hoserick over Niels Tofts egenmægtige Fremfærd og de sidste Aars Ligning, hvorved han, Landsdommeren, mente sig ramt uretfærdig haardt¹⁴. Stiftamtmanden gav saa Byfogden Ordre til som sædvanlig at lade udmelde 8 Mænd til at foretage Ligningen. Men herved kom Stiftamtmanden uforvarende i Strid med Bestemmelserne i Konsumtionskontrakten, der henviste Forpagteren til enten at komme overens med Borgerne ved at lade de »4 Mænd« foretage en Ligning, som alle saa havde at rette sig efter, eller hvis Borgerne ikke vilde dette, lade Konsumtionen opkræve i Portene og hos de enkelte Borgere. Det kom paa de i den Anledning afholdte Raadstueforsamlinger til ret dramatiske Optrin, idet Byfogden med Stiftamtmandens Skrivelse i Haanden spurgte Niels Toft, om han ikke vilde respektere Stiftamtmandens Ordre, medens Niels Toft i Stedet for at svare herpaa spurgte Byfogden, om han vovede at sætte sig op mod Kongens Befaling, som den her var givet gennem de høje Herrer i Rentekammeret. Byfogden fnøs og rendte igen til Stiftamtmanden, og da Niels Toft stadig ikke led sig rokke, indklagede Stiftamtmanden

Nørregades Bom og Akeisebod for 100 Aar siden.
(Ifter et Maleri i Stiftsmuseet)

Samme Sted 1938.

Foto N. M. Nielsen.

ham for Rentekammeret, men her fik han ikke Medhold; Niels Toft var fuldt berettiget til at optræde, som han havde gjort. Stiftamtmanden skrev igen og paaberaabte sig, at de fleste af Borgerne var utilfreds med den Ligning, Niels Toft og de »4 Mænd« havde lavet; men Rentekammeret svarede paany, at skønt man godt forstod, at Stiftamtmanden i bedste Mening havde »meleret« sig ind i den Sag, var der intet derved at gøre¹⁵. Stiftamtmandens og Byfogdens Nederlag var altsaa absolut, og Toft fik sin Ligning respekteret.

I de følgende Aar nægtede Rentekammeret at slutte Kontrakt alene ved Forhandling, men satte Konsumtionsforpagtningen til Auktion. Resultatet blev, at Forpagtningssummen steg Gang efter Gang fra 500 til 700, 800, 900 Rigsdaler. Utilfredsheden, Klagerne og Vrovlet voksede i samme Forhold, og 1766 var der ingen af Byens Borgere, der vilde have med Sagen at gøre, og paa en Raadstueforsamling vedtog man saa at sende Byfogden til Auktionen i København for at byde paa Byens Vegne¹⁶.

Byfogden havde ikke Held med sig, Rentekammeret vilde have en bestemt Mand at holde sig til som Forpagter, og Resultatet blev, at en fremmed overtog Konsumtionen i Maribo. Det var en Konsumtionsembedsmand Lars Leegaard, der blev højestbydende med 920 Rigsdaler. Han vilde ikke have alt det Vrovl med Ligningen, og krævede, som han havde Ret til, Konsumtionen opkrævet i Portene og hos de enkelte Borgere i Overensstemmelse med deres Forbrug og Næring. Heraf fulgte atter, at Byen skulde indhegnes og »Portene« — det vil for Maribos Vedkommende nu kun sige Bommene — skulde istandsættes, en Bekostning der paahvilede Byen. Indhegningen blev nok i første Omgang saa som saa; thi Konsumtionsforpagteren klager over den, og Stiftamtmanden maa give Byfogden streng Befaling til at sørge for, at den bliver ordentlig.

Havde Maribo-Borgerne været utilfredse med den gamle Ordning, saa blev de tifold mere utilfredse med den ny. Posekiggeriet i Portene, Snuseriet i den enkelte Borgers Næring og Forhold vakte hurtig en saa indædt Forbitrelse, at der indtraadte ligefrem Krigstilstand mellem Borgerne paa den ene Side og Konsumtionsforpagteren og hans Betjente paa den anden. Man snød ikke alene for Gevinstens Skyld men ogsaa for Fornøjelsens, og det blev en udsøgt Spas at lokke Konsumtionsbetjentene paa Jagt efter en formentlig Overtrædelse, som til sidst afløredes paa en Maade, saa Betjentene var til Nar. Til Gengæld udfoldede Betjentene alt det Krakileri, de kunde, saa

det endte med Skældsord og Trusler, undertiden med Vold og deraf følgende Stævning og Rettergang.

I Januar 1767 havde Konsumtionsforpagteren ved Fuldmægtig Godske ladet indstævne tre Mænd fra Erikstrup og Haared, der i »Porten« havde overfaldet Konsumtionsbetjentene med Uskæld og Trusler og voldelig havde fjernet en Bom. Fuldmægtigen fra Knuthenborg, der mødte for de indstævnte, haanede Modparten, fordi han havde udtaget Stævning til Maribo Ret i Stedet for Knuthenborg Birk, hvorunder de sagsøgte hørte hjemme. Retten afviste derfor Sagen og paalagde Konsumtionsforpagteren 4 Rigsdaler i Sagsomkostninger. Det var jo en kedelig Udgift, men det var værre med Spotten, der nu fra alle Sider haglede ned over de upopulære Konsumtionsbetjente. Ved en anden Lejlighed klagede Konsumtionsbetjent Dichtborn til Stiftamtmanden over, at »det gemene Borger-skab er blevet saa oprørske«, at de tragter ham efter Livet, idet 3 af Købmand Pheiffers Karle sammen med et Par andre har overfaldet ham og havde slaet ham ihjel¹⁷, saafremt ikke et Par af hans Kammerater havde reddet ham. Overfaldet begrundedes med, at Konsumtionsbetjenten havde hugget en Bondekarl i Hovedet, saa Blodet flød af ham. Begge har vel fortjent, hvad de har faaet.

Konsumtionsbetjentene var aabenbart ikke alle af første Klasse; en af dem blev i al Fald nogle Maaneder senere dømt for Konsumtionssvig. Han havde givet en Bonde Passerseddel for 3 Lispund Oksekød, skont han havde betalt for 4, og bagefter fratog Betjenten ham det ene Lispund under Paaskud om, at der var betalt for lidt. Bonden klagede til sit Herskab paa Lungholm, der tog sig af Sagen og fik Betjenten dømt til at yde Bonden i Erstatning 1 Rigsdaler og 1 Mark, i Omkostninger idømtes han 14 Rigsdaler, og i Bøde til Maribo Hospital 6 Rigsdaler. Endvidere blev ovennævnte Godske for sin usømmelige Procedure under Sagen dømt til at betale en Mulkt paa 2 Rigsdaler¹⁸. Det fremgaar heraf, at Konsumtionsfuldmægtigene har taget Parti for den svigagtige Betjent, hvilket lader formode, at det blandt Konsumtionsbetjentene var god Latin at snyde Bønderne, naar man kunde komme afsted med det; formodentlig ud fra den Betragtning, at eftersom baade Borger og Bonde altid efter bedste Evne søgte at snyde Konsumtionsfolkene, maatte disse saa vidt muligt gøre Gengæld. At det forholdt sig saaledes fremgaar med al ønskelig Tydelighed deraf, at den Konsumtionsbetjent, der havde snydt Bonden, ikke blev afskediget; thi tre Maaneder efter blev han,

efter at være grebet paa fersk Gerning, anklaget og dømt for at have snydt Konsumtionsforpagteren, og nu først blev han afskediget.

Konsumtionsbetjentene havde Ret til, naar som helst de fattede Mistanke til en Borger, at trænge ind i hans Hus og anstille Under-søgelse, og de benyttede sig flittig af denne Ret. Under de Former, hvorunder Konsumtionen i Maribo i de sidste Par Menneskealdrer var opkrævet, havde man ikke kendt til sligt, og Undersøgelserne blev derfor altid opfattet som en personlig Fornærmelse. Hvis Under-søgelsen bekræftede Mistanken, blev den paagældende Borger indstævnet for Retten under Paastand om Dom for Konsumtionssvig; men det var selvfølgelig ikke altid let mod den indstævntes Benægtelse at føre tilstrækkeligt Bevis. I Maj 1767 blev Bjørn Dreiers Hustru anklaget for at have brugt mere Malt og Rug til Brændevinsbrænding end der var betalt Konsumtion af; hun nægtede pure, og Sagen blev saa gjort afhængig af hendes Ed; hvis hun ikke turde sværge paa sit Udsagns Rigtighed, skulde hun betale 10 Rigsdaler; svor hun derimod, skulde Konsumtionsforpagteren betale hende 8 Rigsdaler i Sagsomkostninger. Hun svor¹⁹.

Som Stemningen i Byen var, er det ikke at undres over, at Konsumtionsforpagter Leegaard blev led og ked af den Historie, han her havde indladt sig paa. Da det første Aar af hans Forpagtnings-tid var gaaet, mødte han til en Raadstuesamling og tilbød Byen at overtage Forpagtningen for de to sidste Aar af hans Periode. Han motiverede det med, at Borgerne overfor ham havde klaget over, at deres Næring aftog som Følge af, at »Konsumtionen blev opkrævet i Portene, hvortil hverken Indvaanerne eller Bønderne i mange Aar haver været vant«, og Følgen var, at andre Købstæder tog Næringen fra Maribo. Da han, Leegaard, boede langt herfra, kunde han ikke selv forestaa Oppebørslen og vilde derfor tilbyde Borgerne den paa de samme Betingelser, han selv havde den, nemlig 920 Rigsdaler om Aaret. Borgerne sagde imidlertid nej Tak²⁰. I Januar 1768 lykkedes det alligevel Leegaard at slippe ud af Vrøvlet, idet Købmand Johan Groth overtog hans Forpagtningskontrakt for de sidste to Aar. Men ogsaa Borgerne havde faaet nok af Fortrædelighederne, og da Perioden var udløbet, overdrog de Groth og Reimer at byde 800 Rigsdaler om Aaret for Forpagtningen i Aarene 1770, 71 og 72. De fik den for 805 Rigsdaler, der skulde lignedes paa Byen som i gamle Dage. 8 Mænd udmeldtes til at forfatte en Ligning, der blev godkendt af Borgerne. Da de tre Aar var gaaet, fik Byen tilbudt Konsumtionen

i Forpagtning for 700 Rigsdaler; men Borgerne fandt Summen for høj »formedelst deres ringe Næring og Brug«. Købmændene Staal og Groth tog saa Forpagtningen for de kommende 3 Aar²¹.

Med 1778 gik Konsumtionsspørgsmaalet ind i en ny Face for Maribo og andre smaa Byer; thi den 15. Oktober dette Aar udkom en ny Konsumtionsforordning, der bl. a. bestemte, at Konsumtionen ikke mere maatte bortforpagtes, men overalt skulde opkræves og kontrolleres ved kgl. Embedsmænd og Betjente. Maribo fik en Forvalter, en Kontrollør og 5 Betjente. Samtidig blev Kravene til Byernes Indhegning skærpet betydeligt, Herom siger Forordningen følgende, der ogsaa har direkte Adresse til Maribo:

Da Købstædernes slette Indhegning giver Lejlighed til Indsnigelse af Varer, saa befales det paa det alvorligste Byfogden at tilholde Indvaanerne at holde Indhegningen og Indgroftningerne i forsvarlig og upaaklagelig Stand og tillige at afskaffe og tilspærre de ulovlige Baglaager og Indkørsler. Hvis nogen viser sig modvillig til at indhegne for sin Grund, skal Byfogden lade Arbejdet udføre paa hans Bekostning og idømme ham Mulkt fra 2 til 4 Mark, der kan inddrives ved Udpantning.

Maribo fik Ordre til at anskaffe nye Bomme for alle Landevejsindkørslerne fra Vest og Øst, Syd og Nord og lade Udgifterne hertil ligne paa Borgerne²². 1779 blev der endvidere udenfor alle Bommene i Maribo bygget Akciseboder, der bekostedes af Regeringen og afgav Vagtstue med Kontor samt Bolig for en Konsumtionsbetjent.

Maribos første Konsumtionsforvalter hed Falck, og han blev ikke til Glæde for nogen af de interesserede Parter, hverken for Borgerne eller Regeringen. Sidstnævnte skaffede han Bryderi ved sin gentagne Kasseangel, og med Borgerne laa han stadig i Krig og paaførte dem paa den blotte Mistanke Stævning og Retssager for Konsumtionssvig. 1779 blev Købmand Errebo saaledes pure frifundet for Konsumtionsforvalterens Anklage og fik endog tilkendt 20 Rigsdaler i Sagsomkostninger²³. Kort efter blev Parykmager og Brændevinsbrænder Bülow — en iøvrigt berygtet Person — ligeledes frikendt. Men Falck havde ogsaa andre Midler til Raadighed, naar det gjaldt om at drille og chikanere Borgerskabet.

Christian VI's pietistiske Helligdagsforordning af 1735, der under Straf med Mulkt og Gabestok tvang Folk til at søge Kirken, indeholdt ogsaa en Bestemmelse om, at der ikke maatte drives nogen Slags Handel og Næring i Kirketiden om Son- og Helligdage, og

at Købstædernes Porte og Bomme skulde holdes lukkede fra Morgengudstjenestens Begyndelse til Eftermiddagsgudstjenestens Ophør. Efter Christian VI's Dod slappedes hurtig Haandhævelsen af disse Bestemmelser, og der havde nu i mange Aar været en livlig Bondehandel om Søndagen i alle de lolland-falsterske Købstæder. Falck fik gravet denne gamle Forordning op og foranledigede, at den nye Byfoged Mathias Reimer gav ham Ordre til at sørge for, at Bommene i Overensstemmelse med den gamle Forordnings Paabud skulde holdes lukkede i Kirketiden. Bønderne, der kom til Byen for at sælge deres Produkter og maaske købe et og andet med hjem, blev vist tilbage ved Bommene, og da det var overgaaet dem én Gang, søgte de til anden nærmeste Købstad, hvor de uhindret kunde handle. Maribo-Borgerne blev rasende og gjorde Falck Livet saa hedt, at han 1782 klagede til Amtmanden over, at han ved at haandhæve Forordningen »Tid efter anden havde paadraget sig denne Bys Beboeres Had«. Han anmoder derfor om, at de andre Købstæder maa faa Paalæg om ogsaa at holde Helligdagsfreden, eller at Maribo maa faa Resolution om, at den heller ikke behøver at tage Hensyn til Forordningen. Amtmanden kunde selvfølgelig ikke sætte en gældende Lov ud af Kraft, og Resultatet blev altsaa en Skrivelse til Falck om, at han havde Ret til at holde Bommene lukkede, og en Skrivelse til Byfogderne i de andre lollandske Købstæder med Paalæg om at sørge for, at Helligdagsforordningen af 1735 blev overholdt. Men til Glæde for Borgerne havde Falck ogsaa andet og mere at kæmpe med, og det var de økonomiske Vanskeligheder, der resulterede i stadig Kasseangel — en Skodesynd, han forøvrigt delte med de fleste af de Tidens usselt lønnede Embedsmænd, der havde Kasser med Statens Penge under Hænder.

Allerede 1782, kun 3 Aar efter Falcks Ansættelse, er det galt. Efter at han forgæves er rykket nogle Gange, foretages et Kasseeftersyn, der viser et Underslæb paa 145 Rigsdaler, og Falck bliver derefter suspenderet, og hans underordnede, Kontrollør Riegels, konstitueres i hans Embede. Det lykkedes Falck at skaffe Dækning for det manglende Beløb og han blev saa — som Reglen dengang var — atter indsat i sit Embede²⁴. Men 1784 er det galt igen. Nu er Kasseangelen 240 Rigsdaler og 33 Skilling, og Falck bliver paany suspenderet og Riegels konstitueret. Denne Gang lykkes det ham ikke at skaffe Dækning, og han blev derfor erklæret fallit og hans Indbo og Hus solgt.

Huset indbragte 150 Rigsdaler, Indbo og øvrige Ejendele noget mere, saa der blev lidt tilovers til den komplet ruinerede Mand²⁵.

Den konstituerede Konsumtionsforvalter vilde aabenbart vise, at han ikke var mindre nidkær i Tjenesten end sin suspenderede Chef; thi han fik straks rejst Sag mod en Madam Gotsche, der i Kompagniskab med et Par Bønder havde indsmuglet nogle Varer. Synderne maatte tilstaa og blev dømt, og Dommen lød for Madam Gotsches Vedkommende paa 90 Rigsdaler i Mulkt og Sagsomkostninger. Byfoged Reimer oplyste i den Anledning, at Madam Gotsche var en Kone i »smaa Omstændigheder med seks smaa, uopdragne Børn; hun har nu indladt sig i Ægteskab med en Student ved Navn Lars Smith, som næppe ejer Klæderne paa Kroppen«. Byfogden henstiller, at hun faar Lettelse i Straffen. Generaltoldkammeret nedsætter saa Mulkten til det halve, og Madam Gotsche betaler de 45 Rigsdaler, hvor hun saa har faaet dem fra. Aaret efter løste hendes Studentmand iøvrigt Borgerskab som Købmand, saa det har maaske ikke været slet saa sløjt med dem som Byfogden troede²⁶.

Trods al Nidkærhed fik Riegels ikke Embedet; det blev besat med en Mand, der hed Thrane. Han syntes at have været mindre aggressiv overfor Borgerskabet. Han døde allerede 1796.

Først efter at Staten havde ansat Embedsmænd til at føre Regnskab med Konsumtionen, bliver det muligt at se dens økonomiske Virkninger nøjere efter. For 1779, det første Aar efter Statens Overtagelse, ser Regnskabet fra Maribo saaledes ud: Konsumtionen af Malerværket (Mølle- og Brændevinsafgift) 1153 Rigsdaler 62½ Skilling. Ved Portene 444 Rigsdaler 83½ Skilling (Sonderbom 21 Rigsdaler 13½ Skilling, Østerbom 83 Rigsdaler 25 Skilling, Vesterbom 262 Rigsdaler 21½ Skilling og Norrebom 78 Rigsdaler 3½ Skilling). Indført levende Kvæg 63 Rigsdaler, af det i Byen tillagte Kvæg 27 Rigsdaler 5 Skilling, Græsgangspenge 43 Rigsdaler 70 Skilling. Af søværts indførte Varer 104 Rigsdaler 7 Skilling, Vielsespenge 11 Rigsdaler, Stemplet Papir 5 Rigsdaler 74 Skilling, Folkeskatten 55 Rigsdaler 16 Skilling. Betalt, som nu ventes godtgjort 3 Rigsdaler 67½ Skilling, Milepenge 7 Rigsdaler 80 Skilling. Ialt 1919 Rigsdaler 81½ Skilling. Udgifter: Forvalteren 100 Rigsdaler, Kontrolløren 60 Rigsdaler, 5 Underbetjente 277 Rigsdaler 32 Skilling, en Gadebetjent i 8 Uger 10 Rigsdaler 61 Skilling, ialt 448 Rigsdaler. Endvidere Leje for Hovedkontor og Boder 68 Rigsdaler 48 Skilling. Udgift til Inventar 48 Rigsdaler 16 Skilling. Bøger og Skrivematerialer 17 Rigsdaler 68

Foto Hugo Matthiessen.
Nørregades Bomhus 1915.

Foto Hugo Matthiessen.
Vestergades Bomhus 1915.

Foto Hugo Matthiessen.
Søndergades Bomhus 1915.

Skilling. Godtgørelse og Tilbagebetaling 46 Rigsdaler 50 Skilling. En ny Konsumtionsbods Opførelse 151 Rigsdaler 52 Skilling. Forvalteren 12 %, Kontrolløren 8 %, Toldkammeret 5 % = 315 Rigsdaler 46 Skilling. Indbetalt til den kgl. Kasse 823 Rigsdaler 89½ Skilling. Ialt 1919 Rigsdaler 81½ Skilling²⁷.

Som man ser, har Postkonsumtionen, der var mest ilde lidt af alle Blomsterne i denne Buket, givet et betydeligt Underskud, og det vedbliver den at gøre. 1790 er de samlede Konsumtioner af Malerværket steget ca. 400 Rigsdaler, men Portkonsumtionen er gaaet 20 Rigsdaler ned²⁸. Med de gode Tider ind i det nye Aarhundrede steg selvfølgelig ogsaa Statens Indtægter af Konsumtionen. For 1850 var den ifølge Lollandsposten i Maribo ikke mindre end 22,842 Rigsdaler.

Populær kunde Konsumtionsvæsenet selvfølgelig aldrig blive, men Styrken af Uviljen, hvormed Borgerne omfattede det, ahang naturligvis i høj Grad af vedkommende Embedsmands Optræden; fandt Borgerne denne for

udæskende eller uretfærdig, saa gik de ikke stille rundt med deres Harme, men gav den Udtryk med Sten gennem vedkommendes Ruder, Henkasten af Snavs for hans Døre og andre Behageligheder. Byens

Bandholm nye Toldbod.

Foto Ragna Zwick.

Bandholm gamle Toldbod.

Foto Ragna Zwick.

Avis nævner gennem Aarene adskillige Eksempler paa, at Borgerne har klaget over uretfærdig Behandling og har faaet den for meget betalte Akcise godtgjort. — Resultatet blev gerne, at Embedsmanden viste sig endnu mere chikanos. 1848 blev der klaget til Regeringsdepartementet over Konsumtionsinspektør Harboe, Avisen giver ham det Skudsmaal, at han »vækker Misfornøjelse og Ærgrelse hos enhver, der kommer i Berøring med ham, retskafne og veltænkende Folk klager over hensynsløs Behandling og Chikane, Born forlader ofte Toldboden grædende, ja en hel Bys virksomme og fredsommelige Borgere lider under Trykket. Vi beder derfor det høje Kollegium befri os for denne Embedsmand, der har hele Befolkningen imod sig. Konsumtionsinspektøren har derfor ofte faaet Folks Had at føle og hans Bolig har gentagne Gange staaet med ituslaaede Ruder og afgivet et Syn, vi ikke er vant til at se i vor fredelige By«²⁹.

Naa det med Ruderne var nu ingen ny Opfindelse, Avisen beretter 1816, at Konsumtionsbetjent Møller har faaet en Mursten kastet ind gennem Ruden, og at det heller ikke den Gang var nogen Sjældenhed fremgaar af Avisens Bemærkning om, »at det var højlig at ønske, at slige onskabsfulde, for den offentlige Sikkerhed saa farlige Mennesker dog engang kunde blive paagrebne og afstraffede«³⁰. 1837 klager Avisen igen over, at der gentagne Gange er kastet Sten gennem Konsumtionsbetjentenes Vinduer. Det var aabenbart den Maade, man nemmest og føleligst gav sin Vrede til Kende.

Den gamle Forordning om »Portenes Lukning om Helligdagene gik det op og ned med, eftersom Byfogden var mere eller mindre striks; men det kunde ogsaa hænde, at der underhaanden klagedes til en højere Instans over, at Forordningen ikke blev respekteret. 1841 blev der udstedt Paabud om, at Byens Bomme skulde holdes lukkede »for al ufornoden og upassende Korsel om Søn- og Helligdage fra Kl. 9 Fm. til Kl. 3 Efm.«. Det har, siger Avisen, hidtil været saadan, at alle pyntelig klædte Personer kørte uhindret ud og ind om Søndagen, medens en fattig Mand fra Maribo, der en Søndag havde været ude og hente sig et Læs Torv, maatte blive holdende udenfor Vesterport fra Middag til Kl. 3. Det var Tørvejr, da han kom, men medens han holdt der, blev det Regnvejr, saa alle hans Torv blev vaade³¹.

— 1837 var Portkonsumtionen blevet lettet noget, saa kun de vigtigste Forbrugsartikler rantes, og 1850 blev Konsumtionen endelig afskaffet.

1851 bestemte Finansministeriet, at Akciseboderne i Maribo skulde

sælges, og kort efter gik de over i privat Eje. Akciseboderne i Nørre- og Søndergade staar endnu omend i noget ændret Skikkelse. Østergadeakcisen er nedrevet for mange Aar siden, og Vestergadeakcisen er nedrevet i Maj 1938. Samtidig med Statens Salg af Akciseboderne blev der givet Ordre til at sælge den af Konsumtionsvæsenet indrettede Anlægsbro ved Sønderso. Kommunalbestyrelsen købte den for 9 Rbd. 2 Mark og 4 Skilling og besluttede at bevare den saalænge den ikke trængte til større Reparation.

SKATTEBUKETTEN var, bortset fra Konsumtionen, baade stor og broget og vekslede ligesom andre Blomster efter Tider og Tilstande, Matrikelskat, Kop- og Kvægskat danner Bukettens Bundfarve, og blandt de vekslende er Krigsstyr, naar der var Krig, Prinsessestyr, naar en Prinsesse skulde giftes, Brandstyr, naar der udskreves Hjælp til brandlidte Købstæder, Indkvarteringshjælpekast til Aflosning af Pligten til at tage Soldater i Indkvartering. Men ogsaa de faste Skatter vekslende efter Tidens Behov og Opfindsomhed. Efter at Svenskekrigen havde udpint Maribo, fortsatte Regeringen Udmarvningen ved en vanvittig Skatteplyndring. En i 1682 nedsat Kommission havde bl. a. den Opgave at undersøge Byens Regnskaber, og i Kommissionens Redegørelse finder man ogsaa Oplysninger om de Skatter, som Byen har udredet i de sidste 7 Aar. 1675 udgjorde de kgl. Skatter 649 Rigsdaler, 1676 steg de til 1101 Rdl., i 1677 voksede de til 1346 Rdl., og i 1678 naaede de Maksimum med 1375 Rigsdaler, der fordeler sig saaledes: Matrikelskat 450 Rdl., Saltskat 25 Rdl., Baadsmændsskat 125 Rdl., Krigsstyr 500 Rdl., Kop- og Kvægskat 275 Rdl. I 1679 daler Skatterne til 1106 Rdl.; 1680 gaar de ned til 771, og 1681 falder de helt ned til 475 Rigsdaler. Ialt har Byen i disse 7 Aar udredet 6823 Rdl. i Skat. Naar hertil kommer Konsumtionsafgiften, vokser Skattebeløbet til over 7000 Rigsdaler, en i de Dage uhyre Sum, hvis Størrelse bedst maales ved at sammenligne den med Værdien af alle Byens private Ejendomme. Disse var nemlig ved en i 1682 foretagen Taksering til Grundskat ansat til en samlet Værdi af 3747 Rigsdaler³².

Det nævnte Skatteminimum 1681 blev ikke af lang Varighed. 1689 blev der udstedt ny Forordning om Kop- (Hoved-) og Kvægskat. Skatten var for Embedsmænd og Handlende 3 Rigsdaler for Husbond og 3 Rd. for Hustru. For Haandværkere 1 Rd. for hver. Daglejere og ligestillede $\frac{1}{2}$ Rigsdaler hver. For særlig velstillede var Skatten højere. Landstingsskriver, Konsumtionsforpagter Povl Andersen, der tillige

havde Vinhandel og Øltapperi, blev paalignet 8 Rd. for ham og 8 for Husturen. Husbonden skulde dernæst betale 1 Mark 8 Skilling af hver Karl, Pige og Dreng, han havde i sin Tjeneste. Af hver Ko og Hest skulde svares 1 Mark, af Ungnød 6 Skilling, af Kalve 3 Sk. og af Faar 2 Sk. For Maribo udgjorde denne Skat 1689 244 Rigsdaler 3 Mark 10 Skilling³³.

Til Afveksling kan der midt i al Skattebedroveligheden dukke Ting op, som i al Fald i Nutidsøjne har et humoristisk Skær. Det er Tilfældet med den i 1710 indførte Karosse-, Paryk- og Fontanger-Skat. Sidstnævnte havde faaet Navn efter en af Ludvig XIV's Elskerinder (Hertuginde af Fontange) og bestod i et sløjfelignende Topstykke eller Sæt paa den kunstige Hovedpynt. Den nye Skat gav det første Aar følgende Resultat i Maribo: Oberst Preen bærer Paryk, det er 4 Rigsdaler; hans Frue bærer Sæt, det er andre 4 Rd., han har en Karosse, det er 20 Rd. Oberstløjtnant Mohr og Frue maa ligeledes af med 4 Rd. hver og 20 Rd. for en Karosse. Iøvrigt var Prisen paa Parykker forskellig, en Dragonkaptajn maa betale 4 Rd. i Skat af sin. Præsten slipper med 3 Rd., og Feltpræsten med 2. Kapellanen, der bærer Paryk for »Nødvendigheds Skyld«, skal af med 3 Rd., og hans hoffærdige Frue, som har pralet med Fontanger, skal ligeledes af med 3 Rd., og det hjælper ikke, at hun erklærer ikke at ville bære den mere. Hendes Pige, som ogsaa skulde være fornem, maa for en liden Top betale 1/2 Rd. Summen illustreres ved en Tilføjelse om, at hendes Løn er 2 Rd. 4 Mark halvaarlig. Rektor, der er ugift og bærer Paryk, maa bløde 3 Rd., medens Købmand Møller slipper med 2 Rd., og Jørgen Hansen, der bærer Paryk »for Svagheds Skyld«, slipper med 1 Rd., det samme maa Skræder Dystrup betale for en »nødvendig Paryk«. Dr. Conrad Fischer, der er sat i 20 Rd. Karosseskat, slipper for den, da han aldrig bruger Karossen, derimod kan han ikke slippe for at betale 3 Rd. for sin Paryk og 3 Rd. for Fruens Fontanger. Kapellanen med den hoffærdige Frue slipper med Skrækken, han faar paa Grund af stor Fattigdom eftergivet det hele. Parykskatten beløb sig i Maribo til 32 Rigsdaler, Fontangerne til 15 Rd. og Karosserne til 40, ialt 87 Rd. Til samme Skattesæt hører en Folkeskat paa en Sjettedel af Folkenes Løn. Den indbragte 25 Rd. 2 Mk. og 5 Sk.³⁴. Megen Fornemhed og stort Folkehold har der altsaa ikke været i Maribo i de Tider, og desto grellere virker de store Skatter, der fik paaklistret Parykskatten som en lille Sløjfe og ikke blev mindre trykkende af den Grund. 1717 betalte Maribo 625 Rigsdaler 4 Mark i

Krigsstyr, 606 Rd. 4 Mk. i Kop-, Heste- og Karosseskat og 465 i Konsumtion. 1719 var de samme Poster 627 Rd. 1 Mk., 504 Rd. 3 Mk. og 540 Rd.³⁵. I Aarene 1729, 30 og 31 maatte den fattige By hvert Aar betale 500 Rd. i Brandstyr til København. Senere indførtes Skat af Formue- og Næring; den kunde 1743 tvinges op til 1020 Rd. 64 Sk., og samtidig var Kop-, Heste- og Karosseskatten 707 Rd.

Naar kgl. Majestæt trods alle Skatteudskrivninger kom i Pengeforlegenhed, optog han Laan hos Borgerne, ikke gennem Anmodning, men ved Paabud. Det kaldtes Forstrækning, og hver By blev paalignet en vis Sum fordelt paa de Personer, man ansaa for tjenlige. 1700 fik Maribo f. Eks. Ordre til at yde en Forstrækning paa 1000 Rigsdaler fordelt paa fire navngivne Borgere. 1712 gentager det sig. Nogle Borgere skal nu yde 800 Rigsdaler i Forstrækning. Da det gik lidt smaat med Indsendelsen, fik Byfogden Ordre til at true de uvillige med Eksekution. Saa ansøgte to af Ofrene om at blive fri, men det blev afslaaet. Den ene ansøgte tre Aar efter om at faa sin Forstærkning tilbage nu og fik sit Ønske opfyldt; det drejede sig for hans Vedkommende om 200 Rigsdaler³⁶.

Selvfølgelig blev der ofte og med god Grund klaget over de store Statskatter, en enkelt Gang imellem kom der et lille Afslag, naar der var særlig tvingende Grunde derfor; men det var sjældent. De mange Klagemoder, Borgerne holdt, havde altid Adresse til Takserborgerne over Ligningen, og det var altid enkelte eller nogle faa sammensluttede Borgere, der optraadte som Klagere. Ikke sjældent blev Klagerne paa Raadstuesamlingen efterfulgt af Klage til Stiftamtmanden, og saa maatte Takserborgerne til at klare for sig; det kostede dem naturligvis Tidsspilde og Ærgrelse; og stort mere opnaede Klagerne som Regel ikke, men ogsaa det nød man saa med en vis Tilfredshed. — Som Toppen paa Skatte-Skeppemaalet fik den ulykkelige By 1769 føjet den gamle Plage med *Indkvartering* til de mange andre, og den varede med visse Afbrydelser et halvt Hundrede Aar. 1703 blev Sessionen for Landmilitzens Mandskab paa Lolland-Falster flyttet fra Nakskov og Nysted til Maribo³⁷; den omfattede den Gang kun Aargangene 21, 22 og 23. Senere udvidedes den til at omfatte alle Aargangene fra 19 til 36 Aar, og da hele et Sogns Mandskab skulde ind for Sessionsherrerne samtidig, var Raadhuslokalerne ikke store nok, og man fik Tilladelse til at benytte det fraskilte Jomfrukor ved Sessionen. Det medførte en Del Indkvartering af Sessionens Officerer i de Dage det stod paa. Langt værre

blev det, da Maribo 1769 blev udset til Samlingssted for Stiftets hele Landmilits ved dets aarlige Eksercits. I de 17—18 Dage, denne store Eksercits varede, skulde Maribo huse ca. 60 Officerer og Underofficerer — en meget stor Indkvartering for en saa lille By, især da Officererne stillede store Fordringer baade med Hensyn til Kvarter og Opvartning. I den øvrige Del af Aaret gjorde Mandskabet Eksercits i mindre Afdelinger omkring i Stiftet, men Maribo var hele Tiden Stabens Hovedkvarter, saa Byen havde stadig Indkvartering af nogle Officerer og Underofficerer.

Maribo jamrede ikke uden Grund over de nye Byrder. Byfoged Aagaard skrev i September 1769, at han frygter for, at de fleste af Borgerne ikke kan bære de nye Byrder ved Siden af de mange andre, yderligere har Byen i Sommer haft Indkvartering af Underofficerer fra 1ste sjællandske nationale Bataillon og han mener, at Taksten for Natteleje bør sættes op til en Skilling pr. Nat for en ugift og to Skilling for en Underofficer med Kone. Der blev ikke taget Hensyn hverken til Klagen eller Henstillingen. Stiftets andre Byer blev paa-lignet et Bidrag til Maribo, men Hovedudgiften maatte Byen selv bære. De Borgere, som havde Indkvartering, fik selvfølgelig Godtgørelse gennem Ligning af Udgifterne paa hele Borgerskabet. Det menige Mandskab blev under Eksercitssamlingerne indkvarterede i de omliggende Landsbyer³⁶. Til Eksercerplads benyttedes en Tid lang Raadmandsvænget, senere benyttede man en Plads i Norremark paa det nuværende Jernbaneareal³⁹. 1807 henlagdes Eksercitsen til Klostersvænget og senere til -- Kirkegaarden⁴⁰. Under Krigen 1807—14 havde Maribo en ret betydelig Indkvartering, ligesom Staben for Afdelingerne under hele Krigen havde Hovedkvarter i Byen. 1814 blev endelig »Hovedvægten i Maribo ophævet og Soldaterne marcherede til Nakskov for at aflevere Tøjet«⁴¹. Byen aandede lettet op. Bunden var naaet. Vejen gik nu opad mod lettere Tider, om end det i Begyndelsen gik trøls og langsomt.

Maribo efter Pontoppidans Danske Atlas.

Ulykkestider.

SVENSKEKRIGEN var Rædslernes Rædsel for Lolland-Falster. Sommeren og Efteraaret 1657 blev Maribo og de andre Byer plaget med det ene Skattepaalæg efter det andet til Bestridelse af Udgifterne ved den hvervede Hær. Borgerne jamrede og knurrede, men fik snart noget andet at føle. Den 6. Februar 1658 gik Carl Gustav over Langelandsbæltet og landede om Eftermiddagen i Taars. Søndag den 7. passerede han med 2000 Ryttere Maribo og krævede kraftigt ind baade af Penge og Fødevarer. To Dage senere fulgte hans Fodfolk under General Wrangel efter og stjal og rovede af Hjertens Lyst. Byen var rædselsslagen — og saa var alt dette dog kun et lille Forspil til næste Aars Katastrofe.

Den 27. April 1659 gik Svenskerne i Land ved Guldborg og oversvømmede kort efter Lolland-Falster. Den 28. April var deres Fortrop i Maribo; men den var foreløbig saa beskeden kun at forlange 200 Rigsdaler for at skaane Byen for Plyndring.

Efter at Belejringshæren var bragt i Stilling om Nakskov, fik Maribo sin faste Indkvartering af to Kompagnier Ryttere under Kommando af Ritmestrene Schiell og Schæffer. De forlangte foreløbig 100 Rigsdaler til deres private Lommer. De 300 Rigsdaler, man nu alt i alt havde udredet, var dog kun for Drikkepenge at regne, og snart gik det for Alvor løs med Pengeafpresningen.

Overfor en senere nedsat Kommission opgjorde Borgmester Jacob Jensen, Byskriveren, Kæmneren og Raadmændene Byens

Udgifter til de Svenske i Tidsrummet 28. April 1659—10. Juli 1660 til 29,595 Rigsdaler og 5 Mark; en mægtlig Sum for en saa lille By. Udgifterne er opfort i 13 Poster; de to første er nævnt ovenfor. Derefter følger: »Brandskat udi Penge, Sølv og Korn 6136 Rigsdaler«, betalt paa een Gang. Men den næste Post er langt den værste. Svenskerne forlangte en fast maanedlig Ydelse paa 1200 Rigsdaler fra og med Juni 1659; det blev ialt 13 Maaneder eller tilsammen 15,600 Rigsdaler. Det var umuligt Maaned efter Maaned at præstere de 1200 Rigsdaler i Kontanter; men Svenskerne var »medgørlige«; de tog gerne andre Værdier i Stedet for rede Penge, kun at de selv satte Prisen paa Sagerne, og deres »Taksering« var af en Karakter, saa selv en Jødekræmmer vilde have rødmet. Det hedder i Opgørelsen, at de fik denne maanedlige Brandskat erlagt først i Penge, senere i Sølv, Kobber og Tin, og naar der heller ikke kunde skaffes mere af disse let haandterlige Ting, tog de Svenske til Takke med Sengeklæder og andet Bohave. Det var en fuldstændig Afklædning af den ulykkelige By. Og saa kom det endda til at skorte med Ydelsen de sidste Par Maaneder. Men Svenskerne holdt fast ved deres Krav; havde Byen ikke mere, kunde den jo laane, og de vidste hvordan et saadant Laan kunde fremtvinges. De beslaglagde nemlig alle de fattiges og umyndiges Midler, der var til Stede i Form af Obligationer til et Beløb af 7000 Rigsdaler. Selve Obligationerne havde Svenskerne jo ingen Glæde af, men de vidste, at det for Borgmester, Raad og Borgerskab saa omtrent var en Salighedssag at bevare disse Midler, og Borgmesteren og Raadmændene fik da ogsaa mod personlig Kaution de to danske Kommitterede Erik Kragh og Jorgen Rosenkrands til at indløse Obligationerne.

Den 5. Post paa det sørgelige Regnskab er en »Nytaarsgave« til Ritmester Schiell bestaaende af en Sølvkande og nogle Penge af samlet Værdi 160 Rigsdaler.

Saa følger en Post paa 500 Rigsdaler ydet i Form af Vin og Lækkerier til »Pfalzgreven« — Carl Gustavs Skægtning Pfalzgreve Philip af Sulzbach — »og andre fyrstelige og grevelige Personer, som have logeret her, saavel som til Ritmester Schiells og Commisari Collers Fornødenheder«.

Dernæst:

25 Artilleriheste a 16 Rigsdaler = 400 Rigsdaler.

Til 2¼ Artillerivogne med Stænger, Hestetøj, Sadler m. m. = 300 Rigsdaler.

Torvets Østside 1910.

Foto Hugo Mathiessen.

Ved Klostersøen.

Foto V. Pauli.

275 Td. Mel, 75 Td. Öl = 400 Rigsdaler.

75 Skjorter, 75 Par Strømper = 99 Rigsdaler 5 Mark.

Indkvartering af Pfalzgrevens Hofstat, Officerer, samt Ryttere, foruden andre fyrstelige og grevelige Personer som »haver logeret her« med andre »høje og nedrige Personer, hvilken Indkvartering andrager sig tilsammen over 5000 Rigsdaler«.

»Paa tvende Tider, da Svenskerne skulde rejse bort, forskaffet vi her af Byen 150 Td. Öl = 300 Rigsdaler, 12,000 Skaalpund Brød = 250 Rigsdaler«.

For Rejser til Fyn og andre Steder til Pfalzgreven samt til Foræringer 200 Rigsdaler.

Den triste Liste slutter saaledes:

»Summa Summarum: Byen og Borgerskabet er forarmede og deres Formue er borte, saa det er umuligt med Pennen at beskrive alle de Udgifter og Besværinger, som vi udi denne forarmede By haver udstaaet, eftersom vi haver ligget her paa alfar Vej«. De ovenmeldte Summa er, hvad vi kan erindre, og beløber de sig til 29,595 Rigsdaler 5 Mark¹.

— Det er strenge Tider, man skuer ind i bagom dette Dokument, og saa er det endda kun Bysamfundets Nød, vi her faar Besked om. Dokumentet tier om alle de Ulykker og Pinsler, de enkelte Borgere maatte gennemgaa; Roveri, Voldtægt, Mishandlinger og Drab var Hverdagsbegivenheder under Svenskernes Rædselsregimente. Tiden var i sig selv raa, og Lejetropperne horte baade for Mandskabets og mange af Officerernes Vedkommende til Tidens værste Udskud. Var et Hjem udsuget og plyndret til sidste Trevl, blev baade Mand og Kone jævnlig pryglet halvt eller helt ihjel for at faa dem til at rykke ud med Værdier, som de mistænktes for at have skjult. Trusler paa Liv og Lemmer fik Folk til at afgive Forskrivninger, som andre maatte indfri², og det er en Selvfølge, at alle Lagre blev rømmet af Fjenden³. Ægyptens Græshoppesværme kunde ikke afgnave en Mark grundigere end disse vilde Horder kunde udplyndre en By. De Indbyggere, der slap igennem Trængslerne med Liv og Helsen, kunde endda prise sig lykkelig.

Det sorgelige Regnskab var ledsaget af en Opgørelse over en samtidig Skatteligning, der udskrevet, Gaard for Gaard og Hus for Hus, beløb sig til 317³/₈ Lodemark, hvoraf de 126⁷/₈ var uerholdelige, fordi de paagældende Gaarde og Huse laa i Ruiner eller var helt borte. Borgmester og Raad tilføjede, at en stor Del af Ejerne af de

Gaarde og Huse, der endnu kunde lignedes i Skat, var forarmede, saa det var umuligt for de fattige Folk at bære Byrderne af Skatter og Indkvarteringer⁴.

Hvor grundig Udplyndringen har været fremgaar klart af den Omstændighed, at Elendigheden blev værre og værre i de Aar, der fulgte efter Krigen. Der var ingen Midler til at raade Bød paa Odelæggelsen; de Huse, Svenskerne havde lagt i Grus, blev ikke genopbygget, og de Huse, hvor de »kun« havde borttaget og brændt Døre, Vinduer og andet Træværk, fik Lov at staa, indtil Vejr og Vind havde fuldendt Odelæggelsesværket. Det lyder som en Overdrivelse og dog er der bogstavelig talt »Syn for Sagn«. Den 16. Juni 1665, altsaa 5 Aar efter at de svenske Tropper var draget bort, lod Borgmester og Raad i Maribo foretage et Syn paa alle Byens Ejendomme. For at Synet kunde blive saa upartisk som muligt, lod man Synsmændene udpege paa Birketinget, altsaa af udenbys Folk. Der udmeldtes 8 af Omegnens mest fremragende Bønder som Synsmænd; de skulde gaa Byens Ejendomme efter en for en, besigtige dem nøje og derefter afgive deres Beretning om, hvor mange Gaarde og Huse der var ved »Magt« — d. v. s. velholdt —, hvor mange der var brøstfældige, men dog beboelige, hvor mange der var saa brøstfældige, at de var ganske ubeboelige, og hvor mange der laa i Ruiner eller var helt borte.

Synsforretningen blev foretaget for at tjene som Materiale for en Kommission, Regeringen havde nedsat — ikke for at finde Midler og Veje til at hjælpe Byen, men for at domme Borgerskabet og Øvrigheden imellem vedrørende Dækningen af en Krigsgældsrest.

Erik Kragh og Jorgen Rosenkrands havde jo frelst de fattiges og umyndiges Obligationer fra Svenskernes rovgriske Hænder ved at betale det Par Tusinde Daler, der resterede i den Ydelse, Byen skulde præstere. Betalingen var ydet mod Borgmesterens og Raadmændenes personlige Kaution, og da de to Adelsmænd stadig ikke fik deres Udlæg betalt, pressede de paa hos Kautionisterne. Borgmester Jacob Jensen indgik da i Marts 1665 med en Ansøgning om at faa nedsat en Kommission til at idømme hver enkelt Borger, hvad han havde at betale. Borgmesteren skriver, at den største Del af Borgerne ikke vil betale, og en Del af dem, der skulde have betalt, er flyttet fra Byen uden at opsigte deres Borgerskab og uden at klare for sig. Endvidere skriver han, at han personlig maatte gøre Udveje for et Parti Hvede, Svenskerne havde krævet, og som Borgerne ikke kunde præstere; han er fremdeles i Gæld for denne Hvede og er desaar-

sag »geraadet i største Vidtloftighed«. Regeringen imødekom Andragendet og nedsatte en Kommission — bestaaende af Herman Kaas til Øllingsø, Jokum Friderich Stenow (Steensen) til Adserstrup, Forpagter Peder Lauritsen, Krenkerup og Borger Mads (Efternavnet er ukæseligt) i Saxkjøbing — til at ordne et Forlig i Sagen eller domme Parterne imellem, saa Gælden kunde blive bragt ud af Verden⁵, Kommissionens Akter er ikke opbevaret, saa det faar staa hen, om det blev Forlig eller Dom. Det er ogsaa mindre væsentligt; Hovedsagen er, at Uenigheden affødte denne Synsforretning, der heldigvis er i Behold⁶.

Den 28. Juli afgav de 8 Mænd deres Syn og Skøn og bekræftede det med deres Ed og Navns Underskrift. I det afgivne Syn er hver eneste af Byens Ejendomme og deres Ejere nævnt og Ejendommens Tilstand karakteriseret.

Hovedsummen af Synsforretningen var, at der i Byen fandtes 119 Gaarde, Huse og Boder, der var beboelige, og 90 Gaarde og Huse, der enten var saa nedfaldne, at de ikke kunde beboes, eller laa i Ruiner, eller var helt borte, saa kun Grunden var tilbage.

Gaar man Opgørelsen over de beboelige Ejendomme efter i Enkelt-heder, viser det sig, at kun 12 Gaarde og 6 Huse faar Karakteren »ved Magt«, 18 Gaarde og 19 Huse er »nogenledes ved Magt«, medens 28 Gaarde og 36 Huse og »Boder« er brøstfældige; 6 af disse Gaarde er saa medtagne, at Ejerne har opgivet dem, er flyttet bort og har overladt en fattig Mand eller Kvinde at bo der gratis, for at der dog kunde være En, som førte Tilsyn med Stumperne. Undertiden faar en eller anden af disse beboede Gaarde og Huse Betegnelsen »hel forfalden«, »fast ubeboelig«, »ganske nedfalden og ruineret«, »næppe saaledes, at nogen deri kan være« osv. Set i Betragtning af Tidens Nøjsomhed med Hensyn til fattige Boliger, giver disse Karakterer et rystende Billede af disse »Beboelser«s Tilstand.

En Gennemgang af Synet over de 90 Gaarde og Huse, der dels var ved at falde ned, dels laa i Ruiner eller var helt forsvundet, viser, at 19 Gaarde og 31 Huse var saa forfaldne, at de ikke kunde beboes, medens 14 Gaarde og 26 Huse enten laa i Ruiner eller var saa omtrent helt borte. De Bemærkninger, der hist og her knyttes til Karakteristikken, er i al deres Korthed meget talende. Om en af de ubeboelige Gaarde, som har tilhørt Johan Drucken, hedder det, at den tidligere var »den bedste Gaard i Byen«. Andre Karakterer, grebet i Flæng ser saaledes ud: Ifver Hattemagers Gaard »er ganske nedfalden, han

selv bor næstved i et lidet Hus, er en fattig, forarmet Mand«. »Mikkel Ifversens Gaard er ganske øde og nedfalden, blev i Fjendetiden ruineret af Ordinans-Ryttere«. »Daniel Nielsens Gaard, som for var en af de bedste Gaarde i Byen, er nu en øde Plads, blev i Fjendetiden ruineret«. »Jørgen Skrivners Gaard er nu en øde Plads, blev og i Fjendetiden ruineret og nedbrudt«.

Ogsaa det Forfald, der skyldes Elendigheden og Fattigdommen efter Krigen, faar man glimtvis Vidnesbyrd om i Synsbeskrivelsen. F. Eks.: Peder Holms Gaard, der er ganske øde, er nedfalden efter Fejdetiden; han drog for to Aar siden til Sjælland. »Peder Halchis Gaard er øde og forfalden, han selv er for et Aar siden udflyttet at bo paa Landet«. »Knud Pedersens Gaard er en øde Plads, haver dog siden Fejdetiden været beboet«. »En øde Plads, som for ungefær et Aar siden var beboet, har nu ikke den ringeste Bygt«. »Rasmus Rauns Gaard kan nu for stor Brøstfældigheds Skyld ikke beboes, og var dog for 1½ Aar siden beboet og ved Magt«. Af Jacob Lunds Gaard er nu kun lidt Tommer tilbage, den har for 2 Aar siden været beboet. »Henrik Billedhugger har en stor øde Plads, som der for nogen Tid siden var 6 Boder paa; han selv er flyttet paa Landet«.

Tilstanden grænsede til det haabløse; Byen rummede ingen Evner og Kræfter til at rejse sig af Elendigheden, og hos Statsmagten var hverken Forstaaelse eller Støtte at hente — tværtimod; Skatterne var mange og store og blev inddrevet uden Forstaaelse af Byernes elendige Stilling. Som omtalt i et tidligere Kapitel, maatte Maribo i Aarene 1675—82 udrede over 7000 Rigsdaler i Statsskatter.

Ved en i 1682 foretagen Taksering til Grundskat af Byens Ejendomme blev disse ansat til en samlet Værdi af 3747 Rigsdaler⁷. Nu skal det indrommes, at Takseringssummerne, selv om de maales med Datidens Værdimaaler, synes meget lave; men dette hænger jo sammen med, at Byen er forarmet indtil Usselhed, og naar Betingelserne for at tjene Penge er minimale, maa Ejendomspriserne blive i samme Grad forringet. Takseringen blev foretaget efter Ordre af den nævnte Kommission af 1682 og under dennes Kontrol og Ansvar, saa der er ingen Grund til at tvivle om, at Takseringen hviler paa et nogternt og paalideligt Skøn. Og den viser altsaa, at Byen i disse 7 Aar har stønnet under en Skattebyrde, hvis samlede Beløb er dobbelt saa stort som Værdien af alle Byens Ejendomme. Det er da ikke underligt, at Ulykkerne og Elendigheden fra Krigens Tid ikke kunde overvindes, men blev større og uhyggeligere med Aarene. Det er

betegnende, at man flere Steder i Grundskatlisten støder paa Byggepladser, som ingen Ejerman har, Ejeren er i sin Tid romt fra Byen og dens Byrder; hans Hus er faldet sammen, Stumperne er bortført af dem, der kunde bruge dem, og nu ligger Grunden ejerløs hen; ingen gider eje den og betale Skat af den, endsige dyrke den. Kun Landstingsskriveren og enkelte andre har gjort sig den Umage at hegne og opdyrke en Have af nogle sammenstødende, herreløse Grunde, som de nu føres i Skat for og betragtes som Ejer af, skønt de aldrig har erhvervet noget Skøde derpaa.

Takseringslisten er i det hele god at faa Forstand af; med sine knappe, tørre Bemærkninger tegner den i faa og skarpe Streger Billedet af en lille By i Forfald og Selvopgivelse. Fra de gulnede Blade rejser sig et Syn af Gader og Stræder med øde Byggetomter med halvt og helt nedfaldne Huse, med Gaardlænger uden Tag og Vinduer, med Beboelser, der hverken kan holde Blæsten eller Regnen ude. Det hedder f. Eks. om Borgmester Storeks Hus i Norregade: »Bygningen bestaar udi 15 Fag Hus med Sten(tag) bedækket, samt 5 Fag Hus, som er foruden Tag«. Og om et af Husene, der engang havde været et dominerende toetages Hus, stolt knejsende over sine enetages Naboer, hedder det: »Anders Kremmers øde Gaard, bestaaende af 11 dobbelte Fag Hus, kan ikke beboes, Tommer og Sten er takseret for 26 Rigsdaler«. Om afdøde Hans Thranes Gaard hedder det, at der er tilbage »seks dobbelte Fag Hus, hvoraf Overdelen er nederfalden, Tommer og Sten takseret for 10 Rigsdaler«, og videre: »Borchard Svendsens Hus, som hans Enke iboer, bestaar af 14 Fag Hus, tækket med Straa, hvoraf de 8 er ganske øde og forfaldne«. Det er faa Eksempler, valgte i Flæng; der er nok af dem.

Takseringslisten udviser, at 70 Ejendomme var sammenstyrtet og helt eller næsten helt forsvundne, nemlig: 15 Gaarde, 21 Vaaninger og 34 Boder; dertil kommer 15 øde Pladser, der ikke er betegnet saaledes, at man kan afgøre, om de har været bebyggede eller ej. Men holder man sig alene til de 70, der udtrykkelig anføres som Gaard, Vaaning, eller Bodepladser, betyder det, at ca. 30 pCt. af Byens tidligere Bygninger nu 22 Aar efter Krigen ligger fuldkommen tiltetgjorte. Der er kun det gode at sige om dem, at de dog er helt borte og ikke, som de halvt eller helt nedfaldne, øger Indtrykket af Elendigheden.

Lad os, for vi gaar videre, først klare Begreberne: Gaarde, Vaaninger og Boder. Alle Gaardene tilhørte Brugerne af Byens Jorder, der som

Regel havde anden Næring ved Siden af, enten det nu var Købmandsskab, Embede eller Haandværk. Gaardenes Udlænger var ret omfattende, idet de rummede baade Stalde, Lader og andre for Landbrug og Handel fornødne Bygninger. Vaaningerne var *forholdsvis* store Beboelser med den nødvendige Udhusplads. Flertallet af disses Ejere var Haandværksmestre eller mindre næringsdrivende. Boderne var smaa Beboelseshuse uden Bekvemmeligheder, selv efter Datidens Begreber; de fleste var Lejehuse og beboedes af fattige Folk, der som oftest maatte stride haardt for Føden.

Af Ejendomme, der endnu kunde helt eller delvis benyttes, udviser Takseringslisten 115, nemlig 37 Gaarde, 50 Vaaninger og 28 Boder. Rent summarisk kan Tilstanden af disse 115 Ejendomme opgøres saaledes: 7 anføres med »lerklinede Vægge, Straatag, meget ringe Bygt«. 32 faar Karakteren: »meget brøstfældige« og 17 er »meget forfaldne, tildels øde«. Halvdelen af de tilbageværende Ejendomme er med andre Ord i en miserabel Forfatning, og det siger sig selv, at Vedligeholdelsen af den anden Halvdel under disse Omstændigheder er nede paa det Lavmaal, som maatte blive Folgen af den mindst mulige Indsats af Arbejde og Penge. Kun 13 af Byens Beboelseshuse havde to Etager; alle de andre var enetages. Saa godt som alle Gaardenes Udlænger havde Straatag, og det samme havde mange af Beboelseshusene, ialt var 69 af Byens Ejendomme helt eller delvis straatækte.

Byen var delt i 4 Roder. Første Rode, der omfattede Bydelen nord for Klosteret til og med Nørregade, var den fornemmeste; den havde 18 Gaarde (hvoraf de 6 havde toetages Hovedbygning), 9 Vaaninger og kun en Bod. I hele Byen var der kun 5 Privatejendomme, der var vurderet til over 100 Rigsdaler (Grunden ikke medregnet), og de laa alle i 1ste Rode. Anden Rode havde 8 Gaarde, deraf 3 toetages, 8 Vaaninger og 8 Boder. Tredie Rode havde 5 enetages Gaarde, 15 Vaaninger og 9 Boder, endelig havde 4de Rode, der omfattede Kvarteret om Søndergade 3 Gaarde, hvoraf de to var toetages, 16 Vaaninger og 8 Boder. Af offentlige Bygninger havde Byen, foruden Kirken og Raadhuset, 3 Gaarde, 2 Vaaninger og 2 Boder. Men Hensyn til Bygningernes slette Tilstand havde den ene Rode intet at lade den anden høre.

Kommissionen af 1682, der bestod af Amtmand Grote, Amtsskriver Suhr, P. Mathiessen, J. Hoffmand og Peder Lauritsen Smidt, skulde undersøge Forholdene i samtlige lolland-falsterske Købstæder og

navnlig gennemgaa og revidere Regnskaberne for Aarene 1670—81. Denne Revision viste sig at være saare besværlig. Thi ingen Steder havde man noget Arkiv med Regnskaber og Bilag. Borgmestrene, Kæmnerne og Fjerdingsmændene laa hver især inde med sine Regnskabssager, der ikke blev afleveret ved deres Afgang eller Død; var Manden død eller borte, var ogsaa Regnskaberne væk.

Borgmester Jacob Storck i Maribo var tiltraadt 1675, hans Forgængers Regnskaber kendte man intet til, og for Maribos Vedkommende kom Revisionen derfor kun til at omfatte Aarene 1675—81^s. Revisionen blev foretaget paa den Maade, at 4 af Byens bedste Mænd blev udmeldt til at gennemgaa Regnskaberne og afgive deres Betænkning, hvorefter Kommissionen gennemgik de skete Antegnelser med de 4 Mænd, Borgmesteren, Raadmændene og Kæmneren. Man behøvede ikke at være bange for, at de 4 Mænd skulde se igennem Fingrene med Misligheder fra Kæmnerens eller Borgmesters og Raads Side; deres Betænkning viser tværtimod en vidt dreven Smaalighed. De nægter f. Eks. at godkende Borgmesterens Udgifter til en Rejse til København i Byens Ærinde, ja end ikke Kæmnerens Udgift til en Regnskabsbog finder de berettiget. Men der var iøvrigt ikke store Ting at anke over og ingen af mislig Karakter. En Kæmner faar et Par Daler tilgode, en anden skal af med nogle faa Stykker; det er alt. Til Opgørelsen over de kgl. Skatter, som er givet foran, kommer en af Kommissionen godkendt Regning paa 1474 Rigsdaler for Proviant, Brød og Hestefoder til nogle indkvarterede Tropper. Kommissionen indstiller, at Byen faar dette Beløb afskrevet i sine Skatter »efter som bemeldte By noget haardt haver været medtagen«.

Fra den nævnte Indkvartering afslører Revisionen iøvrigt et saare karakteristisk Træk. De i Byen indkvarterede fremmede Dragoner stod under Kommando af en Oberstløjtnant Verner. Faa Dage efter sin Ankomst krævede han udbetalt 100 Rigsdaler for en Maanedes Tjeneste i Byen, idet han regnede sit Tilgodehavende fra Ordredagen. Borgmesteren nægtede at betale, medens Raadmændene bag hans Ryg havde ladet sig kujonere til at give Officeren Medhold. Da Borgmesteren fastholdt sin Vægning, rykkede Oberstløjtnanten med Oppassere og andet Folk ind i Borgmesterens Hus, tiltvang sig fri Forplejning for sig og sine Folk og førte et saadant Regimente, at Borgmesteren til sidst maatte rykke ud med Pengene. Nu nægtede de 4 Mænd at godkende Borgmesterens Krav om Dækning under Paaberaabelse af Oberstløjtnantens uberettigede Adkomst til Pen-

Indkørslen til Vestergade 1935.

Foto S. Nissen.

Indkørslen til Vestergade 1938.

Foto N. M. Nielsen.

Gaden og Broen er udvidet. Akciseboden er faldet.

gene. Men her gav Kommissionen Borgmesteren Medhold med den Motivering, »at udi vanskelige Tider er Borgmesteren udi saadanne smaa Købstæder« altid udsat for haard Fremfærd »af deslige Officerer«. Alt i alt tilkendte Kommissionen Borgmesteren et Tilgodehavende hos Byen paa 155 Rigsdaler. Det stod iøvrigt Borgerne frit for at fremføre Klager for Kommissionen, og nogle kom der jo ogsaa, men ingen var af graverende Karakter.

ILDSVAADERNE hævder Pladsen som Nr. 2 i den lange Række af ægyptiske Plager, der under Enevælden hjemsogte Maribo. Om den første store Brand i 1542 ved vi intet udover, at den har været; dens nøjagtige Tidspunkt og Udstrækning kan end ikke angives. Om den næste store Brand 1596 er der kun levnet os et Par lakoniske Meddelelser. I Danske Atlas hedder det, at en frygtelig Ildebrand »ikke lod mange Huse blive tilovers, end ikke Sognekirken«, og hos Rordam lyder Meddelelsen, at den 5. Maj 1596 »brændte Maribo fast ganske af, nogle faa Huse undertagne«. Den næste store Brand rasede den 4. Oktober 1713, og om den ved vi en Del mere; men det er bedst først at gøre lidt rede for Bebyggelsen, selv om det kun kan ske i grove Træk, da der ikke eksisterer noget Kort fra denne Periode.

Klostergade, den nuværende Vestergade, begyndte et Stykke indenfor Aaen; paa dens søndre Side laa kun nogle faa Ejendomme, hvorefter Klosters gamle Vænger og Haver optog hele Gadesiden op til Torvet. Paa Klostergades nordlige Side var Bebyggelsen derimod fuldstændig, kun afbrudt af »øde Tomter«, eller Haver, der i Byens Velmagtsdage havde været bebygget; lignende Tomter fandtes i alle Gader. Nørregade havde knapt samme Udstrækning som nu, særlig den vestre Side var for en Del ubebygget. Suhrsvej, Jernbanegade og Museumsgade eksisterede ikke; fra Nørregade strakte Husrækken sig over Torvet ud til Bygrænsen i Østergade ved nuværende Nr. 45. Torvets Vestside var ubebygget og opløses af Klosters gamle »Søsterhave«. Paa Torvets Sydside laa kun enkelte Huse og bag dem Præstegaarden, Beginnehuset og den gamle Latinskole. Den nuværende Brodregade var bebygget paa begge Sider og Øst for den laa en ret tæt bebygget Bydel bestaaende af Søndergade, Mellemgade (den nuværende Torvegade) og Kindhestegade, den nuværende Mellemgade; det var Byens fattigste Kvarter, der rummede flest Smaahuse og færrest Gaarde. De fleste af Byens Gaarde og næsten alle Husene var

straatækte, og Brandredskaber i Nutidsforstand kendtes ikke. Byen ejede f. Eks. ikke nogen Sprøjte, saa Brandfaren var overordentlig stor. Under en større Brand afgang Byens Skæbne udelukkende af Vindforholdene; thi i Stormvejr var det gamle Middel med at nedrive nogle uantændte Bygninger for at standse Ilden ikke tilstrækkeligt.

Byen var inddelt i fire Roder. 1ste Rode var Vestergade, Norregade og de 6 første Gaarde paa Østergades Nordside (Torvets Nordside horte med til Østergade). 2den Rode var Resten af Østergades Nordside og Sydsiden indtil Mellemgade, 3die Rode var nuværende Mellemgade, Torvegade og den tilsvarende Del af Østergade, 4de Rode var Ostsiden af Torvet fra Mellemgade, Sydsiden af Torvet, Brodregade, Rosengade og Søndergade. 1ste Rode var saaledes langt den største, hvilket sikkert kan forklares derhen, at Rodeinddelingen stammede fra en Tid, da Vestergades Bebyggelse var meget kortere.

I det Tingsvidne, der blev optaget efter Branden 1713, faar man Oplysning om alle de Brandlidtes Navne⁹, og ved Hjælp af Skattemisterne kan man konstatere i hvilken Rode deres Ejendomme laa. Det viser sig da, at Branden har raset værst i 3die og 2den Rode, medens det kun er gaaet ud over faa Ejendomme i første Rode og slet ingen i 4de. I Tingsvidnet oplyses, at i en Gade stod Husene paa begge Sider i Luer og i en Del af en anden Gade var det samme Tilfældet. Sidstnævnte Gade er utvivlsomt Østergade, og den førstnævnte Gade, der helt nedbrændte paa begge Sider, maa antagelig være den nuværende Torvegade. Der brændte som nævnt nogle faa Huse i 1ste Rode, og det har formentlig været i Østergade. I Tingsvidnet hedder det forøvrigt, at hvis ikke nogle øde Tomter havde standset Ildens Fremrykning, vilde det meste af Byen være brændt.

Ilden opstod ved »Højmiddagstide, da Folket var i Marken og saae«. Den stammede fra Bagerovnen i Træskomager Anders Jensens Hus i 3die Rode og greb saa lynsnart om sig i de straatækte Huse, at hele Bydelen inden en halv Times Forløb var et flammende Baal. Der indebrændte tre Mennesker i 3die Rode, nemlig Claus Magnussens gamle Fader og Moder, der formentlig har ligget til Sengs eller sovet til Middag, og Enken Anna Obyes 16-aarige Datter, »hvis Ben og noget af Legemet efter Branden blev opsamlet«. Om hun har ligget syg eller Taget er skredet ned over hende under et Forsøg paa at bjerge noget, faar man intet at vide om. Hans Stoffers Kone, ligeledes i 3die Rode, blev under Redningsarbejdet »saa ilde forbrændt paa sit Legeme og Øjne, saa hun næppe naar sin Forlighed mere«. Den 6.

Oktober begravedes i 4-Marksjorden paa Kirkegaarden »de faa Levninger, som den jammerlige Ildebrand havde efterladt af Ellen Jensdatter« og den 7. begravedes i 2¹/₂-Marksjorden »Magnus Clausen og hans Hustrus Levninger, begge udi en Kiste«¹⁰.

Al den indavlede Sæd og det meste Løsore brændte. En Del blev »hjerget og udflyttet paa Marken«, hvor meget af det blev stjaalet, hvilket under »Travlheden med Slukningsarbejdet ikke kunde hindres«. I alt brændte 25 Ejendomme nemlig 6 Gaarde — to i 2den og fire i 3die Rode — og 19 Huse, hvoraf to i 1ste, fire i 2den og tretten i 3die Rode.

Fire Dage efter den store Brand fik Byen en ny Forskrækkelse, idet der Kl. 3 Sondag Morgen den 8. Oktober opstod Ild i Købmand Johan Mollers store Gaard i 1ste Rode, antagelig beliggende paa Torvet i Nærheden af Nørregade. »Den ene Ildsvaade, Sorrig og Bedrovelse rakte den anden Haanden«, som det hedder i Tingsvidnet. Lade- og Staldlængen i hans Gaard, »24 Spændrum« og Overdelen af Bryggerslængen paa »6 Spændrum, alt teglhængt med indeværende Korn, Foder, Hø og andet Løsore afbrændte og blev lagt i Aske, foruden, hvad tyvagtige Mennesker bortstjal, da de skulde redde«. Den øvrige Del af Gaarden »blev staaende og af Guds underlige Naade reddet«. Denne Gang lykkedes det altsaa at begrænse Ilden, saa kun en Del af »en af de bedste Gaarde i Byen« gik op i Luer. Ingen kunde forklare noget om, hvorledes Ilden var opstaaet.

Tingsvidnet er bygget paa Vidneforklaring af 6 Mænd, »de paa-raabende 6 Borgere«, og er underskrevet af Byfogden og den konstituerede Byskriver. Det skulde tjene som Bilag til en Ansøgning til Kongen om Hjælp i Nøden.

I Ansøgningen, der paa Byens Vegne er underskrevet af de 6 Borgere, der afgav Vidneforklaring, samt af Byfogden og Sognepræsten, ansøger man om Skattefrihed for de brandlidte, Bygningstømmer til Genopforelsen af de nedbrændte Huse samt om Tilladelse til Udstilling af Bækken ved alle Kirkedøre i Landet, saa »barmhjertige Mennesker« efter Gudstjenesten kunde kaste en Skilling i Bækkenet¹¹. Anden Maade var der ikke at faa Hjælp paa: Assurance var jo i de Tider et ukendt Begreb. Andragendet blev imødekømt saaledes, at de brandlidte fik 10 Aars Frihed for Konsumtionsafgifter og alle andre Skatter, og fik Tilladelse til Udsendelse af en Kollektbog til »at søge Godtfolk, som dennem noget godvilligen vil give«. Tømmer fik de derimod ikke, og Tilladelse til at udstille Bækken blev ogsaa

nægtet med den Motivering, at Erfaringen viste, at der saa godt som intet blev givet¹². Folk blev trætte af disse Bækkener, der alt for tit stod for Kirkedøren. Senere fik de fleste af de brandlidte ogsaa eftergivet de Afgifter, som var forfaldne til Betaling 1ste Oktober 1713, altsaa tre Dage før Branden. Endvidere blev de baade 1715 og 1717 fritaget for Krigsstyr¹³.

Man forstaaer den uhyre Rædsel en Ildebrand kunde vække hos Borgerne; thi i Reglen var den brandlidte Mand bøgstavelig talt bragt til Tiggerstaven.

Det eneste Middel, man kendte til Begrænsning af Ilden, var som nævnt at rive et Par Huse ned i Ildlinien eller i al Fald Taget af dem og saa overdænge Ruinen med Vand; men i en Storm slog jo heller ikke dette til — saa maatte man håndervedende lade brænde, hvad brænde kunde.

1735 udgik der Forordning om, at alle Købstæder skulde anskaffe Brandredskaber og ansætte »bequemme Folk« til at lede Slukningsarbejdet ved opstaaende Brand¹⁴. Men de smaa Købstæder og blandt dem Maribo var saa forarmede, at de vred sig ved Bekostningen og lod staa til ved det gamle i Haab om, at der var langt til næste Ildebrand af nogen Betydning. For Maribos Vedkommende levede man paa Haabet godt en Snes Aar. Men den 28. Oktober 1736 gik det galt. Der opstod Ild i Simon Johansen Skræders Gaard, som nedbrændte sammen med tre andre Gaarde og to Huse. Skaden blev opgjort saaledes. Hans Mikkelsens Hus paa Torvet 300 Rigsdaler. Urmager Mussenbergs nyopførte Gaard 1000 Rd. Jens Hjulmands Gaard 280 Rd. Rasmus Snedkers Gaard Hus 250 Rd. Jens Grises Gaard 160 Rd. Simon Johansen Skræders Gaard 700 Rd. Videre hedder det: Paa »Morten Koks Hus blev, for at hemme Ildens videre Fremgang, Taget med Sparre og Lægter afhugget og afbrudt«, Skaden vurderet til 40 Rd. »Apolene Mindst's Hus, der laa tæt op til Gieses Gaard, blev ligeledes afbrudt«, vurderet til 16 Rigsdaler¹⁵. Ialt androg Skaden — Indbøet indbefattet — 2546 Rigsdaler. De brandlidte fik 10 Aars Frihed for Konsumtion og 2 Aars Frihed for Afgift af deres Jorder¹⁶. Trods den alvorlige Advarsel sad Maribo fremdeles Forordningen af 1735 overhørig. De brandlidte fik 10 Aars Frihed for alle Skatter og Afgifter. Dermed slog man sig til Ro — men Roen blev kun kort. 20. Januar 1739 galede den røde Hane atter over Maribo. Der brændte igen fire Gaarde, tildels de samme som forrige Gang.

De brandlidte fik paany Skattefrihed i 10 Aar og fik af Kongens Privatkasse 300 Rigsdaler til Deling; derimod blev et Andragende om Bækken eller Kollekt nægtet¹⁷.

1739 anskaffede man en Sprøjte, men da man 1741 skulde bruge den ved en Brand, der lagde fire Huse og Gaarde i Aske¹⁸, nægtede det ene Stempel helt at virke — »til flere Borgeres Tab og Ruin« — og der maatte kostes et nyt til 17 Rigsdaler; Penge, som man uden Held forlangte, at Byfogden skulde betale¹⁹. Brandskaden opgjordes til 720 Rigsdaler. De brandlidte fik som Hjælp 300 Rigsdaler af Konsumtionskassen²⁰.

Uforsigtighed med Lygter, Piber og Ild, havde naturlig sin Part af Skylden for de ret talrige Brande — der dog ofte blev begrænset til et Hus eller to — men langt større Fare var Straatagene og de urene Skorstene. Forbudet mod Straatage blev gentaget atter og atter uden noget som helst Resultat, og der var ogsaa stadige Klager over, at Paabudet om Skorstenenes Renholdelse ikke blev overholdt.

En Tid havde Skarpretteren Indtægt af Skorstensfejning hos de forsømmelige. Han kravlede ikke selv i Skorstenene, men sendte sine Hjælpere til dette Arbejde to Gange om Aaret. Fejningen var ellers hver Mands egen Sag. Reglen var, at Beboerne hver Lørdag lod en Tjornekost gaa gennem Skorstenen; men blev dette forsømt, afsatte det daarlige Brændsel bestaaende af Tørv, Møg og andet Affald hurtig saa megen Sod, at der blev Fare for Skorstensild og dennes frygtelige Følger i de straatækte Huse. Derfor blev Skorstenen jævnlig synet. Skorstenssynet var et borgerligt Ombud, der paahvilede »Ildstedsmændene«. Under Anførsel af en af Takserborgerne gik Ildstedsmændene Runden to Gange om Aaret. Der var ikke noget, der hed Tilhold eller Frist. Traf de en uren Skorsten, afkrævede de øjeblikkelig Betalingen for Skorstenens Fejning ved Skarpretterfolkene, og faldt Pengene ikke med det samme, foretoges der under Takserborgerens Ledelse og Ansvar Udpantning for Beløbet. Fortegnelsen over de udpantede overleveredes Byfogden sammen med Pengene, og han gav saa ved Skarpretterfolkenes Ankomst Anvisning paa de Skorstene, de skulde feje. 1739 beklager Byfoged Siersted overfor Stiftamtmanden, at Fattigfolk saaledes kan blive tvunget til to Gange om Aaret at betale for en Skorstensfejning, der ofte slet ikke bliver udført; thi siger han, Skarpretteren interesserer sig ikke for andet end Pengene, og hans Folk søger bare at slippe fra det paa den lettest mulige Maade. Byfogden har Eksempler paa, at

de kun kryber op gennem Skorstenen uden at feje den, og vil Ejeren eller Brugeren havde den fejjet, maa han selv gøre det bagefter²¹.

1761 er et Vendepunkt i Brandulykkernes Historie, thi 13. Januar dette Aar udkom Forordningen om Oprettelsen af en Brandkasse for Købstæderne under Regeringens Ledelse. Hver Bygning i Købstaden blev takseret, og Byen maatte saa udrede et i Forhold til Takstationssummen samlet Kontingent, der indsendtes til Kommercekollegiet, der havde Brandkasseledelsen. Kontingentet blev saa lignet paa Grundejerne og kunde inddrives ved Udpantning. Assurancen var med andre Ord tvungen. I Tilfælde af Brand blev Skaden vurderet af dertil udmeldte Mænd, Brandens Omstændigheder belyst gennem optagen Tingsvidner, og det hele indsendt til Kollegiet, som derefter udbetalte Skadesvurderingssummen uafkortet. Dermed havde Brandulykken mistet en Del af sin gamle Rædsel; den var vel fremdeles en Ulykke, man frygtede saare, men dens Plads i Ulykkerækken var ikke mere næst Døden; den var ikke mere ensbetydende med Betlerstav eller Velfærds Førlis; man kunde miste alt, hvad man havde af Hus og Gods, men man fik nødtørlig Erstatning, saa Tabet blev til at bære.

Ved Ekspeditionen af den første Brandassurancesag i Maribo blev der pudsig nok begaaet den Fejl, at den ene af de brandlidte fik dobbelt Erstatning. Den 12. November 1761 brændte fem Huse og Gaarde i Maribo. Ilden mentes paasat af en Tjenestedreng. Ved Indberetning af Brandskaden havde Byfoged Aagaard opført den ene af Ejendommene under to Numre, saa den brandlidte fik to Gange 90 Rigsdaler i Stedet for en. Han modtog gladelig Pengene; men da Aagaard omsider blev klar over Fejlen, skyndte han sig at indberette den. Manden maatte tilbagelevere de 90 Rigsdaler, og Aagaard fik følgende Næse: »Det bliver herved Hr. Byfogden alvorligt betydet og advaret, at han herefter maa se sig vel for, at han ikke oftere begaar saadan Irring, saafremt han ikke vil tilskrive sig selv Skylden for hvad ubehagelige Følger deraf maatte flyde²².

Faa Dage efter Udstedelsen af Forordningen om Brandassurancen udkom — 24. Januar 1761 — en ny Forordning om Købstædernes Brandvæsen.

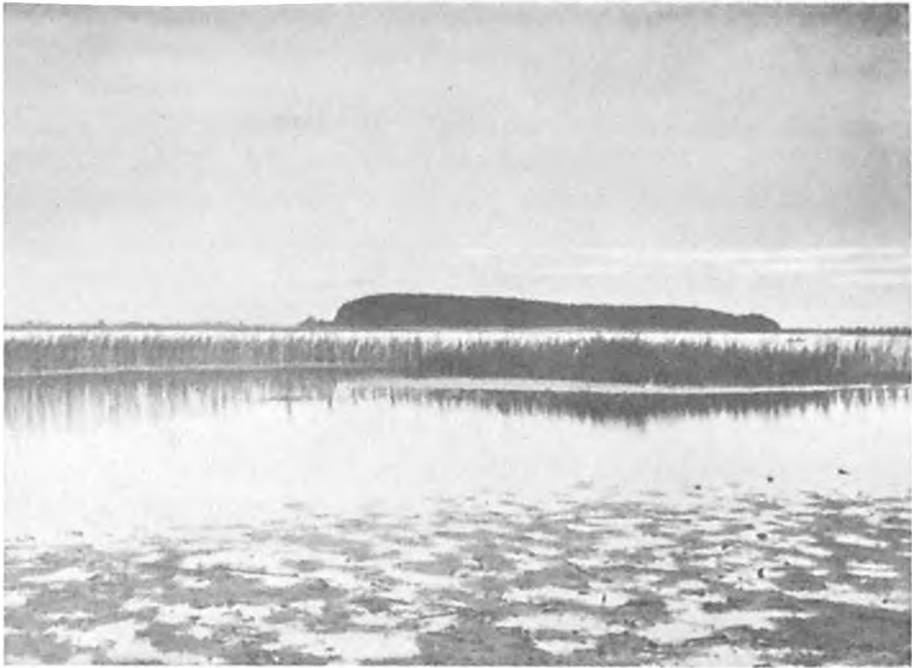
Forordningen dikterede Mulkt for Brandfolkenes Udeblivelse ved Brand eller Sprojtmonstring. Der faldt nogle Bøder i Maribo, inden Alvoren i denne Bestemmelse gik op for Brandsvendene, men saa krævede de den ogsaa respekteret af Brand-Officererne, og da det

kneb lidt hermed, tog de sig selv til Rette. Da Brandassistent Kaalund 1767 udeblev fra en Sprojteprove og ingen Mulkt fik, gik 6 Brandsvende hen i hans Hus og »pantede« en Kobberpotte, som de solgte for 24 Skilling. Kaalund klagede først til Byfogden, og da det ikke hjalp til Amtmanden, der saa lod Sagen gaa til Brandinspektør Pfeiffers og Byfoged Aagaards Erklæring. Pfeiffer erkendte rent ud, at han ikke kunde styre de 50 Brandsvende i denne Sag, og Byfogden erklærede, at Kaalund havde afvist hans Tilbud om at ordne Sagen i Mindelighed, hvorfor der ikke var andet at gøre end lade ham efter Forordningen betale en Mulkt af 1 Rigsdaler. Brandsvendene fik Paa-læg om at tilbagelevere Kobberpotten og fik en skrap Advarsel om ikke at tage sig selv til Rette²³.

Skønt Forordningen af 1761 paabød, at der skulde ansættes faste Skorstensfejere i Købstæderne, blev dette for Maribos Vedkommende ikke til noget før 1803, og saa slog man endda Maribo og Saxkjøbing sammen til et Embede. 28. April approberede Stiftamtmanden en Indstilling, hvori det hedder, »at der til Forebyggelse af de ulykkelige Tilfælde, som lettelig opstaa ved, at Skorstenene ikke til rette Tid og vedbørligen bliver fejede og rengjorde« ønsker begge Købstæder i Forening at antage en udlært og duelig Skorstensfejer²⁴.

Samarbejdet med Saxkjøbing — hvor Skorstensfejeren boede — gav Anledning til Misfornøjelse og Beklagelser over Skorstensfejers Ufetterrettelighed, og 1806 antog Maribo saa sin egen Skorstensfejer med samme Takst som hidtil.

De tre farlige Poster i Ildebrandsspørgsmaalet; Sprojter, Assurance og Skorstenene havde man altsaa langt om længe faaet dækket paa forholdsvis tilfredsstillende Maade; men den fjerde Post, Straatagene, stod fremdeles aaben. De talrige Forbud mod dem var kun Slag i Luften, fordi man manglede Midler til at gennemtvinge det. Det var dyrt at erstatte et Straatag med Sten, og naar Husejeren faktisk ikke kunde skaffe Midlerne dertil — hvad saa? Desuden var mange straa-tækte Købstadhuse saa slette, at de ikke kunde bære et Stentags Vægt. Man maatte derfor fare med Lempe. 1799 slog Kancelliet ind paa den rigtige Vej, idet man indskrænkede sig til at forbyde Anvendelsen af Straatag paa nyopførte Huse i Købstæderne. I Overtrædelsestilfælde skulde ikke alene Ejeren, men ogsaa Tomreren og Tækkemanden ifalde Mulktstraf. Men selv dette klare og fornuftige Paabud kunde omgaas og blev det. 1817 flyttede en Tomrer sit Hus fra Landet ind i Maribo og tækkede det med Straa. Efter Byfogdens Indstilling

Udsigt fra Trekanten mod Hesto.

Foto V. Paell.

Der steges Okse paa Torvet
ved Rundskuefesten 1931.

Foto N. M. Nielsen.

fik Overtrædelsen Lov at passere med den Motivering, at alle de andre Huse i den afsides Gade ogsaa var straatækte, og at Huset jo ikke var nyt, eftersom det var et gammelt Hus, der var indflyttet, og det var ikke stærkt nok til at bære Stentag²⁶. Knap en Maaned efter at denne Overtrædelse var tolereret, blev der (9. August) udsendt et Cirkulære, der kort og godt paabød, at alle Straatage i Købstæderne skulde være nedtaget og omlagt med Tegl inden 31. Juli 1820. Ikke en Sjæl tog dette Paabud alvorligt, og 5 Aar efter, at alle Straatage skulde være borte, gav Kancelliet Udsættelse. Det hedder i et Cirkulære af 6. December 1825, at Kancelliet er blevet opmærksom paa, at det vilde være for haardt ubetinget og uopholdelig at fremtvinge Straatages Afskaffelse i Købstæderne, og at Amtmændene derfor bemyndiges til at give Udsættelse, naar Byens Ovrighed og eligerede Borgere anbefaler det. Men samtidig udkastede man den fornuftige og senere realiserede Tanke, at straatækte Bygninger skulde svare 33 eller 50 pCt. mere i Assurance end stentækte. — Iøvrigt maa man til forbavs over den Sorgløshed, som selv Folk i fremskudte Stillinger kunde udvise. 1825 opsatte Amtsforsvalter Lundahl saaledes nogle Halmstakke paa en Byggeplads midt i Gaden i Nærheden af Nabolhusene. Han nægtede paa Politiets Henstilling at flytte Stakkene og blev derefter ved Raadstueretten dømt til at flytte dem inden fire Dage under en Dagsmulkt af 3 Rigsdaler i de første 8 Dage og derefter 6 Rigsdaler pr. Dag. Det hjalp²⁶. Med Hensyn til Straatagene blev der stadig givet Dispensationer, og der skulde en ny alvorlig Brandulykke til for at faa rusket Byen op af Overbærenheden med de brandfarlige Tage.

Natten mellem 7. og 8. April 1832 opstod der Ild i et lille straatækt Hus i Østergade. Ilden sprang paa et Øjeblik fra Straatag til Straatag, og inden Sprøjterne kom i Funktion, var fire Huse nedbrændte og en Del andre antændte. Ildskæret lyste viden om og flere Smaasprøjter fra de nærliggende Herregaarde ilede til Hjælp. Alligevel lykkedes det ikke at standse Ilden, for man greb til det gamle Middel at nedrive et Par Huse; men da var 14 Ejendomme i Østergade og Mellemgade lagt i Aske. Skrædermester Lykkes Hustru indebrændte. Hun var, efter først at være sluppet ud af det brændende Hus, ilet ind igen for at bjerge nogle Ejendele; hun slap ikke ud, inden Taget skred og begravede hende i Flammerne. Saa godt som intet Indbo blev reddet. Man havde Mistanke om, at Branden var paasat af Ejeren af det Hus, hvor Ilden opstod. Han havde før Branden ladet nogle

mistænkelige Ytringer falde; men da han bestemt nægtede at have forarsaget Branden, blev Sagen henlagt som uopklaret²⁷. Der blev sat en Indsamling i Gang til de brandlidte, hvoraf de fleste var fattige Folk, der havde mistet deres uassurerede Indbo. I Byen indsamledes 518 Rigsdaler og fra Omegnen indkom 95 Rigsdaler og en stor Mængde Naturalier. Flere af Brandfolkene var optraadt med en Uforfærdethed, der senere indbragte dem Kancelliets officielle Ros og en Ducor²⁸.

Branden havde til Følge, at Anordningen om Brandvæsen og Straatages Afskaffelse blev opfrisket og indskærpet paa Raadstuesamlingen den 6. Maj; men man naaede kun at »tænke over det«, inden Byen igen blev opskræmt af en stor Brand.

Natten mellem 12. og 13. Juli 1832 lod Brandraabet atter over Byen. Der var Ild i et straataekt Hus i Østergade, og da der blæste en østlig Vind, var der alvorlig Fare for hele denne Bydel, hvor næsten alle Husene var straataekte. Men Brandvæsenet var denne Gang hurtig paa Pletten, saa »kun« 11 Steder brændte. Ogsaa denne Gang havde man Mistanke om, at en forgældet Husejer havde paasat Ilden. Han havde før Branden fremsat paafaldende Udtalelser, men intet kunde bevises. Der blev atter sat en Indsamling i Gang, men den indbragte saare lidet²⁹.

Allerede Aaret efter kan Byens Avis berette, at der siden Branden er opført 17 »smukke Bygninger« i Østergade, selvfølgelig alle med Tegtag. 1834 havde 20 andre Grundejere frivillig erstattet deres Straatag med Sten.

Faren ved Straatagene var da ogsaa endelig slaaet saa uomgaaelig fast, at der maatte gores noget ekstra for at komme dem til Livs. 1834 fik Bygningskommissionen i Maribo Ordre til at udarbejde en Fortegnelse over alle de af Byens Ejendomme, der fremdeles havde Straatag, og afgive deres Betænkning over Rimeligheden i at give Henstand med disse Tages Erstatning med Tegl. Kommissionen oplyser, at der af straataekte Forhuse findes følgende: »i Nørregade 5, i Østergade 1, i Mellemgade 6, i Torvegade 4, i Brodregade 6, i Rosengade 4, i Søndergade 14, paa Torvet 1 og i Klostergade (Vestergade) 6, foruden en Mængde straataekte Baghuse. Kommissionen indrommer, at det er gaaet alt for smaat med Afskaffelsen af Straatagene, men siger, at Rentekammeret bærer sin store Part af Skylden herfor, idet Kammeret intet har gjort for at erstatte Straatagene paa den vidtstrakte Ejendom Nr. 17 (nuværende Olsens Hotel), som Kammeret har overtaget ved Møller Appels Fallit. Folk ræsonnerer nemlig som

saa, at naar Kammeret ikke gør noget for at efterkomme Paabudet, kan det ikke haste saa stærkt med gemene Folks Huse. Iøvrigt gennemgaar Kommissionen alle de indkomne Andragender om Henstand. Hvor Folk har Raad foreslaas Henstanden nægtet, hvor de har mindre Raad foreslaar man at give Tilhold om hvert Aar at erstatte $\frac{1}{4}$ eller $\frac{1}{8}$ af Straataget med Stentag³⁰.

Inden Udgangen af 30erne var den ældgamle Krig med Straatagene da omsider ført sejrrig til Ende, om end der endnu gik mange Aar, inden alle straatækte Udhuse var fuldstændig forsvundet.

Foto Hugo Matthiessen 1910.

En hundraaarg Taks i Haven til Vestergade 13.

Flyverfoto Sylvest Jensen

Det centrale Maribo 1938.

I Baggrunden til venstre Dampmøllen og Trifolium.

Næringslivets Ruin.

SP. ENDETROJEN, som Regeringens økonomiske Politik og Adels Misligheder lagde om Næringslivet i Provinsbyerne, var i sine Følger langt værre end de enkelte store Ulykker, ja ogsaa værre end Skattetrykket, fordi den hindrede Udvikling og Opkomst, og saaledes hjalp til at trykke Byerne længere ned i Fattigdom og Haabløshed. Tilbagegangen var fælles for alle Landets Provinsbyer, men relativ størst for de mindste. Og Maribo horte nu engang til de mindre i Rækken og havde i særlig Grad ondt ved at klare sig under Tidens ublide Kaar, fordi den laa indesluttet af store Adelsgodser og stod værgelos overfor Adels Misbrug af sine Særrettigheder.

Regeringen havde ikke til Hensigt at ødelægge Provinsbyerne, tværtimod. Viljen var god, men Midlerne slette. Den bærende Idé i dens økonomiske Politik var, at Landets og specielt Byernes Velstand skulde gøres gennem en strengt gennemført Selvforsyning. Landet skulde saa vidt muligt selv fabricere Varerne, og de fremmede spærredes derfor ude ved Importforbud og høje Toldsatser. De hjemmefabricerede Varer blev til sidst paatvunget Købmændene, der

havde at aftage visse Kvanta i Forhold til deres øvrige Omsætning. De hjemmeavlede Raavarer, Fabrikerne skulde bruge, blev trykket ned i Pris gennem Udførselsforbud, og mange af de Varer, man ikke kunde fremstille, blev indført gennem monopoliserede Selskaber, som Købmændene havde at handle med. Det varede mere end et Hundrede Aar, før Regeringen kom sig af denne Vildfarelse, og da var Maribo og de fleste andre Byer trykket stadig længere og længere ned i Fattigdommen. Medens Regeringen gennem denne Politik ødelagde Udenrigshandelen, søgte Adelen paa ulovlig Vis at slaa de størst mulige Skaar i Byernes Hjemhandel, og her var Maribo som nævnt værre stillet end de fleste andre. Der havde fra Maribo -- saavel som fra andre Byer -- altid været klaget over Bøndernes Forprang, d. v. s. ulovlige Handel, og Følgen var altid Fornøelse af Forbudet herimod og Anvisning paa at gribe Synderen paa fersk Gerning, konfiskere de ulovlige Varer og anmelde ham til Mulkstraf. Adelen ulovlige Handel var dog langt alvorligere for Byerne. Den havde Privilegium paa at handle med sine *egne* Gaardes Frembringelser og selv indføre, hvad der var fornødent til *eget* Forbrug, medens Bønderne var henvist til at sælge og købe i Købstaden. Men Adelen gjorde ofte Indgreb i Købstadens Rettigheder og handlede gennem deres Ridfogder med Bønderne, købte deres Korn, og overlod dem Grovarer som Jern, Tjære, Hamp og lignende af Herregaardens Beholdninger. Forbud mod denne Adelen ulovlige Handel blev ofte udstedt, men sjældent respekteret. Hvis det lykkedes for Byen at konstatere, at en ulovlig Handel havde fundet Sted, skulde der anlægges Sag for at faa Dom over Overtræderen. Var denne f. Eks. Knuthenborg, skulde Sagen føres ved Knuthenborgs eget Birketing, og her havde Herremanden eller hans Ridfoged rig Lejlighed til at lave saa mange Fiksfakserier og Rævestreger, at det blev umuligt at faa Ret og Dom over den skyldige. Betegnende i saa Henseende er en Sag, som Byfoged Siersted i December 1734 paa Byens Vegne anlagde mod Forvalter Thestrup paa Knuthenborg i Anledning af hans ulovlige Kornhandel. Det naturlige Hovedvidne i denne Sag var Toldkontrollør, Maaler og Vejer ved Bandholm Havn Søren Petersen; men ham fik Greven snart gjort uskadelig. Da Birkeskriveren Niels Toft var Købmand i Maribo, erklærede Grevskabets Sagfører straks, at Toft som interesseret i Sagen ikke maatte beklæde Skriverembedet ved denne Lejlighed. Greven konstituede derefter Søren Petersen i Embedet og lukkede dermed Munden paa ham, da han jo som Rettens Skriver

ikke kunde vidne i Retten. For at skræmme Vidnerne blandt Fæstebonderne erklærede Grevskabets Sagfører, at vel var Sagen anlagt mod Forvalter Thestrup, men det var jo i Virkeligheden det »højgrevelige Herskabs« Sag. Da det alligevel lykkedes at skaffe nogle fældende Vidneudsagn, viste det sig bagefter, at de ikke fandtes i Protokollen. Den gamle Protokol sluttede 24/1 og den nye begyndte 4/4 35; de farlige Blade var tilintetgjort. Grevskabet forlangte nu, at Siersted skulde fore Bevis ved ny Vidneførsel, men saa opgav han Sagen. Den kostede mange Penge, og det var efter hvad der var foregaaet givet, at det var umuligt for Byen at faa sin Ret. Siersted havde ellers Vidner paa, at Grevskabet ikke alene havde købt Korn af Bønderne, men ogsaa solgt dem Salt og andre Varer. Amtmanden, der indberette Sagen, undskyldte nærmest Grevskabet².

Som det gik med Knuthenborg gik det med Christianssæde, Engestofte og Nielstrup; alle drev de ulovlig Handel med Bønderne til Byens Skade. Ja, selv Præsterne var ivrige Deltagere i disse Lovovertrædelser.

Knuthenborg nøjedes ikke med at gøre Maribo »Afbæk« ved den ulovlige Handel, men havde ogsaa til stor Skade for Byen lagt Haand paa Udskibningsstedet Bandholm. Lige fra det katolske Klosters første Dage havde Bandholm været »en fri Havn til Maribo«. Havn var der nu ikke noget af, kun en god Ankerplads, hvorfra Varerne kunde ind- og udskibes ved Hjælp af Pramme. 1680 blev Toldstedet flyttet fra Maribo til Bandholm, og 1685 fik Toldbetjent ved Bandholm, Simon Henriksen Bevilling for Livstid paa til »Ind- og Udskibnings Brug« at holde Pramme, som »han har ladet bygge og i nogle Aar med stor Bekostning holdt vedlige«³. Senere gik dette Privilegium over til Knuth, der sammen med Bandholmgaard havde erhvervet Jorder og Huse ved Bandholm og tillige Privilegiet med Bandholm Kro og den Smaahandel, den efterhaanden havde faaet Hævd paa. Det værste var dog Grevskabets Privilegium paa Pramdriften.

Herom siger Byfoged Siersted i en Indberetning af 1737. Der er ved Bandholm ikke en Pæl, hvorved Skibene kan fortoje, saa Ind- og Udladning kan ikke ske uden stor Risiko og altid kun ved Grevskabets Pramme. Hvis ikke Maribo var berøvet Privilegiet med Kroholdet og Prammene, kunde Byen selv have bortforpagtet det og anvende de saaledes indtjente Penge til Anlæg af en Skibsbro. Nu er der ikke saa megen Bro, at en Pram kan lægge til, men Folk, som skiber deres Varer, maa med Heste og Vogne køre ud til Pram-

men, hvilket er meget skadeligt og besværligt. I Stedet for at Købstaden skulde have Havnen frit, har Herregaardene oprettet store Kornhuse, medens Købstaden maa leje hvert Fag Hus og nu rent er forment at bygge mere. Grevskabets Bønder leverer nu deres Korn ved Grevskabets Oplagshus i Bandholm, og naar Bonden ulovlig sælger Korn til Grevskabets Forvalter, saa hedder det sig altid, at det er Landgildekorn, Tiendekorn eller laant Korn, som han har Ret og Pligt at levere, saa Handelen her umuligt kan rammes. Og da Grevskabet hverken har Skatter eller Omkostninger og faar Kornet frit leveret ved Oplagshuset eller Prammene, medens Købmanden i Maribo selv maa fragte det dertil, saa kan Forvalteren sagtens give 8 Skilling mere for Tønden og endda have god Fortjeneste. Saaledes bliver Købmanden sat til Side og ganske ruineret. Byens Fartøjer er af samme Grunde ganske faa, nemlig en Galiot og to Jagte, hver paa ca. 7 Læster og en aaben Baad paa en Læst. Derimod er der baade ved Bandholm, Øerne og andre Udhavne adskillige store Baade, som ulovlig indfører alt, hvad Landmanden behøver, og driver dermed ulovlig Handel. I Særdelshed driver Eroboerne dette Spil, idet de om Dagen opholder sig i Søen under Paaskud af at fiske, men om Nattetide søger Landet og afsætter deres Varer. Her er derfor stort Land- og Forprang næsten i alle Bondebyer, som ikke kan hemmes; thi Købstadmændene kan ikke udstaa den Bekostning og Besværing, som bliver Resultatet, naar de skal søge deres Ret gennem Grevskabernes og Baroniernes Birketing⁴.

Det er særlig Knuthenborg, Byfoged Siersted retter sine Anklager imod, og det er vel ogsaa med Henblik paa dette Gods, han skriver: Denne By haver paa 30 Aarstid mærkelig aftaget; thi forhen og paa den Tid var Huse og Gaarde udi god Pris, medens Købstadbygningen her i Byen nu kun koster en Fjerdepart af, hvad der forhen blev betalt for dem. — I den Menneskealder, Siersted her anfører, har Knuthenborg nemlig helt indklamret Maribo og helt lukket dens Aandehuller gennem Bondelandet i Vest og Nord. Bøndergodset her hørte tidligere under Klostret, altsaa Kronen, som jo ikke i Modsætning til Adelsgodserne forledte Bønderne til ulovlig Handel. I Tiden fra 1686 til 1693 erhvervede Aarsmarke ved Køb og Mageskifte med Kronen følgende Gaarde: 8 Gaarde i Paarup, 20 i Maglemer, 7 i Grimsted, 5 i Haared, 7 i Erikstrup, 2 i Nørreballe, 7 i Ostofte og 2 i Sørup foruden Skov, Overdrev og Gadehuse⁵. De faa resterende Gaarde i disse Byer blev i de følgende Aar ogsaa opslugt af Knuthen-

Cirkusforestilling paa Bagtorvet 1918.

Foto N. M. Nielsen.

Marked paa Torvet 1915.

Foto N. M. Nielsen.

borg. — Hvad der var tilovers af Bøndergods omkring Maribo, laa under Christianssæde, Soholt, Engestofte og Nielstrup, og Ridefogderne paa alle disse Godser var enige om at tilrane sig det mest mulige af Maribos Handel, om end Knuthenborg baade var den største og den værste Raner.

Hvad angaar Æroboerne, som Siersted ogsaa klager over, da behøvede de ingen Heksekunster for at tage Konkurrencen op med Maribo og de øvrige Købstæder; thi Æro horte under Slesvig, hvis Toldskatter var meget mindre end Kongerigets, saa de med Fortjeneste kunde drive Smugleri og Smughandel. Det manglede ikke paa strenge Forbud; men det ændrede ikke Forholdet. At Byens Handel under disse Forhold maatte gaa stærkt tilbage, siger sig selv. En Bevisforelse til Underbygning af Siersteds Karakteristik skulde ikke være nødvendig, og der er da ogsaa Mangel paa fyldige Oplysninger i saa Henseende. Det eneste foreliggende Materiale til Belysning af Handelens Forhold er Regeringens Dispensationer fra de Udførselsforbud, som blev udstedt, naar der var Mangel paa Korn og Dyr i Landet. I Aarene 1621—32 optræder Maribo-Borgmesteren Søren Sørensen hyppigt i Regeringsskrivelserne som Storeksporør af Korn. 1624 maa han udføre 10 Læster Korn fra Maribo til fremmede Stæder, 1628 faar han Tilladelse til at udføre 20 Læster Hvede mod at indføre Humle og Salt for samme Beløb, og senere paa Aaret faar han uden Betingelser Lov til at udføre til Stralsund 30 Læster Byg, 15 Læster Rug og 1500 Td. Havre. 1629 maa han udføre 66—70 Læster Hvede mod at indføre Salt, Humle, Jern, Staal og andre Varer. 1630 maa han for at faa Tilladelse til at udføre 30 Læster Hvede gaa ind paa at laane Bønderne i Vordingborg Len 12 store Læster Byg til Sædekorn. Senere far han Lov at udføre de 18 Læster Byg, som han har forstrakt Bønderne med og nu har faaet igen^o. Søren Sørensen er aabenbart langt den største af Byens Købmænd. Der er kun tre andre, som opnaar Udførselsret for mindre Partier Korn; det er Hans Kremmer, Johan Brun og Johan Erichsen. Som Maalestok for Byens Handel maa de her anførte Tal ikke bruges, da de kun angiver Udførselen paa de Tider, da der var Udførselsforbud. Nogen Angivelse for Handelen, naar Udførsel kunde ske uden særlig Tilladelse, findes ikke. Udførselsforbudene gentoges atter og atter gennem 1700-Aarene, men her leder man forgæves efter Dispensationer til Maribo-Købmændene. De eneste to Tilfælde bekræfter Reglen. Det ene drejer sig om 7—800 Td., det andet om 1250 Td.; men det er i begge Tilfælde

Hvede, der er odelagt af Brand (Svamp)⁷, og derfor ikke kunde sælges her i Landet; kun Stivelsesfabrikerne i Lybeck var Aftagere. Det var altsaa en Vare, som Ridefogderne ikke var interesseret i. Siersted siger i sin oftnævnte Indberetning, at der kommer adskillige Fartøjer fra Slesvig og Holsten og køber Korn af Proprietærerne og Ridefogderne. Købmændene har ikke mere at sælge end de »i al Mågelighed kan bortføre med deres egne Fartøjer« — og det var ikke meget. Han oplyser nemlig, at hele Maribos Flaade bestaar af en Galiot, to Jagter og en aaben Baad. Deres samlede Drægtighed var 22 Læst. De Oplysninger om Kornudforslen fra Maribo Toldsted, d. v. s. Bandholm, som Toldregnskaberne giver, er altsaa ikke Udtryk for Byens Handel men mere for Proprietærerens og Ridefogderens, og er derfor uden Interesse i denne Forbindelse.

Den Handel med Fabriksvarer, som Regeringen paatvang Byen, belyses bedst gennem et Par Eksempler. 1706 fik Byfogden Ordre til at fordele for 1850 Rigsdaler Manufakturvarer mellem Købmændene i Maribo til Afsætning i det kommende Aar. Han sendte saa efter bedste Skøn en Liste over, hvor meget af de 1850 Rigsdaler hver Købmand burde have. Listen saa saaledes ud: Niels Toft 100 Rigsdaler, Niels Staal 200, Johan Groth 200, Mathias Møller 475, Jens Pheiffer 200, Lars Reimer 200 og Joseph Zabel 475. De klagede alle over denne Fordeling. Niels Toft nægtede rent ud at modtage noget; han havde, skrev han, aldrig handlet med Alenvarer og var formedelst Alder og Svaghed ved at nedlægge Handelen. Niels Staal erklærede, at han i 26 Aar ikke havde handlet med Alenvarer, men han vilde afsætte det lidet, han kunde af Bondekram, d. v. s. Bay, Katun'er til Kvindernes Huer og Trøjer, uldne Bonderhuer og lignende. J. Groth forsikrede, at han aldrig havde lært eller drevet den Slags Handel, men selv købt hos de andre, hvad han personlig skulde bruge af de Varer, og han maatte derfor kræve sig fritaget. Mathias Møller vilde sælge, hvad han kunde, og havde allerede skrevet efter nogle Varer fra Fabrikerne. Lars Reimer erklærede sig villig til at modtage sit Kyantum paa Betingelse af, at han maatte levere tilbage, hvad han ikke kunde sælge, og Joseph Zabel havde skrevet Varer hjem for 246 Rigsdaler, 3 Mark og 8 Skilling, og mente, at han dermed maatte være fri for yderligere Tildeling⁸. Der er ingen Grund til at formode, at Købmændene er sluppet netop saa billigt, som de ønskede, om end der er taget noget Hensyn til deres Klager.

Salthandelen var ligeledes monopoliseret. Regeringen bestemte,

hvor meget hver Købmand skulde aftage, og hvad Pris han skulde have for det, og Prisen levnedes ikke Købmanden saa megen Avance, at han ønskede at faa tildelt mere end højst nødvendigt. Den tildelte Mængde var da ogsaa undertiden helt meningsløs. 1788 havde Maribo f. Eks. faaet paalignet 328 Tønder Salt, men slap efter energiske Protester med 86. Det lykkedes ogsaa undertiden Købmændene at faa deres Udsalgspris lidt hævet under Henvisning til den lange Transport fra Havnen i Bandholm^o.

-- *Haandværket* havde ikke bedre Kaar end Handelen. Kun de for Bondebruget mest nødvendige Haandværk var det tilladt at drive som Næring paa Landet, medens andre Haandværk som Snedkere, Glarmestre, Malere, Karetmagere, Sadelmagere, Drejere, Rebslagere med flere udelukkende var henvist til at drive Næring i Købstæderne. Men ogsaa her brød man sig Fejl om Loven. Haandværkerne nedsatte sig raskvæk paa Landet og drev den forbudte Næring. Skulde der ske Paatale, maatte Lovovertræderen gribes paa fersk Gerning; det var næsten umuligt. De »Opdagelsesrejsere«, Byens Haandværkere foretog i dette Ojemed, endte ofte med store Batailler og Slagsmaal, saa Skrammer og Saar som oftest var Byhaandværkernes eneste Udbytte af Ekspeditionen. Eller ogsaa fo'r de — naar de var heldige at komme over Synderen, uden at Landsbyen blev alarmeret — saa haardt frem, at han bagefter kunde anklage dem for Vold og uretmæssig Bortførelse af hans Værktøj og Varer, og saa endte Sagen med Boder for de alt for nidkære Maribohaandværkere¹⁰.

— Under disse fortvivlede Forhold var *Jordbruget* — hvor fatigt det med et Høstudbytte paa 3—4 Fold end kunde være — af ikke ringe Betydning for det nøjsomme Borgerskab. Med Salget af de ydre Marker gled Forholdene for de indre Marker ind i rolige og stabile Spor, der — et enkelt lille Uvejr fraregnet — fortsattes i over 100 Aar. Forpagtningen blev fornyet hver tredie Aar, og Afgiften laa gerne omkring 150 Rigsdaler.

Det lille Uvejr indtraf 1717, da Frederik IV fandt paa, at Maribos tre Marker skulde henlægges under det Ryttergods, han vilde oprette paa Lolland. Borgerne blev frasagt Forpagtningen, og hoveripligtige Bønder skulde fremtidig udføre de nødvendige Arbejder. Hvorledes det nu end er gaaet hermed, saa viser det sig, at der i Efleraaret 1717 ikke var lagt Vintersæd, og allerede i April 1718 fik Borgerne Besked om, at de kunde dyrke Markerne indtil videre. I Maj 1718 overtager de atter Forpagtningen, men slipper det første Aar med 70 Rigsdaler

i Afgift, eftersom der ikke er saet Vintersæd. Planen med Markernes Indlemmelse i Ryttergodset er opgivet. En hel Del af de til Ryttergods erhvervede Jorder sættes om Vinteren til Auktion; men Maribojorderne skal ikke sælges, hvis Borgerne vil give 4 Rigsdaler pr. Td Hartkorn i Forpagtning mod at være fri for alle Afgifter. Det gaar Borgerne ind paa. Ønsket om at slippe for alle Vilkaarligheder ved at købe Jorderne vokser sig under alt dette stærkt, og i den følgende Tid forsøger man flere Gange uden Held at faa et Køb i Stand. Rentekammeret svarer f. Eks. Borgerskabet, at dets Ansøgning om at købe Jorderne — hvis Hartkorn er godt 55 Td. — kan ikke forestilles Kongen, da han for Tiden ikke vil sælge. 1734 forsøger de igen, men faar atter Afslag. Ikke bedre gaar det 1746, da Borgerne byder 2500 Rigsdaler og en aarlig Afgift. 1777 indgiver Byens Købmænd Forslag om at købe Jorderne ved Auktion, ogsaa det afvises.

Først 1839 fik Borgerne deres over 100 Aar gamle Ønske om at købe Jorderne opfyldt. 20. Marts 1839 udstedes Skødet, der overdrager de kgl. Jorder, Borgerne hidtil har haft i Forpagtning, til Byen under Forudsætning af, at der straks derefter udstedes Skøder til Brugerne af Jorden til de i det kgl. Skøde fastsatte Priser. Salget omfatter ikke Fredsskoven paa Maribos Omraade og ikke Skovfogedlodden mellem Bangshave og Rydsmarksskoven. Købesummen er 40 Rigsbankdaler Sedler pr. Td. Ld. samt en aarlig Afgift paa 4 Skæpper Byg — at erlægge i Penge efter Kapitelstakst — af hver Td. Ld. bøniteret Jord til Takst 24 i Hartkornsansættelse. Den samlede Købesum var 11,000 Rigsdaler^{10a}, og de overdragne Jorder udgjorde altsaa 275 Td. Ld.

— Om Skovene paa Maribo Bygrund er Oplysninger fra ældre Tid kun faa. Vi har tidligere noteret, at Norrehave ved et Tingsvidne af 1532 blev lyst i Fred for Øksehugst i 10 Aar, fordi den var stærkt forhugget. I en Synsforretning af 1767 hedder det, at Bangshave er »ved Magt«, altsaa i nogenlunde god Stand, og at ogsaa Norrehave er ved Magt med mange unge Træer, medens Kidhave eller Rydsmarksskoven slet ikke nævnes.

MARKEDERNE var eller skulde være Midlet til at skaffe den i alle Maader mishandlede By lidt Omsætning og sætte lidt Kulør paa de triste Hverdage. Oprindeligt havde ikke alene Købstæderne, men ogsaa mange Landsbyer Ret til at holde Marked, og adskillige af dem bevarede til Købstædernes store Misfornøjelse denne Ret helt op mod Midten af det 17. Aarhundrede. 1633 indsendte Borg-

borg. — Hvad der var tilovers af Bondergods omkring Maribo, laa under Christianssæde, Søholt, Engestofte og Nielstrup, og Ridefogderne paa alle disse Godser var enige om at tilrane sig det mest mulige af Maribos Handel, om end Knuthenborg baade var den største og den værste Raner.

Hvad angaar Ærøboerne, som Siersted ogsaa klager over, da behøvede de ingen Heksekunster for at tage Konkurrencen op med Maribo og de øvrige Købstæder; thi Ærø hørte under Slesvig, hvis Toldskatter var meget mindre end Kongerigets, saa de med Fortjeneste kunde drive Smugleri og Smughandel. Det manglede ikke paa strenge Forbud; men det ændrede ikke Forholdet. At Byens Handel under disse Forhold maatte gaa stærkt tilbage, siger sig selv. En Bevisførelse til Underbygning af Siersteds Karakteristik skulde ikke være nødvendig, og der er da ogsaa Mangel paa fyldige Oplysninger i saa Henseende. Det eneste foreliggende Materiale til Belysning af Handelens Forhold er Regeringens Dispensationer fra de Udførselsforbud, som blev udstedt, naar der var Mangel paa Korn og Dyr i Landet. I Aarene 1621—32 optræder Maribo-Borgmesteren Søren Sørensen hyppigt i Regeringsskrivelserne som Storeksportør af Korn. 1624 maa han udføre 10 Læster Korn fra Maribo til fremmede Stæder, 1628 faar han Tilladelse til at udføre 20 Læster Hvede mod at indføre Humle og Salt for samme Beløb, og senere paa Aaret faar han uden Belingelser Lov til at udføre til Stralsund 30 Læster Byg, 15 Læster Rug og 1500 Td. Havre. 1629 maa han udføre 66—70 Læster Hvede mod at indføre Salt, Humle, Jern, Staal og andre Varer. 1630 maa han for at faa Tilladelse til at udføre 30 Læster Hvede gaa ind paa at laane Bønderne i Vordingborg Len 12 store Læster Byg til Sædekorn. Senere far han Lov at udføre de 18 Læster Byg, som han har forstrakt Bønderne med og nu har faaet igen⁶. Søren Sørensen er aabenbart langt den største af Byens Købmænd. Der er kun tre andre, som opnaar Udførselsret for mindre Partier Korn; det er Hans Kreinmer, Johan Brun og Johan Erichsen. Som Maalestok for Byens Handel maa de her anførte Tal ikke bruges, da de kun angiver Udførselen paa de Tider, da der var Udførselsforbud. Nogen Angivelse for Handelen, naar Udførsel kunde ske uden særlig Tilladelse, findes ikke. Udførselsforbudene gentoges atter og atter gennem 1700-Aarene, men her leder man forgæves efter Dispensationer til Maribo-Købmændene. De eneste to Tilfælde bekræfter Reglen. Det ene drejer sig om 7—800 Td., det andet om 1250 Td.; men det er i begge Tilfælde

Hvede, der er ødelagt af Brand (Svamp)⁷, og derfor ikke kunde sælges her i Landet; kun Stivelsefabrikerne i Lybeck var Aftagere. Det var altsaa en Vare, som Ridefogderne ikke var interesseret i. Siersted siger i sin oftnævnte Indberetning, at der kommer adskillige Fartøjer fra Slesvig og Holsten og køber Korn af Proprietærerne og Ridefogderne. Købmændene har ikke mere at sælge end de »i al Mangelighed kan bortføre med deres egne Fartøjer« — og det var ikke meget. Han oplyser nemlig, at hele Maribos Flaade bestaar af en Galiot, to Jagter og en aaben Baad. Deres samlede Drægtighed var 22 Læst. De Oplysninger om Kornudførslen fra Maribo Toldsted, d. v. s. Bandholm, som Toldregnskaberne giver, er altsaa ikke Udtryk for Byens Handel men mere for Proprietærernes og Ridefogdernes, og er derfor uden Interesse i denne Forbindelse.

Den Handel med Fabrikvarer, som Regeringen paatvang Byen, belyses bedst gennem et Par Eksempler. 1766 fik Byfogden Ordre til at fordele for 1850 Rigsdaler Manufakturvarer mellem Købmændene i Maribo til Afsætning i det kommende Aar. Han sendte saa efter bedste Skon en Liste over, hvor meget af de 1850 Rigsdaler hver Købmand burde have. Listen saa saaledes ud: Niels Toft 100 Rigsdaler, Niels Staal 200, Johan Groth 200, Mathias Møller 475, Jens Pheiffer 200, Lars Reimer 200 og Joseph Zabel 475. De klagede alle over denne Fordeling. Niels Toft nægtede rent ud at modtage noget; han havde, skrev han, aldrig handlet med Alenvarer og var formedelst Alder og Svaghed ved at nedlægge Handelen. Niels Staal erklærede, at han i 26 Aar ikke havde handlet med Alenvarer, men han vilde afsætte det lidet, han kunde af Bondekram, d. v. s. Bay, Katun'er til Kvindernes Huer og Trojer, uldne Bønderhuer og lignende. J. Groth forsikrede, at han aldrig havde lært eller drevet den Slags Handel, men selv købt hos de andre, hvad han personlig skulde bruge af de Varer, og han maatte derfor kræve sig fritaget. Mathias Møller vilde sælge, hvad han kunde, og havde allerede skrevet efter nogle Varer fra Fabrikerne. Lars Reimer erklærede sig villig til at modtage sit Kvantum paa Betingelse af, at han maatte levere tilbage, hvad han ikke kunde sælge, og Joseph Zabel havde skrevet Varer hjem for 246 Rigsdaler, 3 Mark og 8 Skilling, og mente, at han dermed maatte være fri for yderligere Tildeling⁸. Der er ingen Grund til at formode, at Købmændene er sluppet netop saa billigt, som de ønskede, om end der er taget noget Hensyn til deres Klager.

Salthandelen var ligeledes monopoliseret. Regeringen bestemte,

hvor meget hver Købmand skulde aftage, og hvad Pris han skulde have for det, og Prisen levnede ikke Købmanden saa megen Avance, at han ønskede at faa tildelt mere end højest nødvendigt. Den tildelte Mængde var da ogsaa undertiden helt meningsløs. 1788 havde Maribo f. Eks. faaet paalignet 328 Tønder Salt, men slap efter energiske Protester med 86. Det lykkedes ogsaa undertiden Købmændene at faa deres Udsalgspris lidt hævet under Henvisning til den lange Transport fra Havnen i Bandholm⁹.

— *Haandværket* havde ikke bedre Kaar end Handelen. Kun de for Bondebruget mest nødvendige Haandværk var det tilladt at drive som Næring paa Landet, medens andre Haandværk som Snedkere, Glarmestre, Malere, Kærlmagere, Sadelmagere, Drejere, Rebslagere med flere udelukkende var henvist til at drive Næring i Købstæderne. Men ogsaa her brød man sig Fejl om Loven. Haandværkerne nedsatte sig raskvæk paa Landet og drev den forbudte Næring. Skulde der ske Paatale, maatte Lovovertræderen gribes paa fersk Gerning; det var næsten umuligt. De »Opdagelsesrejser«, Byens Haandværkere foretog i dette Ojemed, endte ofte med store Batailler og Slagsmaal, saa Skrammer og Saar som oftest var Byhaandværkernes eneste Udbytte af Ekspeditionen. Eller ogsaa fo'r de — naar de var heldige at komme over Synderen, uden at Landsbyen blev alarmeret — saa haardt frem, at han bagefter kunde anklage dem for Vold og uretmæssig Bortførelse af hans Værktøj og Varer, og saa endte Sagen med Bøder for de alt for nidkære Maribohaandværkere¹⁰.

— Under disse fortvivlede Forhold var *Jordbruget* — hvor fatigt det med et Høstudbytte paa 3—4 Fold end kunde være — af ikke ringe Betydning for det nøjsomme Borgerskab. Med Salget af de ydre Marker gled Forholdene for de indre Marker ind i rolige og stabile Spor, der — et enkelt lille Uvejr fraregnet — fortsattes i over 100 Aar. Forpagtningen blev fornyet hver tredie Aar, og Afgiften laa gerne omkring 150 Rigsdaler.

Det lille Uvejr indtraf 1717, da Frederik IV fandt paa, at Maribos tre Marker skulde henlægges under det Ryttergods, han vilde oprette paa Lolland. Borgerne blev frasagt Forpagtningen, og hoveripligtige Bønder skulde fremtidig udføre de nødvendige Arbejder. Hvorledes det nu end er gaaet hermed, saa viser det sig, at der i Efteraaret 1717 ikke var lagt Vintersæd, og allerede i April 1718 fik Borgerne Besked om, at de kunde dyrke Markerne indtil videre. I Maj 1718 overlager de atter Forpagtningen, men slipper det første Aar med 70 Rigsdaler

i Afgift, eftersom der ikke er saet Vintersæd. Planen med Markernes Indlemmelse i Ryttergodset er opgivet. En hel Del af de til Ryttergodsets erhvervede Jorder sættes om Vinteren til Auktion; men Maribojorderne skal ikke sælges, hvis Borgerne vil give 4 Rigsdaler pr. Td Hartkorn i Forpagtning mod at være fri for alle Afgifter. Det gaar Borgerne ind paa. Ønsket om at slippe for alle Vilkaarligheder ved at købe Jorderne vokser sig under alt dette stærkt, og i den følgende Tid forsøger man flere Gange uden Held at faa et Køb i Stand. Rentekammeret svarer f. Eks. Borgerskabet, at dets Ansøgning om at købe Jorderne — hvis Hartkorn er godt 55 Td. — kan ikke forestilles Kongen, da han for Tiden ikke vil sælge. 1731 forsøger de igen, men faar atter Afslag. Ikke bedre gaar det 1746, da Borgerne byder 2500 Rigsdaler og en aarlig Afgift. 1777 indgiver Byens Købmænd Forslag om at købe Jorderne ved Auktion, ogsaa det afvises,

Forst 1839 fik Borgerne deres over 100 Aar gamle Ønske om at købe Jorderne opfyldt. 20. Marts 1839 udstedes Skødet, der overdrager de kgl. Jorder, Borgerne hidtil har haft i Forpagtning, til Byen under Forudsætning af, at der straks derefter udstedes Skøder til Brugerne af Jorden til de i det kgl. Skøde fastsatte Priser. Salget omfatter ikke Fredsskoven paa Maribos Omraade og ikke Skovfogedlodden mellem Bangshave og Rydsmarksskoven. Købesummen er 40 Rigsbankdaler Sedler pr. Td. Ld. samt en aarlig Afgift paa 4 Skæpper Byg — at erlægge i Penge efter Kapitelstakst — af hver Td. Ld. bøniteret Jord til Takst 24 i Hartkornsansættelse. Den samlede Købesum var 11,000 Rigsdaler^{10a}, og de overdragne Jorder udgjorde altsaa 275 Td. Ld.

— Om Skovene paa Maribo Bygrund er Oplysninger fra ældre Tid kun faa. Vi har tidligere noteret, at Nørrehave ved et Tingsvidne af 1532 blev lyst i Fred for Øksehugst i 10 Aar, fordi den var stærkt forhugget. I en Synsforretning af 1767 hedder det, at Bangshave er »ved Magt«, altsaa i nogenlunde god Stand, og at ogsaa Nørrehave er ved Magt med mange unge Træer, medens Kidhave eller Rydsmarksskoven slet ikke nævnes.

MARKEDERNE var eller skulde være Midlet til at skaffe den i alle Maader mishandlede By lidt Omsætning og sætte lidt Kulør paa de triste Hverdage. Oprindeligt havde ikke alene Købstæderne, men ogsaa mange Landsbyer Ret til at holde Marked, og adskillige af dem bevarede til Købstædernes store Misfornøjelse denne Ret helt op mod Midten af det 17. Aarhundrede. 1633 indsendte Borg-

mester og Raad i Maribo en Ansøgning til Kongen om at faa en Række Landsbymarkeder forbudt og henlagt til Maribo. Skrivelsen indledes: »Stormægtigste, højbaarne Fyrste, allernaadigste Herre og Konning! Vi Eders Majestæts underdanige Undersaatter, Borgere og Indbyggere her udi Maribo har stor Skade af de Markeder, som holdes i Landsbyerne Halsted, Saltvig, Taagerup og Olstrup, hvor Slagsmaal med anden Ulykke tit og ofte sker, ligesom vor borgerlige Næring meget forringes«. De anmoder derfor om, at disse Markeder maa blive forbudt og henlagt til Maribo. Ligeledes besværer de sig over, at de ikke har Lov at tage Told af Heste og Vogne og andet Gods, der indføres i Byen for at blive solgt, og de anraaber om Tilladelse til at opkræve sliig Told, der kunde være til Hjælp ved Broers og Vejes Vedligeholdelse, da Byen jo ligger paa et Hovedstrøg og derfor har mere Besværing (med kongelige Personers og Tjeneres Rejser) end mange andre Købstæder. Og saa slutter Ansøgningen med følgende Paakaldelse: »Saadan kongelig Naade og Mildhed imod os, Eders Majestæts fattige Undersaatter, vil Gud allermægtigste timelig og evig belønne. Den samme almægtige Herre og Gud naadeligen spare og bevare Eders kongelige Majestæt langvarende Karskhed og Sundhed udi et godt, lykosaligt og fredsommeligt Regimente«¹¹. Det hjalp altsammen ikke noget. Andragendet blev afslaaet. Og da Markederne i Taagerup, Sæddinge og Olstrup tre Aar senere afskaffedes, henlagdes de ikke til Maribo men til Rødby og Nysted.

Markeder havde Maribo en Tid lang nok af, men de fleste var ikke stort bevendt. Som Maalestok har vi kun Byfogedregnskaberne, der indeholder Opgørelser over Størrelsen af Stadepenge, d. v. s. den Kendelse, fremmede Handelsfolk maatte erlægge for at faa Plads paa Torvet, hvor Markederne holdtes. 1675 gav St. Birgitte Marked (7. Oktober) 3 Rigsdaler 2 Mark i Stadepenge, Midfaste-Marked (den 7. Marts) gav kun 3 Mark og 3 Skilling. Helliglegems Marked (den 28. Marts) og St. Peders Marked (den 1. August) gav kun faa Skilling. Af andre smaa Markeder var der et den 14. Februar og et den 3. Juni, deres Stadeindtægt kunde ogsaa kun tælles i Skilling. Det betydeligste af dem alle var altsaa St. Birgitte Marked, men ogsaa det kunde naturligvis falde forskelligt ud; i 1693 gav det f. Eks. en Stadeindtægt paa 8 Rigsdaler og 11 Skilling, og Besøget maa altsaa have været stort. Handelens Forfald ramte naturligvis ogsaa Markederne. 1710 hedder det i Byfogedregnskabet, at der holdes en Del Markeder, som næsten ingen Stadepenge giver, kun nu og da en Mark eller to. Noget

bedre er St. Birgitte Marked, hvor Kræmmerne kommer. Stædepengene betales efter følgende Skala: For en Krambod paa Torvet 4 Mark, for en Krambænk (Bord) en Mark, en Haandværkerbænk 12 Skilling, for en Plads uden Bord og Bænk 8 Skilling¹².

Blandt de mange Markeder savnedes et Kvægmarked, der kunde være Kernen i et nyt Krammarked, og Borgerne ansøgte derfor 1710 om at faa et saadant Marked og fik det bevilget og fastsat til Sofreisdag (23. Oktober)¹³. Meningen med Markederne var, at ogsaa Kømænd og Haandværkere fra andre Byer skulde have Ret til at møde frem med deres Varer. Det saa de næringsdrivende i Markedsbyen naturligvis skævt til, og i Maribo nøjedes man ikke med det skæve Syn, men formenter rent ud de fremmede Adgang. Skomagere i Saxkjøbing vilde ikke stilliende finde sig i denne Ulovlighed og klagede til Stiftamtmanden. De skrev, at Haandværksfolk og Kræmmere i Maribo mente sig eneberettigede til at forhandle deres Varer paa Kvægmarkedet den 23. Oktober og formenter Saxkjøbing Skomagere og andre at møde frem med deres Varer, hvorfor de bad Stiftamtmanden forhjælpe dem til deres Ret efter Loven. Klagen resulterede i en Resolution, hvori Amtmanden fastslog, at alle og enhver efter Loven havde Ret at møde paa nævnte Marked og forhandle sine Varer. Men Mariboborgerne fortsatte og fik et nyt Paalæg. Saa sendte 6 Maribokøbmænd Amtmanden et Andragende, hvori de søgte at fastholde Eneretten til Handel paa Markedet Sofreisdag; men Resultatet blev det samme¹⁴. Saa ansøgte man Kancelliet om at faa Kramhandelen paa de 6 Hestemarkeder forbeholdt Byens Borgere under Paaberaabelse af, at de fremmede betog Borgerne deres Næring, saa al Købmandsskab og Handel i Byen næsten var nedlagt. Men Kancelliet var ikke mere medgørligt end Amtmanden. Svaret blev et Afslag¹⁵.

Saa længe Bestræbelserne gik ud paa at faa de fremmede Konkurrenter udelukket, var Købmænd og Haandværkere rørende enige. Købmændene vilde gerne gaa et Skridt videre og søge at faa Krammarkederne helt forbudt, mens Haandværkerne paa ingen Maade vilde undvære den Omsætning, Markederne kunde give. Fire af Byens Købmænd lavede saa den Genistreg, at de i al Hemmelighed sendte Kancelliet en Ansøgning, hvori de paa samtlige Indvaaneres Vegne bad om at faa Krammarkederne helt nedlagt. Stiftamtmanden anbefalede uden Undersøgelse Andragendet, og da Haandværkerne blev klar over Forehavendet og indsendte deres Protest, var det for sent, idet

Reskriptet 18. December 1739 var udstedt. Det fastslog, at der fremtidig kun skulde være tre Markeder i Maribo. Det ene skulde holdes Torsdagen før Dimmelugen (Ugen mellem Palmesøndag og Paaske-dag) og skulde alene være Hestemarked. Det andet, »det saakaldte Birte-Marked« (Birgitte-Marked) skulde holdes den 8. Oktober og være et Kram- og Hestemarked. Det tredie skulde holdes paa Sofrens-dag (den 23. Oktober) og skulde alene være Kvægmarked. Haand- værkerne protesterede kraftigt mod Købmændenes Snigløb og fik Stiftamtmanden til at komme til Maribo og høre deres Klage og deres Syn paa Sagen. Han blev overbevist og anbefalede deres Andragende om, at samtlige Markeder igen tillige blev Krammarkeder. I et nyt Reskript blev Andragendet 1742 imødekommet¹⁶.

Baade Antallet af Markeder og Dagene for deres Afholdelse blev senere ændret flere Gange, uden at det lykkedes at standse Nedgangen i deres Betydning. 27. Oktober 1820 karakteriserer Byens Avis det store Marked saaledes: »Den aarlige Folkefest, Markedet, er nu fuldbragt for denne Gang her i Byen. Som sædvanlig indfandt sig en stor Mængde Købere og Sælgere, men da Tingenes Dronning, Pengene, manglede, var Handelen i det hele yderst flov. Den Købmand, som tilforn ved dette Marked havde solgt for 5—600 Rdl., solgte ikkun denne Gang for omtrent 150 Rdl.; den Alkymist, der forhen kunde udtappe 5—6 Ankere Brændevin, kunde ikkun denne Gang afsætte 3 Ankere. En Ko kostede fra 16—24 Rhd.; et Par store Støvler 14 Mk. og et Par smaa Drengestøvler fra 7—9 Mark«.

Om Foraarsmarkedet 1822 skriver Avisen, at der var mange Menne sker, men ringe Handel. Derimod var der altid Uro og Spektakler i Byen paa Markedsdagene, og Meningerne om deres Værdi var derfor stærkt delte. 1838 vedtog man paa en Raadstuesamling at gaa sammen med en Række sjællandske Byer om en »Petition« til Stænderforsamlingen om Markedernes Afskaffelse. Andragendet blev forkastet med 28 Stemmer mod og 23 Stemmer for¹⁷.

Ifølge Almanakken har Maribo nu 5 Markeder; de tre første den 24. Februar, 8. og 29. Marts er dog uden praktisk Betydning. De to andre regner man fremdeles med. Heste og Kreaturer skulde være Hovedsagen, men Kramboderne med forskelligt billigt Galanterisager og Gøglet er det vigtigste og trækker en Del Folk til Byen. Sommermarkedet er anført til 9. Juni og Efteraarsmarkedet til 20. September.

— *Torvedagene* fik under Byens Forfaldsperiode mindre og mindre Betydning og forsvandt til sidst helt, og det var ikke Borgernes

Qvades Pakhuse og Elevatoren i Bandholm. Foto Ragna Zwick.

Udsigt over Nørregades Huse 1927.
Tilhøje i Forgrunden Tørreovnen i Rongs Gaard.
Midt i Billedet Frøkompaniets Magasin for Brønden.

Foto N. M. Nielsen

Skyld, at de 1825 blev indført paany. Foranledningen hertil var en Klage fra Maribo-Slagterne over, at Slagtere fra Landet og Rødby kore rundt og handlede i Byens Gader. Byfogden afviste Klagen med den Begrundelse, at Handelen i Gaderne maatte være lovlig, eftersom der ingen Torvedage var i Byen. Stiftamtmanden erklærede derimod slig Handel for ulovlig og paabød, at der skulde indføres to faste Torvedage. De eligerede Borgere blev spurgt, hvilke Dage man helst ønskede. De svarede trevent, at naar Byen igen skulde have Torvedage — som tilforn var befundet til ingen Nytte for Byen og Landmændene — saa var Tirsdag og Fredag bekvemmost, hvorefter Amtmanden dekreterede, at disse to Dage skulde være faste ugentlige Torvedage i Maribo¹⁸. De to ugentlige Torvedage er siden bibeholdt. men er forlængst henlagt til Onsdag og Lørdag.

SAMFÆRDSLEN, der er en saa vigtig Faktor i Handelsomsætningen, foregik helt op til den nyere Tid under de største Vanskeligheder og Farer. *Vejene* var fra Tidernes Morgen kun Hjulspor og Huller. Det forbavser ikke, at Dronning Sofie 1588 taler om den slette Vej mellem Halsted og Maribo¹⁹, men det maa forbavse, at Forholdene 200 Aar senere ikke er blevet bedre, snarere værre. I en officiel Beretning fra 1779 om Vejenes Tilstand²⁰ hedder det: Fra Sækjøbing til Maribo er Vejen afvekslende Stenbro og Lervej. Et Stykke Vej over Nielstrup Gods, der har det fornemme Navn Kongebroen, er over al Beskrivelse slet, da Stenene, som skal udgøre Stenbroen, er store og ofte ligger med en Alens Afstand, saa der er dybe Huller mellem dem, saa dybe, at man selv om Sommeren ikke kan passere derover uden Gysen. Endnu værre er Vejen mellem Maribo og Nakskov. Ved en Træbro straks ved Maribo er der et meget jammerligt og ufremkommeligt Sted. Paa Knuths Gods er tæt ved Vejen gravet et stort Hul til Stenbrydning, det ligger uden Rækværk og er en mørk Aften et meget farligt Sted. Videre frem mod Nakskov er Vejen snart slet, snart meget slet eller overordentlig slet. Denne Strækning skal kaldes Stenbro, men Stenene er meget store og ligger langt fra hinanden med Sole og Morads imellem.

Nogle Aar senere er Forholdene ikke stort bedre. I sit efterladte Manuskript om Musse Herred skriver Dr. Larsen, at da han i Efteraaret 1801 passerede gennem Lolland fra Øster til Vester, kørte han i et stadigt, vællingsagtigt Dynd indtil Hjulnavene. Det tog to a tre Timer at tilbagelægge en Mil, endda under store Anstrengelser²¹.

Blandt de mange Reformer, C. D. F. Reventlow gennemførte, var ogsaa Vejforordningen af 1793, der resulterede i en radikal Vejforbedring; men alt kunde naturligvis ikke komme paa en Gang, og først i Aarene 1815—20 blev Hovedvejene gennem Lolland-Falster anlagt. Molbeck fortæller i sine Ungdomserindringer 1815, at Vejen fra Maribo til Saxkjøbing bugtede sig stadig krydsende over en ny og lige Landevej, som man var i Færd med at anlægge²².

Naar Hovedlandevejen helt ind i forrige Aarhundrede henlaa i den her skildrede Forfatning, stod det naturligvis ikke bedre til med de sekundære Veje fra Maribo til Rødby og Bandholm. Den sidstnævnte var jo af overordentlig Betydning for Maribo som Forbindelsesled mellem Byen og Havnen. Videnskabernes Selskabs Kort fra 1776 viser, at Bandholmvejen som Forlængelse af Norregade gaar i en noget bugtet Linie op til Maglemer, hvorefter den slaar en Bue mod Vest udenom Knuthenborg og gaar saa stik i Nord op forbi Bandholmgaard til Bandholm. Allerede 1770 rejste Konferensraad Lehn Spørgsmaalet om Vejforbedring, idet han androg om, at der maatte blive udstukket en ny Vej fra Maribo til Bandholm og truffet Bestemmelse om, hvor meget hver af de interesserede — Grevskabet Knuthenborg, Godserne Højbygaard, Lungholm og Soholt samt Maribo By — skulde udrede til Vejens Anlæg og Vedligeholdelse. Grev Knuth var indforstaaet med, at Vejen skulde gaa igennem hans Skov, og Amtmanden var stærkt interesseret. Han indbød Godsernes og Maribokøbmændenes Repræsentanter til en Forhandling, hvor han haabede, at der intet skulde møde til Hinder og Ophold for Sagen²³. Det var for stort et Lyssyn. Sandsynligvis kunde man ikke blive enige om Udgifternes Fordeling; thi der kom intet Resultat af Bestræbelserne. Først da Hovedvejens Anlæg var vedtaget, blev Planen om en ny Vej til Bandholm gennemført; thi i Maj 1817 bemærker en Indsender i Byens Avis, at Maribo har givet 1200 Rigsdaler til den nye Vej.

— *Postgangen* over Maribo er allerede under Christian III og Frederik II Genstand for Regeringens Omsorg, men det var rigtignok ikke af Interesse for Maribo, der kun havde Besværet med at holde Postryttere rede til Besørgelse af Regeringens Breve til og fra Tyskland²⁴. Christian IV oprettede et fast Postvæsen med ugentlig Postgang fra Hovedstaden gennem Lolland; men Byerne havde hverken Fordel eller Interesse heraf og var noget trevne og uvillige til at betale det Bidrag, der var paalignet dem; det var for Maribos Ved-

kommende først 10, senere 16 Kurantdaler aarlig. Til sidst beordrede Kongen Lensmændene til at inddrive Beløbene²⁶. Der udkom gennem 1700-Aarene flere Forordninger vedrørende Posten, men mere end Post den ene Gang om Ugen til Lolland-Falster naaede man ikke. 1779 fastsattes Postgangen saaledes: Posten gaar fra København hver Lørdag Eftermiddag Kl. 4, den er i Vordingborg Søndag Middag, i Nykøbing Søndag Aften og gaar derfra Mandag Morgen til Saxkjøbing og Maribo. Her deler Posten sig, en gaar til Nakskov og en til Rødby, hvor de ankommer Mandag Eftermiddag. Tirsdag Eftermiddag Kl. 2 starter de igen fra Nakskov og Rødby til Maribo. Onsdag Morgen gaar Posten videre til København, hvor den ankommer Torsdag Aften²⁶. 1796 ansøgte Maribo Købmænd om at faa Post fra København to Gange ugentlig, men fik Afslag. Det havde endnu lange Udsigter med en saadan 100 % Forbedring.

Personbefordringen var i de første 300 Aar af Maribos Tilværelse en Privatsag. Kun til Rejse i Kongens Ærinde kunde der rekvireres Heste og Vogne hos Borgerne. Den rejsende, som ikke mødte med kongelig Ordre i Lommen, maatte selv om at kapre sig en Befordring i Byen eller paa Landet og betale, hvad den kostede. Officielt hed det jo nok, at Byfogden skulde sørge for, at de rejsende blev befordret, men han havde ingen Magtmidler til at tvinge de Borgere, som nægtede at køre, og de nægtede næsten altid; thi den Betaling, de kunde faa, stod ikke i rimeligt Forhold til Faren for at faa odelagt Heste og Vogne paa de forfærdelige Veje. 1737 sendte Byfoged Siersted Kancelliet en Ansøgning om, at der i Maribo maatte blive oprettet et Vognmandslaug til de rejsendes Befordring ligesom i Nakskov. Han skrev, at de rejsende ofte led stort Ophold, fordi de ikke kunde blive befordret. Om Sommeren i godt Vejr paatog Bønderne sig gerne Kørslen, men i ondt Vejr og Fore kunde de ikke, og Borgerne nægtede at tage ud paa de onde og dybe Veje. Stiftamtmanden anbefalede Andragendet og fik Ordre til at sørge for, at Vognmandslauget blev stiftet, og langt om længe blev Lauget ogsaa oprettet²⁷, men gav stadig Anledning til Kvalm om Betaling. 1747 blev der saa ansat en fast Takst. Fra Mikkelsdag til Paaske skulde Betalingen være 3 Mark og 4 Skilling for hver Mil, og fra Paaske til Mikkelsdag 2 Mark og 12 Skilling pr. Mil²⁸. Vognmændene var ikke tilfreds med denne Betaling, og de rejsende var utilfredse med Befordringen, saa der var stadig Vrovl. 1804 blev der udstedt en Forordning, der satte Skik og Form paa Befordringsvæsenet baade med Hensyn til Hestenes

Størrelse, Vognenes Udstyr, samt til Kuskenes Paaklædning; den skulde bestaa af Postfrakke, Hue, Horn og Pisk. Kørselen paahvilede de Borgere, der havde mest Jord; der var 1800 en halv Snes af dem, og de havde alle de forskriftsmæssige Vogne. Der var 26 Bønder i Omegnen, som ogsaa kunde tilsiges, men her kneb det svært med Remedierne; Vognene manglede ofte baade Bagsmæk og Agebrædder. De mindre Jordbrugere, der var fri for at kore, skulde betale vist om Aaret til Vognmændene, ogsaa det gav Anledning til Kiv, og der var i det hele taget Stridigheder nok med Bøddomme og andre Ubehageligheder²⁹. Da den første Dampskibsroute 1820 blev oprettet med Kragenæs som eneste Anløbssted paa Lolland, fik Maribo-Vognmændene Ordre til uden Hinder og Ophold at befordre de rejsende til Dampskibet³⁰; men nu var Vøjene i Orden, og de gamle Besværigheder blev hurtigt glemt.

DE FØRSTE SOLGLINT i det Mørke, som Ulykker, Misgreb og Misbrug havde lagt over Næringslivet, udgik fra Regeringsskiftet 1784. Landboreformerne virkede jo indirekte til Gavn for Byerne. De friere Forhold i Omsætningen, der skabtes ved Toldreformen af 1797, kaldte i Forbindelse med de stigende Konjunkturer paa Virkelyst og Vovemod, og Maribo havde heldigvis Borgere, som besad begge Dele. Købmændene Sidenius, Krøyer, Møller, Engberg og flere skabte Forretninger, som voksede i Trit med den nye Tid.

Bandholm havde 1808 ikke mindre end 17 Kornbøder med Rum til 7850 Td. Korn, og Maribokøbmændene ejede de 11. Knuthenborg 4 og Christianssæde en. De største Maribokøbmænds skattepligtige Indlæg anføres samtidig saaledes: Sidenius 1200 Rigsdaler, Engberg 700, Krøyer 600 — helt respektable Beløb i de Tider. Den begyndende Velstand fandt ogsaa Udtryk paa anden Maade. 1809, da der skal tegnes Bidrag til den kgl. Courantbank, tegner Sidenius sig for et Laan paa 100 Specier og gammel Kobber for 400 Specier. Krøyer 50 Specier, Engberg 50 Lod Solv og 30 Pd. Kobber³¹. Mariboflagden er ogsaa øget. Af større Fartøjer ejer Maribokøbmændene 1809 en Galease og 4 Jagter paa tilsammen 64 Læst³², eller dobbelt saa meget som Lasteevnen 25 Aar tidligere.

1811 fremkommer der fra Generaltoldkamret Forslag om Anlæg af en Skibsbro enten ved Bandholm eller Kragvig nord for Nielstrup i Bredningen ved Indløbet til Saxkjøbing Fjord. Maribos to eligerede Borgere, Købmændene Sidenius og Møller, slog selvfølgelig et vel-

diget Slag for Bandholm. Fra Bandholm Toldsted er der, siger de, udført mere Korn end fra noget andet Sted paa Lolland, Nakskov ene undtaget. Ved Bandholm har Købmændene i Maribo og Grevskaberne Knuthenborg og Christianssæde deres Magasiner, hvor Kornet modtages. Naar der bygges en Bro af 400 Alens Længde, og der opmudres to Fod dybt fra Ankerpladsen indtil Broen ca. 200 Alen, kan Skibene lægge til ved Broen og indtage deres Ladning. Skibene har indtil for 50 Aar siden kunnet lade der (altsaa 400 Alen ude) paa 6 Fod Vand, men Skipperne har, af Mangel paa Opsyn, udkastet deres Ballast her og opfyldt Løbet. Ved Hjælp af de nævnte Foranstaltninger vil Skibe med 6—7 Fods Dybtgaaende laste der, og Stedet blive det bedste paa Lolland. Naar Vejen til Bandholm — som planlagt — forenes med den nye Vej til Nakskov, vil Transporten forøges betydeligt; thi den gamle Vej til Bandholm er den mest ufremkommelige, noget Land kan opvise; men til Trods herfor har Transporten været stor. Efter Fremførelsen af disse gode Argumenter ender de to eligerede med at fremhæve deres By. Maribo vil, siger de, vinde meget ved Anlæg af Vej og Skibsbro; thi trods daarlig Vej og Havn, er denne Bys Handel ikke mere død end de andre Købstæders. Ingen anden By har forsynet Landboerne med flere Nødvendighedsartikler til billigere Priser end Maribo, hvorfor Folk nær de andre Købstæder er tyet til Maribo³³.

Det er helt opløftende at læse de to gode Borgeres selvbevidste Udtalelser; men med Indgangen af det nye Aarhundrede er man ogsaa kommet ud af Dødvandet. Selvfølgelig fik Bandholm Skibsbroen, Tanken om Kragvig var lige saa overraskende som meningsløs. 1836 blev Broen fornyet og forøget. Dens Længde var nu 512 Alen, og Brohovedet havde en Bredde af 60 Alen. 1841 foretoges de første Arbejder til Fremskaffelse af en virkelig Havn med 10 Fods Dybde og Plads til 20 Fartøjer³⁴. Der anlagdes Skibsværft og opførtes ny Toldbygning. 1845 aabnedes en Dampskibsroute København—Bandholm—Flensborg, og allerede 1846 blev Havnen udvidet betydeligt efter Overenskomst mellem Grev Knuth og Maribo Købmænd³⁵.

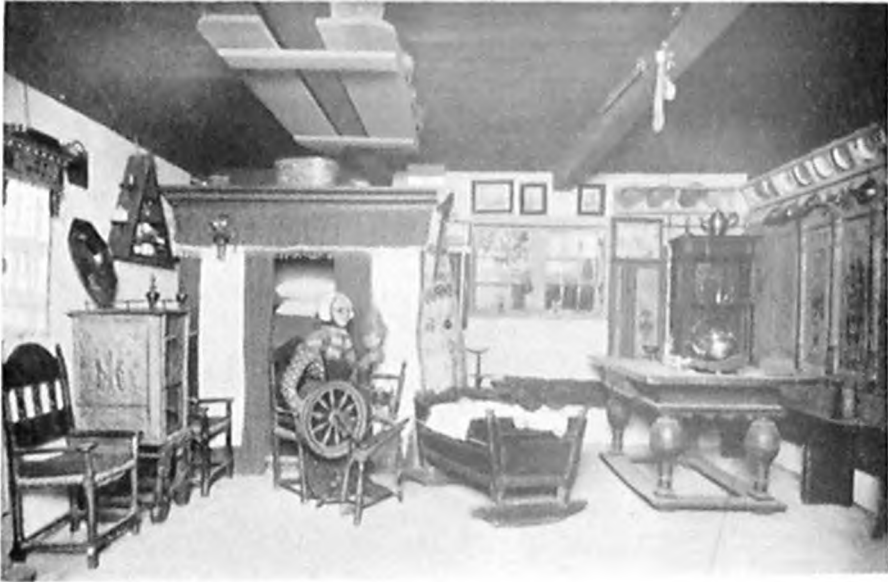
— Englandskrigen og Statsbankerotten kastede paany mørke Skygger over Næringslivet, og først omkring 1820 begyndte det igen at lysne, det gik atter fremad om end smaat, indtil Omsætning og Udvikling omkring 1830 for Alvor tog Fart. Og midt i denne opstigende Konjunkturlinie ramtes saa Maribo af et *Krack*, der rystede et Par af Byens store Huse i deres Grundvold.

1825 konstateredes et Underslæb paa ikke mindre end 30,000 Rigsdaler hos Amtstuefuldmægtig Hansen. Hans Svigerfader Møller F. C. Appel tegnede sig straks som Selvskyldnerkautionist for det besvegne Beløb. Det saa meget opofrende ud, men havde en saare simpel Forklaring. Det viste sig nemlig senere, at Svigersønnen havde forstrakt Svigerfaderen med meget store Beløb. En af Appels gamle Stubmøller var et Par Aar i Forvejen brændt og blev erstattet med en ny hollandsk Mølle, og medens Appel beholdt Assurancebeløbet for den gamle Mølle, bekostede Hansen hele Opførelsen af den nye. Han bekostede tillige Indrettelsen af en Smedie til Appel og betalte ogsaa en Række Udgifter ved den Tømmerhandel, de drev i Forening. Appel har sikkert ikke vidst, at Svigersønnens Pengerigelighed stammede fra Amtstuens Kasse, men nu, da han fik det at vide, havde han selvfølgelig ikke andet at gøre end stille sig pekuniært solidarisk med Svigersønnen.

Amtsforvalter Lundahl var naturligvis ansvarlig for Amtstuens Kasse, og han havde, som Reglen var, ved sin Embedstiltrædelse stillet Sikkerhed for de betroede Midler gennem en af Broderen Købmand Lundahl tegnet Kautions paa 16,000 Rigsdaler. Amtsforsvalter Lundahl, der havde Titel som Kammerraad, var en fuldtud ærlig Mand, men uordentlig i sin Embedsførelse. Han blev, saa længe Undersøgelsen stod paa, belagt med Husarrest, idet der blev lejet Mandskab til at bøvogte ham i hans Hus. Det kostede 196 Rigsdaler Sølvs om Aaret. Da Undersøgelseskommissionen ikke fandt nogen Svig i Lundahls Embedsførelse, slap han med at miste sit Embede paa Grund af Sløseri og manglende Tilsyn. Han beholdt sin Kammerraadstitel, blev efter Ansøgning fritaget for Rangskat, ja, opnaaede endog en aarlig Understøttelse paa 100 Rigsdaler³⁶. Købmand Lundahl deponerede et Gældsbevis paa 16,000 Rigsdaler og betalte Renter deraf lige til 1842, da han fik Lov at afvikle med en kontant Indbetaling paa 10,000 Rigsdaler³⁷.

Med Appel gik det ikke slet saa stilfærdigt. Han var en meget driftig Mand, der foruden Købmandshandel og Brænderi drev en stor Møllevirksomhed, idet han ejede Vester-, Øster- og NorreMølle³⁸). 1823 fik han endvidere Privilegium paa Anlæg af et Sæbesyderi og en Olie-

³⁶) Af Hensyn til Konsumtionen maatte Møllerne ligge udenfor Byen, saa Bønderne kunde komme til Mølle med deres Korn uden at passere Bybommene, hvor der skulde betales Akcise.

Bondestuen i Stiftsmuseet.

Foto N. M. Nielsen.

Museets Midtersal.

Foto V. Pauls.

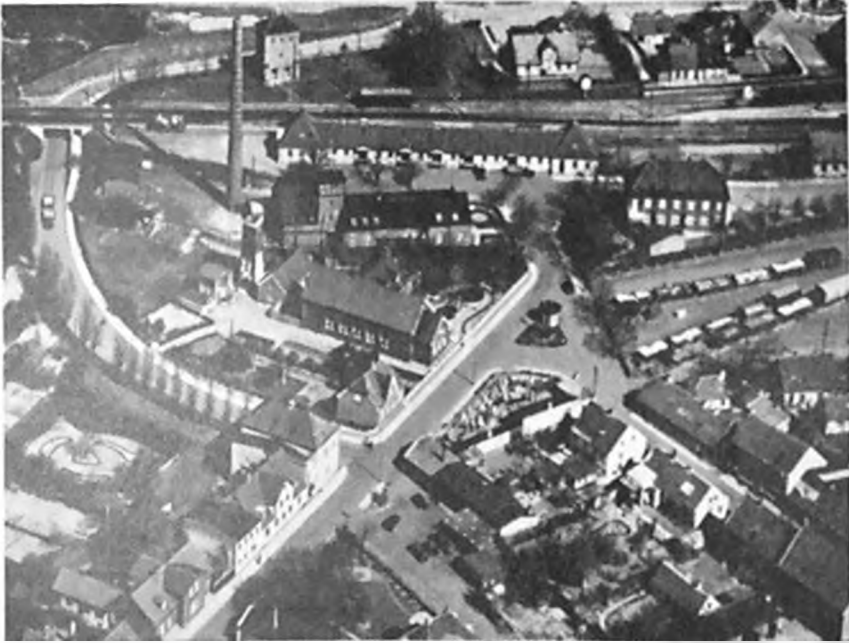

Fra Stiftsmuseet for den sidste Omflytning.

Foto V. Pulli.

molle med Toldfrihed for Raastofferne til sidstnævnte³⁸; men om han er naaet at komme i Gang med disse nye Virksomheder inden Kracket, er ikke sandsynligt. Foruden at være en dygtig og driftig Mand var Appel tillige en varmlodig og hidsig Mand med en skarp Tunge og et Par løse Næver. Det kostede ham en Mængde Processer og Boder³⁹, men afsvale ham kunde de ikke. Engang maatte Politimesteren endog mobilisere en Deling Borgervæbning for at slaa Appel af Marken. Han ejede blandt andet det saakaldte Appels Vænge, der horte til det nuværende Olsens Hotel og strakte sig ud til Norregade, hvor det optog næsten hele Gadens vestre Side. Her fandt Appel nu paa at grave en Grøft i Gadeskellet og plante en Række Pile. Politimesteren sendte Bud og forbød ham baade Grøftegravning og Plantning; men Appel fortsatte uanfægtet. Saa sendte Politimesteren nogle Folk afsted med Ordre til at fylde Grøften og fjerne Pile; men Appel truede dem med Prygl, og da de ikke var indstillet paa at slaas, trak de sig tilbage i god Orden. Nu blev Politimesteren for Alvor vred og sendte en Deling Borgervæbning i fuld Udrustning afsted, og saa maatte Mølleren give Kob⁴⁰.

I nogle Aar fik Appel Lov at leve uanfægtet af sin Selvskyldnerkaution for Svigersønnen; men 1829 vilde Rentekammeret have Sikkerhed for, at Appels Ejendomme var de Penge værd, han havde kautioneret for, og beordrede en Synsvurdering af Møllerne. Appel opfattede dette som en personlig Fornærmelse og gik los paa Synsmændene og Rentekammerets Repræsentant med Skældsord og løftede Næver, saa det blev nødvendigt at rekvirere Assistance hos Politimesteren. 1834 stævnedes Rentekammeret Appel til at betale Pengene, og da han ikke var i Stand dertil, blev han erklæret fallit, og alle hans Ejendomme sat til Auktion. Byens Borgere viste Familien det Hensyn ikke at byde, saa Sønnen Jørgen Appel fik dem overladt for 14,000 Rigsdaler⁴¹, ikke stort mere end Halvdelen af deres Værdi; men Kammeret har formentlig trøstet sig med, at denne Sum sammen med de 16,000, Lundahl havde givet Gældsbevis for, gav Dækning for Tabet.

Kvarteret omkring Suhrvej 1938.

Luftfoto Sylvest Jensen.

De næringsdrivende.

KOBMLENDENE var gennem alle 1700-Aarene baade faa og smaa. Siersted giver i sin for nævnte Indberetning 1737 følgende Oplysninger om Købmandsstanden i Byen. Der er 8 handlende. Om den ene hedder det, at han ikke har »nogen egentlig Handel uden alene nogle Jorde og Vænger i Marken«. Nr. 2 »Bruger liden Kornhandel og med andre grove Varer som Salt, Tjære og Fiskevare«. Nr. 3 »handler med Korn, Fisk, Jern, Salt og deslige grove Varer, som Bonden behøver, og liden Smaakram«. Nr. 4 ligesaa. Nr. 5 handler med Korn og anden grov Bondehandel samt »en Del Klæde og andet dependerende Kram«. Nr. 6 er Tobaksspinder og handler med Tobak og »desuden lidet af Knive og deslige, siden han ikkun haver liden Afgang paa Tobakken«. Nr. 7 driver privilegeret Herberg og har »desuden en lille Handel af Spitserier og anden Smaakram«. Nr. 8 er en Jøde, der kun handler med Smaakram. De økonomiske Omstændigheder er for tre af dem »meget slet« eller »ringe«, for en er den »ikkun maadelig«, for to er Tilstanden »god«, og for to er den ukendt, men

formentlig god. 30 Aar senere er Købmændenes Antal fremdeles 8. Deraf handler de 6 med Korn og grove Varer, en handler med Silke og uldne Varer, og en med Galanteri¹; men der er ingen Oplysninger om de økonomiske Forhold, stort bedre er den vel ikke blevet, i al Fald bestaar Byens Flaade stadig kun af 5 smaa Fartøjer.

De daarlige Kaar medførte stor Vagtsomhed overfor udenbys boende, der handlede paa Maribo. Det hændte nemlig, at Købmænd tog Borgerskab i Byen og svarede Skat der for at faa deres Skibe toldklareret ved Bandholm, skønt de ikke boede i Maribo, en Trafik, der var helt lovlig. 1685 klagede nemlig Niels Jensen Yde i Blands over, at Tolderen i Bandholm ikke vilde give ham Toldseddél, fordi han ikke boede i Maribo. Niels Yde oplyser, at han er en af de bedste Skatteydere i Maribo, og snart en af de bedste til at bruge nogen Handel til Byens Opkomst. Rentekammeret gav saa Tolderen Ordre til at give Niels Yde Toldseddél uden Ophold, da faa andre i Byen tragter efter at bruge nogen Handel². Hundrede Aar senere har Skippere paa Fejø og Femø opdaget den samme Fidus, men de forbedrer den ganske vist ved at nøjes med at løse Borgerskab, men undlade at betale Skatten. Den gik naturligvis ikke ret længe. 1785 skylder de 21 Rigsdaler og 74 Sk., og da de stadig er trevne, faar Tolderen 1788 Ordre til ikke at udklarere deres Skibe før al Skatten er betalt³.

Mest vagtsomme og mistænkkelige var naturligvis de Øjne, hvormed Foreteelserne i Bandholm blev iagttaget. Pontoppidan beretter i sit Danske Atlas, at Maribo Købmænd er i Bandholm — hvor de har deres Kornmagasiner — hver Onsdag og Lørdag, naar Bønderne søger dertil med deres Korn, og tager med derfra, hvad de behøver; thi, siger Pontoppidan elskværdig: Der er godt Køb paa Levnedsmidler i Maribo, og derfor plejer Enker og Pensionister gerne at nedsætte sig der⁴. Maribokøbmændene har naturligvis slaaet en Handel af, hvor det kunde lade sig gøre, men ikke mindre vigtigt har det været for dem at holde Øje med Proprietærernes og Ridefogdernes Handel, der nok kunde faa Mariboborgerne til at stivne af Misundelse. Af Bandholms 17 Jagter ejede Maribokøbmændene 1782 kun de 5. Den hele Flaades Mandskab foruden Skipperne bestod af 28 Matroser og 8 Dreng⁵.

— *Gæstgiverne* var i lange Tider en privilegeret Stand, fordi Næringen i den lille By daarligt kunde give en Familie Brodet, og der var ofte lange Perioder, hvor Byen ingen Gæstgiver havde til stor Gene for de rejsende. Man fandt saa paa at hægte Gæstgiveriet paa Køb-

mandshandelen, idet ingen kunde faa Borgerskab som Købmand uden at forpligte sig til at modtage og beværte rejsende. Paa den Maade gik det nogenlunde i Aarene før Englandskrigen, men da den medførte en Del Indkvarteringer, blev man nødt til at anvise Officererne de Værelser, der ellers benyttedes til rejsende. Saa blev der Klager og Vrovl. Købmændene svarede med at opsigte deres Gæstgiveri, men fik omgaaende at vide, at Opsigelsen ikke toges gyldig. Tilsidst lykkedes det 1810 at finde en Mand med tilstrækkeligt Husrum, der mod visse Indrømmelser paatog sig at etablere et Gæstgiveri. Endnu 1822 maatte der ydes Understøttelse til Gæstgiveren⁶; men da Opgangstiden satte ind, ændredes ogsaa dette Forhold, saa der nu maatte søges om Bevilling til at drive Gæstgiveri⁷.

HAANDVÆRKERNE havde 1621 faaet Tilladelse til paa visse Betingelser at danne Laug, og dermed var Regeringens hundredaarige Strid med Laugene endt. Hvert Fag skulde have sin Oldermann; men Laugets Forsamling skulde overværes af et Medlem af Byens Raad, og uden hans Sanktion var ingen Vedtagelse gyldig. Paa Basis af denne Forordning blomstrede Laugene op saa frodig som nogensinde før. Ogsaa i Maribo skabtes der nu nye, faste Vedtægter for Laugene. Den eneste af disse Laugsskraaer, der endnu er bevaret, er Skrædernes. Den er fra 1624 og indledes med, at Borgmester og Raad har udstedt disse Artikler for Skræderlauget i Maribo i Overensstemmelse med de af Kongen og hans høje Raad givne Regler. Meget af det, som de tidligere kongelige Forordninger vilde slaa ned, genfinder man nu i denne Vedtægt. Det gælder f. Eks. de forskellige Pengeydelse, der krævedes for at blive optaget som Lærling, Svend og Mester i Lauget, og for Mestrenes Vedkommende er Kravene ingenlunde blevet mindre. Den Svend, der ønsker at blive Mester, skal arbejde et Aar som »Mestersvend« for halv Løn, han skal derefter gøre Mesterstykke, og hvis dette godkendes, skal han betale nogle Dalere til Laugskassen, en Daler til Oldermannen og et Par Dalere til Laugets fattige. For at hindre, at Mestrene farer ubillig haardt frem i Bedømmelsen af Mesterstykke skal Borgmester og Raad deltage i Bedømmelsen. Som Mesterstykke skal Svenden sy »en god mandlig Klædning, en Præstekjole og en god Kvindetroje«. Bliver Mesterstykket kasseret, skal Svenden »vandre paa sit Haandværk« indtil han bliver dygtig nok til at lave et ordentligt Mesterstykke. Lauget maa kun holde fire ordinære Moder om Aaret; de skal over-

væres af den Raadmand, som Borgmester og Raad dertil har udpeget. Skal der holdes ekstraordinære Møder, maa den Sag, det drejer sig om, først forelægges og godkendes af Raadmanden. Den yngste Mester har Pligt til efter Oldermændens Ordre at tilsige Medlemmerne til Laugsmøde og til at »følge Lig«, naar en Laugsmester er død. Udeblivelse straffes med Bøder og det samme gælder for Ulydighed mod Oldermænden. Fores der Klage over en Mesters Arbejde, skal vedkommende Raadmand og to andre Mestre bedømme det. Faar Klageren Medhold, skal den uheldige Mester beholde det daarlige Arbejde, yde Kunden fuld Erstatning og Godtgørelse for spildt Tid samt bøde til Laugskassen og Laugets fattige. I Laugsmøder, hvor der fores Klage, maa ingen Laugsbroder møde med Vaaben, for at der ikke skal ske Ulykker. Skældsord og Trusler straffes med Bøder. Ingen Mester maa give mere end den fastsatte Svendeløn, og ingen maa tage en Svend fra en anden uden ved rette Skiftedag. Ingen Mester maa holde mere end fire Svende; faar han mere Arbejde, end de kan bestride, skal han overlade noget af Arbejdet til den Mester, der har for lidt. Ved festlige Lejligheder maa Svendene holde »blaa Mandag«; men møder de ikke paa Værkstedet Tirsdag Morgen Klokken fem, skal hver bøde en Mark for den første Dag, to Mark for den anden og fremdeles dobbelt op. Svende der er paa Ugeløn maa ingen Friemandag holde. — Svendene var som Regel fæstet halvaarsvis og fik Kost og Logi i Mesters Hus. Derfor indeholder Skraaen ogsaa Bestemmelser til Haandhævelse af god Husorden. Svendene skal være hjemme i Mesters Hus inden Klokken slaar 10, bliver de uden Tilladelse længere ude, straffes de med Bøder. Den Svend eller Dreng, der »foragter sin Mesters Mad eller Øl som upaaklagelig er«, skal bøde en Daler; kan han ikke betale, hensættes han to Dage og to Nætter i Raadhuskælderen paa Vand og Brød⁷.

— De andre Haandværk i Maribo, hvis Mestre var talrige nok til at danne Laug — og dertil udkrævedes kun 3—4 Mestre — har sikkert ogsaa i Aarene efter 1621 faaet deres Skraa og Laugsregler udstedte og besejlet af Borgmester og Raad. Laugene skulde saa nok sørge for selv lidt efter lidt at tiltage sig mere Rettighed og Myndighed, end man undte dem. Bl. a. gled den tilsynsførende Raadmand mere og mere i Baggrunden, indtil han helt gled ud. Der er bevaret en Landstingsdom af 1671 over Skomagerlauget i Maribo, og af denne fremgaar det klart, at Bestemmelsen om, at ingen Beslutning i Lauget var gyldig uden at være sanktioneret af en Raadmand — ikke gælder

mere. Laugsbrødrene stredes nemlig voldsomt indbyrdes om et Oldermandsvalg, og nogle Mestre bortførte med Vold og Magt Skraaen af Oldermændens Hus. Der blev fældet Dom i Sagen ved Bytinget 1060, en Dom, der senere indstævnedes for Landstinget; men det er klart, at hvis den gamle Bestemmelse om Raadmandens absolute Veto havde staaet ved Magt kunde der overhovedet ikke være blevet Proces og Dom i en Sag om Laugets indre Affærer. Ved Landstinget domtes

Maribo Snedkerlaugs Segl 1722.

Maribo Væverlaugs Segl 1718.

de Laugsmestre, der havde bortført Skraaen, til at bringe den tilbage igen, til at gøre den fornærmede Oldermænd Undskyldning for ærerige Sigtelser og betale den fornærmede 8 Rigsdaler i Sagsomkostninger samt erlægge en Voldsbøde paa 40 Mark. Paa den anden Side domtes den omstridte Oldermænd til at betale en Gæld til Laugskassen^o.

Som det er gaaet med Tilsynsbestemmelsen, er det sikkert gaaet med mange andre; Laugene har helt igennem indrettet sig som de fandt for godt. Forordningen af 1681 gjorde Ende paa de fleste af de gamle Misbrug. Hvert Fag fik nu sine Laugsvedtægter gældende for hele Landet.

I en lille By som Maribo kunde der indenfor mange Haandværk ikke trives saa mange Mestre, at de blev nok til at danne et Laug, selv om man, som det skete i flere Tilfælde, tog Mestre fra Rødby, Nysted og Saxkjøbing med ind i Maribo-Lauget. Svendene var Medlemmer af Lauget saavel som Mestrene, men man havde trods Forbudet som Regel ogsaa et særligt Svendelaug med selvstændig Lade og Segl. Grænsen mellem Mester og Svend blev alligevel noje overvaaget, og hver havde sit Lokale, hvor de kunde drøfte deres specielle

Interesser og Fornøjelser. Svendenes Deltagelse i Laugforsamlingerne gjaldt som Regel kun ved lystige og festlige Anledninger.

I de store Byer havde hvert Laug sit eget Laugshus, hvor Forsamlingerne og Festerne holdtes. I smaa Byer som Mariho holdtes Laugsmoderne som Regel i Oldermændens Hus. Laugets Skraa og øvrige Dokumenter opbevaredes i et mere eller mindre kunstfærdigt forarbejdet Skrin, der kaldtes Laden. Naar Laugsmødet begyndte, blev Laden sat paa Bordet og højtidelig aabnet, og den aabne Lade krævede Ærbødighed, al Banden, usømmelig Ord, »Ulyd« eller andet utilbørligt var da strengt forbudt. Laden var Laugets Allerhelligste. Næst efter den i Fornemhed stod »Velkomsten«, en Pokal, der gik fra Mund til Mund, naar den fremmede Gæst skulde bydes velkommen eller den nybagte Svend optages i Lauget.

Saa vidt man kan se, har der ikke været mere end 6 Haandværkerlaug i Mariho nemlig: Skræder-, Skomager-, Væver-, Snedker-, Smede- og Handskemager-Lauget, hvortil senere kom Lighæarerlauget, der var dannet af de andre Laug, samt Vognmandslauget, der indtog en Særstilling, da de ikke havde noget med Haandværk at gøre. En Del af Laugsbøgerne er i Behold — de ældste er Skrædernes fra 1688 og Skomagernes fra 1698 — de giver nogle om end fattige Bidrag til Mariho-Haandværkets Historie i denne Periode.

Et af Skræderlaugets ældste Protokollater, der tangerer en ulykkelig Borgerskæbne, lyder saaledes: »Efter Byfogdens Tilladelse var Skræderlauget forsamlet for at fordre Rigtighed af Jacob Hansen Skræder, for hvad han paa Laugets Vegne har oppebaaret fra 12. Juli 1694 til Dato. Hans Kone modte uden Penge, men frembar Laugets Lade, Skilt, Ligklæde med tilhørende Skrin, de fattiges Bøsse og Oldermændens Stok. Det blev alt leveret til Jens Jensen Skræder, som med Øvrigheds Tilladelse er samtykt til Oldermænd¹⁰. Pengene fik Lauget altsaa ikke, og har næppe heller ventet dem. Jacob Hansen var nemlig allerede paa det Tidspunkt indviklet i de Retssager, der blev hans Skæbne. Oprindelsen var en ubetydelig Sag for Byretten, hvor Jacob Hansen formentlig er mødt beruset. Han haanede i al Fald Retten ved at beholde Huen paa og skældte Byfogden Hans Wulfsen i Dommersædet ud for Tyv og Skælm. Sættedommeren, der skulde afsige Dom i den af Byfogden derefter rejste Sag, domte Jacob Hansen æreløs med Bøder og Sagsomkostninger. Æreløs-Dommen medførte Fortabelsen af alle borgerlige Rettigheder og Tillidshverv, og Jacob Hansens Opgivelse af Oldermændsstillingen var dermed en given Sag.

Den katolske Kirke. Opført 1897.

Han appellerede den strenge Dom til Landsretten, der stadfæstede, fik derefter fri Proces til Højesteret, men tabte ogsaa her og blev idømt nye Sagsomkostninger, hvorefter Byfogden gjorde Eksekution i hans Bo og solgte det hele. Jacob Hansen fortsatte gennem flere Aar sin Kamp for at faa de afsagte Domme erklærede ugyldige. Han fik Byfogdens Eksekutionskendelse appelleret til Højesteret, men tabte, alligevel fortsatte han, og efter hans Dod optog Konen Kampen, der var og blev haablos¹¹.

Man faar gennem Laugsprotokollerne Oplysning om Størrelsen af Indskrivningspengene ved den nye Mesters Optagelse i Lauget, om den Kendelse, han ydede ved Antagelsen af en ny Lærling, om Læretidens vekslende Længde og den vekslende Størrelse af den Sum, Mesteren fik af Drengens Formyndere ved Lærekontraktens Oprettelse, og saa naturligvis om Laugets indbyrdes Stridigheder. 1696 er der 8 Mestre i Skomagerlauget og den niende optages mod at svare en Rigsdaler om et halvt Aar og en til 6 Uger derefter. Det tyder jo ikke paa stor Velstand hos den nye Mester. Aaret efter optoges igen en Mester, og han slipper ikke saa billigt. Han skal om en Uge betale 3 Lod Sølv, om et halvt Aar atter 3 Lod, og senere endnu 3 Lod Sølv. 1710 er Taksten 5 Lod Sølv og en Mark, dansk, straks og tre Maaneder efter 3 Lod Sølv og 2 Mark dansk. 1692 betales for Optagelse i Skræderlauget 2 Rigsdaler, fordelt paa tre Terminer med en Sletdaler (4 Mark) hver Gang. 1724 betales for Optagelsen i samme Laug »8 Lod Sølv eller i Penge 4 Rigsdaler«¹².

Angaaende Læretidens Længde, da synes den i nogen Maade at være afhængig af Størrelsen af de ved Kontraktunderskrivningen erlagte Beløb. 1698 sætter Byfogden en Skægtning. Wulff Nielsen, i Skræderlære og betaler 17 Sletdaler i Lærepenge for en Læretid paa tre Aar. (Det var en fast Regel, at Drengen fik Kost og Logi hos Mester). I en Kontrakt af 1722 er Læretiden i samme Laug 5 Aar, uden at der nævnes noget om Størrelsen af betalte Lærepenge, i en Kontrakt af 1736 er Læretiden 6 Aar, men det tilføjes, at Drengen er 12 $\frac{1}{2}$ Aar. Den største Læretid, der findes angivet i Skræderfaget, er syv Aar, Kontrakten er af 1801, men Protokollen oplyser intet om Lærepenge eller Alder. For Skomagernes Vedkommende er Læretiden i flere Kontrakter fra 1697 tre Aar med 4 Mark i Lærepenge, men senere møder man med Kontrakter paa baade fire og fem Aar, ja, i enkelte Tilfælde baade seks og syv Aar. Hos Smedene varierer Læretiden paa samme Maade fra tre Aar og helt op til otte Aar. Hos Snedkerne

ligger Kontrakterne paa en Læretid fra tre til seks Aar. Efter Indførelsen af Stavnsbaandet møder man i Protokollerne nu og da en Oplysning om, at Mesteren for at faa en Læredreng fra Landet har maattet købe denne fri hos den Godsejer, der havde Baand paa ham. Det er f. Eks. Tilfældet 1738. Mesteren har betalt Kammerraad Flint 16 Rigsdaler for Drengens Frihedsbrev, og Drengen skal til Gengæld arbejde sit første Svendeaar for 8 Rigsdaler (og Kosten). 1780 har en Mester sluttet Kontrakt om en Dreng fra Knuthenborg, men da han ikke er frikøbt, vil Byfogden ikke paategne Kontrakten og Lauget ikke give den Plads i Laden. Da Drengen fire Aar senere noteres som udlært, maa Mesteren have fyldestgjort Knuthenborg og faaet Kontrakten paategnet og indlemmet¹³. Indenfor Skræderlauget faldt Mestrene nu og da for Fristelsen til at tage en kvindelig Lærling, naar det kneb med at finde en Dreng. Det var stik imod Laugets Regler og gik sjældent upaatalt hen. 1723 havde en Mester taget en Pige i Lære mod en Kendelse paa 14 Mark straks og 14 senere. Det blev ham paalagt at skille sig af med hende. Alligevel gentog det sig, og 1747 forpligtede alle Mestrene sig til at betale en Bøde paa 3 Lod Solv samt paaløbne Omkostninger (til Øl etc.), hvis de brod Aftalen. Overenskomsten blev endog fortolket derhen, at man end ikke midlertidig maatte tage en Kvinde i Arbejde; thi 1749 maa en Mester betale de tre Lod Solv for at have haft en Sypige til Hjælp i sit Haandværk¹⁴.

Smaa var Kaarene som Regel for Mester, og tifold ringere var de naturligvis for Drengen, smaat med Mad og rigelig med Prygl var vel Reglen, og Pryglene fik ikke sjældent Karakter af grov Mishandling. Tiden var ikke blodsoden, og naar der blev taget Hensyn til en Klage paa dette Omraade, kan man være sikker paa, at Tilfældet var graverende. 1775 og 1779 blev der, for blot at nævne et Par Eksempler, fort Klage over en Mester, i det ene Tilfælde var Drengen blevet mishandlet, fordi han ikke kunde finde Mesters Ko paa Marken, i det andet er han mishandlet saa stærkt, at der er Fare for, han skal blive Krøbling. Klagerne fik her det usædvanlige Udfald, at Kontrakten med den raa Mester blev hævet, og en anden Mester tog Drengen i Lære¹⁵. 1791 forekommer et lignende Tilfælde. Drengen er kun 11 Aar, han skulde staa 8½ Aar i Lære, men har kun været der ¼ Aar. Mesteren, der har mishandlet Barnet med Hug og Spark, idommes Mulkt, og Drengen sættes i Lære hos en anden Mester.

Solidaritetskravet indenfor Lauget forbød ikke blot Mestrene at

betale mere i Løn end fastsat, men den forbød ogsaa en Mester at antage Folk, der var i Arbejde hos en Kollega. Ved Overtrædelser blev baade Mester og Svend idømt Mulkt, og Svendene foretrak da gerne at forlade Byen¹⁶.

Stridigheder mellem Mestrene indenfor Lauget forekom naturligvis ret ofte. 1754 anklagede Skræderlauget Malte Jørgensen for at have fjernet et Indlæg fra Laden. Han mødte i Lauget med en Sagfører, men Følgen blev, at Laden øjeblikkelig blev slaaet i og Laugssamlingen dermed ophævet, og de eventuelle Aftaler gjort ugyldige. Efter at Sagføreren havde fjernet sig, blev Laden atter aabnet og Striden forliget. Fem Aar efter er det galt igen med Malte Jørgensen, han har paany overtraadt Laugets Regler og bliver ekskluderet. Han klager til Stiftamtmanden og faar Eksklusionen erklæret ulovlig, men han maa for at blive genoptaget gøre Afbiigt. 1763 er han avanceret til Oldemand¹⁷ og maa altsaa have forbedret sig. Den sidst optagne Mester i Lauget havde som »Yngstemand« Pligt til at gaa Oldemandens Ærinde og tilsige Øvrigheden og Laugsmestrene til Møde. Det kom undertiden vedkommendes Mesterværdighed lidt paa tværs, men Nægtelse indbragte ham blot en Mulkt, indtil han lærte at lystre, og det lærte han som oftest. En Undtagelse herfra kan dog noteres. Hans Snedker forlod 1736 Byen efter flere Gange at være noteret for Ulydighed, og nedsatte sig i Skorringe. Ogsaa her forfulgte Lauget ham med Beskyldning for Bonhaseri, og da han ikke agtede derpaa, »hjemsogte« de ham, d. v. s. de drog ud og ødelagde hans Arbejde og gav ham Prygl i Tilgift. Bagefter fik Lauget takseret denne Tur til en Erstatning paa 8 Rigsdaler 2 Mark¹⁸.

Efterhaanden som de daarlige Tider bragte Fagene i Forfald, saa man ofte bort fra Pligten til at lave Mesterstykke og lod i Stedet den nye Mester betale en klækkelig Afgift, som Regel 8 Rigsdaler. Kom der saa en Mand, de andre Mestre gerne vilde være fri for, satte de Prisen op til ublufærdige Højder. 1778 tilbød Mads Jensen Snedkerlauget 12 Rigsdaler for Optagelse, men selv denne store Sum var de ikke tilfreds med, og da Byfogden erklærede, at det var tilstrækkeligt, forlangte de, at Mads Jensen skulde gøre Mesterstykke, et Krav, han hurtigt afviste med en Paavisning af, at de alle havde købt sig fri for Mesterstykke. Saa faldt de til Foje og tog ham og de 12 Rigsdaler¹⁹. Snedkerne var iøvrigt saa faatallige i Maribo, at da de 1718 skulde stifte deres Laug, var der i Maribo kun to Mestre, hvorfor de for at blive talrige nok maatte medtage Drejerne, baade i Maribo,

Rodby og Nysted, hvor hver By havde én. Lauget spændte altsaa over hele tre Byer²⁰.

Indenfor det Fag, der ikke havde Laug, kunde enhver Fusker nedsette sig; men var der Laug, kunde ingen andre end Laugsmedlemmerne arbejde i Faget. Henimod Aarhundredets Slutning gik Regeringen paa tværs af Laugene ved at indføre Begrebet Frimester, d. v. s. en Haandværker, der havde Lov til at ernære sig ved Faget uden at gøre Mesterstykke og uden at være Medlem af Lauget; men Frimesteren maatte ikke have Læredrenge og kun have en eller to Svende i sit Brød. At de nye Konkurrenter var en slem Torn i Laugsmestrenes Ojne, siger sig selv, og Frimestrene havde det ofte mindre godt under de gamle Mestres Chikanerier.

Værre var det dog med den gamle Skade: Bonhaserne, d. v. s. Landsbyhaandværkerne, der paa ulovlig Vis gik Bymestrene i Næringsen. Efter Loven skulde enhver Indskriden mod Bonhaserne ske paa den Maade, at vedkommende Laugsmestre med Byfogden i Følge skulde drage ud og gribe Lovovertræderen paa fersk Gerning ved at overraske dem ved det ulovlige Arbejde. Byfogden var — i Bevissheden om, at Togtet som Regel blev en Fiasko — mindre end villig til at assistere, og derfor fandt Mestrene, at der kom anderledes Fart i Sagen, naar de selv tog Affære, og saa drog de mandsstærke ud og »hjemsogte« den mistænkte, gav ham Prygl og odelagde hans Værktøj og undertiden hans Bohave. Intet Under, at Ordet Hjemsogelse fik en tragisk Klang, og det var heller intet Under, at den hjemsogte klagede, især da han som Regel fandt god Støtte hos Herremanden og Proprietæren, der saa deres Fordel ved at tage hans Arbejde fremfor de dyrere Laugsmestre i Byen. Selv hvor Bymestrene mente at have konstateret Ulovligheder, var det meget svært for dem at faa Lovovertræderne dømt, det skulde jo ske gennem Sagsanlæg, og Sagen skulde føres ved det Birketing, hvor Synderen horte hjemme, og hvor han var sikker paa at møde god Forstaaelse hos den Birkefoged, Herskabet havde anbragt i Dommersædet. Her nogle Eksempler.

1697 drog Mariboskomagerne i Flok og Følge til Stokkemarke, hvor de hjemsogte Skomagersvend Jørgen Andersen, »handlede ilde med ham« og fratog ham hans Arbejde i Stedet for at gaa Rettens Vej. Amtmanden resolverede, at de skulde tilbagelevere det bortførte, have offentlig Irettesættelse paa Bytinget og betale en klækkelig Mulkt til de fattige²¹.

1747 hjemsøgte Maribos 6 Skrædermestre en Landsbyskræder i Maglemer. Ved Knuthenborg Birketing blev de idomt store Mulkter, nemlig 4 Rigsdaler til Justitskassen og 4 Rigsdaler til Hunseby Hospital samt Sagens Omkostninger²².

Klager til højere Instanser hjalp heller ikke de forurettede Bymestre stort. 1717 klager f. Eks. Maribovæverne til Danske Kancelli over »Fuskerne paa Landet«, der gaar dem i Næringen ved at væve de finere Ting, der efter Løven er forbeholdt Laugsmestrene i Byen; de beder om at faa deres Rettigheder haandhævet ved kgl. Befaling. Stiftamtmanden, der fik Sagen til Erklæring, oplyste, at Klagen i Virkeligheden tog Sigte paa Geheimeraadinde Knuth, og han havde derfor forelagt hende Klagen. Hendes Erklæring lød paa, at hun i fuld Overensstemmelse med sine Rettigheder havde antaget denne Væver til sit eget Brug, og, føjede hun haanligt til, for at faa lavet de finere Arbejder, som Maribovæverne ikke kan præstere. Dermed er Vævernes Klage afkræftet, og deres Andragende afvises²³.

Klagerne havde ikke alene udenbys Adresse, det vrimlede med indenbys Klager. Kleinsmede og Grovsmede skændtes indbyrdes over, at den ene gik i den andens Næring, Skræderne klagede over Købmanden, som solgte færdigsyet Tøj, Snedkerne over Tomrerne og Bødkerne o. s. v. Dertil kom saa de mange Klager fra Fagene over, at private i Byen gik dem i Næringen. De berettigede Klager afgjordes som Regel med et Paalæg til vedkommende om at respektere Fagrettighederne, men det kunde ogsaa ske, at Klagen gav Bagslag. 1767 klager f. Eks. Bager Joseph Krøyer over, at Folk i Maribo gaar ham i Næringen ved at bage og sælge Hvedebrød, baade naar der er Marked og til daglig. Amtmanden svarer, at da Krøyer har lært Professionen, maa han sagtens kunde klare sig i Konkurrencen med ufaglærte Folk i Byen, og da han ikke alene kan forsyne Byen, maa andre have Lov at være med. Kommer der en Bager til, skal andre Folks Bagning og Salg blive forbudt, men paa Markedet kan det ikke forbydes, dér maa alle, baade indenbys og udenbys Folk sælge, hvad de har. — Bagerens Klage støttede sig til det Forhold, at i Fag, der vanskelig kunde brødføde mere end en Mand i Byen, og hvor Konkurrence kunde medføre, at Faget til Tider slet ikke havde nogen Udover — blev der udstedt Privilegium, naar en dygtig Mand vilde paatage sig Hvervet, saa ingen kunde gaa ham i Næringen. Maribo havde som Regel en privilegeret Slagter, Gæstgiver, Urmager, Guldsmid, Glarmester o. s. v. For ikke at tale om det specielt privilegerede

Fag som Farver og Katuntrykker, som ofte gjorde sin Indehaver til en velstaaende Mand, og som derfor ogsaa gerne gik i Arv til Sønner eller Svigersønner. Undertiden kunde et saadant Fagprivilegium ikke alene omfatte Maribo, hvor Manden boede, men ogsaa Sækkjøbing og Rødby. Det var f. Eks. i 1700 Tilfældet med Farverprivilegiet²⁴.

De mange Indgreb i Næringsfriheden havde naturligvis den Gang som under andre abnorme Forhold, Prisreguleringer til Følge. Det gjaldt i særlig Grad de to vigtige Fødemidler Brød og Kød, men ofte ogsaa Öl og Brændevin. Prisen (Taksten, som det hed) blev sat af dertil udnævnte Borgere, saa ofte Aarstid og Prisforhold gjorde det ønskeligt. I Marts 1740 blev f. Eks. paa Maribo Raadhus i 3de fire Mænds Nærværelse fastsat følgende Takst:

1) Brødbagningen: En Hvedesemle paa 11 Lød, et Ekebrød, Tvebakker og deslige Brød, der alle bages af en Dejg, skal for en Skilling veje 9 Lød og 3 Kv. Rugsemles for en Skilling skal veje 13 Lød 2 Kv., overskaarne Rugsemles for 2 Skilling 27 Lød. For godt Rugbrød, eller blødt Brød kaldet, gives 2 Pund for 4 Skilling, og for 9½ Pund 8 Skilling.

2) Kødtaaksten for i Vinter: Et Pund Oksekød af Brystet og deslige 3 Skilling, et Pund af slettere Kød 2½ Skilling, et Pund af Halskød 1½ Skilling.

3) Öl: En Td. Godtøl 2 Rdl. 2 Mark, en Td. daglig Öl 4 Mark 8 Skilling, en Kande Godtøl 4 Skilling, en Kande daglig Öl 1 Skilling.

4) Brændevin: En Pot Brændevin 14 Skilling, en Pægl ditto 4½ Skilling²⁵.

1789 var Kødtaaksten: Godt fedt Oksekød i smaa Stykker, ikke under 4 Pund, 5 Skilling Pundet, i hele Fjerdinger en halv Skilling mindre pr. Pund. 1820 var Prisen 8 Skilling pr. Pund for Bagkød og 7 Skilling for Forkød. 1831 var Taksten for et tolvpunds Rugbrød 3 Mark, for et ottepunds 2 Mark og for et firepunds 1 Mark — i Forhold til Daglønnen meget høje Priser, og saa var det endda nødvendigt at forbyde Bagerne at blande andet Korn i Rugen²⁶.

— Det store Tal af Mestre, som Laugsprotokollerne melder om, maa ikke opfattes som Udtryk for et blomstrende Haandværk. Grundene hertil er paavist i det foregaaende. Mestrene var alle smaa, faa af dem beskæftigede en Svend eller to, Resten havde kun sin egen Arbejdskraft at leve paa og havde som Regel kun en Dreng at kommandere over. 1689 havde Maribo 44 Haandværksmestre, men kun 4

af dem (tre Skomagere og en Skræder) havde hver en Læredreng. Der var 10 Skomagere, 6 Skrædere, 6 Vævere, 4 Slagtere og 3 Bagere (om begge disse to Haandværk hed det, at de kun nu og da drev Professionen), 2 Felberedere, 2 Pottemagere samt en i hver følgende Fag: Kleinsmed, Murer, Handskemager, Kandestøber, Snedker, Remsnider, Glarmester, Bødker, Tomrer, Guldsmed og Hattemager²⁷.

1710 opgøres Haandværksmestrenes Forhold saaledes: Skomager Jacob Hvid en Svend, halvaarlig Løn 2 Rigsdaler og 1 Mark, Kleinsmed Nicolaj Frantzen en Svend 3 Rigsdaler, Handskemager Rs. Rasmussen en Svend 2 Rigsdaler 4 Mark og en Pige 1 Rigsdaler 4 Mark og Parykmager Jens Pedersen en Svend 4 Rigsdaler halvaarlig²⁸.

Byfoged Siersted vurderer i sin ofte omtalte Indberetning 1735 Haandværkernes Kaar saaledes: Der er en Grovsmed, han holder en Dreng, alt hvad han ejer, er pantsat. Der er 3 Kleinsmede, de ejer intet, har heller ikke noget Arbejde. Der er 6 Skrædere, de 4 er gamle, har intet Arbejde og lever i slet Tilstand. Af de to andre holder den ene en Dreng, men er i slet Tilstand, den anden holder 2 Svende og 2 Dreng og er i temmelig god Tilstand. Der er 5 Vævere, to af dem holder hver en Dreng, men har det kun maadeligt, de andres Tilstand er slet. Der er tre Handskemagere, som alle lever slet og uden Folkehold. De andre Haandværkere har ingen Laug og lever armeligt. Det er muligt, at Siersted har ment, det var bedst at fremstille det hele saa fattigt som muligt; men det ringe Folkehold taler dog tydeligt nok om Haandværkets smaa Kaar.

1767 har 6 Fag dannet Laug, nemlig 8 Skomagere, 7 Vævere, 5 Skrædere, 5 Snedkere, 3 Smede og 3 Handskemagere. Uden Laug staar Felberedere, Murermestre, Parykmagere og Pottemagere med hver 3, Bødkere, Drejere og Glarmestere med hver 2 og følgende kun en i hvert Fag: Bager, Farver, Gørtler, Guldsmed, Hattemager, Kandestøber, Sadelmager, Slagter og Urmager²⁹.

1795 er der som Haandværkere opført 60 Personer. Der er 16 Skomagere, 5 Vævere, 4 Skrædere, 4 Snedkere, 4 Smede og 4 Murere, 3 Sadelmagere, 3 Felberedere og 3 Farvere, 2 Bødkere, 2 Tomrere og en i hvert af følgende Fag: Kobbersmed, Handskemager, Rebslager, Gørtler, Guldsmed, Glarmester, Urmager, Slagter, Bager og Barber. De 60 Haandværkere havde 26 Mennesker i deres Tjeneste, og langt de fleste af disse har formentlig været Læredrenge og kun et mindre Antal Svende. 24 af 60 Haandværkere havde hverken Svend eller

Foto Ragna Zwick.
Viadukten. Bygget 1923.

Posthuset. Opført 1908.

Foto Ragna Zwick.

Dreng. 8 af disse 24 var Skomagere eller Skofflikkere. Bortset fra den ene Farver med 4 Tjenestefolk, havde kun en Haandværker (en Væver) 4 Hjælpere³⁰. Trods Listens Mangel paa specificerede Oplysninger afspejler den dog klart nok den Lysning for Erhvervslivet, som den gryende Opgangstid har bragt.

1836 var Haandværkerstaben i Maribo yderligere vokset i Tal og Velstand; den talte ialt 109 Mand, der fordelte sig saaledes. Sko-

T. v. Snedkersvendenes Velkomst 1851. T. h. Snedker- og Dreierlaugets Velkomst 1811. (Stiftsmuseet).

Mest. Slagterne: 3 Mestre og 1 Dreng. Garverne: 4 Mestre, 1 Svend og 2 Dreng. Sadelmagerne: 4 Mestre, 3 Svende og 5 Dreng. Glarmestrene: 2 Mestre. Rebslagerne: 2 Mestre og 2 Dreng. Gortlerne: 1 Mester. Handskemagerne: 2 Mestre. Hattemagerne: 1 Mester, 1 Svend og 1 Dreng. Farverne: 1 Mester. Bogtrykkerne: 1 Mester, 2 Svende og 1 Dreng³¹.

Haandværket er altsaa i stærk Udvikling og samtidig er der kommet Liv i Laugsskikke og Laugsfester. Hvad der er bevaret af »Vel-

magerne: 21 Laugsmestre, 7 Frimestre, 6 Svende og 13 Dreng. Smedene: 6 Laugsmestre, 5 Svende og 4 Dreng. Væverne: 10 Laugsmestre, 2 Frimestre, 7 Svende og 7 Dreng. Skræderne: 9 Laugsmestre, 5 Svende og 7 Dreng. Snedkerne: 8 Laugsmestre, 7 Svende og 6 Dreng. Murerne: 3 Mestre, 4 Svende og 3 Dreng. Tomrerne: 2 Mestre, 4 Svende og 1 Dreng. Kobbersmedene: 1 Mester. Instrument- og Bossemagerne: 1 Mester. Bødkerne: 3 Mestre, 1 Svend og 1 Dreng. Urmagerne: 2 Mestre og 1 Dreng. Bagerne: 4 Mestre, 1 Svend og 1 Dreng. Malerne: 1 Mester, 1 Svend og 1 Dreng. Guldsmedene: 1 Mester. Bogbinderne: 2

komster, Skafferstokke og andre af Maribo-Haandværkets festlige Minder, stammer næsten alle fra denne Periode.

JORDBRUGERNE brugte samme primitive Driftsform som i Landsbyerne. Det var Fællesdrift: Naar der skulde saas, saede alle, naar der skulde hostes, hostede alle. Alle dannede de ogsaa et Slags Laug med en Oldemand i Spidsen. De Beslutninger, der blev truffet af Flertallet, havde alle at rette sig efter, og iøvrigt havde Lauget sine »Vedtægter og Vilkaar«³², som ingen ustraffet satte sig op imod. 1748 paadrog f. Eks. Nicolaj Bager sig et Par kostbare Processer »formedelst Stridighed og Overmod mod Oldemanden for Markborgerne«, der krævede ham for Penge i Overensstemmelse med Byens »Vedtægter og Vilkaar«. Driften var lagt an paa Kornavl, og derfor var Hesteholdet det fremherskende i Husdyrbruget, de tunge Redskaber og den svære Jord stillede ogsaa store Krav til Hesteholdet. 1689 havde Præsten f. Eks. 5 Heste, 3 Køer, 2 Ungnød og 6 Faar. Skolemesteren havde 2 Heste og 2 Køer, Landstingsskriveren 7 Heste, 7 Køer og 2 Kalve, Borgmesterenken 4 Heste, 2 Køer o. s. v. Der var i hele Byen 95 Heste, 74 Køer og Ungkreaturer og 8 Faar³³. Konsumtionsskatten modvirkede desuden Kreaturholdet, idet der skulde betales Afgift af Tillæget. Konsumtionsforvalteren skriver f. Eks. 1779, at der ikke er tillagt nogen Kalve, idet Ejerne enten bortgiver dem til fattige Bønder og Husfolk paa Landet eller slagter dem hemmeligt paa Marken for at unddrage sig Afgiften³⁴.

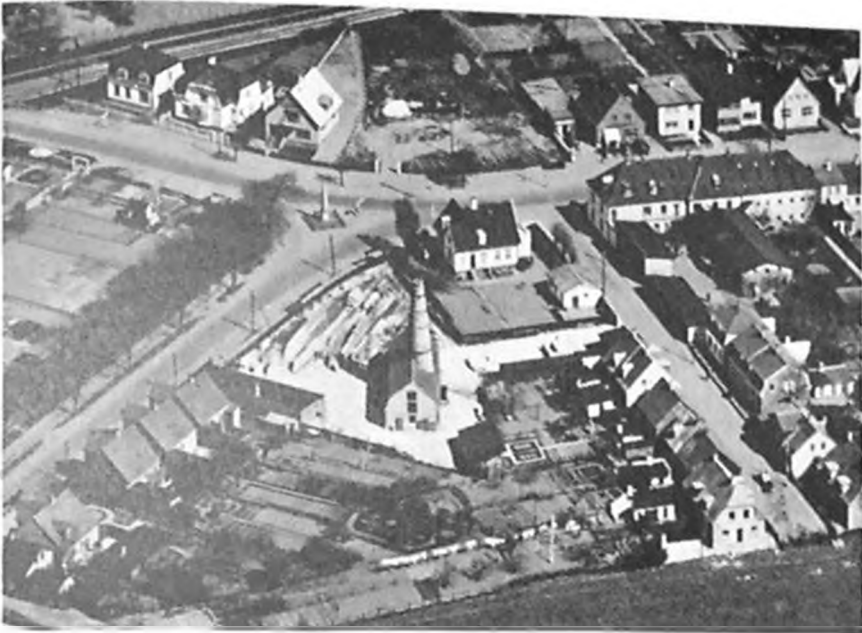
Til hver Gaard i Byen horte oprindeligt et vist Areal af Forpagtningjorden, vist nok varierende fra 10 til 16 Td. Ld. Naar Gaarden saa ved Salg eller Dodsald deltes, fulgte Jorden med i Delingen. Den Jord, som ved den oprindelige Deling ikke fulgte med Gaardene, udstykkedes i Parter paa to Td. Ld., en saakaldt »Jord«. Det var Meningen, at de flest mulige skulde have Del i Jorden, og ingen kunde derfor faa mere end 8 Jorder³⁵. Den samlede Byjord var delt i tre Marker, og hver »Jord« var derfor delt i tre Parter, en i hver Mark. Naar en Mand havde 8 Jorder, kunde det meget let ske, at han i hver Mark havde 8 indbyrdes adskilte Parter, d. v. s. at han skulde være paa Færde 24 forskellige Steder. Mellem hver Jord var en »grøn Bulk«³⁶, der ikke blev pløjet ned, men stod som Skel. Den Afgift, der betaltes Staten for Brugen af Jorden, var saa lempelig, at det altid var en Fordel at have Jord, og derfor fik Embedsmændene altid 8 Jorder, det samme gjaldt endog Chefen for den lolland-

falsterske Landmiliti, saa længe han havde fast Kvarter i Maribo³⁷. Der var ikke Jord nok til, at alle Borgere kunde faa Del i den, især da det var ufordelagtigt at have mindre end 3 Jorder, og man som Regel ikke søgte om mindre. Uddelingen af Jorder, der var blevet ledige — enten ved Dødsfald eller ved, at Brugeren gentagne havde forsynet sig saa groft mod Vedtægter og Vilkaar, at Jorden var ham frataget — foretoges af Byfogden, eventuelt Amtmanden med Rentekammeret som øverste Instans; men det gik selvfølgelig ikke af uden mange Andragender og Klager; de sidste specielt, hvor Byfogden efter Oldermændens Opfordring havde taget Jorden fra en genstridig Borger³⁸. Tallet paa dem, der ernærede sig alene af Jorden, var kun faa. 1689 drejede det sig om 12 Familier³⁹, senere blev det færre og færre. Folk, der ikke havde Jord, var derfor ikke afskaaret fra at holde en Ko eller et Par Svin. De kunde nemlig faa Ret til Græsning paa Overdrevet for en billig Penge, som gik i »Markborgernes« fælles Kasse. Afgiften var en Mark aarlig for en Ko, 4 Skilling for et Svin⁴⁰.

De tre Marker var som nævnt Kronens; men Byen havde derudover et mindre Jordtilliggende bestaaende af Vænger og Smaastykker, som ejedes af Borgere i Byen og laa indenfor dennes snævrere Grænser. Udenom de tre Marker laa baade i Øst og Vest de saakaldte Overdrev, som aldrig blev pløjet og laa som stedsevarende Græsgang, d. v. s. »Græsset« bestod af Kvikgræs og andet Ukrudt. Overdrevene havde Byen fælles med de omliggende Godsers Bønderbyer, og dette Fællesskab gav jævnlig Anledning til Trætter og Processer, indtil Regeringen i Aarene omkring 1780 sørgede for, at Overdrevene blev udskiftede⁴¹.

1806 foretoges en Udskiftning af de kongelige Jorder, men kun fordi Driften skulde omlægges fra en Tremarks- til en Seksmarksdrift. Borgerne androg i den Anledning om at faa deres Forpagtningsjord anvist paa ét Sted, og ikke som planlagt paa 6 forskellige Steder, men Andragendet blev afvist⁴².

Skoven om Maribo havde Maribo Jordbrugere intet med at gøre, udover at de en Tid lang var ansvarlig for eventuel Skade. Det skete paa den Maade, at et Par Borgere paa det samlede Borgerskabs Vegne gik i Kaution og paatog sig Erstatningspligten⁴³. Jagtretten havde Jordbrugerne naturligvis ikke erhvervet med Forpagtningen. Den blev en Tid udlejet ved Auktion. Det beløb sig i Reglen til 6 a 10 Rigsdaler⁴⁴.

Det yderste Vesterbro 1938.

Luftfoto Sylvest Jensen

Byliv i ondt og godt.

VILDSKUDENE, der nu og da skød frem, vakte altid Røre i det lille fattige Bysamfund, der ellers ikke bød paa store Afvekslinger. Levemaaden var yderst jævn baade hvad Maden og Samværet angik. Lykkens Smil var faa og anstrengte og de daglige Ulykker smaa og tilvante. Man var uden Kontakt med den store Verden, og der var langt mellem de store, hjemlige Begivenheder.

I Sorrig som i Glæde var Brændevinen kær og god og nær ved Haanden og Rusen billig — for saa vidt den da ikke drog usædvanlige Følger med sig; thi saa kunde Rusen blive dyr nok. Det blev f. Eks. Tilfældet med Snedker Christen Kisby, der ved en Indforselsforretning skældte Byfoged Wulfsen Hæder og Ære fra. Ved Landstinget idømtes han en Bøde paa 60 Led Solv og 10 Rigsdaler i Omkostninger eller — hvis han ikke betalte — »fare som en fredløs Mand eller lide paa sin Hals«. Højesteret mildnede denne Straf til en Bøde paa 10 Rigsdaler til Frelsers Kirke og 20 Rigsdaler i Omkostninger til Byfogden, som han desuden skulde gøre offentlig Afbigt paa Lands-

tinget. Trods Mildnelsen var Dommen uendelig haard for en fattig Mand. Ikke bedre gik det Claus Reimer, der 1700 i en Rus skældte Byfogden frygtelig ud og gjorde sig til Talsmand for Sladderen ved at rette en Række frygtelige Beskyldninger imod ham. Straffen for den, der saaledes angreb en Embedsmand paa hans Ære, gode Navn og Rygte, var som Regel den frygtede 3-Marks-Bøde, der medførte den anklagedes Tab af sin Ære. Claus Reimer havde ved denne Dom mistet de borgerlige Rettigheder baade i Liv og Død. Han tog sig Dommen saa nær, at han blev syg af Sorg og indgik med en ydmyg Ansøgning til Kongen om at faa sin Ære igen, saa han med Tanken om en pæn Begravelse kunde gaa rolig i Døden. Kongen bønhørte ham og ophævede Dommen, mod at Synderen gjorde Byfogden behørig Afbigt. Trangen til at skælde ud, naar Rusen tog Magten fra Forstanden, blev jo den samme ned gennem Tiden, men Straffen blev lettere om end ikke blid. 1800 gik Handskemager Ole Rasmussen Bersærkergang, overfaldt Vægteren paa hans Post, skældte Byfogden ud for Tyv, Skælm og Kæltring og undsagde ham paa Livet, udskældte Sognepræsten og alle, der kom i hans Nærhed. Sættedommer Hartmann og fire Meddomsmænd takserede Bedriften til to Aar i Mons Tugthus, saa det tør nok siges at være en dyr Rus!

Noget af det værste, man kunde gøre sin Næste, var at hæfte en *Trolddomsbekskyldning* paa ham. En og anden gammel Kælling kunde jo nok finde det interessant at blive anset for en, der kunde mere end sit Fadervor, især da hun samtidig kunde glæde sig ved den halvt skjulte Respekt, som Frygten for hende affødte. Men Glæden fik en brat Ende, den Dag, der offentligt blev rejst Trolddomssigtelse imod hende. Foranledningen kunde være nogle Trusler, hun havde udstedt mod en eller anden Mand, som siden enten mistede en Ko, fik en pludselig Sygdom eller led andet Uheld. Saa var det naturligvis Kællingen, der ved sine Heksekunster havde forvoldt Ulykken. Hele den lille By kom i Oprør; Himmel og Jord blev sat i Bevægelse for at faa Ram paa dem, der rejste Sigtelsen — eller faa dens Berettigelse bevist. Ganske vist var Heksebaalenes Tid forbi, og Trolddomsstraffene var blevet sjældne, siden Forordningen af 1686 paabød Indankning af enhver Trolddomsstraf for Højesteret — men Troen paa Trolddom og Djævelskab groede fremdeles frodig ikke blot i Almuen, men ogsaa i de højere Samfundslag.

1710 blev Jacob Krag i Maribo »slaaet af en mærkbar Svaghed«, hvis Aarsag ikke kunde forklares, og hans Broder, Prokurator Anders

Krag i Nakskov, lod sig da forlyde med, at det var Skipper Tolle Guttormsens Kone Anneche, der ved Trolddomskunster havde paa-fort Broderen den mystiske Sygdom. Skipperen stævnedes Prokura-toren for Nakskov Byting, men Prokuratoren brugte — vistnok i For-staaelse med Byfogden — saa mange af sin Kneb, at Sagens Forelse stadig blev forhindret. Skipperen gav dog ikke op; han skulde og maatte have sin Kone rensset for Trolddomsbeskyldningen, og da han ikke saa anden Udvej, gik han til Kongen. Han androg om, at der maatte blive nedsat et Kommissariat til Sagens Undersogelse. Han skriver: at hans Kone »er paakastet en meget ærerørig Skamplet som den, der ved Trolddomskunster har forgjort en anden og hannem Svaghed paaført«, og da han ved Retten med lovlige Midler har søgt hende friet for denne slemme Beskyldning ved at stævne Ophavs-manden Prokurator Krag og føre Tingsvidner imod ham, har bemeldte Krag paa Trods af Loven brugt saa mange Udflugter, at det ikke har været muligt at faa Sagen fremmet. Skipperen beder derfor Kongen om at forordne Kommissarier til at afhøre Vidner og dømme i Sagen. Kongen bevilgede Andragendet og anmodede Stiftamtmand Lützow og Landsdommer Storgaard om at tage sig af den. Det skete. Og nu fik Skipperen sin Ret. Efter mange vidtloftige Vidneforkla-ringer, blev Prokuratørens Skyld bevist. Han blev dømt til at gøre Konen Afbigt og betale hende Sagsomkostninger og Erstatning. I Bytinget 9. Marts 1711 blev Erklæringen læst, hvori Prokurator Krag gør Anneche Tolle Guttormsens fuld Afbigt for at have beskyldt hende for at være en Troldkone, der havde forgjort hans Broder².

Man skal ikke forbavses over, at en saadan Trolddomssag kunde versere for Retten i 1710; Retten maatte nemlig hele Aarhundredet igennem beskæftige sig med adskillige af den Slags Sager. 1762 faar Elbling Nielsen i Maribo efter Ansøgning Stempelfrihed for alle de »Indlæg, Breve og Bevisligheder«, som han kommer til at fremlægge i Retten under en Sag, som er rejst mod ham af Christen Nielsen Møller i Maribo, der beskylder ham for ved Trolddom og Gogleri at have forgjort hans ene Arm³. Det lyder latterligt, at Retten for godt halvandet Hundrede Aar siden maatte beskæftige sig med sliG Gal-skab; men det var uundgaaelig nødvendigt, fordi Overtroen frem-deles havde saa dybe Rødder i Folket. Hvis en Byfoged tog lidt overlegent paa den Slags Ting, fik han omgaaende en alvorlig Reprி-mande, ikke fordi man i Regeringskredse nærrede nogen Trolddoms-tro, men fordi denne var saa udbredt blandt Folk, at det ikke gik

an at ignorere den. I 1778 befriede kun Døden Byfoged Aagaard i Maribo for at faa en alvorlig Irettesættelse for udvist Skodesløshed i en saadan Trolddomssag. Det hang kort fortalt saaledes sammen.

Hendrich Hærs og hans Kone, der boede i Maribo, var af en Mand under Grevskabet Christianssæde beskyldt for mod Betaling at have øvet Trolddomskunster. Det oplystes, at de havde øvet Kunsterne rundt omkring paa Lolland, og Grev Christian Ditlev Reventlow ansøgte derfor om at faa Sagen lagt ind under Stiftamtet i Stedet for under Christianssædes Birk. Samtidig henstillede han, at de skyldige jo for jo hellere blev arresteret, da man ellers kunde frygte, at de vilde undvige. Stiftamtmanden oplyste, at Byfoged Aagaard i Maribo havde holdt Forhør over de sigtede, men da de nægtede at have øvet Trolddomskunster, lod han dem være paa fri Fod, og heraf benyttede de sig til i Mulm og Mørke at flygte fra Byen; ingen vidste hvorhen. Grev Reventlow henstillede nu til Kancelliet, at Byfogden blev tiltalt for sit strafværdige Forhold i denne Sag. Heri gav Kancelliet ham ganske Ret; men da Byfogden i Mellemtiden var død, var Sagen for hans Vedkommende jo bortfaldet, og der var nu ikke andet at gøre, end at eftersøge de bortflygtede og faa dem straffet. Hvorvidt dette lykkedes, maa jeg lade uoplyst.

En Trolddomssag af mere harmløs Karakter verserede for Raadstueretten i Maribo 1825. Det drejede sig om en med Trolddomskunster forbundet Skattegravning i Kæmpehøjen i Bangshave. Sagen var af den kongelige Skovrider indberettet til Stiftamtmanden, og denne havde givet Byfogden Ordre til at søge Sagen oplyst gennem Forhør over de i Trolddomssagen agerende Personer. Hovedpersonen var Asmus Møller af Sløse og Bipersonerne Væver Christoffer Henriksen og Skorstensfejer Fredrick Joseph af Maribo. I Forhøret oplystes følgende: Asmus Møller var kommet til Joseph og fortalt ham, at der i Højen i Bangshave fandtes Skatte i Guld og Sølv af dobbelt saa stor Værdi som hele Maribo By. Disse Skatte saa Asmus sig i Stand til at hæve ved tvende Mænds Hjælp. Hvis man vilde naa et heldigt Resultat, maatte der kun graves efter Skatten i Tiden mellem Kl. 12 og 1 Middag, og desuden var der forskellige Ting at iagttage, som Asmus vidste fuld Besked med. Joseph fik hurtig overtalt Henriksen til at være med, og de tre Mænd drog saa afsted. Ved Ankomsten til Højen forsynede Asmus dem hver med et lille Stykke Brød bundet sammen med et lille Stykke Piletræ, og dernæst anbragte han i hver af deres Trøjærmer to Synaale, med afbrudte Øjne, over-

Foto Ragna Zwick.
Aaen ved Sukkerfabriken.

Foto S. Nielsen.
Forsvarsbrødrenes Parade for Udrykning til Fugleskydningen 1910.

kors. Dermed var de, sagde han, gjort usynlige for andre og sikrede mod Skade af Fanden eller andet Ondt. Saaledes udrustede blev Joseph og Henrichsen anbragt paa Toppen af Højen, medens Asmus gik flere Gange rundt om den og fremmumlede en hel Del, som de andre ikke forstod. Til sidst lagde han sig med Øret til Jorden. Han vidste nu, sagde han, at der var to Kister dernede, thi han havde hørt Laagene blive lukket op og i. Saa begyndte han at grave. Paa Josephs Spørgsmaal, om han ikke var bange for, at Skovfogden skulde komme, svarede han, at han havde forblindet Skovfogden, saa denne intet kunde se. Asmus gravede i tre Dage og naaede at lave et Hul, der var halvanden Alen bredt og ca. 4 Alen dybt, saa stødte han paa en Sten (Dækstenen over Stenaldergraven), og var nu fuldt overtydet om, at under den laa Skatten. Han laante saa Redskaber til at bore gennem Stenen; men inden han naaede saa vidt, opdagede Skovfogden Foretagendet og satte en Stopper for dets Videreførelse. I Retten benægtede Asmus at have brugt Trolddomsord eller Trylleformularer ved Højen; han havde kun talt med sig selv eller maaske nymnet. Og det med Synaalene, Brodet og Piletraet var noget, han havde læst i en gammel Bog, der senere var brændt under Københavns Bombardement i 1807. Joseph og Henrichsen erklærede i Retten, at de kun var gaaet med for Løjers Skyld og ikke noget Øjeblik havde troet paa Asmus Skattheorie og Kunster. Saa fik de alle Lov at løbe med en Advarsel. — Hvor meget Forsikringen, om at de ikke troede paa Skatten og Trolddommen, var værd, oplystes fire Aar efter, idet Asmus og Joseph 1829 sendte Stiftamtmanden et Andragende om Tilladelse til at fortsætte Gravningen efter Skatten i Bangshave, »som vi« hedder det, »ganske bestemt formener at kunne hæve, naar intet bliver lagt os til Hinder under Gravningen; vi bønfalder derfor om Tilladelse til at grave«. — Tilladelsen blev selvfølgelig ikke givet⁴. Skorstensfejeren var fremdeles stærk i sin Overtro. 1833 blev han tiltalt for ved overtroiske Midler at have søgt at opklare Ildebrandene 1832. Han havde samlet en Del ligetroende og forklaret dem, at naar man tog et Sold imellem sig og lod det gaa rundt og nævnede Navnet paa den Person, som havde paasat Branden, saa vilde Soldet gøre Udslag. Arrestforvarer Renstrups Enke spurgte om man havde tænkt paa Daglejer Hans Olsen, og Soldet viste ganske rigtig at det var ham. Men da man bagefter publicerede Opdagelsen, gik det galt. Joseph blev idomt 3 Gange 5 Dages Vand og Brød. Om den »mistænkte« Hans Olsen hører man intet. En anden »mistænkt«

reagerede derimod stærkt. Det var Snedkermester Niels Larson. Han turede i lang Tid rundt og drak en Mængde Brændevin, og en Aften mødte han saa beruset hos Politimesteren og bad om at blive arresteret; han led, sagde han, stærkt under Mistanken for Brandstiftelse, hvori han var ganske uskyldig, derimod havde han forbrudt sig mod Snedkerlauget. Politimesteren bad ham komme igen næste Dag, hvorefter han gik hjem og hængte sig⁵. Om et andet Eksempel paa Overtro oplyser Byens Avis 1812. Der var stjaalet tre Særke fra en Tjenestepige, som derefter gik rundt og erklærede, at der ad overnaturlig Vej var truffet Foranstaltninger til at slaa Tyvens ene Øje ud. Kort efter blev Tyvekosterne kastet ind ad den bestjaalnes Vindue, men aldeles sonderskaarne. Tyven mente paa den Maade at bjerge sit Øje uden at den bestjaalne fik Nytte af de tilbageleverede Tyvekoster.

— I det fattige Aarhundrede, vi her beskæftiger os med, var Adspredelserne i et lille Bysamfund faa og smaa, især efter at Christian VI havde udstedt sine mange pietistiske Forordninger, der under Straf af Mulkt og Gabestok tvang Folk til at gaa i Kirke hver Helligdag, samt forbød alt Liv og Røre fra Lørdag Aften Kl. 9 til Søndag Aften Kl. 5. Endog en uskyldig Spadseretur udenfor Byen var forbudt i Kirketiden. Smykker maatte ikke bæres, og Klæder med indvirket Guld eller Sølv taaltes ikke. Selvfølgelig blev alle disse strenge Forbud ikke respekteret, og Øvrigheden saa mange Steder, bl. a. i Maribo gennem Fingrene med Overtrædelserne, naar de da ikke var alt for udfordrende. Den 22. Februar 1734 fik Stiftamtmanden over Lolland-Falster specielt Paalæg om at beordre Byfogderne til »med al vedborlig Flid og Nidkærhed« at passe paa, at der ikke blev holdt Nattesæde i Værtshusene eller udskænket Øl og Brændevin om Helligdagene. Hvis de saa »igennem Fingrene« hermed, vilde de blive straffet med Mulkt eller i grovere Tilfælde sat fra Bestillingen.

1739 blev P. Knudsen i Maribo udnævnt til Landfiskal i Lolland-Falster og havde dermed Pligt til at paase, at Forordningerne blev respekteret, og at Embedsmændene var ivrige i saa Henseende. Knudsen viste sig at være en meget nidkær Herre. 10. Oktober 1739 indberettede han til Stiftamtmanden, at Bonderkonerne paa Trods af Forordningen gik i Kirke med deres »guld- og sølvblommede Huer«, som de »fra gammel Tid haft haver«, men han tilføjer dog undskyldende, at de fleste af dem ikke har Evne til at forskaffe sig andre Helligdagshuer. Han antyder, at der er forskellige andre Lovover-

trædelser, som han vil se at raade Bod paa, inden han gør Indberetning derom^o. Et Par Maaneder efter indberetter han, at Forordningen er overtraadt ved *Madam Linds Begravelse*. hvor Kisten under Prædiken har staaet i Koret, og de til Allret skænkede Lys har været prydet med Vaabenskjolde, uden at Byfogden er skredet ind derimod. Der blev anlagt Sag mod Arvingerne, fort en Del Vidner og beskikket Sætterdommer, eftersom Byfogden jo var anklaget for Forsømmelighed. Det oplystes, at Skjoldet kun bestod af en Blikplade med Initialer og Engleskikkelser, og at Kisten kun havde staaet i Koret, fordi den skulde fores videre til Nykøbing. Sættedommeren frikendte derfor de tiltalte, og skønt Landfiskalen ønskede Dommen appelleret, fik den dog efter mange Skriverier Lov at staa ved Magt⁷, og de forfængelige Slægtninge kunde hovere over, at den stadselige Begravelse blev uanfægtet.

Landfiskalens bebudede Forsøg paa uden Indberetning at raade Bod paa andre Lovovertrædelser er aabenbart ikke faldet heldig ud, thi 1741 indberetter han, at der stadig i Maribo er megen ulovlig Lystighed paa Helligdage og Helligdagsaftener. Værtshusholderne skænker for Folk baade efter Kl. 9 og 10. Købmændene handler under Gudstjenesten, og Bønderne kommer ogsaa i samme Tid til Bys og handler. Han har gjort Henstilling til Byfoged Siersted om at skride ind derimod, men da det ikke har frugtet, indstiller han, at Byfogden faar et strengt Tilhold fra Stiftamtmanden om at sørge for, at Loven overholdes. I en ny Indberetning klager han over, at Byfogden personlig deltager i den ulovlige Lystighed. Saa maa Byfogden til at forsvare sig. Han skriver, at det er rigtigt, at han, Provstens Son og Organisten Aftenen for en Helligdag har været i Selskab hos Byskriveren, hvor der blev spillet og danset til Kl. 1, men ikke udskænket andet end Te. Endvidere har Provstens Son og Organisten sammen med andre været hos Apotekeren en Helligaften og spillet og danset til ud paa Natten. Og endelig har han (Byfogden) en tredie Gang været med et Sted — han siger ikke hvilket —, hvor der ligeledes blev spillet og danset til ud paa Natten, selv dansede han ikke med, thi — siger han forklarende — »det er ikke mit Væsen«. Iøvrigt hævder han, at Folk i Maribo er meget rolige og kun søger Krostuerne meget lidt, og det er helt sjældent, at man efter Kl. 10 kan finde Folk oppe. Da der ikke er Lukke for Byen, kan det jo ske, at en Bonde sniger sig ind og handler lidet i Kirketiden, men Byfogden lover fremtidig at holde godt Øje baade med dette og med ulovlig Udskænkning. Han

slipper saa med en Advarsel og Paalæg om at passe bedre paa i Fremtiden^s.

Byfogdens Forsikring, om at Maribofolket er saa rare og skikkelige Mennesker, var sikkert rigtig nok, men selvfølgelig var der Undtagelser, og det er jo dem, der præger de Oplysninger, som foreligger; thi det flinke og agtværdige Borgerflertal tales og skrives der ikke noget om i de Aktstykker, som Estertiden skal bygge sin Dom paa. Her er nogle af disse Undtagelser.

1743 klager Præsterne over tre Mariboborgere, Willum Væver, Lars Grovsmed og Anders Skomager; de lever alle tre i *Drukkenskab og Lidertlighed* med ugifte Kvinder i deres Huse. Lars Grovsmed er endda en Slags Ovrighedsperson, idet han beklæder Stillingen som Vicedommer. Præsterne Roth og Werløes har flere Gange talt med Byfoged Siersted om disse Mennesker, uden at det har hjulpet, og Præsterne tager saa selv Affære og meddeler dem, at de ikke vil blive taget til Alters, for de har skaffet de Kvinder, de samlever med, ud af deres Huse. I de Dage, hvor alle skulde til Alters mindst et Par Gange om Aaret, var det, at blive nægtet Altergang det samme som offentlig at blive stemplet som Udskud af værste Slags. Resultatet blev ikke som ventet, at Gasterne i Ydmyghed forbedrer sig, nej, de gaar angrebsvis til Værks og overfuser Præsterne med Skældsord og Trusler. Præsterne sender saa en skriftlig Klage til Byfogden over Willum Væver. Han har indfundet sig i Kapellangaarden og med grove Ord og Trusler søgt at tvinge Kapellan Werløes til at love at tage ham til Alters, uden at han skilte sig af med Kvindemennesket Maren; han rasede rundt i Stuen, skar Tænder og gik tilsidst under Udladelse af nogle »skammelige Expressioner«.. idet han erklærede, at han havde Byfogden paa sin Side. Hans voldsomme Færd havde altereret Kapellanfruen i saa høj Grad, at hun styrtede om paa Gulvet og aborterede. De to Præster forlanger nu, at Byfogden skal skride ind mod Willum Væver og hans Samleverske og sikre Præsterne »kongelig Fred« i deres Huse. De kræver omgaaende skriftligt Svar og Tilsagn af Byfogden, og hvis ikke dette sker, nødes de til »at søge vor allernaadigste Konge«.

Byfogden værdiger dem ikke et Svar. Kapellan Werløes henvender sig saa til Biskoppen, der giver ham Ordre til straks at indklage Sagen for Stiftamtmanden, en Ordre, som Præsten skynder sig at efterkomme. I sit Klageskrift fortæller han om Willum Vævers voldsomme Færd, der har kostet Kapellankonen hendes Helbred, og bekla-

ger sig over, at Byfogden ikke vil hjælpe. Samtidig klager han over Lars Grovsmed og Anders Skomager, hvis ryggesløse Levned er saadan, »at det er gudfrygtige Folk en Væmmelse at tale derom«. Han vedlægger en Attest fra Kordegnen, der bevidner, at Madam Werloes — en Dag hun var alene hjemme, blev forulempet i sin Stue af Anders Skomager, der var drukken og galen. Hun maatte flygte over og bede om Hjælp hos Kordegnen, som saa fik jaget Anders Skomager paa Døren.

Klagen bevirker, at Stiftamtmanden selv kommer til Maribo, kalder Synderne for sig og befaler dem at skille sig af med de losagtige Kvindfolk og fore et ordentligt Levned, da de ellers alle vil blive tiltalt og straffet.

Willum Væver hører vi derefter ikke mere om, enten har han forbedret sig eller er flygtet fra Byen. De to andre lod haant om Advarslen og fortsatte deres Leben, der for Lars Grovsmeds Vedkommende var yderligere graverende derved, at han havde jaget sin Kone ud af Huset, saa hun maatte søge Tilhold hos barmhjertige Mennesker. Anders Skomager stod ikke tilbage for Kammeraten, men overfusede paa en Raadstuesamling Kapellanen paa det groveste. Denne klagede da paany over ham. Stiftamtmanden lod sig naturligvis ikke saadan spille paa Næsen; han suspendede straks Lars Grovsmed — hvis rette Navn var Lauritz Hansen — fra Bestillingen som Vicedommer og indberettede derefter Sagen til Kancelliet, der straks gav Ordre til, at de formastelige skulde tiltales og straffes, saa »den udi Maribo i Svang gaaende Ugudelighed kan vorde hæmmet«. Landsdommerne Høserich, Maribo, og Riegels, Nykøbing, skulde domme i Sagen. Byfoged Siersted, der ikke var nævnt i Kancelliets Skrivelse, slap for at blive tiltalt for Embedsforsømmelse. Dommen kom for Anders Skomager til at lyde paa 6 Dages Vand og Brød, hvorefter han skal staa offentligt Skrifte, før han kan komme til Alters. Lars Grovsmed skal betale to Rigsdaler i Mulkt til Begginnehuset og to Rigsdaler til Justitskassen; han skal straks forene sig med sin Kone, gør han ikke det, skal han arbejde i Fæstning i to Aar. I Sagsomkostninger skal begge de tiltalte betale fire Rigsdaler. Kvinden Ane Hansdatter, der holder til hos Lars Grovsmed, skal forvises Landet (Lolland-Falster). Hvis hun bliver, skal hun straffes i Spindehuset et Aar. Den anden Kvinde omtales ikke; hun er formentlig forduftet, inden Dommen falder. Lars Grovsmed vilde appellere Dommen, men kunde ikke faa nogen til at fore sin Sag; han er saa dristig

nok til at anraabe Stiftamtmanden om Bistand. Selvfølgelig forgæves⁹.

Det manglede nu heller ikke paa Anklager mod den meget klagende Præst. 1755 anklager han i skarpe Ord Byskriver Reimer for utidigt Samliv med et Fruentimmer. Byfoged Siersted tager Byskriveren i Forsvar, og forlanger, at Pastor Werløes skal bevise sine Sigtelser. Det er, siger han, en kendt Sag, at de, som ikke ofrer tilstrækkeligt eller er Præsten til Vilje, ikke findes værdige til Guds Bord, »Gud hjælpe denne Præst, om al hans Omgang blev aabenbaret«. Det kom til skarpe Sammenstød mellem Præst og Byskriver. Præsten afviste ham fra Alterbordet, og Byskriveren udskældte og truede Præsten i Kirken. Ogsaa andre klagede over Præsten, der ved Alterbordet hindrede dem i deres gudelige Andagt ved at holde Forhør over Altergæsterne¹⁰. Lars Bødker, som Pastor Werløes ogsaa har klaget over og nægtet Alterens Sakramente, rommer af den Grund Byen, og det samme er nogle Aar efter Tilfældet med Parykmager Daniel Bülow, der holdt Hus med to løsagtige Fruentimmere. Han blev dømt, rømte fra de idømte Boder og slog sig med Fruentimmerne ned i Adelgade i København, hvor Retfærdigheden indhentede ham¹¹.

Det mangler heller ikke paa Tilfælde, hvor Manden klager over sin fordrukne eller liderlige Kone og kræver hende sat i Spindehuset, hvis hun ikke forbedrer sig; thi det, at hun er nægtet Alterens Sakramente, har ikke gjort Indtryk paa hende¹².

Skont det at blive nægtet Altergang altsaa blev betragtet som en stor Skam, mangler der dog ikke Eksempler paa, at Mariboborgere af og til forsømte deres Pligt til at gaa til Alters. Naar en Paamindeelse fra Præsten saa ikke hjalp, blev de ugudelige idomt offentligt Skrifte, d. v. s., at de i hele Menighedens Paahør blev foreholdt deres Ugudelighed og maatte love Bod og Bedring. Det var naturligvis en slem Tort, og naar de paagældende henvendte sig til Præsten og lovede oprigtig Bod og Bedring, anbefalede han deres Ansøgning gennem Biskoppen om Fritagelse for »Kirkens Disciplin«, som det kaldtes. Det kan være nok at nævne to saadanne Tilfælde. 1748 fritages Maren Westens og kort efter ogsaa Rasmus Hindse for »Kirkens Disciplin«, som de var idomt for at have forsømt Altergangen.

»Kirkens Disciplin« var ogsaa Straf for »Lejermaal«; men i Praxis blev der kun rejst Tiltale i Tilfælde af Besvangrelse. Barnefaderen ifaldt tillige Boder, og kunde han ikke betale, fik han Fængsel i Raadhuskælderen, og hvis han var særlig forhærdet, en Tur i Gabestokken, som efter Christian VI's Forordning var opstillet udenfor

alle Kirkedøre i Landet til Afstraffelse af de ugudelige. Senere fo'r man mindre haardt frem. Naar Manden var i Stand til at betale Bøden, kunde han som Regel efter Ansøgning slippe for »Kirkens Disciplin«, men Kvinden maatte uvægerlig efter Fødslen underkaste sig denne »andelige« Spidsrod. En saadan Skæbne overgik 1726 Maribo-Kapellanen Ursins Datter; hendes Forfører, Georg Frederik Hudt blev af Tamperretten dømt til at ægte hende¹³. Hun var intet Særsyn, tværtimod maatte i Aarenes Løb mangen Maribonit høste Lejermaals-Forordningens bitre Frugter.

1767 blev »Kirkens Disciplin« afskaffet som Straf i Lejermaals-sager og erstattet med 10 Rigsdaler Mulkt eller 8 Dages Vand og Brod, og 1812 blev Straffen for Lejermaal endelig helt ophævet.

Et andet Forhold, der stadig kaldte Præsterne til Aktivitet overfor Menighedens sortplettede Faar, var Trolovelsen og dens nedarvede Skikke. Trolovelsens Oprindelse skal maaske søges helt tilbage i Hedenskabets Mørke. Efter Reformationen blev den lyst i Kon som en kirkelig Handling, der skulde indgaas for Præsten og altid gaa forud for Vielsen. Kun Adelen var fritaget herfor og kunde nøjes med »Jaordet«. Det var Skik, at de trolovede straks flyttede sammen, og at de Børn, som blev født før Vielsen, ogsaa blev betragtet som ægtefødte. Præsterne skulde jo paase, at de trolovede ikke helt glemte at gifte sig, og hvor der var Tegn dertil, maatte Præsten stadig minde de glemssomme, og saa kunde det endda tilsidst ende med, at den ene Part nægtede at gaa med til Vielsen. Saa maatte Sagen indberettes til Stiftamtmand og Biskop, for at der kunde trædes kraftig op mod den modvillige. 1766 indberetter Byfoged Aagaard saaledes til Stiftamtmanden, at de trolovede Folk Mathias Pedersen og Inger Svendsdatter i Maribo, der har levet sammen som Ægtefolk et Aar, ikke vilde gifte sig, d. v. s. hun vilde nok, da hun var frugtssommelig og under Sagen fødte et Barn, der blev døbt som ægtefødt, men Manden vil ikke, og alle Præstens Formaninger og Advarsler var frugtesløse. Han undskyldte sig med at hun »udviste en ond og arrig Opførsel«. Kvinden tilstod, at hun ikke havde opført sig, som hun burde, men lovede alvorligen at forbedre sig. Men Manden stod fast ved sit, han vilde ikke giftes og leve sammen med hende, hvad han end skulde lide¹⁴. Stiftamtmanden henviste Sagen til Biskoppen, og formentlig er det saa lykkedes denne at overtale og true Manden til at opfylde sine Forpligtelser; thi det vilde jo være et alt for farligt Præ-

Torvet Juleaften 1928.

Foto N. M. Nielsen.

Magasinbrand i Bandholm 1913.

Foto N. M. Nielsen.

cedens, om man lod ham slippe, efter at han havde faaet Barn med sin trolovede.

Hvis ikke dette alvorlige Moment var til Stede, kunde det nok lykkes at faa en Trolovelse hævet. Det lykkedes f. Eks. 1775 for Skomager Niels Hansen og Else Pedersdatter i Maribo, men Vejen var trang og lang. Den gik gennem Sognepræst, Biskop, Stiftamtmand og Kancelli og samme Vej tilbage ledsaget af Parrets Forklaringer til Præsten, dennes Erklæring, Bispens Indstilling osv.; men hinanden kvit blev de trolovede da omsider.

Selv naar den trolovede Kvinde havde ladet sig besvangre af en anden end sin trolovede og var rømt fra ham, kunde Trolovelse kun hæves ved Dom. 1775 var Skræder Malte Jorgensen, Maribo i den Situation og fik fri Proces i Sagen mod den troløse. 1799 blev Trolovelsen helt afskaffet. Den havde ogsaa givet baade Præster og Øvrighed Bryderier nok.

— Som Helhed var Maribonitterne lydige Børgere, men at *Oprørs-aanden* kunde komme op i dem, saa man et Eksempel paa Palmesøndag 1703. En Pottemagersvend fra Maribo var imod gældende Regler hvervet til Soldat og ført til Rødby. Borgerskabet i Maribo havde ansøgt om at faa ham fri, og Resolution herom var afsendt fra Stiftamtmanden, der blot ikke havde naaet at kundgøre den for Mariboborgerne. Efter lang Ventetid var de saa kommet til det Resultat, at man fra højere Steder vilde se gennem Fingrene med det skete Retsbrud. Sligt vilde Mariboborgerne ikke finde sig i, og de besluttede Palmesøndag at drage til Rødby og befri Pottemagersvenden. En stor Skare, dels gaaende, dels ridende Mariboborgere drog den højhellige Søndag ind i Rødby og friede med Magt, men uden Blodsudgydelse Pottemageren ud af Soldaterhververnes Kloer og førte ham i Triumf hjem til Maribo. Sligt gik selvfølgelig ikke upaatakt hen, og efter Stiftamtmandens Ordre maatte Mariboborgerne igen i sluttet Trop drage til Rødby og aflevere Pottemagersvenden, hvor de havde taget ham. Derfra maatte de ligeledes i sluttet Trop drage til Søholt og bede Stiftamtmanden om Forladelse. Da »Oplobet« var sket en højhellig Dag, fik hver enkelt af Deltagerne en Mulkt for Helligbrøde, medens Anførererne i Tilgift fik 14 Dages Vand og Brød. Saaledes endte det Oprør. Hvad Pottemagersvenden angaar, da blev han straks efter Afleveringen i Rødby frigivet i Henhold til den alt udstedte Resolution¹⁶, hvormed til Overflod bevistes, at Maribonitterne kunde have sparet sig for baade Ulejligheden og Skaden.

Foruden dette »Oprør« indtraf der i denne Periode kun to Gange Uroligheder af større Omfang eller Betydning. Det ene Tilfælde var et ikke helt ublodigt »Haandgemæng« mellem Borgervæbningens to Afdelinger, som vi kommer til senere, og det andet var et »Slag«, der udkæmpedes i Maribo Gader og Beværtninger i Februar 1815. En større Styrke af Holmens Tommerfolk var sendt ned at hugge Tommer i Knuthenborg Skove. En Søndag blev de enige om at lave Fest og drog i sluttet Trop til Maribo. Her fugtede de først Kriger-talentet i nogle Beværtninger og yppede derefter Kiv med Byfolket, baade Borgere og Tjenestefolk. Det blev en større Batalje, der om-trent var udkæmpet, inden Byfogdens Fuldmægtig og Byens Vægtre kom til Stede. »Holmens faste Stok« var blevet Sejrherre i Kampen og trængte nu til at kvæge sig ovenpaa Bedriften, og som Herre over Situationen nægtede de at forlade Beværtningerne, da det blev Lukketid. Men saa blev Borgervæbningen kaldt under Vaaben, og stillet overfor denne Overmagt indvilgede Tommerfolkene i at forlade Stillingen ved fri og uhindret Afmarch. Bagefter klagede Byfogden til Stiftamtmanden og udvirkede, at Holmens Folk blev forbudt Ad-gang til Byen paa Markedsdagen, og at de paa andre Dage kun maatte gæste Byen i Hold paa faa Mand¹⁶.

En yndet, meget indbringende, men ogsaa meget farlig Form for Lovovertrædelse var *Smugleriet*. Kunde man komme udenom baade Tolderen i Bandholm og Konsumtionsforvalteren i Byen, var meget vundet. Fremgangsmaaden var stadig den samme, man bragte de smuglede Varer i Land paa en Bondegaard, hvorfra de saa Tid efter anden bragtes over Hegnet ind i Byen. Men Forsigtighed skulde der til. Tolderen i Bandholm kunde man jo nok vare sig for ved at gaa i Land et helt andet Sted paa Kysten, men værre var det at slippe ind i Byen, hvor Konsumtionsforpagteren og hans Betjente stadig var paa Stikkerne. Sommetider gik det jo galt, og saa maatte Synderen og hans Hjælpere for Retten; de opsnappede Varer blev konfiskeret og hver af Smuglerne idomt forholdsvis klækkelige Bøder. Her kun et Par af disse Sager:

Den 13. Juli 1665 var Toldbetjentene kommet under Vejr med et Smugleri og indfandt sig pludselig i Jørgen Niensens Gaard i Hillested, hvor de fandt flere Vogne belæssede med Smuglergods. Der var 3 Tønder Salt, 1 Tønde Fisk, 1 Tønde Tjære, samt 2 andre Tønder og Fjerdinger, hvis Indhold ikke nævnes, endvidere 9 Stænger Jern, 1 Balle Beg, 4 Baller Hamp, 3 Bundter Hor, 6 Lygter og en liden Kiste

med Tobakspiber. Varerne tilhørte Rasmus Kræmmer i Maribo, der nu led Tabet af deres Forlis og fik en stor Bøde oven i Købet¹⁷.

En og anden Gang fik Tolderne jo ogsaa Held til at gribe Smuglerne ved selve Landgangen paa Stranden. Dette Uheld overgik saaledes Købmand Johan Reimer, der en mørk Septembersnat i 1669 smuglede en Mængde Varer i Land i Nærheden af Bandholm. Det drejede sig om 4 Ruller Lærred, 11 Ruller Klosterlærred, et andet Stykke Lærred, 1 Kurv Røsiner, 2 Toppe Sukker, 2 Dusin Blikdaaser, 2 smaa Ruller tyk Tobak, 2 Dusin Skoremme, 24 Pund Peber, 22 Pund Allun, 24 Pund Svedsker, 2 Pund hvid Sæbe, 16 Pund Risengryn, 1 Pund Spanskgront, 5 Pund Ingefær, 16 Pund Korender, 2 Lod Nelliker, 3 Lod Kardemomme, 6 Lod Safran, 2 Lod Muskat m. m., endvidere 24 Alen Hamborgbay, 15 Alen gemen Klæde, 2 Td. Lyneborgsalt, 1 Trug Sæbe, 3 Sække Humle, 1 Kiste Tobak paa 100 Pund og 2 halve Huder Saalelåder. Det var Skipper Søren Andersen og hans Baadsmand Jeppe, der paa Johan Reimers Ansvar havde fragtet Varerne hertil fra Kiel og Hamborg og hjulpet Johan Reimer med at faa dem i Land¹⁸. Det blev en Lussing til Johan Reimer, som han vel næppe kunde taale; i Grundtakseringen fra 1682 hedder det i al Fald om hans Ejendom: »En ode Gaard, som salig Johan Reimer for iboede, berettes at skal tilhøre Hans Pedersen i Ebeltoft, bestaaende udi 11 dobbelte og 7 enkelte Fag Hus, Tømmer og Sten takseret for 26 Rigsdaler«. I Listen følger bagefter den anden ovenfor omtalte uheldige Smuglers Gaard; om den hedder det, som tidligere nævnt: Salig Anders Kremmers ode Gaard, bestaaende af 11 dobbelte Fag Hus kan ikke bebos, Tømmer og Sten takseret for 26 Rigsdaler.

— Af *Drabsager* har det fredelige Maribo ikke mange at opvise. Byskriverdrabet 1725 er tidligere omtalt. I hvert af Aarene 1750 og 1762 forefaldt et Drukkenskabsdrama. Førstnævnte Aar dræbte Mariboborgeren Slagter Isak Jensen i Slagsmaal Byens Markvogter Anders Nielsen. Isak flygtede til Lybeck, men blev senere paagrebet. Det andet Drab blev forøvet af Natmanden fra Frejlev ved Nattetide paa Gaden i Maribo. Begge Drabsmændene blev ved Underretten dømt fra Livet.

De fleste Straffesager, Protokollerne har at opvise, er naturligvis Tyverier. Der er ingen Grund til at fordybe sig i dem, og det er kun Straffens barbariske Karakter, der paakalder Interesse. Kagstrygning og Brændemærkning er de gængse Straffemidler. Kagstrygningen bestod i, at Synderen blev bundet til en Pæl og pisket til Huden hang

i Laser paa hans Ryg; derfra Udtrykket: Domt til at miste Huden. I større Samfund fandtes en »Kag«, d. v. s. en muret Pille med Jærnkroge og Lænker til at binde Fangen og ofte med en Bøddel-figur i Toppen. I Maribo har der næppe været nogen »Kag«, Forbrydernes Faatallighed har ikke gjort et saa »fornemt« Apparat nødvendigt; man kunde nøjes med en solid Pæl eller Stolpe; den sidst benyttede findes nu i Stiftsmuseet. Brændemærkningen bestod i, at Forbryderen fik sat et Tyvsmærke i Panden med et brændende Jern, og Mærket skulde være saa grundigt, at det aldrig forsvandt. Kagstrygningen og Brændemærkningen udførtes af Bodlen, der i den her skildrede Periode en Tid lang boede i Kraghave udenfor Nykøbing¹⁹ og havde hele Stiftet til Virkefelt. Her kun et Par Eksempler paa disse barbariske Straffes Anvendelse helt ind i forrige Aarhundrede.

1817 blev Tyven Jacob Beserung dømt til at stryges til Kagen og derefter hensættes i Københavns Tugthus paa Livstid. Han blev benaadet for Tugthusstraffen efter fem Aars Forløb og holdt sig i Skindet i mange Aar, men 1827 stjal han noget Brænde i Bangshave og domtes paany til Kagstrygning samt Brændemærkning og Fæstningsstraf. Hans Kone anraabte Kongen om Benaadning, og flere Mariboborgere anbefalede Ansøgningen, og Staklen slap da for »Kagen« og Tyvestemplet²⁰.

1825 blev en anden Tyv kagstroget paa en »aaen Plads udenfor Maribo«. Flere Hundrede Personer, »Adel, Borger og Bønder«, var Tilskuere til Bøddelgerningen²¹. 1839 blev en for Tyveri og Roveriforsøg dømt Fange kagstroget ifølge Højesteretsdom. Lollandsposten beretter herom: »Skarpretter Halsen af Nykøbing udførte Eksekutionen med megen Rolighed og Akkuratessc. En Del Tilskuere, hvoriblandt nogle dameklædte Fruentimmere, overværede Handlingen«²². Bladets Forargelse over Damernes Nærværelse er baade tydelig og berettiget.

BORGERVÆBNINGEN var Borgernes personlige Militærbyrde ved Siden af de økonomiske Ydelser i Indkvarteringspenge og Krigsskat, men den var ikke nær saa ilde set. Vel kunde ogsaa Væbningen ofte virke trykkende, men der er paa den anden Side ikke faa Eksempler paa, at Borgerne gik op i Tjenesten med en Iver og Interesse, der var Udtryk for en vis Æresfølelse. Borgervæbningen i dens ud-

videde og faste Form var Frederik VI's Værk, men længe forinden var der selv i de smaa Byer gjort Tilløb til at stille et Værn paa Benene som Fortsættelse af gamle Tiders væbnede og mønstrede Borgerskab. 1750 resolverede Stiftamtmanden, at Borgerne i Maribo paa »belejlige Tider af Aaret skulde staa under Gevær« og eksercere, saa de »udi Nodsfald, om noget fjendtligt maatte paakomme«, kunde gøre Modstand til Landets Forsvar. Nogen fast Ordning var aabenbart ikke truffet; thi Købmand Niels Toft, der var udnævnt til Chef, udbad sig Aaret efter den Instruks, der var stillet ham i Udsigt, saaledes at alle uden Forskel, saa vidt de var tjenlige og duelige, fik Ordre til at deltage i Eksercits. Han mener, at ogsaa »Købmand og andre skikkelige Folk« bør møde som Friskytter ved Kompagniet; thi hvis de rent fritages, vilde ingen af det øvrige Borgerskab møde, hvad han allerede havde bragt i Erfaring²³. Amtmandens Kopibøger for disse Aar er ikke bevaret, saa der savnes Oplysninger om Instruksens Indhold. 1789 udnævntes Ole Læsøe til Borgerkaptajn, og samtidig fik Borgerne Paakæg om at møde til Øvelserne²⁴. 1802 blev Væbningen reorganiseret og delt i 1ste og 2den Afdeling. 1ste skulde som hidtil bestaa af alle, der havde løst Borgerskab. 2den skulde bestaa af Daglejere og andre Indvaanere under 50 Aar. Denne Deling kunde ogsaa udkommanderes til Polititjeneste ved Markeder og lignende Lejligheder samt Afspærringer ved Ildebrand. 1ste Afdeling havde sin Fane og 60 Geværer, hvorimod Maribo 2den ikke havde nogen af Delene. Dette Forhold gav Anledning til et »Mytteri«, der havde sit Udspring i Æresfølelse og Korps-Stolthed.

Den 9. August 1805 var begge Korps til Øvelse og Parade paa Eksercerpladsen ved Norrehave. Under Udmarchen gik 1ste i Spidsen med Geværer og Fane og fremviste først sine Øvelser, hvorefter Geværer og Fane overlodes 2den. Da Indmarchen derefter skulde finde Sted, gav overstkommanderende Ordre til, at 2den, der havde Fanen og Geværerne, skulde gaa i Spidsen med disse indtil Afmønstringen paa Torvet. Dette gik 1stes Ære for nær. De forlangte at faa Fanen og Geværerne udleverede, enkelte gik saa vidt, at de søgte at tage deres Gevær med Magt, og da en Borgerofficer af 2den lagde sig imellem, blev han grebet i Brystet og skubbet væk. 1ste nægtede derefter at marchere, hvis ikke de fik Fanen og Geværerne. De rottede sig sammen og opfordrede en af deres Officerer til at tage Kommandoen under Forsøg paa med Magt at sætte sig i Besiddelse af Fanen og Geværerne. Da han nægtede, erklærede de under

Raab og Skrig, at han ikke var værdig til at være deres Officer. I spredte Flokke drev 1ste derefter til Byen, og ved 2dens Afmonstring paa Torvet gik adskillige af 1ste over til Haandgribeligheder. Da en Officer slog dem med den flade Klinge, tog de Sablen fra ham og bøjede den sammen. Resultatet af dette Mytteri blev en Række Forhør ved den borgerlige Krigsret, hvor en Del af de ivrigste Tumultanter blev tiltalt, og lange Vidneafhøringer foretaget. Inden Domsafsigelsen udtalte 1stes overste Officer, at der aldrig havde været Grund til at klage over Forsømmelser i Afdelingen, at Mandskabet altid havde vist megen Flid og Iver under Øvelserne og været lærevillige og føjelige, saa de fortjente den bedste Ros. De anklagede slap derfor med Mulκτη fra 50 til 5 Rigsdaler²⁵, en meget mild Straf for Mytteri, men dog højst følelig for de mindre bemidlede blandt dem. Under Krigen 1807 maatte Borgervæbningen aflevere sine 60 Geværer, der tilhørte Staten, Byen skaffede Erstatning ved at laane 846 Rigsdaler til Anskaffelse af 90 nye Geværer. Samme Aar foretoges en patriotisk Indsamling af Penge og Vaaben til Staten, den indbragte i Maribo et halvt Hundrede Rigsdaler samt en Del Vaaben og 3 Heste²⁶.

1819 blev der ifølge Byens Avis indenfor 2den Afdelingen oprettet et »Blinkerkorps paa 12 Mand, der havde blaa Trøje med røde Opslag, og lange hvide Bukser; de tog sig særdeles godt ud«. 1821 blev Korpsset mønstret for Stiftamtmanden, der udtalte sin Tilfredshed baade med Holdning og Manøvrer. Dagen sluttede med stor Fest paa Raadhuset, hvor der under Kanontorden var Spisning, Skaaler, Transparent og Bal hele Natten²⁷. 1829 blev 2den Afdeling opløst, og en Del af dens Folk organiseret som Politikorps. 1848 fastslog Amtmanden paa Forespørgsel, at Officererne ved Borgerkorpsset skulde have den samme fine Uniform som Officererne ved Københavns Borgervæbning²⁸, og dermed var Maribo Borgervæbning naaet til Ærens Top. 1853 blev det omdannet til et Brand- og Politikorps; men Officerstitlerne beholdt de — sig selv til megen Glæde.

DAGLIGLIVET var selv i denne lille By præget af Tidens stærke Klassedeling og vidt drevne Snobberi. Embedsmændene kedede sig i ensom Fornemhed, deres største Fornøjelse var at kræve og faa denne Fornemhed manifesteret og respekteret. Gik det i saa Henseende lidt trevnt eller medvilligt for en eller anden »gemen« Borger, var Regeringen villig til gennem en Resolution at indprente

Borgerskabet den rette Ærbødighed. Selv naar det var Øvrigheds-personernes Damer, der beklagede sig over deres borgerlige Kons-fællers Mangel paa Hensyntagen, var Regeringen villig til at ile den saarede Fornemhed til Undsætning. Betegnende i saa Henseende er en Affære i Nyborg, der ogsaa kom til at berøre Lolland-Falster. De bedrestillede Borgerdamer i Nyborg havde 1733 fundet paa, at de ved Gud ikke skyldte hverken Postmesterens eller Raadmændenes Hustruer nogen Ærbødighed, eftersom disse Damers Mænd var ud-gaaet af det samme Borgerskab som Byens andre Købmænd. Følge-lig hilste de ikke paa dem paa Gaden eller rejste sig, naar Damerne svansede ind i Kirken. Saa klagede Postmester og Raadmænd paa deres saarede Hustruers Vegne, og Resultatet blev et kgl. Reskript med følgende Befaling til alle Indbyggere i Fyns Stift (derunder Lolland-Falster): Borgernes Hustruer skal sammeligen hilse saavel de gejstliges som deres Øvrigheds og kgl. Betjentes Hustruer i Gang og Stæde²⁹.

Man maa have denne kgl. Befaling som Baggrund for at forstaa og bedomme den Hovenhed, Embedsmændene privat som officielt bar til Skue. Det er derfor ganske i sin Orden, naar Medicus Hahn og Landsdommer Høserick i en Skatteklage til Stiftamtmanden paa-raaber sig, at de »er kgl. Embedsmænd og ingenlunde Værtshus-holdere, Skippere, Bødkere og Skomagere«, og at de maa kræve, at der sættes Skranker for den Dristighed, disse Folk udviser i deres Egenskab af Takserborgere³⁰. Under samme Belysning maa det ses, naar Høserick ved en anden Lejlighed indleder en Skrivelse til Amt-manden med følgende hovne Klagesuk: »At en ærlig Mand kan være ilde bestedt ved at se sig af sin Skæbne henvist paa et usselt Sted sin Levelid at henbringe, hvor Skik og Orden, Velanstændighed og god Omgang er hartad ukendte Ting, tror jeg visselig, at Deres Ekcellense bekræfter«³¹.

Selvfølgelig faldt det saa højfornemme Herrer som Høserick svært at underordne sig den for Byen gældende Lov og Orden. 1754 kla-gede Formanden for Byens »6 Mænd« over den Uforskammethed, Høserick havde udvist mod Ildstedsmændene. Ved et af deres Eftersyn fandt de Høsericks Køkkenskorsten meget uren og vilde foretage den paabudte Udpantning, men dette modsatte Høserick sig og spurgte dem haanligt, om de ikke kunde sende Toft (Formanden for »Byens 6 Mænd«) hen og rense Skorstenen. Det var en topmaalt Uforskammethed, eftersom Skorstensfejning var et »uærligt« Arbejde,

Parti fra 'Trekanten'.

Foto N. M. Nielsen.

Pakhus og Hotel i Bandholm
Der magasineres Korn, August 1937.

Foto Ragna Zwick.

sem ingen ærlig Mand kunde beskæftige sig med uden at glide ud af de »ærlige« Borgeres Kreds. Ildstedsmændenes Formand svarede, at det lod Toft Skidt om, og Høserick fik samme Svar, da han foreslog Formanden at gøre det. Ildstedsmændene klagede til Stiftamtmanden og krævede Høserick idømt en klækkelig Mulkt for disse grove Fornærmelser, da de ellers vilde nægte at fortsætte som Ildstedsmænd³². Der foreligger ingen Oplysninger om Sagens Udgang; men det er tvivlsomt, om Høserick har faaet nogen Mulkt, da dette ogsaa vilde være et Skaar i hans Anseelse overfor det Borgerpak, han foragtede. — Det tog forøvrigt en tragisk Ende med den højfornemme Høserick; thi han, hans Kone og Datter druknede i Klostersøen. Det eneste, man faar at vide om denne opsigtsvækkende Ulykke er følgende lakoniske Meddelelse i Kirkebogen: Den 15. December 1756 blev begravet Justitsraad, Landsdommer Høserick samt Frue og Datter, som den 18. November druknede paa Søen straks udenfor deres Have³³.

Høsericks Fremtoning er her kun nævnt som Eksempel, det er muligt, at han har været grovere end de fleste — de indkvarterede Officerer dog undtagne — men at hans Syn paa det »gemene« Borgerkab fuldt ud deltes af de øvrige Embedsmænd, er der ingen Tvivl om. Embedsstaben i Byen bestod som Regel af Landsdommeren, Landstingsskriveren, Amtsforvalteren, Byfogden, Byskriveren og Præsterne, hvortil undertiden kom en Konsumtionsforvalter. Indenfor disse Embedsmænds Kreds var der igen Klikdannelse efter Rang og Formue, men var de end aldrig saa fattige, Selvfølelsen overfor Borgerskabet var dog uden Skaar, og det var kun med en Følelse af nedladende Venlighed at de bekvemmede sig til at være Gæster hos en eller anden relativ velstaaende Købmand.

Indenfor Borgerskabet var Klassedelingen ikke mindre skarp. Øverst stod Købmændene, derefter kom de privilegerede erhvervsdrivende, saa Haandværksmestrene, derefter Svendene, under dem Daglejerne og nederst i Dybet udenfor ethvert Begreb om Agtelse laa de fattige, der maatte tigge eller sulte sig gennem Livet. Indenfor Købmændene og Haandværkernes Kreds var der igen Grader efter Formue og Anseelse.

Helt til en Side stod *Joderne*, de var prisgivet en særlig Form for Foragt, men deres Tal i Maribo var altid ringe, et Par Købmands- og Haandværker-Familier nu og da, det var alt. Betingelsen for, at en Jøde kunde faa Lov at nedsætte sig, var, at han købte Hus

eller Gaard i Byen og løste Borgerskab. Saa vidt jeg kan se, blev den første Tilladelse til Bosættelse i Maribo givet 1773. Der var i al Fald ingen Jøder i Maribo 1744, da en Naskov-Jøde fik Afslag paa sin Ansøgning om at flytte til Maribo. Tilladelsen 1773 blev givet til Jøden Elias Mendel, der havde boet ved den polske Grænse, men var flygtet under en Jødeforfølgelse. Iovrigt var et Jødeborgerskab ikke billigt, i Reglen 20 a 25 Rigsdaler³⁴.

Præsterne var som Regel flinke og stod sig godt med Indbyggerne; de faa Undtagelser bekræfter kun Reglen. I det foregaaende er den meget klagende Pastor Werloes omtalt, og ved Siden af ham er der kun Grund til at nævne Kapellan Lyngbye som en meget stridig og trættekær Herre. Han kom til Kaldet 1756 efter Kapellan Sonny, der var forsvundet i halvt sindsforvirret Tilstand og blevet borte. Lyngbye laa stadig i Strid med Borgerskabet, snart om Lønnen, snart om Skatterne og Jorderne. Ved Siden heraf havde han adskillige private Processer. I Hidsighed overfaldt han f. Eks. Sidsel Snedkers »med Hug og Slag« og udkældte hende for Tyv m. m. Hun fik fri Proces, og ved Landstingsdom af 28. Juli 1773 blev Kapellanden idømt 4 Rigsdaler Mulkt til Justitskassen og 4 Rigsdaler til Maribo fattige. Lyngbye laa ogsaa i Proces med Amtsforvalter Zeuthen, der om muligt var endnu mere kolerisk end Kapellanden. Da Sagen ikke skred frem, som Amtsforvalteren ønskede det, sendte han en Ansøgning til Kongen, og da denne heller ikke gav det ønskede Resultat, sendte han Danske Kancelli en Skrivelse, hvori han insinuerede, at Kollegiet havde opsnappet og skjult Ansøgningen til Kongen, at Lyngbye nok havde formaaende Venner i Kollegiet og at ikke alle dettes Medlemmer var Mand for det Embede, de havde faaet betroet. Det var taabelig Mands Gerning. Kollegiet reagerede øjeblikkelig og gav Stiftamtmanden Ordre til at holde skriftlig og vidnefast Forhør over Amtsforvalteren og afkræve ham Beviser for Beskyldningerne. Zeuthen faldt hurtigt lige saa langt ned under Normalen, som han før havde været oppe over den, bad ynkelig om Forladelse og undskyldte sig med, at hans Brev var »skrevet af Skrøbelighed og Overilelse«. Kamret tilgav ham saa med en Formaning om ikke fremtidig at fare med Usandhed³⁵. Lyngbye var en ret velstaaende Mand, og det kunde nok gøres nødigt, da Embederne var alt andet end fede. De fleste Præster levede i Fattigdom med en stor Borneflokk; var denne endda tilstrækkelig stor, kunde der ofte falde nogle kongelige Krummer af til dem. 1788 fik f. Eks. Sognepræst Stauning

bevilget 5 Rigsdaler aarlig for hvert af hans 12 Born, der var under 18 Aar³⁶.

Var Byen fattig paa jordisk Gods, blev der til Gengæld ikke sparet paa Guds Ord. Der var Prædiken tre Gange hver Sondag og Altergang med Prædiken hver Fredag. Det sidste var mere, end Byens Fromhed kunde præstere, og Sognepræsten ansøgte derfor 1782 om at slippe med at holde Altergang og Prædiken hveranden Fredag; egentlig mente han, at hver 4. Fredag var tilstrækkeligt, men Borgerne vilde kun gaa med til hveranden. Præstens Begrundelse var overbevisende nok. Der kom som oftest kun 3—4 Mennesker til Alters hver Fredag, og det var trættende at staa og holde Prædiken for saa faa. Det gav Kancelliet ham Ret i³⁷.

Blandt alle Hverdagens almindelige Foreteelser samlede *Begravelserne* den største Interesse. Den var den sidste store Maalestok for en Borgers Betydning og Anseelse. At komme hæderligt og standsmæssigt i Jorden var Livets sidste Maal, og den Kappelstrid, som heraf fødtes, fik tidligt Regeringen til at skride ind og fastsætte bestemte og detaillerede Regler for, hvad man indenfor hver Stand kunde tillade sig. Det gjaldt da om at komme saa nær som muligt til det tilladtes Grænse og helst lidt over. 1740 klagede f. Eks. Landsfiskal Knudsen over, at Begravelsesforordningen af 1682 jævnlig blev overtraadt i Maribo. Der samledes langt flere Koner end tilladt for at lægge Lig i Kisten, ligesom Kvinder ogsaa fulgte Kisten. Senere indberettede han den før nævnte Sag om Stadsen ved Madam Linds Begravelse, og saa højtideligt tog man det, at Forhør og Dom i denne Sag fylder 65 Foliosider³⁸. En af de Ting, der blev lagt særlig Vægt paa, var Ligets Bortbæring. Haandværkerne havde fra tidligste Tid en højt vurderet Ret til selv at bortbære deres døde — en Ret, der blev gjort meget Stads af; 1744 bekostede f. Eks. de fattige Skomagere et nyt Ligklæde til 45 Rigsdaler, men saa maatte der ogsaa betales 4 Mark for Benyttelsen³⁹. Alle andre var henvist til at benytte Ligbærerlauget, der talte 10 Mand, alle forsynede med sorte Klæder, sort Kappe og sort Flor til at hænge om Hatten. Taksten rettede sig efter Udstyret. Til Gengæld for Privilegiet var Lauget forpligtet til gratis at bære Fattiglemmernes Lig til Graven. 1757 var Laugets Indtægt 62 Rigsdaler 1 Mark. For sidste Halvaar 1802 var den 37 Rigsdaler. 1816 fik hvert af Laugets Medlemmer 7 Rigsdaler 1 Mark 7 Skilling, 1855 fik de 11 Rigsdaler 3 Mark og 8 Skilling⁴⁰. Haandværkets Særret var naturligvis ilde set af Lig-

bærerlauget, og i tilsvarende Grad misundt af andre; men alle Forsøg paa at opnaa en lignende Særret blev i lange Tider afvist, endnu saa sent som 1825 blev et Andragende fra de fattige Daglejere om Tilladelse til selv at borbære deres døde og spare Pengene til Lighæberne nægtet; først 1846 opnaaede de denne Ret. Haandværkssvendene fik derimod 1856 Afslag paa et tilsvarende Andragende, ja, endnu 1873 blev Vaabenbrodrene nægtet Tilladelse til at gaa udenom Lighæberlauget⁴¹. Selvmordere var i lange Tider henvist til uindviet Jord udenfor Kirkegaarden, hvilket var den størst tænkelige Skam. Men Jorden udenfor kunde ogsaa — behørigt indviet — være en stor Gunstbevisning. En saadan opnaaede Urmager Lange 1831, idet han fik Bevilling til at indrette en Familiebegravelse i sin Have⁴² umiddelbart ved Kirkestien.

Topmaalet af Højtid og Fest for Byen var *Kongebesøgene*, der indtraf med flere Aars, sommetider med flere 10-Aars Mellemrum. Det bedste Indtryk af Stadsen giver en Beretning om Frederik V's Køreture gennem Maribo; thi Besøg kan man ikke kalde det, eftersom Kongen kun kørte gennem Byen, aflagde Besøg hos sin gamle Soldekammerat, Stiftamtmand Krogh paa Søholt og strejfede Maribo paa sin videre Rejse til Nakskov. Gennemrejsen fandt Sted den 20. Juni 1750. Borgerkorpset tog »med en ny flyvende Fane« Opstilling ved den østre Indkørsel til Byen. Alle dets Medlemmer var, hedder det i en gammel Beretning, »vel ekviperet med pudret Haar«. I Østergade, nær ved Torvet, var rejst en Æresport, og ovenpaa den laa fire Kordrenge og sang. Gaden var blomsterstroet, og i det Øjeblik, Kongen naaede Torvet, blev der affyret 27 Kanonskud. Hele Byen var paa Benene og »hilste Kongen med Fryderaab«. Kongen kørte til Søholt »for at se Haven«, og da han kom tilbage, havde Borgerkorpset taget Opstilling i Kohaven og »hilste hans Afrejse til Nakskov med 27 Kanonskud«. Borgerskabet samlede derefter paa Raadhuset og »drak flittigt Kongens Skaal under Kanontorden og Musik«. Festen, hvorunder »alle blev glade«, varede til ud paa Natten. — Drikkevarerne har Kongen formodentlig givet, alt det andet maatte Byen betale, og det skete ikke uden Knurren. Da Amtmanden havde givet Ordre til al Stadsen, mente Revisionsborgerne vel, at han ogsaa burde sørge for Betaling af den. Trommer og Fane samt Krudtet til den megen Kanonskydning mente Borgerne ikke vedkom dem. Krudtet alene havde kostet 3 Rigsdaler og

3 Mark. Ophævelserne var fuldt berettigede, -- men sikkert uden Resultat⁴³.

Den 14. Januar 1769 rejste paany en Konge gennem Maribo. Det var Christian VII, der vendte tilbage fra en Udenlandsrejse. Hvis man kan tro en Korrespondance fra Maribo til Københavns »Adresse-Contoires Efterretninger«, havde de fornemteste af Borgerskabet »med flere der i Byen« samlet sig og »aflagt deres Hjerters inderligste Taksigelser til Gud«, og havde »under Trompeters Lyd ved et ofte gentaget vival: Kongen leve længe! fornøjet sig til anden Dags Morgen Kl. 8«.

1831 rejste Arveprins Ferdinand og Gemalinde gennem Maribo. Der var rejst »16 Arkader af grønt og Blomster paa Torvet«. Borgerkorpset paraderede og hilste det høje Par med Salutskud. Helt frivillig var det nu aldrig med al den Stads; det skete altid pr. Befaling. I sidstnævnte Tilfælde havde Borgerne Ordre til at levere 14 Kranse og 50 Alen Blomster-Guirlande. Det vakte megen Uro; thi Blomster var ikke noget, der voksede ved Hvermands Dør i Maribo. Byfoged Møller meldte helt pas, Pastor Boeck ligesaa, Regimentskirurg Rudolph kunde levere to Kranse og Birkedommer Møller to. Apoteker Schmidt vil stille alt i sin Have til Raadighed, men det kunde kun blive til fire Kranse uden Blomster, Købmand Sidenius haabede at kunne levere 6 Alen Guirlande, men kun med faa Blomster. Dr. Wilhjem vilde til næste Morgen Kl. 8 levere saa mange Blomster, som han kunde skaffe fra Herregaardene⁴⁴.

1833 gjorde den forgudede Frederik VI et kort Ophold i Maribo. Han tog ind hos Købmand Brabrand, mønstrede Borger- og Brandkorpssene, var paa Raadhuset, i Kirken og i Købmand Krøyers Have, medens Lystbaade paa Soen afgav Salut. Besøget kostede 128 Rigsdaler 1 Mark og 11 Skilling. Der medgik en Fustage Krudt paa 25 Pund, 3 Bøger Makulatur (til Forladning), 360 Illuminationslamper og 375 Lampekors. I Forvejen havde en Styrke paa 28 Børn luget Torvet og havde derfor faaet 2 Rigsdaler og 10 Skilling⁴⁵.

1843 besøgte Christian VIII og hans Dronning Maribo. Lollandsposten hilste dem med et højtt travende Digt, der fyldte hele det lille Blads Forside. Byen hilste dem med Kanonsalut, Klokkeringning, Æresporte, Velkomsttale og Folkejubil. Kongeparret tog ind paa Brabrands Gaard paa Torvet, og herfra aflagde Kongen Besøg paa Raadhuset, i Kirken og Skolerne. Nykøbing, Saxkjøbing og Nak-

skov nød samme Ære og fik senere, ligesom Maribo, tilstillet Kro-
ningsmedaillen til Opbevaring⁴⁶.

Det loyale Borgerskab behøvede dog ikke Kongebesøg for at feste til Kongehusets Ære. Det lod sig udmærket gøre paa de kgl. Festdage. Frederiks VI's Fødselsdag blev som Regel fejret med Festmaaltid og Bal i »Klubben«. Ved Prins Frederiks (Fr. VII) Formæling med Prinsesse Wilhelmine 1828 festedes der ifølge Byens Avis med Musik i Gaderne, Kanonsalut, Illumination og Gaver til de fattige. Skaaler for Kongehuset »blev tomt med den Enthusiasme, der anstaar sig et lykkeligt Folk«.

Selvfolgelig kunde man ogsaa feste uden Kongeanledning. Søndag den 6. Marts 1814 holdtes en stor Fredsfest i Landets Kirker. I Maribo var der Musik af flere Instrumenter, og efter Gudstjenesten blæste Musikanterne fra Kirketaarnet og sluttelig blev en hel Kanonsalut affyret. Om Aftenen stort Bal og et Transparentmaleri forestillende »Fredens Gudinde, som med et vredt Blik opbrændte alle Krigens Morderredskaber«. Den store Reformationseft 1817 blev i Maribo paa traditionsmæssig Vis fejret med Kanonsalut og Musik, Transparent i Kirken m. m. 1849 og 1851 festede man for de hjemvendte Soldater. Der var Mad og Drikke i Overflod og tilsidst Bal paa Raadhuset, »hvortil en Del af Byens Tjenestepiger var indbudt«. Det var, siger Lollandsposten, »en virkelig Folkefest«. Den sidstnævnte kostede 64 Rigsdaler, 5 Mark og 4 Skilling⁴⁷.

Musiken indtog en fremragende Plads i ethvert Festprogram, og saa som den var en saare uskyldig Fornøjelse, blev den taget under Statens Forsorg, og Musikernæringen blev privilegeret endog i den Grad, at Indehaveren undertiden blev befriet for Skatter og anden »borgerlig Tyng«. I lange Tider havde en enkelt Mand Privilegium paa at »opvarte med Musik« ved Brylluper og Barsel overalt paa Lolland paa Land som i By, ved offentlige Fester som ved store Gilder. Han holdt saa det nødvendige Antal »Svende«, som repræsenterede Kunsten, hvor hans egen Nærværelse ikke skønnedes nødvendig. Ikke altid var Svendene rene Kunstnere i Faget; det skete nemlig, at der blev klaget over, at Stadsmusikanten — som Mandens officielle Betegnelse lod — hjalp sig med Bønderkarle i Stedet for uddannede Svende. Undertiden bortforpagtede han Privilegiet i Maribo til en Svend⁴⁸, ogsaa det gik, skønt man ikke skulde tro, det var i Privilegiets Aand. Ja, der var intet i Vejen for, at Enken kunde bevare Privilegiet efter Mandens Død og bortforpagte det til

en musikkyndig Mand. Saa sent som 1846 beretter Lollandsposten: Stadsmusicus Arrilds Enke er død; hendes Mand havde Privilegium paa at levere Musik overalt paa Lolland-Falster, og da han døde, bortforpagtede hun Privilegiet til Organist Eigler i Nakskov. Skulde der være Bal i Maribo, maatte man hente Musikken i Nakskov, medmindre Eigler havde fremlejet sin Ret til en Mand i Maribo.

Til Forlystelserne af mere folkelig Art horte *Markederne og Værts-husene*, hvor det somme Tider gik lidt haardt til. 1805 blev det f. Eks. nødvendigt at udkommandere en halv Snes Mand af Borger-væbningen til at holde Orden ved Markederne, og 1829 udstedtes Forbud mod Dans og Musik efter Markederne. 1836 opfriskede Politimesteren endog den længst glemte Forordning af 1701 om, at Folk skulde forlade Beværtningerne Kl. 10, og de, som nægtede at adlyde, skulde arresteres. At Byfogden mente det alvorligt, blev straks slaaet fast, idet en Borger klagede over, at han var blevet slæbt til Raadhuset og kastet ind i et Hul med al Slags Skrammel, og bagefter havde faaet en Bøde paa 4 Rigsdaler. Der blev stor Polemik og Opstandelse i Avisen, men Byfogdens Dom blev stad-fæstet⁴⁹. Værtshusenes Tiltrækningskraft udover Drikkevarerne var Billard og Keglebane. En Tid var der hele tre »Billardholdere« i den lille By. Ansøgning om Keglebane blev derimod undertiden nægtet⁵⁰, men 1821 melder Avisen, at Maribo er blevet »lyksaliggjort med en ny lukket Keglebane«, anlagt i den forrige Apotekergaard paa Østergade. Baade Billard, Keglebane, Baller og Raadhuskoncerter tilhører Tiden efter Statsbankerotten, da Byens Forretningsliv var kommet i Groning og trak Forlystelseslivet med sig. 1823 noterer Avisen, at der har været fem Baller i den forløbne Vinter; et paa Kongens Fødselsdag i Klubben, et for Gaardskarlene, et for de store Læredrenge, et for de smaa ditto, og et for Deltagerne i Danse-undervisningen. Delingen, som denne Balliste viser, gik igen overalt.

Maribo Klub, der repræsenterede Byens »fine Ende« var stiftet 1785 den 16. Oktober⁵¹, og blev ophævet 1833. Paa Kongens Fødselsdag holdtes den fine Fest i Klubben med Kongetale af Biskoppen eller anden fornem Embedsmand. De mindre fine holdt Fest hos Billardholder Jochumsen, og Læredrengene holdt »Fest i Gaden«, som det fra Tidernes Morgen havde været deres Vane. Undertiden kunde de drive det saa vidt, at Festen gav Bagsmæk i Form af nogle Slag Rotting paa Raadstuen, det var f. Eks. Tilfældet 1842, da ret voksne Læredrenge havde lavet saadan Ballade udfor Brabrand paa

Hovedvejen ved Jernbanoverskæringen med Erhard Frederiksens Mindestøtte Foto V. Paulsen.

Vestergade set fra Hjørnet af nuværende Suhrsvej.
Efter et Maleri af Schultz ca. 1860. Til højre Suhrs Gaard.

Foto S. Nissen.

Torvet, at Danse lærer Selmer ikke kunde faa fornøden Ro til sine Danseøvelser⁵². Fastelavn var ellers helt op til Midten af forrige Aarhundrede Læredrengenes store Dag. Det begyndte med, at Mestre og Svende indenfor hvert Laug samlede udenfor deres Oldermands Hus og med Musik i Spidsen bar deres Lade til den nye Oldermands Hus, idet Oldermandskiftet altid skete Fastelavns Mandag. Bagefter festede man med Mad og Drikke, Læredrengene, som var udelukket fra sliig »Højtidelighed« fik til Gengæld Lov til at »løbe Fastelavn«, d. v. s. de udklædte sig og drog med megen Larm rundt i Byen og tiggede Penge sammen til det Bal, der sluttede Dagen. Udskejelserne under denne »Løben« var ofte lidt voldsomme, og efter at Byfogden nogle Gange uden Resultat havde paalagt Mestrene at holde Drengene i Ave, forbød han 1816 al Fastelavnsløben. Drengenes Formand var dristig nok til at indanke Forbudet for Stiftamtmanden, men blev afvist. Mestre og Svende havde alt nogle Aar før efter Byfogdens Henstilling afskaffet deres Oldermandsprocessioner og erstattet dem med et Bal for baade Mestre og Svende⁵³.

Skuespil og Koncerter hørte til de ædlere Nydelser. Avisen gjorde flittig Reklame for dem, og Besøget var ikke ringe. Paa Musikens Omraade fremhæver Lollandsposten Violoncellisten Kellermann, Sangerinden Fru Gerlach og flere. Skuespillerne var vel mindre fremragende, men modtoges med Glæde og Bifald. Koncerterne fandt som oftest Sted i Raadhussalen, Skuespillerne maatte nøjes med et Lokale hos en af Gæstgiverne, særlig hos Brabrand, der havde bedst Plads.

Byens øvrige aandelige Fornødenheder præsteredes af *Avisen* og *Biblioteket*. 1806 fik Overretsprokurator Høst Bevilling til Oprettelse af et Bogtrykkeri i Maribo og Udgivelse af en Avis under Tittlen: »Kgl. allernaadigst privilegeret Lollands og Falsters Adresse Contoirs Avis«. 1807 afstod Høst Trykkeri og Privilegium til residerende Kapellan Chr. Eichenbroch Schultz, der fra 1808 fortsatte Bladet under Tittlen: »Lolland-Falsters Stifts kgl. alene privilegerede Adresse Contoirs Efterretninger«. De første fem Aargange eksisterer ikke mere, men fra 1812 er de samlet paa det kgl. Bibliotek. Avisen var naturligvis under Censur. Naar den var færdig, blev der trykt et enkelt Eksemplar, som blev forevist Byfogden, der som Censor havde at gennemlæse det, for at se, om det indeholdt noget utilladeligt. Først naar det var sket, kunde Trykningen finde Sted. Fandt Censor noget, han ikke syntes om, stregede han det over, og Avisen udkom saa

med en tom hvid Plet, et saakaldt »Censurhul«, paa det udstregedes Plads. Schultz døde 1824, og Enken, der havde levet som fraskilt i mange Aar, overtog Udgivelsen med Svigersønnen, Prokurator I. C. Larsen som Redaktør, uden at hans Navn fandtes paa Bladet. Fru Schultz døde 1835, og Bogtrykkeri- og Avisprivilegiet overgik nu til Prokurator Tidemand i Nykøbing, der flyttede Bladet dertil og fortsatte det under Navn af Lolland-Falsters Stiftstidende. Prokurator Larsen fik Privilegium paa Udgivelsen af et nyt Blad, der begyndte 1. Januar 1836 under Navnet: Lollandsposten.

Medens Censor nøjedes med at slaa et »Hul« i Avisen, ytrede andre utilfredse deres Mishag ved at slaa Redaktørens Ruder ind. 1822 fik Schultz f. Eks. tre Gange slaaet sine Ruder ind, og han udlovede uden Resultat 50 Rigsdaler til den, der kunde give Oplysning om Gerningsmanden. 1838 spyttede den krigerske Møller Appel Prokurator Larsen i Ansigtet og slog hans Ruder ind; det kostede 100 Rigsdaler, altsaa en temmelig kostbar Fornøjelse. Larsen havde mange Processer, og skønt han selv førte sine Sager, kostede de mange Penge. Bøder fik han ogsaa adskillige af. 1827 maatte han f. Eks. bøde 25 Rigsdaler til Maribo Fattigkasse for at have omtalt et Oprør i Altona. 1838 gik Larsen fallit, men blev hjulpet af ingen ringere end Geheimestatsminister Moltke, der hjalp ham med en 2den Prioritet paa 351 Rigsdaler efter en 1ste Prioritet paa 500 Rigsdaler⁵⁴. Bøderne forfulgte ham dog saa længe, han levede. 1816 laa han i en langvarig Proces med Kværvulanten og Æreskønderen Købmand Fog i Nakskov, der søgte Larsen for Injurier og fik ham idømt en Bøde paa 100 Rigsdaler til Maribo Fattigkasse, 10 Rigsdaler i Mulkt for Forhaling af Sagen og et Aars Censur⁵⁵. Larsen døde 1848, og Bladet blev derefter solgt til Bogtrykker Jørgensen, Nykøbing. 1ste April 1849 overtog Johan Rasmus Dein Redaktionen.

Biblioteket er oprettet 1785 ved frivillige Gaver i Bøger og Penge. 1797 overtog Kapellan Schultz Ledelsen, og han var en dygtig og utrættelig Bibliotekar. 1803 raadede Biblioteket allerede over ca. 2500 Bind, 1815 var de vokset til 5459 og 1830 til ca. 8000 Bind. Biblioteket havde i mange Aar til Huse i Jomfrukoret og flyttede efter Opsørelsen af det nye Raadhus ned i dette. Efter Opsørelsen af Museumsbygningen indrettedes der i denne Plads til Biblioteket, og nu er det igen havnet paa Raadhuset. Det tæller for Tiden ca. 26,000 Bind — hvoraf de 11,000 hovedsagelig er gammel Literatur, deriblandt flere kostbare Sjældenheder.

Luffoto Sylvest Jensen.

En Del af Vesterbro med Gasværket.

Bybilledet i Fattigtiden.

EN KØBSTAD I LANDSBYKLÆDER er den mest rammende Betegnelse for Maribo fra Slutningen af 1600-Aarene og langt ind i 1800-Aarene. Wedel siger i sin før nævnte Rejsebeskrivelse 1803, at der kun er et grundmuret Privathus i Byen, alle andre er Bindingsværk, lave og straatækte. Wedels Bemærkning falder godt i Traad med de andre Oplysninger fra Fattigperioden. Siersted siger i sin Indberetning 1737, at Maribo er en »liden og ringe By, der ikkun bestaar af 126 Huse og Gaarde, hvoriblandt mange er paa 4, 5 a 6 Fag, som er meget slette, særlig formedelst en stor Ildebrand, som overgik Byen 1713, da der brændte af Byen den fjerde Del«. Han siger ikke, hvor mange af de 126 Huse der er Gaarde; men i en Beretning til Amtmanden 1743 hedder det, at Byen har 13 Gaarde og 108 Huse¹. En Taksationsliste fra 1797 viser, at Byen havde 124 Ejendomme. Kun fire af dem har en Værdi mellem 3000 og 3900 Rigsdaler, for andre fire ligger Værdien mellem 2000 og 2700, ni ligger mellem 1000 og 1900, seksten mellem 500 og 1000, ikke mindre end 76 har mellem 100 og 500 Rigsdalers Værdi, og for 15 Huse ligger Værdien under 100 Rigsdaler². Regner man alle Ejendomme med over 1000 Rigsdalers Værdi for Gaarde, bliver deres

Tal 17, hvilket næppe kan være meget galt. Sammenstiller man denne Taksationsliste med Taksationslisten af 1682, faar man et paalideligt Materiale til Belysning af Byens Nedgang.

Vurderingen af 1682 er foretaget 22 Aar efter Svenskekrigen, og de fleste Gaarde ligger da helt eller delvis i Ruiner, men er ligefuldt en god Maalestok for, hvad Byen var i dens Velmagtsperiode 1620—1650. I 1682 var der 58 Gaarde mod 17 i 1797. Listen fra 1682 har 13 toetages Huse, 1797 ingen. 1682 er kun 69 af Byens 209 Ejendomme helt eller delvis straatækte, alle de øvrige er teglhængte, 1797 er alle 124 Ejendomme straatækte. Byen er gaaet 85 Ejendomme tilbage i Tal, en Nedgang paa over 40 %. Gaardenes Tal er forringet med 70 %. Man gør sig derfor næppe skyldig i nogen stor Fejltagelse, hvis man ogsaa bruger sidstnævnte Tal som dækkende Byens Værdiforringelse i sin Helhed. Saa grelt var Resultatet af halvanden Hundrede Aars Ulykker, Misgreb og Misrøgt, og 1797 er endda ikke Bunden. Regeringen var 10 Aar før vaagnet af sine Vildfarelser, og Opgangen var saa smaat begyndt, hvad en Sammenligning mellem Tallene fra 1743 ogsaa viser. Der er blevet lidt Albuenum for dygtige Folk, og Maribo har dem, Købmændene Sidenius, Krøyer, Møller, Engberg m. fl. arbejder dygtigt og godt; det gaar fremad, hvad ogsaa Indbyggertallene viser.

Der savnes Oplysninger om Indbyggertallet i Tiden for Svenskekrigen, men det har formentlig ligget omkring 1000. Et Mandtal fra 1766 viser kun 501 Indbyggere i Maribo, deraf 56 Børn over 12 Aar. I 1ste Rode er der 148, i 2den 98, i 3die 81 og i 4de 174 Mennesker³. I 1801 er Tallet steget til 686, og saa gaar det rask opad. 1814 er det 894 og 1834 er Maribo helt oppe paa 1235; hvad der tabtes i den lange Nedgangsperiode er genoprettet. Ogsaa Bybilledet ændres langsomt, men sikkert. 1803 noterer Wedel, at Byen kun har et grundmuret Hus, 1813 er det ene blevet til tre, og efter 1820 kommer der stadig flere. Ogsaa Straatagenes Tal mindskes om end ikke ad Frivillighedens Vej. En Ulykke 1830 sætter Fart i denne Del af Udviklingen. Det var en voldsom Orkan, der gik hen over Byen; af dens 199 Gaarde og Huse blev kun ifølge Avisen 3—4 helt sparet, mange stod uden Tag, og en Lade og et Par Huse blæste helt om. Skaden ansloges til 2500 Rigsdaler⁴. Bagefter blev 11 Borgere indstævnet for at have erstattet det afblæste Straatag med et nyt Straatag i Stedet for Stenlag, og 1838 fik Købmændene Sidenius og Henriksen samt Møller Appel hver en Mulkt paa 25 Rigsdaler for ikke at have efterkommet

Paabudet om at erstatte deres Straatage med Tegl⁶. Byen vokser ud af Landsbyklæderne og kommer efterhaanden til at ligne det, den stræber imod: en vindskibelig Kobstad. Men til Billedet af den lille forsømte By, Maribo har været, hører ogsaa nogle Træk om Husenes og Gadernes Tilstand. Ildstedsmændenes Protokol fra 1734 giver nogle Oplysninger i saa Henseende.

1740 synes Ildstedsmændene at have været særlig nidkære; en lang Række Borgere faar Paalæg om inden 14 Dage at have de paa-ankede Forhold ændret, da de ellers vil blive pantet. En skal forbedre sin Stenbro, saa en Vogn kan køre paa den, andre skal sørge for, at Rendestenene har frit Løb. Nogle faar Ordre til at indflytte deres Gærder til Gaden i Flugt og lige Linje med Naboernes, en Mand, der har forøget sin Grund ved at udflytte Gærdet, faar Ordre til at flytte det tilbage, hvor det for har staaet. Bageren skal inden 8 Dage borttage det Brænde, han har liggende paa Gaden, en anden skal fjerne al den Jord, der ligger langs hans Havegårde paa Gaden. Den halve By synes at have faaet Paalæg; selv Byfogden faar Ordre til at lade sin Stenbro ud for »Skrickes Vænge« reparere. 1735 finder man, at Jens Smed kun har løse Brædder over sin Smedie, hvad der betegnes som meget farligt; Smedien har selvfølgelig Straatag. Smeden bliver straks pantet for en Mark og faar alvorlig Advarsel. 1743 er det igen galt med ham; han skal udbedre sin Esse og Skorsten og overbygge sin »Kulhald« med Hvælving, da der flere Gange har været Ild i den, hvilket »kan medføre stor ulykkelig Skade«. 1750 konstaterer Ildstedsmændene, at der i flere Huse i Mellemgade ikke er noget Loft over Køkkenerne, og Ildgnister flyver rundt i Rummet, naar det blæser. Flere af Værelserne havde heller ingen Loft, og var desuagtet udlejet til Fattigfolk. Paa mange Løfter fandt Ildstedsmændene Hø og Torv tæt om Skorstenen og gav Ordre til straks at flytte det. Storre Forsigtighed mod den frygtede Ildsvaade har man altsaa sine Steder ikke været trykket af. Endelig 1754 hedder det, at Byens Skorstene og Stenbroer er fundet i Orden; kun Søren Kleinsmeds Loft var som tilforn. Han blev straks pantet⁶.

Hvordan Gaden har set ud de Steder, hvor Ildstedsmændene rejste Paatale, giver Protokollen ikke noget Indtryk af. Langt mere talende er den lille Omstændighed, at hele Byens Svinebestand holdt til paa Gaden, hvor der var nok at rode i og gøre sig til Gode med. Saadan havde det været fra Tidernes Morgen, og saadan var det endnu 1778, da Regeringen pludselig fandt paa at skride ind mod de løsgaaende

Svin, men det skete først og fremmest af Hensyn til Tobaksdyrkingen, som Regeringen vilde fremelske, medens Renlighedshensynet kom i anden Række. Reskriptet paabød, at der ikke maatte findes løse Svin paa Købstadernes Gader og Marker, da »Tobaksplantningen derved lider, og det desuden ser i en By ilde ud«. Overtrædelse af Forbudet skulde medføre Konfiskation af Svinene til Fordel for de fattige og yderligere 2 Rigsdaler i Mulkt. I Maribo var man hurtig i Vendingen med at føre dette Paabud ud i Praxis. Reskriptet var dateret 17. Juni, og allerede 4. Juli 1778 blev det bekendtgjort ved Oplæsning paa Raadstuesamlingen, og — hvad der var vigtigere — man vedtog straks at paalægge Vægteren og Markvogteren at optage alle paa Gaden gaende Svin og føre dem til Byfogden. For at opildne de to Mænd til Nidkærhed i den nye Gerning, blev det bestemt, at de skulde have Bødepengene til Deling. Og nidkære blev de. Reskriptet var blevet bekendtgjort Lørdag Eftermiddag, og allerede Søndag Morgen var Vægteren og Markvogteren i Funktion og »optog« paa Gaden en Del Svin, som tilhørte Farver Errebøe og et Par andre Borgere. Om Mandagen blev Svinene trods de paagældende Borgeres Protest solgt ved Auktion og Mulκτηne inddrevne. Men som saa ofte for varede det ikke længe, for Kancelliet selv halede i Land paa sin strikse Befaling. 18. November 1778 udgik en Plakat, der vel gentog Paabudet om, at Svin ikke maa findes paa Gaden eller i Tobakstøfterne, men nedsatte Straffen betydelig. Svinene skulde nu ikke konfiskeres, men der skulde af hvert optaget Svin betales 2 Mark til Fattiggassen; skete det anden Gang, at en Mands Svin optoges, skulde han betale dobbelt, og tredie Gang skulde Svinene konfiskeres. Nu syntes Errebøe, at der var god Mening i, at han og de andre fik udbetalt de Penge, deres Svin havde indbragt ved Auktionen, saa de nøjedes med Mulktstraffen, og han søgte baade Amtmand og Konge herom, men fik Afslag. Præmien til Vægter og Markvogter for at optage Svin paa Gaden var altsaa faldet bort, og dermed koldnedes Iveren kendeligt. Svin paa Gaden var endnu i mange Aar en saare dagligdags Ting. 1793 var man f. Eks. ikke kommet videre end, at en Borger, Ole Læsøe, fandt paa at klage til Amtmanden over Byfogden, der havde ladet nogle af hans Svin optage paa Gaden. Han fik et meget skrappt Svar fra Amtmanden, der selvfølgelig gav Byfogden Ret. 1806 omtales atter Gadesvinene: en Mand stod tiltalt for at have hindret Vægteren i at optage nogle Svin paa Gaden; han

jagede dem ud gennem Bommen, inden Vægteren kunde faa fat i dem og bringe dem i »Byens Fold«⁷.

Herredømmet over Gaden maatte Svinene dele med Hundene, der ofte anfaldt Folk, baade »rejsende og Byens egne Indvaanere og deres Born«. Borgerne fik saa Ordre til at holde deres Hunde bundne; hvis de strejfede rundt paa Gaden, skulde Natmanden ihjelslaa dem paa Ejerens Regning⁸. Det har naeppe hjulpet hverken stort eller længe. Folk var overalt i Byerne indlevet med det frygtelige Svineri paa Gaderne, og Maribo var hverken værre eller bedre i saa Henseende.

Torvet saa naturligvis ikke bedre ud end Gaderne. Det var stort udstykket ved Byens Anlæg, og det viste sig gennem Aarhundreder at være for stort. Det gamle Raadhus laa jo langt længere fremme end nu, og følgelig blev Bagtorvet saa meget større. Da man ikke vidste andet at bruge det til, blev det Oplagsplads for alt muligt, og da navnlig for de omboendes Brænde. 1767 havde dette taget saa stærkt Overhaand, at man, for at hæmme det lidt, tog Betaling for Pladsen. For en Brændeplads skulde der aarlig betales en Skilling pr. Kvadratfavn og for et Skærelad til Tommer to Mark⁹.

1791 udgik en Forordning om, at Hovedgader, der er Fortsættelse af Hovedlandevejene, skal holdes rene og ryddelige, og 1793 skærpes dette derhen, at alle Købstædernes Gader skal »holdes rene og fejtes i det mindste en a to Gange om Ugen samt at Sne og Is om Vinteren bortfores«. Men man tog nu engang ikke slige Paabud alt for alvorlig, og Byfogden var som Regel villig nok til at se gennem Fingre med Overholdelsen af et saa urimeligt Forlangende. 1805 minder Amtmanden om, at han har paabudt, at de store Gødningsdynger, der ligger op til Mure og Plankeværker, skal fjernes; men han er ikke mere striks end, at han tilføjer, at det i al Fald maa ske, saa snart der er tilsaact¹⁰. 1811 blev f. Eks. 9 Borgere i Maribo Nørregade stævnet paa Raadstuen for Forsømmelse med Gadens Renholdelse. Det oplystes under Sagen, at Stævningen var fremkaldt ved en Artikel i Stiftsavisen. Skont Forholdene i Nørregade ikke var værre end andre Steder i Byen, gjaldt Paatalen kun denne Gade, hvad man nok tør sige havde sin Forklaring i, at her boede Stiftsavisens Konkurrent Pastor Schultz, der var Redaktør af Maribobladet. Han oplyste, at han ganske rigtig ikke havde rensset sit Gadestykke i de sidste fire Uger, og Grunden hertil var, at han i lang Tid havde været ene Mand i Gaden, der gjorde rent, og da Snavset fra de andre

Kapellangaarden set fra Kirkestien.

Foto N. M. Nielsen.

Kapellangaarden mod Kapellanstræde.

Foto V. Pauli.

Gadestykker ved Færdselen stadig blev fort ind paa hans Gadepart, fandt han det orkesløst at vedblive med Rensningen. Rigtigheden heraf maatte de andre indstævnedede vedgaa. Og hedder det, »da nu de øvrige Indvaanere ikke heller findes saa flittige og ordentlige med deres Gadebros Rensning, og der ikke mod dem er rejst offentlig Paaanke«, saa kunde de indstævnedede faa Lov at slippe med en Advarsel¹¹. Og den hjalp nok ikke stort. 19. Oktober 1819 anker nemlig Avisen over, at der »ligger Møgdynger i Nørregade i disse mørke Aftener saa adskillige Personer har maalt deres Dybde baade med Fodder og Hænder«. Et Par Maaneder efter paataler Avisen, at Møgvogne kører gennem Nørregade uden Bagsmæk, saa Godningen strøs over Gaden Byen igennem. 1826 skriver Bladet, at man i Nørregade vader i Dynd og Vand. I det til Gaden stødende Vænge ligger Aadsler af Heste, og i Nørremark ligger flere Aadsler saa nær Vejen, at Hestene bliver sky. 1828 udstedte Byfoged Valentiner Forbud mod Udkørsel af Godning om Dagen i den varme Sommertid; det maatte kun ske mellem Kl. 8 Aften og Kl. 8 Morgen. Købmand Engberg klagede herover til Amtmanden, og Byfogden oplyste da, at det var Engberg, der havde givet Anledning til Forbudet, idet han paa en meget hed Dag udkørte stinkende Svinegodning paa en saa uforvarselig Maade, at Hovedgaden blev oversaaet med Godning, der mange Timer efter fyldte Byen med ulidelig Stank. Byfogden havde paa en Raadstuesamling foreslaaet, at Godningsvognene skulde være tætte og Godningen under Udkørslen dækket med Halm; men det erklærede Borgerne, at de ikke havde Raad til. Der var saa ikke andet at gøre end forbyde Udkørslen om Dagen i den varme Tid. Amtmanden resolverede, at da Jordbruget var en saa vigtig Næring for Maribo, vilde det være betænkeligt at fastsætte Udkørslen til de nævnte Tider, men Vognene skulde være tætte, og Renovationen fra »Privater« burde bortkøres om Natten og i tætte, tildækkede Vogne¹².

Godningen vedblev Tid efter anden at pryde Byens Gader. 1838 skriver en Indsender i Avisen, at der ved Godningsudkørslen spildtes saa meget, at Gaden ligner en godet Brakmark. Byfogden svarer i et følgende Nummer undvigende og regner nærmest Godningsspildet for uundgaaeligt.

Vi skal helt op over Midten af forrige Aarhundrede, før Maribo begyndte at antage Karakter af den rene og hyggelige By, den siden har haft Ry for at være.

Luftfoto Sylvest Jensen.
Museumsgade, Jernbaneværkstederne og Slagteriet.

Lidt Bygningshistorie.

LANDSBYKIRKEN i Skimminge, der formentlig stammede fra Valdemartiden, brændte som omtalt 1596 sammen med det meste af Byen. Det var den første Udslettelse af gamle Minder. Senere sank det store Klosterkompleks i Grus, og om Patricierhusene, som den opblomstrende Handelsstand rejste i den første Halvdel af 1600-Aarene, er knapt nok Mindet tilbage. Vi ved, at de mere velhavende blandt Borgerne købte store Dele af Klosterbygningerne, selvfølgelig for dermed at udvide eller nyopbygge deres Gaarde. Vi behøver blot at minde om Borgmester Søren Sørensens Køb af den store »Sal« i 1622 og om Byskriver Jacob Lauridsens og Raadmand Frans Hansens store Materialekøb ved samme Lejlighed. Den Skæbne, der ramte disse Bygninger fra Storhedstiden, er summarisk, men tilstrækkeligt tydeligt vist i et foregaaende Kapitel. Kun enkelte Ejendomme er man i Stand til at følge gennem Tidernes Omskiftelser, og den ældste af disse er Landsbykirken. Det var kun Kirkens Træværk, der 1596 blev et Offer for Luerne; de solide Grundmure har næppe taget større Skade og blev da ogsaa i andet Øjemed bevaret gennem lange Tider.

Enkedronning Sofie, der ved Frederik II's Død overtog Livgedinget

paa Lolland-Falster, var en meget foretagsom Dame, der ikke alene sørgede for at faa det mest mulige ud af sit Gods, men ogsaa satte det i bedst mulig Stand. Hun opførte bl. a. en ny Hovedbygning paa Halsted Kloster og et stort Kornmagasin (Dronningens Gaard) i Naskov, der begge staaer den Dag i Dag. Hun har sikkert ogsaa i Maribo opført den Gaard, der i de følgende Tider kaldtes »Enkedronningens Gaard«. Her kunde hun bo under sine Inspektionsrejser, og Gaardens Magasiner kunde modtage Landgildekornet fra Krongodset paa Midtjylland.

Den gamle Kirke laa paa Hjørnet af Klostergade (nuværende Vestergade) og Norregade, men noget tilbagerykket fra begge Gader, saa der omkring Kirken blev Plads til den lille, beskedne Kirkegaard. Efter Kirkens Brand blev Kirkegaarden inddraget til Bebyggelse og Enkedronningen har antagelig beslaglagt en af Grundene med Kirke-ruinen eller i al Fald dens Skib, og har opført sin Gaard med Forhuset tilbagetrukket fra Gadelinien. Den gamle Kirkes Skib blev dækket med et nyt Tag og anvendt til Magasin eller Lade. Bag denne strakte hendes Grund sig ned til Soen, der den Gang gik helt op over nuværende Suhrsvej. Kirkens lille Kor fik maaske Lov at staa som Ruin, og det er vel den Christian IV i 1617 gav Ordre til at nedbryde for at anvende Stenene til Reparation af det forfaldne Fattighus, »Beginnehuset«. I Kongebrevet tales der ganske vist om en »øde Kirke«; men da det kan konstateres, at Kirkeskibet i Aarhundrede derefter har staaet som »Lade«, kan det kun være Koret her er Tale om; det havde da ogsaa mere end Materialer nok til selv en meget gennemgribende Udbedring af et lille Fattighus.

Resen nævner ikke paa sin Tegning Dronningens Gaard; han nøjes med at angive den gamle Kirkes Plads med følgende Bemærkning: »Nu bruges samme Kirke til Lade«. I Tiden omkring 1670 blev Dronningens Gaard underkastet en større Reparation; thi 1672 hedder det i en Indberetning om Klosterruinerne: For faa Aar siden blev en stor Del Mure nedbrudt og Stenene henført til Enkedronningens Gaard i Maribo. — I Taxeringslisten af 1682 vurderes Enkedronningens Gaard, der er skattefri, til 360 Rigsdaler og den beskrives saaledes: »19 Fag dobbelte (toetages) og 38 enkelte Fag Hus, hvoraf 16 er tækket med Straa; nok en grundmuret Kornlade som er 10 Fag«. Denne Kornlade er den gamle Kirke; man plejede jo aldrig i de Tider, da Tommeret var billigt, at opføre Lader og lignende Bygninger af Grundmur.

Efter Enkedronning Sofie Amalies Død skifter Dronningens Gaard Navn og kaldes nu *Amtsgaarden*. Da Leonora Christina havde beklaget sig over at skulle dele Bolig paa Klosteret med Amtsskriveren Henrik Sørensen Rye, gav Kongen ham 1685 Ordre til at flytte ned »i den Gaard i Maribo næst ved Klosterhaven, kaldet Amtshuset«, som har tilhørt Enkedronningen. Sørensen Ry foretog forskellige Reparationer paa Amtsgaarden, hvorover han indsendte Regningsbilag, uden at man dog deraf faar noget Indtryk af Bygningernes Omfang og Tilstand. I November 1685 blev der foretaget en Synsforretning over Gårdernes Tilstand omkring Amtsgaardens Have. Det fremgaar heraf, at Haven strakte sig bag Nørregades Grunde helt ned til Soen. Paa den vestlige Side havde Gærdet en Længde af 70 Favne og paa den østlige 64 Favne. Bredden af »Gavl-gærdet« mod Soen angives ikke. I Februar 1689 fik Amtsskriver Frederik Suhr Ordre til at indsende Oplysninger om, i hvilken Tilstand »Amtsgaarden i Maribo, hvori Henrik Sørensen Rye tilforn boede, nu befinder sig, og om hvad Indkomst eller Leje, Hans kongelige Majestæt aarlig siden den Tid har nydt«. Denne Indberetning, som det ikke er lykkedes at finde, har maaske givet Anledning til de første Overvejelser om at sælge Gaarden; thi solgt er den. Pontoppidan siger i sin danske Atlas, at Skimminge Kirke har ligget der, »hvor Farvergaarden nu er«, og Hoffman tilføjer i sit Supplement, at Kirken har ligget der, »hvor den saakaldte Dronningens Gaard har staaet, som nu er solgt til Private«. Naar Salget har fundet Sted er det trods al anvendt Umage ikke lykkedes mig at faa konstateret; det maa være sket efter 1696, thi indtil det Tidspunkt findes Gaarden ikke nævnt i Skodeprotokollerne. Paa den anden Side er det næppe senere end 1716; thi den 30. Oktober dette Aar fik Peter Willumsens Bevilling som Farver i Maribo og som Katuns- og Lærredstrykker i Lolland. Han har gjort den gamle Dronningens Gaard til Farvergaard. Hans Enke solgte 1742 Gaarden og Farveriet, og fra dette Tidspunkt kan man gennem Skoderne følge Gaardens Skæbne lige op til vore Dage. Indtil 1804 ejedes den af de skiftende privilegerede Farvere, men dette Aar solgte Farver Feilberg Gaarden til den i 1803 udnævnte Biskop over Lolland-Falster, Dr. theol. Andreas Birch. Han gav 3500 Rigsdaler for Gaarden, der naturligvis i Tidens Lob var undergaaet mange Forandringer. Fra at være toetages og teglhængt var den blevet enetages og straatrækt, men var ligefuldt en stor og smuk Gaard. Biskoppen ønskede at fore-

tage forskellige Forbedringer, der var anslaaet til at koste 1800 Rigsdaler, og endvidere vilde han have opført et nyt grundmuret Hus i Gaarden til Embedsarkiv, og det var kalkuleret til 1700 Rigsdaler. Han ansøgte saa om at faa Staten til at overtage Gaarden som Stiftets Bispegaard. I den Anledning lod han to af Retten udmeldte Mænd vurdere Gaarden, og de ansatte dens Værdi til 6050 Rigsdaler. Købesummen og de paatænkte Forbedringer androg jo 7000 Rigsdaler, og Bispens Forslag gik da ud paa, at Nykøbing Hospital skulde anbringe de 7000 Rigsdaler i Gaarden. De 5000 skulde staa som en uopsigelig 1ste Prioritet, medens de 2000 skulde forrentes og afdrages med 5 pCt. Forslaget blev anbefalet af Stiftamtmanden og akcepteret, dog saaledes at de 2000 skulde forrentes og afdrages med 6 pCt.

Herligheden som Bispegaard varede kun kort. Allerede 1805 flyttede Birch sin Bispestol til Aarhus, og hans Efterfølger Biskop Bojsen fik Tilladelse til at blive boende ved sit kære Seminarium i Vesterborg. Den nyindrettede Bispegaard i Maribo maatte saa udlejes. Det var naturligvis en daarlig Forretning, og 1810 satte man Gaarden til Auktion. Møller Frederik Christian Appel købte den for 3633 Rigsdaler og 2 Mark. Ved hans Fallit 1836 overtog Jørgen Frederik Appel den forhenværende Bispegaard. Hans Enke solgte 1855 Gaarden til Gæstgiver Chr. Marcus Knudsen, der opførte den nuværende Hovedbygning. Senere har Gaarden skiftet Ejere nogle Gange og hedder nu Olsens Hotel¹.

— 1827 stødte man ved Gravning i Appels Vænge, der bag Gaardens Have strakte sig ned mod Soen, paa en Grundmur af Munkesten kun 3 Kvarter under Jordoverfladen. Der fandtes ogsaa Spor af Kul. Hvad dette har været lader sig nu ikke efterforske; men nogen Forbindelse med Kirken har det næppe haft; det maa have ligget udenfor den beskedne Kirkegaards Omraade.

KAPELLANGAARDEN, som vi nu kender den, har haft forskellige Forgængere. Den ældste laa vist nok paa Østergade og skal være indrettet efter Branden 1596 i et Hus, der ejedes af Sognepræsten. Resen har nemlig Afskrift af en latinsk Inskription, der i hans Tid fandtes paa Huset, og som i Oversættelse lyder saaledes: »Paa Klosterherren Henrik Lykkes Tid lod den adelige Ahedisse, den fromme og kyske Jomfru Margrethe Nordby den lærde Præst Lars Jørgensens Hus istandsætte til fromt Brug. Ridefogden Palle Graatop,

en klog Mand, udførte Arbejdet med sine Haandværkere. Lev I alle-tider lykkelig. I det ilerrens Aar 1597.

Kapellangaarden har været endnu daarligere end Præstegaarden — som ogsaa var slemt forfaldent — thi da Sognepræsten 1647 avancerede ind paa Klostret, fik Kapellanen Lov at flytte ind i Præste-gaarden, og Kapellangaarden blev da solgt. Da Præsten 1672 mistede Retten til at bo i Klostret, maatte Kapellanen rykke ud af Præste-gaarden og hen i en nyerhvervet Kapellanbolig. Om denne hedder det i Takseringslisten af 1682: »Salig Hillebrandts Gaard, som nu er ud-lagt til Kapellangaard og tilhører Kirken, har 36 Fag«, Værdi 105 Rigsdaler. Da Klosterbygningen var købt til Præstegaard, blev Kapel-langaarden 1718 solgt for 200 Rigsdaler, den gamle Præstegaard blev nedrevet og paa Grunden opførtes en ny Kapellangaard. Den har sikkert været daarligt bygget og blev i al Fald saa slet vedligeholdt, at dens Levetid kun blev 40 Aar.

Da den tidligere omtalte Kapellan Povl Lyngbye 1756 rykkede ind i Kapellangaarden, var den umaadelig forfalden, og han lod da fore-tage Syn over Ejendommen med tilhørende Kalkulation over Be-kostningen ved en eventuel Reparation. Overslaget lod paa 286 Rigs-daler, 1 Mark og 10 Skilling, og det var givet, at det ikke kunde betale sig at reparere Huset; der var ikke andet at gøre end rive det ned. Stiftsovrigheden foreslog at sælge Huset. Lyngbye ansøgte saa om at faa bevilget en Huslejegodtgørelse paa 24 Rigsdaler aarlig af Kirkens Midler, og hvis han maatte faa Kapellangaarden tilslaaet uden Auktion, vilde han give 125 Rigsdaler for den, en Sum, sagkyndige Folk havde takseret den til. Han kunde ogsaa tænke sig, at man skænkede ham Kapellangaarden i Stedet for at yde ham Husleje-godtgørelse. Kancelliet fulgte Stiftsovrighedens Forslag og satte Gaarden til Auktion, og Lyngbye blev højstbydende og fik den for 215 Rigsdaler og 1 Mark. Fiffet med den »sagkyndige Vurdering« til 125 Rigsdaler gav altsaa ikke det ønskede Resultat. Foruden Stuehuset bestod Kapellangaarden af 10 Fag Udhus, inddelt i Stald og Lade. Det hele blev nu revet ned, og Lyngbye byggede den Kapellangaard, hvis Stuehus staar den Dag i Dag om end i stærkt reduceret Skikkelse. Han fik i Huslejhjælp de 215 Rigsdaler som rentefrit Laan og yderligere 10 Rigsdaler aarlig af Kirkens Midler.

1782 solgte Lyngbye Kapellangaarden til Byfoged Mathias Reimer og lejede sig en Bolig i Byen, og de efterfølgende Kapellaner blev ligeledes henvist til selv at sørge for Bolig enten ved Leje eller Køb.

1793 solgte Reimers Dødsbo Kapellangaarden ved Auktion til Hans Hansen Møller for 304 Rigsdaler. Gaarden bestod da af et Stuehus paa 18 Fag, et Baghus paa 18 Fag og 4 Fag, Sidehus samt Gaardsrum og Haugepladser. Gaarden havde Indkørsel fra Torvet gennem det nuværende Kapellanstræde. Baghuset, der forlængst er borte, har ligget paa den østre Side af Kapellanstræde parallelt med Stuehuset, og Sidehuset med Porten har forbundet den nordre Ende af de to Længer.

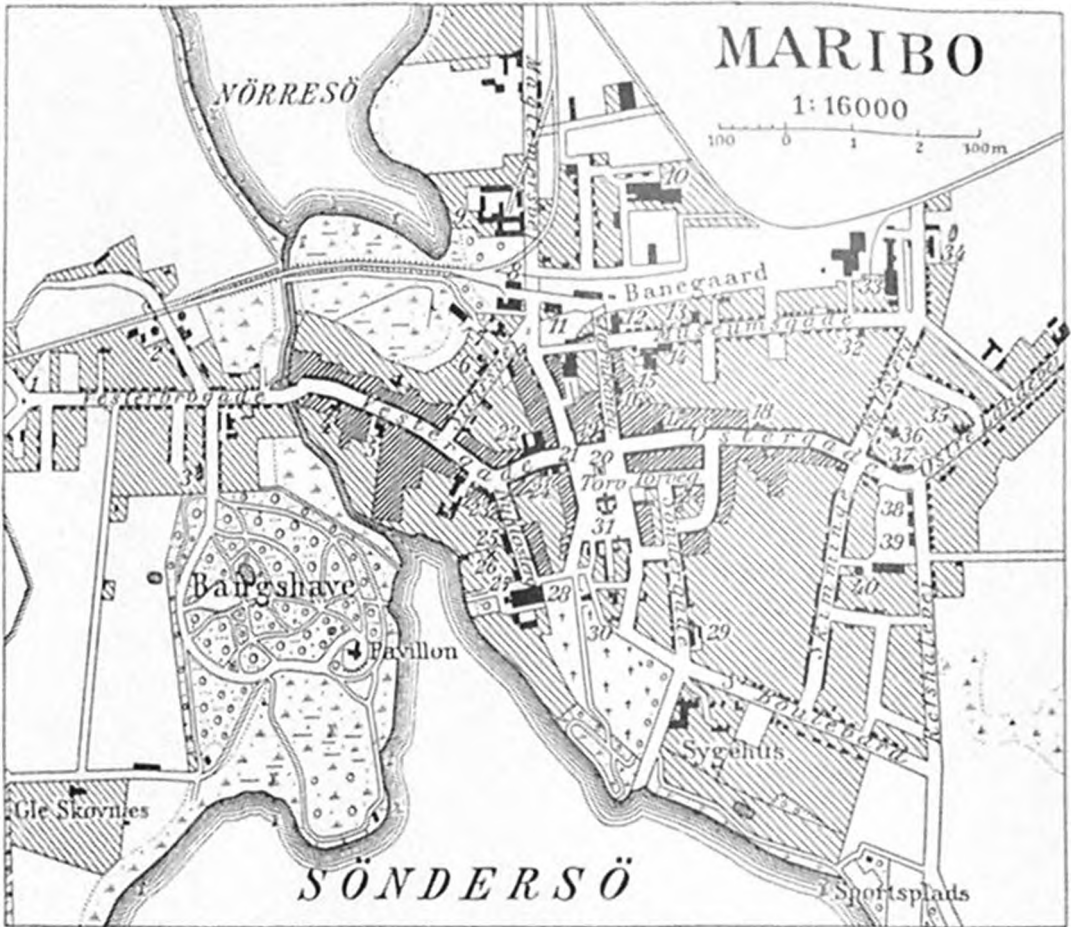
1796 solgte Hans Hansen Møller Kapellangaarden til Forpagter Jørgensen, Ulrichsdal for 500 Rigsdaler. Jørgensen videresolgte Gaarden til Bataillonskirurg Weike. 1810 solgtes Gaarden ved Auktion til Gottlieb Madsen Væver. Efter hans Død giftede Enken sig 1813 med Væver Niels Madsen; dennes anden Kone overlevede ham og solgte 1846 Kapellangaarden til Købmand J. Appel. Dermed er dens Dage som Gaard endt; thi den nye Ejer splittede det hele ad. Udhusene blev nedrevet og Stuehuset parteret i 4 Dele og solgt enkeltvis, hver med sit Stykke Gaardsplads og Have; et Stykke af Haven med Sydøst solgtes særskilt uden Bygning².

Det gamle Stuehus staar endnu i hele sin Længde, og udvendig kan det ikke ses, at det er delt i fire selvstændige Ejendomme med Gadenumrene 6, 8, 10 og 12. I Nr. 8 ses mellem Gangen og Stuen en fint forarbejdet Dor, som et sidste Minde om Gaardens Velmagtsdage og paa en af Væggene findes, dækket af Tapet, Rester af Kalkmalerier fra Tiden for Husets Opførelse.

Sagfører Kjærs Villa.
(Bankens tidligere Kontor).

IV.
DE SIDSTE HUNDREDE AAR

Efter Generalstabens Revulsion 1921

1 Mindestue for Erhard Frederiksen	11 Postkontor	21 Apotek	32 Børnehjem
2 Vind- og Gasværk	12 Sufismuseum	22 Olsens Hotel med Teater	33 Andelsotneslagteri
3 Alderdomshjem	13 Missionshus „Ebenezer“	23 Den danske Andelsbanks Filial	34 Off. Slaytehus
4 KFUM	14 Aldershoile	24 Handels- og Landbrugsbank	35 Katolsk Skole
5 Diskonto- og Laanebank	15 Ting- og Arresthus med Dommer- og Politikontor	25 Sufstelse (foren of 1'Jan 1852)	36 „ Kirke
6 Hotel „Dana“	16 Telegrafstation	26 Ruln	37 Amtssae
7 Elektricitetsværk	17 Hotel „Maribo“	27 Høllehjem	38 Borgerskole
8 Toldkammer	18 Teknisk Skole	28 Sufstskirke	39 Realskole
9 Dampmølle	19 Landmandsbankens Filial	29 Fattigaart	40 Vandtaarn
10 Trifolium	20 Mindestue Fr.VD	30 Asyl	
		31 Raadhus	

Her efter Traps IV. Udgave 1923.

Sygehuset 1938.

Luftfoto Sylvest Jensen.

Byens Borgere.

GRODE OG VÆKST er Helhedsindtrykket, naar man skuer tilbage over Maribos sidste Hundrede Aar. Særlig paa Baggrund af de to foregaaende Aarhundreder virker det sidste som en solfyldt Dag med frisk Blæst og smaa Byger ovenpaa en mørk og sludfuld Nat. De allerførste Lysninger over Landet efter Napoleonsstormene og deres Efterslet bragte ogsaa Bud om vaagnende Initiativ og Virkelyst blandt Maribos Borgere. Allerede 1817 fik Snedker Kolbe i Maribo 5 Aars Eneret paa Fremstilling af en af ham opfundet Kornrensningsmaskine, og efter Udlobet af dem fik han Eneretsbevillingen forlænget for andre 5 Aar. 1821 havde gamle Sidenius Planer om at anlægge en Sodafabrik med tilhørende Glaspusteri; han ansøgte om Tilladelse, men ses ikke at have faaet den. 1836 oprettede Karetmager Larsen en Vognfabrik. 1845 søgte Wilhjem om Tilladelse til at anlægge en Tobaksfabrik, og 1848 oprettede C. B. Thomsen en Tøjsfabrik med Farveri.

Byens Specialitet omkring Midten af Aarhundredet var Brændevinsbrænderi. Byens Vand egnede sig særligt til Brændevinsfremstilling, og Maribo-Brændevin stod højt i Kurs. Der var 12 ikke

ubetydelige Brænderier, der 1851 fremstillede 526,300 Potter Brændevin, hvoraf de 36,000 udfortes til Slesvig og Udlandet. 1856 kulminerer Produktionen med 605,382 Potter; men saa falder den Aar for Aar under Konkurrencen med de store moderne Brænderier i København.

Andre Virksomhedsgrene blev naturligvis ikke forsømt for den kære Brændevin. 1851 havde Byen f. Eks. to Bomuldsvæverier (der fremstillede 16,266 Alen Manufakturvarer og 200 Sjaler), to Garverier (der beredte 1400 Huder og 2600 Skind), et Kalkbrænderi (der gav 1200 Td. Kalk), et Ølbryggeri (der fremstillede 1300 Td. Øl), desuden tre Farverier og andre mindre Industrivirksomheder. 1855 findes yderligere en Chokoladefabrik (med en aarlig Produktion paa 500 Pund), og en Vaffelfabrik samt et Teglværk, der aarlig brændte 350,000 Mursten, 2500 Tagsten, 6000 Brøndsten og 12,000 af andre Sorter².

Handel og Haandværk fulgte godt med i denne Udvikling. Indenfor Købmændenes Kreds var det navnlig andet Led af Slægterne Krøyer, Lundahl og Sidenius samt de nye Mænd Brabrand, Schröder, Lorenz med flere, der bragte Fart i Omsætningen og hævede Forretningsmetoderne op i et højere Plan. Betegnende i saa Hensende er en Overenskomst mellem Maribos 19 Købmænd, der 1. December 1846 bekendtgjordes i Lollandsposten. Købmændene forpligtede sig hermed til ikke mere at raabe Bønderne an paa Gaden for at købe deres Korn, ikke at afslutte Køb paa Gade og Vej, men kun i Købmandens Forretning, ikke mere »købe paa Køb«, men kun betale den Pris, der gælder paa Kobsdagen, ikke hverken direkte eller indirekte give Foræringer eller Godtgørelser af nogen Art, og ikke mere give Tilgift eller Julegaver, undtaget hvad der kunde fortæres paa Stedet. For Overtrædelse skulde erlægges en Bøde paa 25 Rigsdaler til trængende Købmandsenkers Kasse. Nakskov-Købmændene fandt denne Beslutning saa fornuftig, at de nogle Maaneder efter sluttede en tilsvarende Overenskomst.

Af Haandværkerne er allerede nævnt et Par Repræsentanter paa Træarbejdets Omraade, og blandt Malerne gjorde Mester Bendsen sit Arbejde kendt over hele Lolland. Han restaurerede bl. a. Altertavler i Landsbykirkerne, hvad hans Navn paa Tavlernes Bagklædning vidner om. At han ikke havde nogen Betingelse for at gøre dette Arbejde i Overensstemmelse med Historiens og Kunstens Krav, kan hverken lægges ham eller hans Kunder til Last. Ogsaa for Stan-

dens Dygtiggørelse havde Maribo-Haandværkerne et vaagent Øje. Allerede 1846 oprettede fem Mestre en Tegneskole for Svende og Lærlinge. Der undervistes gratis to Timer hver Søndag Eftermiddag, og der indmeldtes straks 54 Elever. Købmændene lagde samtidig Spiren til den senere Handelsskole, ved at lade Skolelærer Johansen undervise Handelslærlingene i Tysk³. 1868 begyndte man en Aften- og Søndagsskole for Haandværkere, der siden har udviklet sig til den nuværende tekniske Skole med sit eget toelages Hus i Østergade, opført 1886 og udvidet 1901. Skolen har 8 Lærere og op imod 100 Elever. Handelsskolen er oprettet 1898; den har Lokaler i Kommuneskolen med 6 Lærere og op imod et Hundrede Elever.

INDUSTRIEN i Maribo og andre smaa Byer havde under Enevældens Formynderskab haft trange Kaar. Med Konsumtions-skattens Ophævelse og Indførelse af Næringsfriheden gled den over i en ny Tid med nye Muligheder, men ogsaa med nye Farer for de i Smaabyerne fremspirende Virksomheder. Den største Fare var Industriens Centralisering. Storindustrien byggede sine Virksomheder i de store Byer og opsugede eller kvalte den lille Industri i Smaabyerne. Det gik langsomt men sikkert, og Borgerne i de smaa Byer havde ikke andet at gøre end spytte i Næverne og tage fat paa et andet Felt eller samle Interesser og Kræfter om enkelte Virksomheder, saa de trods Kaarenes Ulighed blev i Stand til at klare sig i Konkurrencen. Mølle- og Jernindustrien i Maribo frembyder Eksempler i begge Henseender.

Møllerne blev ofte hjemsogt af Ild. Maribo havde fra gammel Tid fire Stubmøller udenfor Byen, en i hvert Verdenshjørne. Søndermølle, der laa ude ved Trekanten, brændte 1842 og blev ikke genopført. Den gamle Stubmølle Vest for Byen blev 1845 erstattet med en hollandsk Mølle paa Hjørnet af Hovedvejen og Rødby-Landevej, 1903 blev den solgt og flyttet til Hellinge.

Stubmøllen paa Nørremark brændte 1821 og blev af Appel erstattet med en stor hollandsk Mølle med seks Løfter og et Hestemølleværk til Brug i Vindstille. Den brændte 1853 og opstod af Asken som en kombineret Vind- og Dampmølle. 13 Aar efter Branden meldte Tømrersvend Wilde sig hos Byfogden og tilstod plaget af Samvittighedsnag, at han havde paasat Ilden. Han forklarede, at Møllens Ejer, Enkefru Wollesen havde fortalt ham, at hendes Mand havde ønsket, at Møllen vilde brænde, saa han kunde faa en Dampmølle. da hans

Dampmøllen i Fuglepetspektiv.

Kunder søgte Dampmøllen i Nakskov. Wilde, der havde arbejdet paa Møllen i mange Aar, havde da ment det bedst at brænde den af. Han fik 8 Aars Tugthus. 1881 brændte Nørremølle igen og blev genopført som en ren Dampmølle. 1886 omdannedes Forretningen til et Aktieselskab med en Aktiekapital paa 300.000 Kr. Senere er Møllen gentagne Gange udvidet betydeligt og moderniseret. Dens Specialiteter er Hvede- og Rugmel samt Byggryn. Der forarbejdes aarlig

13,000 Tons Korn. Møllen beskæftiger 40 Arbejdere og er brandforsikret for 1.350.000 Kr.

Dampmøllen.

Den østre Stubmølle blev 1843 erstattet med en hollandsk Mølle, den brændte 1859 og blev genopført i stor Stil tæt udenfor Byen ved Hovedlandevejen til Saxkjøbing. 1898 blev den solgt til et Interessentskab, der gennem Om-

bygning og Tilbygning omdannede den til en Havregrynsmølle under Navnet »Avena«. Den var den første i sin Art her i Landet og voksede under en dygtig Ledelse til en stor Virksomhed. Den brændte 1913. Brandskaden var ca. 350.000 Kr. »Avena«s Taarn, d. v. s. Re-

Venstre Side. Øverst Jernbanestationen set fra Gaden. I Midten Jernbanen set fra Perronen. Nederst Trifollum: Ostemassen tages op.
 Højre Side. Øverst Skovridergaarden paa Frilandsmuseet. I Midten Pavillonen i Bangshave. Nederst Dampmøllens Melløft.

sterne af den gamle Mølle fik en dramatisk Udslettelse. Den blev som Led i en af Direktør Ole Olsens Film sprængt i Luften. Aktieselskabet »Avena« købte Marienlyst Dampmølle i Nakskov og flyttede Virksomheden dertil⁴. Dens Hovedsæde er nu i København.

Jernindustrien i Maribo omfattede i Slutningen af forrige Aarhundrede Jernstøberiet paa nuværende Bangshavevej samt Maskin- og Vaggonfabriken »Vulcan«. Sidstnævnte, der var langt den største af de to, blev oprettet af C. F. Kiehn, og var i 1896 naaet op til at beskæftige 130 a 140 Mand. 1897 blev »Vulcan« omdannet til et Aktieselskab, og 1899 blev Aktiekapitalen forøjet fra 250.000 Kr. til 350.000 Kr. Virksomheden var en Overgang meget betydelig, men havde i det lange Løb ondt ved at klare sig i Konkurrencen med de større Virksomheder. Talrige Arbejdskonflikter og Strejker gjorde det ikke mindre svært, og 1906 maatte man give op og lade »Scandia« i Randers overtage Virksomheden. Samtlige Kreditorer blev dækket, men Aktionærerne fik intet, og ca. halvandet Hundrede Arbejdere blev ledige. Fabrikens sidste Produktion var 28 Godsvogne til Statsbanerne. 100.000 Kubikfod Træ, en Million Pund Jern samt alle Maskiner blev fort til Randers. Maskinfabrikant Petersen købte Ejendom og Værksteder paa Vestergade og fortsatte Virksomheden under det gamle Navn, men i meget mindre Stil.

»Vulcan«s Bygninger Nord for Banen købtes af Aktieselskabet »Trifolium« i Haslev, der benyttede Grund og Bygninger til Anlæg af et Mejeri⁵, der hovedsagelig var baseret paa Herregaardenes Mælk. En Del af Mælken leveres til København, men langt det meste bruges til Ostefremstilling. Specialiteten er Roquefort, hvoraf der aarlig produceres omkring en halv Million Kilo. — 1919 opførte Kondenseringsfabriken i Nakskov en Filial i Maribo paa Kildegrunden ved Elektricitetsværket. Ved Overtagelsen af Fabriken i Nykøbing solgte Selskabet Maribo-Fabriken, der nu drives som Mejeri.

Maribos andre store industrielle Anlæg er følgende: *Sukkerfabriken* er opført 1897 af Aktieselskabet »Maribo Sukkerfabrik«, der startede med en Aktiekapital paa 1 Mill. Kr., men Aaret efter overdroges Fabriken til »De danske Sukkerfabriker«. Under Fabriken hører Stokkemark Saftstation, der oprindeligt horte til Nakskov-Fabriken. Ledningen, hvorigennem Saften føres fra Stationen til Fabriken i Maribo, er 11,8 Kilometer lang. De fleste Roer transporteres til Fabriken ad et Net af smalsporede Baner med en samlet Længde af godt 85 Kilometer. Skorstenen er 60 Meter høj. Fabriken forarbejder Roer

Foto N. M. Nielsen.
**Festgudstjenesten ved Maribos 500 Aars Jubilæum
 den 27. September 1916.**

Foto N. M. Nielsen.
Processionen til Domkirken ved 500-Aars Jubilæet.
 Forrest Biskop Wegener og Stiftamtmand Oxholm. Derefter Provst Simon Jensen
 og Byfoged Engestoft, Stiftsprovst Kemp og Bankdirektør Kjær.

fra et Areal paa omkring 5000 Hektarer. I Kampagnen beskæftiges omkring 600 Arbejdere og udenfor Kampagnen ca. 200.

Andelsslagteriet, der ligger i den Del af Byen, som hører under Hunseby Kommune, er oprettet 1886 som et lille privat Slagteri, 1899 blev det overdraget til Interessentskabet »Lollands Svineslagteri«, der likviderede 1906 og overdrog Slagteriet til Andelsselskabet »Maribo Svineslagteri«. 1908 opførte Andelsselskabet et helt nyt Slagteri base-ret paa en Aarsproduktion af 25 a 30,000 Svin. Slagteriet er gen-tagne Gange udvidet og slagter nu aarligt omkring et halvt Hundred-tusind Svin. Det beskæftiger 75 Arbejdere.

Bryggeriet »Thor« er grundlagt 1895 af Brygger Chr. Jorgensen, der i 10 Aar havde siddet som Forpagter paa det gamle Lorenz Bryggeri i Østergade. 1896, Aaret efter dets Oprettelse, brændte Bryg-geriet, men havde da allerede vundet saa meget frem, at det kunde genopfores i noget større Skikkelse. I de følgende Aar blev det gen-tagne Gange udvidet, 1930 undergik det en vidtgaaende Modernisering, og 1935 blev det udvidet til ogsaa at omfatte Fremstillingen af Bayerskøl. Bryggeriets samlede Kapacitet er 12.000 Hkl aarlig. Det beskæftiger en Snes Arbejdere foruden de overordnede Funktionærer og de Mennesker, der er beskæftiget omkring i Depoterne.

Blandt Byens mange andre Virksomheder skal endnu blot nævnes Maribo *Trælasthandel*, der er startet 1875 som Aktieselskab. Det har Trælastoplag og Kalkovne baade i Maribo og Bandholm og driver tillige Fabrikation af Cementvarer.

HANDELEN har saa vist ikke staaet tilbage for Industrien. De selvfolende Ord, hvormed Sidenius og Møller 1811 konstate-rede, at Maribo let klarede sig i Konkurrencen med de andre Byer, har stadig haft Gyldighed. Maribo har haft og har mange dygtige Købmænd, men det vil fore for vidt at nævne Navne, alle kan ikke tages med, og Valget kunde let faa en vilkaarlig Karakter. Det faar da være nok at nævne det Firma, der rager op over dem alle og i særlig Grad har været med til at præge Byen. Firmaet er grundlagt af Carl Anton Qvade, der 1843 begyndte en lille Forretning i Vester-gade. 1850 købte han den store Gaard paa Torvet af Købmand og Gæstgiver Brabrand for 12.000 Rigsdaler, en Jordlod paa 16 Td. Ld. fulgte med i Kobet. Qvade drev Forretningen fremad med stærke og sikre Skridt, og efterhaanden som Banerne blev anlagt, oprettede han Filialer i alle de større Stationsbyer, ligesom han var Deltager

og som Regel Leder i de nye industrielle Virksomheder, der skød frem i Byen. I 1900 sluttedes Forretningen sammen med Fritz Rasmussen i Saxkjøbing og Faber i Bandholm til Aktieselskabet C. A. Qvade, Rasmussen og Faber. 1917 blev Fritz Rasmussens Forretning tilbagekøbt, og Firmaet hedder herefter C. A. Qvade & Co. Ogsaa efter Adskillelsen voksede Firmaet stærkt og tjente navnlig under Krigen enorme Penge. Det er nu langt det største i Stiftet. I Maribo raader det over den store Gaard og Frømagasinet, og i Bandholm optages hele den østre Havnekaj af dets Kulplads og Pakhuse, og oppe i Bandholm By ejer det yderligere to Magasiner. Aktiekapitalen er 1 Million Kroner.

PENGEINSTITUTER er en Nødvendighed for enhver opblomstrende By, og Maribo fik da ogsaa tidligt tilfredsstillet dette Krav. 1813 oprettede Lollands Spare- og Laanebank en Filial i Maribo, der 1912 sammen med Nakskovbanken gik op i Landmandsbanken i København.

1854 fik Maribo sin egen Bank, idet en Kreds af Byens kendte Borgere i Forbindelse med Egnens større Jordbesiddere indbød til Tegning af Aktier i en Diskonto- og Laanebank i Maribo. Initiativet udgik fra fire Mænd: Lensgreve F. M. Knuth, Prokurator Aagaard, Binnitze, og Købmændene Knud Sidenius og C. H. Lorenz. Den 8. December 1854 aabnede Banken i et beskedent Kontor i Købmand Sidenius' Hus, Vestergade Nr. 54. Aktiekapitalen var 57.000 Rigsdaler, men steg gennem de følgende 15 Aar til 250.000 Rigsdaler. Indlaenet steg i samme Tid fra 71.775 til 462.026 Rigsdaler⁶. Det er nu over 6 Mill. Kr., og Bankens Balance ligger nær de 10 Millioner. 1861 flyttede Banken hen i sit eget nyopførte Hus, Vestergade 35, og 1927 rejste den sin nuværende Bankbygning i Vestergade 9. — 1907 stiftedes Landbostandens Sparekasse i Maribo. 1918 overdroges Sparekassen til Andelsbanken og virkede nogle Aar som dennes Filial, indtil den ved Andelsbankens Likvidation ophævedes. — 1913 oprettede Lollands Handels- og Landbrugsbank i Nakskov en Filial i Maribo, der faa Aar efter fik sit eget nye Hus. — 1933 oprettede Den lollandske Landbostands Sparekasse i Nakskov en Filial i Maribo.

SAMFÆRDELSMIDLERNE stod — ud over Vejforbedringen — stadig i Stampe til over Midten af forrige Aarhundrede. Landværts havde man kun Diligensen, og den var alt andet end ind-

bydende. 1842 beretter nemlig Lollandsposten, at Diligensen er fyldt med Utojer. »Lus i tusindvis«, saa den maa skilles ad for at renses. Aaret efter noteres som et Fremskridt, at der er ankommet to Fjeder-vogne til Befordring af rejsende. 1856 noteres et Fremstød i postal Henseende; Københavnsposten vil fra Maj blive ført med Banen til Ringsted og derfra med Vogn til Lolland, saaledes at Posten, der gaar fra København Kl. 7 om Morgenen, kan være i Maribo lidt over Midnat.

En Forbedring af Forbindelsen mellem Byen og Havnen i Bandholm laa selvfølgelig Mariboborgerne stærkt paa Sinde. 1856 rejste de Tanken om en hestedrevet Bane fra Bandholm til Maribo, men Planen strandede, da Knuthenborg nægtede at være med. 1861 toges den op paany, og nu forelaa der udarbejdede Planer. Banen vilde koste 76.855 Rigsdaler, Heste og Vogne 10.000. Det blev heldigvis heller ikke til noget denne Gang, og faa Aar efter fik man den dampdrevne Bane. Den kostede 800.000 Kr., og aabnedes 2. November 1869. Køreplanen viste tre Tog i hver Retning og ugentlig Forbindelse med Dampskib til Sjælland. Banen stoppede op udenfor Byen, hvilket betragtedes som en Ulempe, og 1870 opnaede man derfor Tilladelse til at føre Banen op i Saantes Gaard paa Torvet. Her staar endnu den beskedne Stationsbygning, men indrettet til Beboelse. Med Anlægget af Lollandsbanen 1874 og Bygningen af Christian IX's Bro fik Byerne den længe ønskede direkte Forbindelse med Hovedstaden. Telegrafforbindelse og stadig bedre Postforbindelse fulgte snart efter. Ravnekrogen var dermed en Saga. Man var i Kontakt med den store Verden. Men den lille, nærmeste Verden blev ikke glemt.

Det gjaldt om at trække de flest mulige Færdselsaarer til Byen, og intet blev forsømt i saa Henseende. I 1881 etableredes en Dampskibsroute fra Bandholm til Asko—Femø—Fejø. Den første Damper, som Grev Knuth havde ladet bygge, hed »Polyxene«, var for stor til Ruten og blev derfor erstattet med en mindre af samme Navn. Den blev i 1894 solgt til Skibsmægler Hovmand, der drev Ruten til 1911, da den blev overtaget af Sydfynske Dampskibsselskab, 1919 trak det sig tilbage. Derefter dannedes et Aktieselskab med Købmand Faber som Formand og med Maribo Kommune som stor Aktionær. Selskabet købte Damperen »Rudkøbing« af Sydfynske og omdøbte den til »Femosund«, der gjorde Tjeneste til 1931, da et nybygget Dieselmotorskib indsattes paa Ruten under det gamle Navn.

1924 aabnedes Maribo—Torrighanen, der blev til paa Maribos Initiativ og betydelige Indsats. Endelig har Byen sørget for at faa op imod en halv Snes Bilruter, der fører Folk til Byen fra nær og fjern.

BORGERAANDEN i Maribo har alle Dage været stærkt patriotisk præget, dog ikke saaledes, at man glemte de almene Interesser. Frihedsrøret i Aarene efter 1830 gav ogsaa Genlyd i Maribo. Dens Borgere var 1839 i stort Tal Medunderskrivere paa de lollandske Byers Adresse til Kongen om en fri Forfatning, og det samme var Tilfældet med Takadressen 1842 til Peter Hiort Lorenzen. I September 1838 samledes Laugsmestrene en Søndag for at affatte en Petition til Stænderforsamlingen i Roskilde. Byfogden rejste Tiltale imod dem, fordi de havde holdt Møde under Gudstjenesten; men Amtmanden fejede dette Udslag af Aanden fra 6te Christians Dage til Side og erklærede, at Mestrene var i deres gode Ret til at holde Møde inden lukkede Døre i al Stilsfærdighed⁷. Maribo havde forovrigt Æren af at se en af sine gode Borgere blandt de udvalgte; det var Købmand Knud Sidenius, der baade var Medlem af Stænderforsamlingen, af den grundlovgivende Rigsdag og af det første Landsting. Mandatet her maatte han nedlægge 1850, da hans Forretning led for meget under hans lange Fraværelse.

Den Begejstring, der gik over Landet 1848, slog ogsaa ud i lys Lue i Maribo. Der holdtes et tusindtalligt Møde paa Torvet, hvor der indtegnede sig over hundrede frivillige. En Indsamling i Byen gav 829 Rigsdaler, en Aftenunderholdning 32 Rigsdaler. Til Bevæbning af det frivillige Korps tegnede en Borger sig for 12 Huggertter lig 100 Rigsdaler, seks andre Borgere gav hver 50 Rigsdaler, alle de andre Beløb var meget mindre. Pengene anvendtes dels til Udrustning af de frivillige og deres Undervisning i Eksercits, dels til Understøttelse af de bortdragende Familier⁸. Under Krigen 1863 gav den saakaldte Firskillingsubskription 870 Rigsdaler i Maribo, som anvendtes til Understøttelse af de indkaldtes Koner.

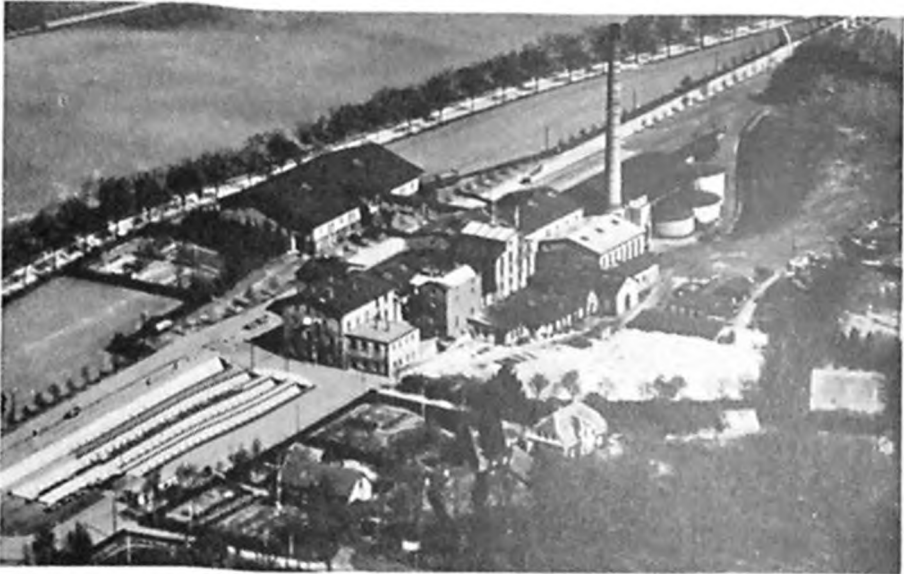
FORNØJELSERNE blev naturligvis ikke glemt. 1866 havde f. Eks. Byen Besøg af Beridder Gautier med Selskab, Dyretæmmeren Wallace, et Panorama, en Bugtaler, en Musikus, en Hoboist, en Taskenspiller, to Karusseller og en Invalid med en Lirekasse. 1867 kom Sangdirektor Bruun med Selskab, Skuespiller Petersen med Selskab, to Ekvilibrister, to Musici og to Positivspillere⁹. Aarhun-

dredet ud fortsattes paa noget lignende Vis, om end Skuespilselskaberne blev hyppigere og Sangdirektorerne sjældnere. Aarhundredskiftet blev i Maribo fejret paa værdig Vis med Musik i Gaderne, Illumination af Raadhuset og mange andre Huse, med Fakler paa Torvet og i Hovedgaden og saa naturligvis Fyrværkeriknald overalt i Byen.

Den 27. September 1916 fejrede Maribo sit 500-aarige Købstadsjubilæum paa festlig og værdig Vis. Gaderne var festsmykkede. Der var Mindegudstjeneste med Procession af gejstlige og verdslige og med en saare smuk og højtidelig Feststemning i det pompose Kirkerum. Endvidere var der stor Modtagelse paa Raadhuset og Festmiddag paa Olsens Hotel. Det fornemmeste af det hele var naturligvis Kongens og Dronningens Besøg og deres Ophold paa Raadhuset med Indtagelse af Forfriskninger, Uddeling af Ordner o. s. v. Det var forøvrigt ikke første Gang, Kongeparret var i Maribo. Den 13. Oktober 1913 havde de aflagt Byen et hastigt Besøg, og de kom flere Gange senere, saaledes i 1922, -23, -26 og -31. Maribo kan altsaa ikke beklage sig over manglende Kongegunst, og Byen kvitterede da ogsaa for Venligheden ved at fejre Kongens Regeringsjubilæum i 1937 den 15. Maj med Flag, Dekorationer, Musik, Taler fra Raadhusbalkonen med mere. De gamle og unge blev ogsaa glædet, Aldersrente- og Invalidere- og Nyderne fik hver 5 Kr. og Skolebørnene en ekstra Fridag.

1911 og 1920 holdtes store Hestevæddeløb udenfor Byen med Besøg af mange Tusinde Mennesker, og med visse Aars Mellemløb sætter Rundskuedagene deres brogede Festpræg paa Byen. 1921 fik Byen et nyt stort Teater i Forbindelse med Olsens Hotel til Erstatning for det gamle, der havde gjort Tjeneste et halvt Hundrede Aar og var alt for lille. I Hyldedalen i Bangshave har Byen et helt ideelt Friluftsteater, som hundrede Byer kan misunde det. 1907 fik Maribo sin første Biograf i Teatersalen, en ung Dame ledsagede Billederne med Violinspil. Kort efter lejede et Konsortium Hotel »Soro«s Sal og installerede et permanent Biografteater. Det hjalp man sig med til 1909, da Arnold Christensen opførte sit Biografteater paa Suhrsvej. — Paa Idrættens Omraade indtager Maribo Roere og Fodboldspillere en pæn Position. Roerne har et prægtig indrettet Klubhus paa »Mindsten«, og til Boldspillerne anlagde Byen allerede 1915 en Boldplads ved »Trekanten« og har nu bevilget Midler til Anlæg af et stort og moderne Stadion.

RYSTEISER har Byen selvfølgelig ikke undgaaet. Af økonomisk Art havde man Kriserne i 50-erne og 70-erne — der ramte mange Forretninger og private haardt — og en Række Vekselfasknerier i 1915. Af dramatisk Art har man haft Brandene: Mollen 1882, Rougs Hjørne 1907 og Frøkompagniets Silo 1930 samt de Ofre, Soen har krævet. Størst og frygteligst var Ulykken 2den Pinsedag 1924, da fire unge Spejderdrengene druknede ved en Kæntringsulykke under Søholt Skov. Og endelig de politiske Rystelser, der set med Nutidsøjne ofte har et lidt komisk Skær. Det gælder i særlig Grad et Tilfælde fra 1891. Den 19. April afholdtes der paa Foranledning af Socialdemokratisk Forening i Nakskov et offentligt politisk Møde paa Hotel »Soro«. Mødet aabnedes af Købmand Hansen fra Nakskov, dets lidet farlige Karakter konstateredes straks ved Dirigentvalget, hvor Højremanden Lærer Johansen fra Hillested valgtes. Journalist Mundberg fra København talte om Socialisme, idelig afbrudt af Dirigenten. Justitsraad Meincke foreslog en Resolution, der betegnede Mundbergs Idéer som samfundsskadelige, og da Dirigenten, trods det, at der var indtegnet flere Talere, straks vilde sætte Resolutionen under Afstemning, udspandt der sig en livlig Meningsudveksling saavel paa Tribunen som i Salen. Midt under dette sprang Politifuldmægtig Korup op paa Tribunen og hævdede Mødet i »Kongens og Lovens Navn«. Deltagerne skiltes derefter under Sang og megen Gemytlighed. Saaledes holdt Socialismen sit Indtog i Maribo. Den følgende Sondag stiftedes »Socialdemokratisk Forening for Maribo og Omegn«¹⁰. Slet saa fredeligt gik det ikke med alle Udslag af den nye Bevægelse. Under en Strejke paa »Vulcan« 1900 forlangte Direktor Kiehn, at Fogden skulde nedlægge Forbud mod, at der i Bladene optoges Meddelelser i Tekst eller Annoncer om Strejken. Fogden nægtede at nedlægge Forbudet, hvilket formentlig har vakt de strejkendes Overmod, thi under en ny Strejke 1901 anholdt Byfogden Formændene for de strejkendes Forbund, fordi de ved Trusler af økonomisk Art søgte at faa de næringsdrivende til at afskedige Folk, der stod udenfor Fagforeningen. Sagen vakte et vældigt Røre og gav Anledning til Protestmøder, Avispolemik med mere¹¹. De socialdemokratiske Organisationer var iøvrigt allerede 1902 vokset saa stærkt, at de kunde købe Etatsraadinde Marchers Ejendom paa Torvet for 10,000 Kr. 1928 blev det gamle Hus (se Billedet Side 161) erstattet med den nuværende store Forsamlingsbygning.

Sukkerfabriken.

Luftfoto Sylvest Jensen.

Byens Jord.

AREALET, der hører under Maribo Kommune, er 623 Hektar. Da Kronen for hundrede Aar siden solgte de tre inderste Marker til Byen, videresolgte denne Jorderne til de Borgere, som fremdeles ønskede at drive Jord. Alle Markjorderne Øst for Byen er senere samlet under Gaarden »Idasminde«, der ligger ved Hovedlandevejen i Hunseby Kommune. Markjorderne Vest og Nord for Byen blev efterhaanden erhvervet af Justitsraad Meineke paa Gammelgaard, der 1864 paa Skovfogedladden Kidnakken opførte en Proprietærgaard, som han kaldte »Skovnæs«.

1894 overtog Lollands Spare- og Laanebank Skovnæs for 277,906 Kr. Gaardens Hartkorn var da paa Maribo Købstads Grund 19 Td. samt i Skovskyld 9½ Td. og i Hillested Sogn 11 Td. Hartkorn. 1896 solgte Banken Ejendommen med ialt 390 Td. Ld. til det nystiftede Aktieselskab »Maribo Sukkerfabrik« for 280,000 Kr. Da Fabriken 1898 gik op i Aktieselskabet De danske Sukkerfabriker, fulgte »Skovnæs« med. Efter at Jorden i Nørrehave er bortsolgt, har »Skovnæs« et Areal paa 184 Hektar. I 1916 brændte en Del af Udbygningerne og en helt ny Gaard blev derefter opført ved Rødby Landevej, hvor den fik en mere central Beliggenhed.

Foto A. Knudsen.
Flyderenderne paa Sukkerfabriken.

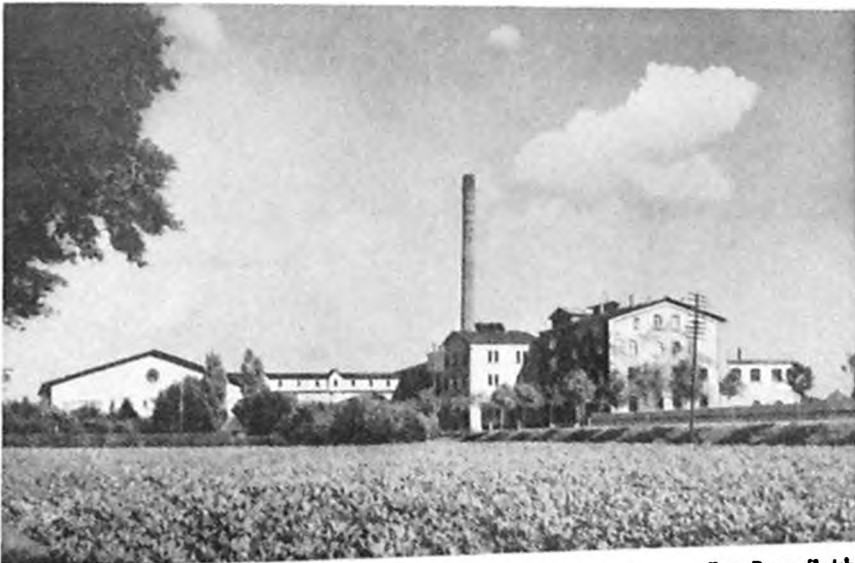

Foto Ragna Zwick.
Sukkerfabriken.

Af Øerne i Maribo So horer Fruero. Hestø og Præstø under Maribo Kommune. De blev i Aarhundredets Begyndelse erhvervet af Bankdirektor Kjær, der ligeledes ejede Soskrænten helt ud forbi »Trekanten«. 1911 solgte han det hele til Kommunen for 35,000 Kr. Der stod en Del Røre om Købet, idet 181 Borgere underskrev en Protestadresse, men hverken Byraad eller Ministerium tog Hensyn hertil, og Salget gik i Orden. De tre Øer er nu udlagt som Lystanlæg, og særlig Hestø er meget seværdig. Ogsaa »Trekanten« er et smukt Anlæg, en lille Del af den ejedes i sin Tid af Amtsforvalter Eller, der havde beplantet den og bestemt, at Byen skulde have den foræret, og Sønnen Emil Eller opfyldte Faderens Ønske. I Slutningen af Øerne anlagdes en Cykelbane nedenfor Ellers Trekant, og efter at Banen var nedlagt, blev Arealet tillige med en gammel Grusgrav inddraget i Anlægget og beplantet. Ellers Areal er den lille højtliggende Trekant i Hjørnet ved Vejsvinget. 1906, da der var Tale om at oprette et Tuberkulosehospital derude, vilde Byraadet afhænde Brugsretten over Trekanten til Hospitalet; men Emil Eller, der da boede i Helsingborg, nedlagde Protest mod denne Beslutning som værende i Strid med Gavebrevet. Hospitalsplanen blev iøvrigt ikke til noget.

Efter at De samvirkende lolland-falsterske Landboforeninger 1927 havde vedtaget, at deres Dyrskue hvert Aar skulde holdes i Maribo, købte Kommunen af Sukkerfabriken et Areal mellem Gl. Skovnæs og Vestergade og udlagde det som Dyrskueplads.

SKOVENE paa de tre indre Marker, der nu udgør Maribo Markjorder, har i sin Tid været ret store; men Oplysningerne om dem er kun faa. Ved et Tingsvidne af 1532 blev Nørrehave lyst i Fred for Øksehugst i 10 Aar, fordi den var stærkt forhugget¹. I en Synsforretning af 1676 hedder det, at Bangshave er »ved Magt«, altsaa i nogenlunde god Stand, og at ogsaa Nørrehave er ved Magt med mange unge Træer, medens Kidhave, Rydsmarkeskoven eller Maribo Skovslet ikke nævnes.

1796 foretog Forstlinspektør Brüel efter Ordre en Taksering af Skovbevoksningen paa Maribo Jorder. Han takserede Træerne til en Værdi af 10,836 Rigsdaler og foreslog at frede 95 Td. Ld. og rydde Resten. 1798 holdtes Auktion over de ryddede Træer. Der var 1160 Egetræer og 66 Bogetræer; de indbragte 1013 Rigsdaler². 1806 hedder det om Mariboskovene: Nørrehave er en liden Egeskov paa ca. 52 Td. Ld. Den er Byens vigtigste Græsning, men er ikkun knap. Maribo

Skov er paa ca. 40 Td. Ld. med Græsning til ca. 30 Hoveder, en Del af Skovene er Mose og Uføre³.

Da Jorderne i 1839 blev solgt til Byen, beholdt Kongen Skovene og Jagtretten, men ved kgl. Resolution af 1847 blev det bestemt, at det saakaldte Baadesgaardske Skovdistrikt, hvorunder Mariboskovene horte, skulde sælges, fordi de kun gav et Overskud paa 260 Rigsdaler, skont de udgjorde 385 Td. Ld. Den fynske Tommerhandler Hans Pedersen blev højstbydende ved Auktionen og fik 1848 Skovene overdraget for 31,000 Rigsdaler. Deraf 4000 for Bangshave, der var ansat til 2 Td. 6 Skp. Skovskyld, Rydsmarkeskoven var i Skovskyld sat til 6 Td. 5 Skp. og kostede 16,000 Rigsdaler og Nørrehave var sat til 5 Td. 5 Skp. og kostede 6000 Rigsdaler⁴. Altsaa ialt 26,000 Rigsdaler for Skovene ved Maribo. 1859 solgte Hans Pedersen dem til Justitsraad Meineke for 27,000 Rigsdaler. 1861 fik Meineke trods Borgerrepræsentationens Protest Tilladelse til at rydde Fredsskoven Nørrehave mod at udlægge et tilsvarende Areal ved Gammelgaard.

Bangshave blev tidligt et yndet Udflugtssted for Borgerskabet. Wedel skriver 1806, at »Indvaanerne om Søn- og Helligdage forlyster sig i Bangshave mellem bølgende Kornagre, under skyggefulde Træer ved den plaskende Sø«, og Byens Avis skriver 1828: Hædersmanden Skovrider Wegge har i Bangshave ladet udstikke Gange og paavist Hvilesteder med smukke Udsigter. Om Søndagen bekostes Musik ved frivillige Bidrag af Borgerne. Da Skoven blev solgt, hedder det da ogsaa i Købekontrakten at »Køberen og efterkommende Ejere er forpligtet til stedse at tilstede Indvaanerne af Købstaden Maribo den i Statskassens Ejertid indrømmede Adgang til Skoven, og har Køberen og efterkommende Ejere saaledes navnlig for egen Regning at vedligeholde de i Skoven værende Spadseregange og Bænke«.

1834 ansøgte Skovfoged Rasmussens Enke om Tilladelse til at opvarte med Spise og Drikke i Bangshave⁵. Det blev nægtet. 1855 blev et tilsvarende Andragende nægtet af Ministeriet efter Indstilling af Kommunalbestyrelsen, der motiverede sin Stilling med, at Skoven nu, efter at de største Træer er ryddet af Skovejeren, ikke havde den Betydning for Borgerne som tidligere⁶. 1858 blev Brændevinsbrænder Jensen tiltalt for at holde Dans og Udsækning i Bangshave, »hvor der for nogle Aar siden er opført en Pavillon af forskellige Aktionærer«⁷. Kommunalbestyrelsens Fremstilling tre Aar iforvejen har aabenbart ikke dækket Borgernes Mening, eftersom de har opført Pavillonen, der er en Del af det »gamle Mejeri«.

Bangshave omkring 1860.

Med »Meieriets«, hvor Borgeme om Søndagen delikaterede sig med et Glas Mælk.
(Efter Maleri af Schultz).

1911 erhvervede Kommunen Storstedelen af Bangshave ved et Mageskifte med Sukkerfabriken, og Byraadet gav derefter et privat Selskab Tilladelse til at opføre en Pavillon i Bangshave; den er senere udvidet flere Gange. Skoven er nu omdannet til et meget smukt Anlæg, og den gamle Grusgrav er forvandlet til en ideel Friluftscene og Mødeplads under Navnet Hyldedalen. Bangshave er derfor ikke alene Lystskov for Maribo, men ogsaa Udflygtssted for store Dele af Lolland.

Østergade med Hjørnet af Ny Østergade.

Foto N. M. Nielsen.

Byens Vækst.

BYENS Udvikling er foregaaet i to Perioder. Skuer man tilbage, gaber det tohundredaarige Brud i Linien en i Møde som et mørkt Hul, der synes at spotte Klosterfædrenes store Planer, da de udstak Byens Torv og dermed satte en Art Maal for den Vækst og Størrelse, de drømte om for deres nye By. Nuvel, skal der spottes, saa rammer Spotten ikke de fromme Fædre, men den nærsynede og farveblinde Regering, der styrtede Landet i Krigens Gru for derefter i forblindet Iver at svinebinde den Virkelyst, de mente at opelske. De første to en Kvart Sekel i Byens Liv gav den roligt fremadskridende Udvikling. Fædrene havde regnet med. I halvandet Sekel gik det saa rask ned ad Bakke, i det næste halve vandtes møjsommeligt tilbage, hvad man uforskyldt havde tabt, og i Midten af forrige Aarhundrede stod man parat til at bygge videre paa den Udvikling, der to Hundrede Aar for var blevet saa brutalt afbrudt.

Det er morsomt at se, hvorledes Borgerne i det første Gry hilste

**Torvets Nordside omkring 1850.
Over Døren staar Stadt Hamborg.**

Samme Sted 1938.

hvert lille Fremskridt med en Glæde og Stolthed, der gav Ekko i Byens lille, faamælte Avis. Wedel skriver 1806, at Apoteket er det eneste grundmurede Hus i Byen¹. 1818 noterer Avisen, at Maribo i den senere Tid er blevet meget forskønnet, der er blandt andet anlagt tre nye Haver, og 1819 erklærer den med Stolthed, at Byen nu har faaet tre nye, grundmurede Bygninger. Det er selvfølgelig uoverkommeligt at omtale alle de nye Huse, der skød op i denne Periode, kun nogle faa Eksempler skal nævnes.

Den ene af de Bygninger, Avisen er saa glad for i 1819, er den store smukke Gaard paa Torvet, hvori Aktieselskabet C. A. Qvade nu residerer. Gaarden ejedes 1761 af Købmand Mathias Møller. 1791 af Sønnen Lorenz Møller; den var da en toetages Bygning af Egebindingsværk paa 19 Fag. 1811 er Købmand Junior i Saxkjøbing opført som Ejer; han solgte den 1819 til Mathias Brabrand for 4000 Rigsdaler Sølv. Brabrand nedrev straks det gamle Hus og opførte den Ejendom, vi nu kender. Han drev først Købmandshandel, senere Gæstgiveri i Ejendommen under Navnet »Stadt Hamborg« og solgte den 1850 til C. A. Qvade for 12,000 Rigsdaler².

Østergade Nr. 5 bestod af to smaa Ejendomme, hvis vestre Nabo var Apoteket; de erhvervedes af Landfysicus Dr. Wivet, der 1802 opførte en ny Gaard. Wedel fremhæver den som »en smuk enetages Gaard i Bindingsværk med store engelske Ruder«. Efter Dr. Wivels Død solgtes Gaarden 1809 til Amtsforvalter Lundahl for 2000 Rigsdaler. Ved hans Fald solgtes den 1838 til Biskop Rasmus Møller for 3800 Rigsdaler, og efter at Bispesædet var flyttet til Nykøbing, blev Ejendommen 1845 erhvervet af Maribo Skolekommission og indrettet til Skole. 1934 blev den erhvervet af A/S P. Hatten & Co. for 52,000 Kr.³

Schrøders Gaard paa Hjørnet af Torvegade og Østergade er sammenlagt af tre Ejendomme. De blev købt 1842 af Handelsbetjent Peder Sidenius for 4500 Rigsdaler. Han døde Aaret efter, og Enken giftede sig 1845 med L. F. Schröder. 1847 staaer Ejendommen opført i Brandprotokollen med 15 Fag Hus til Torvet og 10 til Østergade. 1855 byggede Schröder den nuværende smukke Ejendom⁴.

Den saakaldte Gardergaard paa Hjørnet af Torvet og Norregade er to sammenlagte Ejendomme. 1761—1787 tilhørte de Købmand Johan Groth. 1801 stod Inspektør Petersen som Ejer, og hans Enke solgte den 1806 til Johan Krøyer for 2300 Rigsdaler. Krøyer solgte den 1829 til Købmand A. J. Henrichsen for 4600 Rigsdaler. 1858 købte Møller Saunte Gaarden for 8000 Rigsdaler og opførte den nuværende

Ejendom. 1871 solgte han den til Justitsraad Garde for 28,000 Rigsdaler, og 1919 købte Firmaet C. A. Qvade den for 112,000 Kr.⁵

Østergade 41, den gamle Amtstue, var 1779 en Gaard, hvis Grund strakte sig ud til »Østerled« (Akeisebommen) og over de bag Gaarden liggende Vænger, den spændte over fem Matrikelnumre. Den ejedes 1808 af Købmand Peder Holm. 1832 blev den købt af Amtsforvalter Eller, der byggede den op fra Grunden, som den staar nu, og tilkøbte sig forskellige tilstødende Arealer. Hans Enke solgte 1884 Gaarden til Møller Saunte, som 1803 solgte den til Gartner Petersen for 12,000 Kroner⁶.

Gaardene Nr. 54 og 56 i Vestergade, de sidste i Rækken, har oprindelig hørt sammen. Nr. 56, Købmand Mortensens Gaard, er 1743 opført af den her i Bogen ofte omtalte Købmand Niels Toft. Senere gik de over til Købmand Edvard Sidenius, der 1827 solgte dem til sin Søn Knud Bredenberg Sidenius. Han opførte 1850 den nuværende Bygning Nr. 54. Efter Sidenius' Død solgte Svigersønnen cand. jur. S. Bruun Ejendommene. Købmand V. Cruse købte Nr. 56, som han 1903 solgte til Købmand Mortensen for 26,000 Kr. Nr. 54 kom 1878 ved Udlægsskøde i Møller Saantes Eje; den skiftede derefter hyppigt Ejer, indtil den 1912 blev købt af Tomrermester Hans Musse for 27,000 Kroner⁷.

Vestergade 13 er en af de tidligst bebyggede Grunde paa Gadens søndre Side. Omkring 1750 ejedes Gaarden af Landsdommer Høserick og var da en entages Bygning med 27 Fag Hus til Gaden. Ejendommen havde Have helt ned til Søen. Efter at Høserick med Kone og Datter 1756 var druknet i Klostersøen tæt ud for deres Have, blev Ejendommen solgt til Byfoged Aagaard for 701 Rigsdaler. Aagaard solgte 1762 Gaarden til Forpagter Seehusen for 1150 Rigsdaler, og han videresolgte den 1769 til Chr. Krøyer for 820 Rigsdaler, fra ham gik den i Arv til Sønnen Hans Chr. Krøyer og til dennes Søn Henrik Christian Krøyer. Han gik i Stykker under Landbrugskrisen i 70-erne, og Gaarden skiftede derefter hyppigt Ejere, indtil den 1806 købtes af Købmand Peter Haugaard Jørgensen for 27,500 Kr.⁸ Hans Christian Krøyer erhvervede ogsaa den Del af Klosterhaven, der Øst og Syd for hans Gaard strakte sig op mod Kirken. Her fik Sønnen 1850 udstykket og anlagt Ny Klostergade (Vestergade hed jo den Gang Klostergade), og 1854 opførte han ved Siden af sin Gaard en Hjørneejendom til den nye Gade.

I den gamle Søsterhave begyndte Bebyggelsen 1819 med et Par

Schroders Ejendom paa Hjørnet af Torvet og Ostergade 1847.
(Efter Maleri af Carl Henriksen).

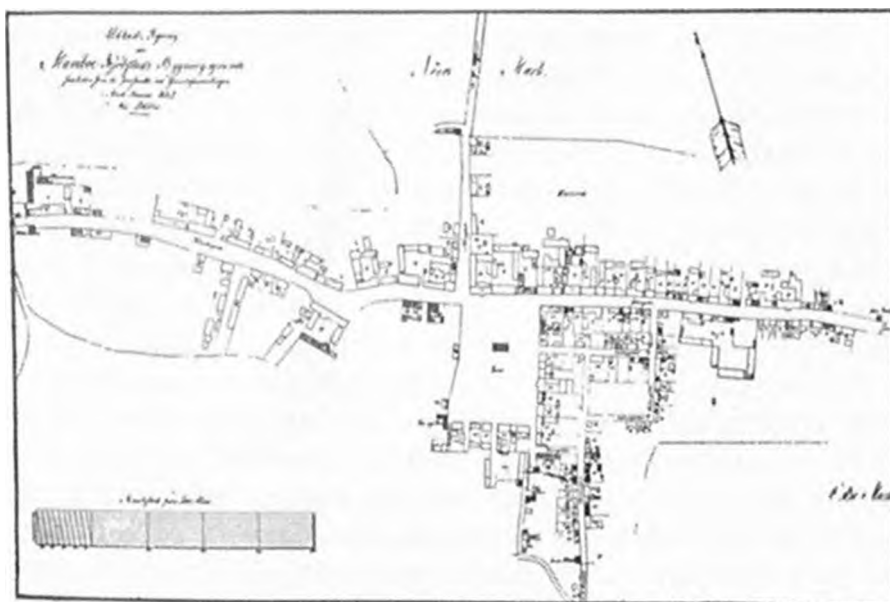
Samme Sted 1938.

Ejendomme et lille Stykke fra Torvet. Strækningen herfra og ned til Krøyers Gaard henlaa ubebygget indtil 1848. Vænget var end ikke hegnet, og ud mod Gaden laa et stort Vandhul, kaldet Klosterparken, der ogsaa ses paa Kortet fra 1798 (Side 138). 1835 fik Møller Appel, som ejede Vænget, Ordre til at sætte et Plankeværk om Parken, da den i mørke Aftener var en Fare for Færdselen. 1848 fik han Tilladelse til at fylde Parken til Bebyggelse^o.

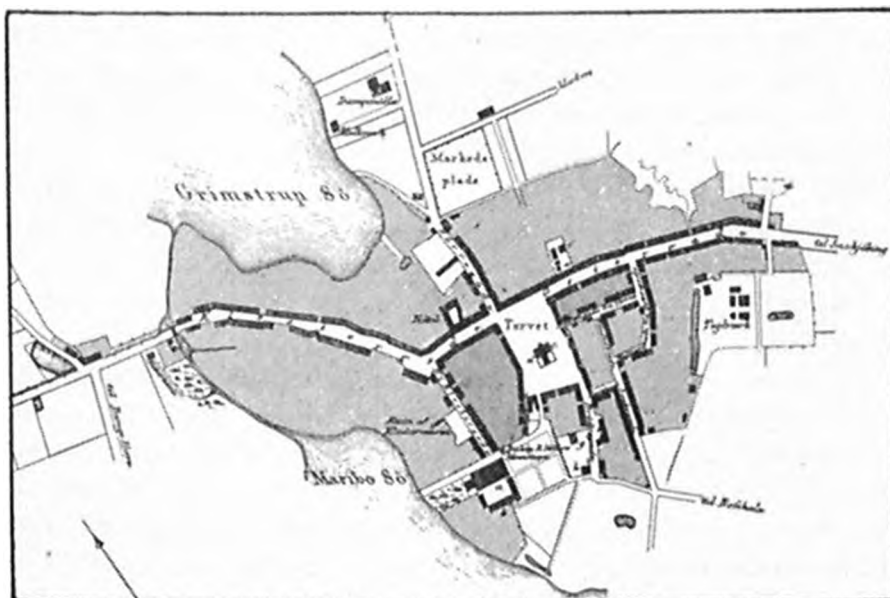
Selv om Byen i den første Halvdel af forrige Aarhundrede var i god Vækst, maatte den holde sig indenfor sine gamle Grænser, der var bestemt af Akcisebommene i Øst, Vest, Nord og Syd. Af Hensyn til Konsumtionen maatte der ikke bygges udenfor Bommene, og der var da ogsaa rigelig Plads indenfor. Omstaaende Kort fra 1832 giver udmærket Besked om den daværende Bebyggelse. Paa Vestergades nordre Side ligger Tofts store Gaard nede ved Aaen. Derefter følger et stort ubebygget Stykke, og op ad Gaden er der stadig nogle af de gamle »ode Tomter«. Paa Norregades Østside er der ogsaa store Huller, og det meste af Vestsiden ligger stadig som Vænge. Paa den nederste Del af Vestergades Sydside ligger kun nogle spredte Huse. Reberbanen har derimod Karakter af en hel Gade, formentlig er det meste Skure. Den store Gaard, der nu ejes af Haugaard-Jørgensen, dominerer denne Ende af Gaden. Ny Klostergade eksisterer ikke, og Søsterhaven har kun de to i 1819 opførte Huse ud mod Vestergade og et Par Smaahuse mod Torvet. Østergade er bedst bebygget, men der er dog ogsaa her Huller, særlig paa Sydsiden. Søndergades øvre Del ligger omtrent helt ode.

Syvogtve Aar senere er Billedet stærkt ændret. Kun paa Vestergades Sydside og i Søndergade er der endnu nogle Huller. Teglværket er anlagt, og den gamle Eksercerplads er blevet Markedsplads. Fremskridtene i de syvogtve Aar virker helt imponerende.

Jernbanegade blev anlagt 1876. Købmand Lundahl afgav Jorden gratis, og Kommunen anlagde Gaden. Samtidig støttede Byraadet Anlægget af Suhrsvej med et Tilskud paa 2000 Kr. De nye Gader aabnedes for Færdselen 1877. Museumsgade blev udstukket i Begyndelsen af 80-erne og hed først Museumsvej. 1892 var den ikke fornemmere, end at der var stillet Forslag om at belægge Vejen med Kulaffald. 1911 fik den Navneforandring til Museumsgade, og 1936 blev den ført igennem til Hovedlandevejen. 1897 blev Ny Østergade udstukket som Vej. 1905 opførtes den første Villa paa Sønderboulevard, og herfra

Maribo 1832.
(Efter et Kort i Matrikel-Arkivet).

Maribo 1859.
(Efter Traps 1ste Udgave).

har Bebyggelsen i de senere Aar bredt sig til Boulevardens Forlængelse og til Refshalevej.

1842 moder man første Gang Betegnelsen Vestergade for Klostergade, og i de følgende 30 Aar bruges begge Navne i Flæng, men det gamle Navn trænges mere og mere tilbage og er inden Aarhundredets Udløb helt forsvundet. 1926 vedtoges det at asfaltere Vestergade, og faa Aar efter blev ogsaa Østergade asfalteret. Begivenheden fejredes 1933 med et Asfaltbal, der havde samlet mange Tusinde Mennesker. 1937 blev Indkørslen til Vestergade udvidet ved Nedrivning af de yderste Huse i Gadens nordre Side og Akeiseboden paa Syd-siden samt ved Ombygning af Broen over Aaen.

1889 opførtes Stiftsmuseet i Jernbanegade, der nu — trods det senere opførte, bagved liggende Anneks — lider af Pladsmangel til sine righoldige Samlinger. 1927 blev Frilandsmuseet ved Bangshave indviet. Det har nu en Mængde gamle Bygninger, erhvervet rundt om i Stiftet, og hører til en af Landsdelens højt skattede Seværdigheder. Amtsforvalter Holck har i væsentlig Grad Æren for dette smukke Resultat. 1938 opførtes som Indgangsportal til Klosterruinen en lille Museumsbygning, der indeholder en Mængde interessante Ting, som er fundet under Udgravningen af Klosterruinerne.

1867 afsløredes Frederik VII's Buste paa Torvet og 1919 afsløredes paa Trekanten, hvor Vejene fra Nakskov og Rodby mødes, en Mindestolte for Sukkerroedyrkningens Foregangsmand Erhard Frederiksen. 1908 opstilledes ved Elektricitetsværket et Springvand, skænket af en gammel Maribonit, der ønskede at være anonym.

Angivet i Tal ser Byens Udvikling saaledes ud:

Antal Huse:	Indbyggere:	
1837: 184	1801: 686	1901: 3815
1857: 268	1840: 1356	1911: 3874
1872: 307	1850: 1667	1918: 4172
1906: 533	1870: 2156	1921: 4334
1921: 665	1880: 2403	1925: 4404
1937: 778	1890: 2542	1937: 4425

Anlægget af Jernbanen har været medvirkende til at forskyde Byens Udvikling udover Bygrænsen mod Nordøst og Øst, saa en Del af Byen nu ligger paa Hunseby Kommunes Grund. Det drejer sig for Tiden om 79 Ejendomme og ca. 320 Indbyggere, der altsaa ved By-

kommunens Opgørelser over Byens Antal Ejendomme og Indbyggere ikke tælles med. Sogneskillet mellem Hunseby og Maribo Kommuner gaar mellem Husnumrene 61—63 og 58—60 i Museumsgade, mellem 35—37 og 28—30 i Ny Østergade, paa Østre Landevej gaar det Vest for Gaarden »Kirstinelund« og Husnummeret 61 samt paa Leonora Christinavej ved Nr. 9 og 10. Der er for Tiden Bestræbelser for at faa denne Bebyggelse indlemmet i Maribo, det drejer sig om godt 30 Hektar.

Til Bedømmelsen af Byens Udvikling hører ogsaa et Overblik over Byens finansielle Stilling under de skiftende Forhold gennem det 70-aarige Borgerstyre. Ogsaa disse Tal giver Billedet af en By i sund Vækst og rolig Udvikling.

1880 var Byens Driftsudgifter 43,336 Kr. Fattigunderstøttelsen androg 10,328 Kr., Skoleudgifterne 9346 Kr., Medicinaludgifterne 3458 Kr. Paa Formue og Lejlighed blev lignet $5\frac{1}{2}$ %.

1900 var Driftsudgifterne 137,315 Kr., Socialudgifterne var 17,795 Kr. (deraf Fattigunderstøttelse 9812 Kr. og Alderdomsunderstøttelse 7983 Kr.), Skoleudgifterne var 17,141 Kr. og Medicinaludgifterne 5440 Kr. Ligningsprocenten var 6.

1919—20 var Driftsudgifterne 399,091 Kr. Socialudgifterne var 59,257 Kr. (Fattigvæsenet 22,249 Kr., Hjælpekassen 7356 Kr., Alderdoms- og Enkebørnsunderstøttelse 29,652 Kr.) Skoleudgifterne var 79,727 Kr. og Medicinaludgifterne 28,731 Kr. Ligningsprocenten (med Kirkeskatten) var 7.

1936—37 var Driftsudgifterne 544,034 Kr. Socialudgifterne 182,773 Kr., Skoleudgifterne 97,935 Kr. og Medicinaludgifterne 33,246 Kr. Ligningsprocenten (med Kirkeskat) var $11\frac{1}{2}$. Byens Gæld androg 1,401,859 Kr., og dens opsparede Fonds udgjorde 460,735 Kr.¹⁰, san den reelle Gæld — der modsvares af samtlige Byens Værker og Ejendomme — bliver 941,124 Kr. Fordelt efter Indbyggertallet bliver det ikke 200 Kr. pr. Individ — et Tal, der skal ses i Belysning af den Kendsgerning, at adskillige daarligt administrerede Kobstæder har en Gæld paa op imod 1000 Kr. pr. Indbygger. Det smukke Resultat er naaet, fordi Maribo — i Modsætning til adskillige andre Byer — ogsaa under det socialdemokratiske Byraadsflertal, har kunnet glæde sig ve¹ et fornuftigt økonomisk Styre, der har været lige langt fra Fedtethed og Letsind, men har tilladt Byen paa alle Omraader at følge godt med i Udviklingen. De opsparede Fonds er det bedste Udtryk for Byens Finanspolitik. 31. Marts udgjorde f. Eks. Værkernes

Fra Købmand Mortensens Gaard ved Aaen efter Maleri af H. Maack.

Gaarden har tilhørt den flere Steder i Bogen omtalte Niels Toft. Paa en Stentavle staar hans Navn og Joh Deo Gloria Anno 1743.

Fornyelsesfond 120,225 Kr., skønt man i de senere Aar har bygget et helt nyt Gasværk, der er betalt af Fornyelsesfondet.

— — —

Det Billede af Maribo, der er givet i dette Kapitel, er vidt forskelligt fra det Bybillede, der fattigt og sløret skimtes gennem alle 1700-Aarene. Det, der ved en historisk Betragtning af Maribo straks falder i Øjnene, er det fine kvindelige Præg, som hviler over Byen. Først den hellige Jomfru i Navnet og Nonnen i Vaabnet, dernæst de tre Kvinder: Margrethe-Birgitte-Leonora som de centrale Skikkelser i Klostrets og dermed Byens Historie, og endelig den Kendsgerning, at Købstaden i de første Par Aarhundrede af sin Tilværelse havde en Kvinde (Klostrets Abbedisse) til Herskab og Øvrighed. Dette historiske Indtryk fæstnes gennem et Nutids-Bekendtskab med Byen. Der er et tiltalende kvindeligt-hyggeagtigt Præg over den, et Præg af tilforladelig Ro, af stilsfærdigt Velvære og planlagt Virke. Og Billedet med disse Farver fremhæves yderligere af den naturskønneste Ramme, Lolland har at opvise.

V.
TILLÆG

Kilder og Beviser.

I.

Bystyret og dets Domæner.

Byens ældste Lov. — Gennem Klosterregimente til Selvstyre.

1) Gamle Dokumenter i Rigsarkivet, trykt i Danmarks Breve fra Middelalderen III Side 220. 2) Nye danske Magasin VI Side 223. 3) Kolderup-Rosenvinge. Gamle danske Love V Side 322 ff. 4), 5), 6) og 7) Kancelliets Brevbøger 1557 den 5. Januar, 1559 den 19. Oktober og 16. December, 1564 den 22. Marts og 15. December, 1566 den 5. Maj, 1568 den 21. November, 1569 den 25. August, 1570 den 12. Marts. 1565 den 7. Februar, 1591 den 21. December og 1593 den 11. September. 8) Kall-Rasmussen Side 40. 9) og 10) Kancelliets Brevbøger 1565 den 7. Februar og 1591 den 5. Juni. 11) Haugner Nakskov Købstad I Side 99 ff. 12) Maribo Historie Bind I Side 148 og 150, Soro Klosterlens Regnskabsbilag 1633—34. 13) Smaalandske Registre 1661 den 1. Oktober. 14) Gl. kgl. Sml. Fol. 1143 Domme af Lollands Landsting 1667 den 13. November og 1668 den 5. Februar. 15) Maribo Kloster Birks Tingbog 1667 den 1. og 15. Marts, 26. April, 30. August og 20. December. Gl. kgl. Sml. Fol. 1143 Domme af Lollands Landsting 1667 den 29. Maj.

Gennem Bølgedalen til nyt Selvstyre.

1) Rentekammerprotokollerne 1686 den 27. November, 1691 den 28. Marts, 1693 den 8. og 22. April, 6. Juni, 4. November og 1. December. Smaalandske Tegnelser 1693 den 30. December. 2) Konsumtionsregnskabet 1685—89. 3) Fynske Renteskriverkontors Kopibog 1710 den 9. September. 4) Smaalandske Registre 1691 den 13. Januar og 21. Juni. 5) Fynske Rentekammer Protokoller 1696 den 7. og 14. Marts Fol. 56 a, 62 b og 64 a. 6) Smaalandske Registre 1664 den 31. August. Schous Forordninger 1680 den 4. September. 7) og 8) Rentekammer-Protokol-1689 den 30. Marts. Bilag til Margrethe Willers Skøde af 1692 i Rentekammeret, 1695 den 21. September. 9) Højesterets Valteringsprotokol 1698 Nr. 153. 10) Rentekammerprotokollerne 1701 den 30. April, 1701 den 21. Januar, 1705 den 3. Marts og 1. August, 1708 den 13. Marts. 11) Smaalandske Registre 1699 den 6. Juni, 1719 den 3. April og 1724 den 23. Oktober. 12), 13), 14) og 15) Soro Klosterlens Regnskabsbilag 1633—34, Smaalandske Tegnelser 1748 den 5. Juli, 1749 den 26. September, 1751 den 19. Februar og 23. Juli, 1752 den 27. Oktober og 22. December. 16) Rentekammerprotokollerne 1746 den 17. September og 29. Oktober, 1754 den 20. Juli, 1756 den 11. December. 17) Smaalandske Registre 1756 den 2. April. 18) Smaalandske Tegnelser 1707 den 13. Juli og 30. Oktober. 19) Rentekammerets Protokoller 1771 den 7. September, 23. November og 14. December, 1774 den 9. April og 22. Oktober. 1775 den 27. Juni, 26. August og 25. November. 1776 den 17. August,

7. og 29. December, 1777 den 8. og 20. November. 1778 den 14. Marts, 11. April, 16. Maj, 6. Juni, 15. August, 24. Oktober og 21. November, 1779 den 24. April. 20) Smaalandske Registre 1778 den 9. December, 1786 den 7. Juli, 1787 den 5. Oktober, 1792 den 22. Juli. 21) Maribo Politi- og Ekstraretsprotokol 1810 den 4. Juni, 7. September, 29. Oktober, 4. November og 21. December. 22) Løllandsposten 1812 den 5. December. 23) Geheimarkivets Aarsberetning II Side 112. 24) Amtmandens Kopibog 1726 den 13. 17. og 24. Juni, 22. og 27. August, 1727 den 28. Oktober, 1728 den 19. Juni, Bilag til Byfogedregnskabet 1731. 25) Raadstueprotokollen 1744 den 16. April. 26) Amtmandens Kopibog 1721 den 28. November. 27) Breve til Amtmanden fra Maribo 1749 den 10. April. 28) Forordningen af 24. Oktober 1837. 29) Breve til Amtmanden 1750 den 24. Februar og 21. Maj, 1751 den 17. April, 1753 den 12. Februar. 30) og 31) Raadstueprotokollen 1779 den 5. Januar, 1782 den 3. Januar, 1791 den 10. Januar og 1799 den 24. Januar, 1749 den 2. Januar. 32) Kæmnerregnskaberne 1813, Stokkemandspengene approberet 1814 den 26. November. 33) og 34) Raadstueprotokollen 1759 den 18. April, 1768 den 18. Marts, 1779 den 18. Januar, 1782 den 25. Februar, 1789 den 14. Maj og 1801 den 19. December. 35) Maribo Justitsprotokol 1818 den 14. Marts, Højesterets Slævningsprotokol 1819 Side 59. 36) Byraadets Valgprotokol 1870-1921. 37) Løllandsposten 1919 den 24. og 25. Marts, 1921 den 1., 4. og 5. April. 38) Byraadets Valgprotokol 1921--37.

Fattigplejen.

1) og 2) Kall-Rasmussen Side 239 og 365. 3) Kommissionsakterne 1682. 4) Rentekammerprotokol 1687 den 1. Januar. 5) Hofmans Foundationer VI. 6) Breve til Amtmanden 1728 den 22. Marts. 7) Maribo Hospitals- og Fattigregnskab 1717-18. 8) Amtmandens Kopibog 1727 den 30. August og 7. November, 1728 den 19. Februar, 1729 den 10. Januar, Breve til Amtmanden 1728 den 22. Marts. 9) Samme 1730 den 17. November. 10) Hofmans Foundationer VI Bind. 11), 12) og 13) Breve til Amtmanden 1740 den 1. Marts, 1742 den 28. November, 1749 den 22. April. 14) og 15) Fattigprotokollen (Maribo Arkiv Nr. 59) 1752 og 1753. 16) Hospitals- og Fattigregnskab 1787-88. 17) Kirkeinspektionens Forhandlingsprotokol 1845. 18) og 19) Fattigprotokol Nr. 59 og 60. Gamle Dokumenter og Breve i Byfogedarkivet, utydeligt Nr. 20) Maribo Politii og Ekstraretsprotokol 1831 Fol. 82 a og 1833 den 27. August. 21) Fattigprotokol Nr. 60. 22) Amtmandens Kopibog 1708 den 18. December. 1804 den 15. Juli, 1814 den 25. Juni og 1815 den 4. April, 1819 den 8. Januar ltr. A.

Sygeplejen.

1) Frederik I danske Registranter 1531 den 16. Februar og 19. Oktober, 1532 den 25. Marts. 2) Danske Kancelliregistranter 1542 den 19. Februar. 3) Kancelliets Brevbøger 1585 den 11. August. 4) og 5) Danske Kancellis Supplikprotokol 1713 2. Halvaar Nr. 409, 1725. 2. Halvaar Nr. 103, 1713 2. Halvaar Nr. 348. 6) Fogtmanns Reskripter 1725 d. 19. Nov, 1738 d. 20. Juni. 7) Smaalandske Registre 1793 d. 27. Dec. 8) Fogtmanns Reskripter 1740 den 2. September. 9) De danske Apotekers Historie II Side 76 ff. 10) og 11) Rentekammerprotokoller 1789 den 12. September og 12. December, 1792 den 30. Juni. 12) Amtmandens Kopibog 1795 den 17. November. 1., 8. og 29. December, 1796 den 2. Februar, 8. Marts, 21. og 28. Juni. 13) De danske Apotekers Historie II Side 76 ff. 14) Raadstueprotokollen 1785 den 2. Juni. 15), 16) og 17) Amtmandens Kopibog 1607 den 12. November, 1768 den 2. August, 1790 den 2. og

30. November, 1791 den 22. November, 1792 den 7. og 14. August, 11. September og 20. November, 1793 den 5. Marts, 8. Oktober og 10. December, 1794 den 7. Januar 18. Februar, 8. April, 1795 den 9. Juni. Smaalandske Tegnelser 1791 den 11. November, 1793 den 15. Februar, 1795 den 2. Maj. 18) Lollandsposten 1844 den 17. September, 1846 den 9. Oktober, 1849 den 7. September.

Undervisningen.

1) Resen V Side 217 ff. 2) Smaalandske Tegnelser 1711 den 26. Juni, 1712 den 26. Marts, 1716 den 2. Maj, 1720 den 13. Maj. 3) Amtmandens Kopibog 1724 den 22. Marts, Raadstueprotokollen 1735 den 2. Marts. 4) og 5) Lolland-Falster Stifts Dokumenter og Breve fra Købstæderne 1574-1761. 6) Kall-Rasmussen Side 257 og 239. 7) og 8) Maribo Skoles Protokol 1680 og 1703 Fol. 87-93 b. 9) Danske Kancellis Supplikprotokol 1743 2det Halvaar Nr. 311. 10) Raadstueprotokollen 1740 den 29. Oktober, 1748 den 17. Juli, 1749 den 24. Juli, 1751 den 8. December, 1753 den 14. og 30. September og 1762 den 5. Februar, Amtmandens Kopibog 1764 den 16. Juli, 11. og 19. September. Breve til Amtmanden 1749 den 23. December, 1757 den 18. September, 1760 den 26. Februar, 1763 den 16. og 22. Februar. 11) Breve til Amtmanden 1749 den 9. December. 12) Danske Samlinger 2. Række III Side 162.

Raadhuset.

1) Smaalandske Tegnelser 1613 den 16. Juni, 1611 den 20. Oktober, 1642 den 7. Maj, 1656 den 15. Maj, 1664 den 16. November (alle trykt hos Kall-Rasmussen). 2) Danske Kancellis Supplikprotokol 1701 Juli, Aug., Sept. Nr. 443. 1703 Okt., Novbr., Decbr. Nr. 374, 1708 Juli, Decbr. Nr. 62, 1710 (1ste Halvaar) Nr. 01. Smaalandske Tegnelser 1701 den 10. September, 1708 den 17. August, 1710 den 28. Januar. 3) og 4) Amtmandens Kopibog 1729 den 20. August og 1732 den 16. April. 5) Danske Kancellis Supplikprotokol 1733 2det Halvaar Nr. 306, 1743 2det Halvaar Nr. 279, Rentekammerets Resolutionsprotokol Nr. 101, 1735 den 1. og 23. September. Smaalandske Tegnelser 1746 den 22. April. 6) Breve til Amtmanden 1751 den 23. December. 7) Amtmandens Kopibog 1767 den 18. August. 8), 9), 10) og 11) Breve til Amtmanden 1773 den 21. Juli, 1797 den 2. December, 1802 den 16. November, 1814 den 7. Maj. 12) og 13) Raadstueprotokollen 1813 den 24. Januar, 1817 den 4. August. 14) Fogtmanns Reskripter 1817 den 17. September. 15) Byens Regnskab i Raadstuearkivet 1820.

De nyere Domæner.

1) Raadstueprotokollen 1738 den 6. Juni, 1754 den 20. Maj, Amtmandens Kopibog 1792 den 25. September. 2) Amtmandens Journal 1855 den 4. September, Kommunalbestyrelsens Forhandlingsprotokol 1855 den 5. September. Lollandsposten 1857 den 15. Juli. 3) Vandværkets Jubilæumsprotokol 1932. 4) Maribo Politifogtmandsretsprotokol 1862 den 11. August. 5) Oplysninger fra Landinspektør Jungersen. 6) Breve til Amtmanden 1749 den 23. December. 7) Raadstueprotokollen 1792 den 23. November. 8) Gamle Dokumenter i Byfogedarkivet Pakke Nr. 281. Dato 1805 den 10. Juni, samme 1809 den 3. Juni (Numret ulæseligt). 9) Raadstueprotokollen 1834 den 2. December og 1836 den 22. Oktober. 10) Maribo Justitsprotokol 1825 den 24. November. Raadstueprotokollen 1825 den 12. Juli. 11) Raadstueprotokollen 1739 den 30. Januar. 12) og 13) Amtmandens Kopibog 1782 den 15. Oktober, 19. og 26. November, 1827 den 21. December, 1828 den 13. September. 14) og 15) Maribo Brandretsprotokol

1851 den 19. April, 1781 den 4. og 11. August, 1788 den 4. August. 16) og 17) Brandkorpsets Protokol 1818 og 1858. 18) Kæmnerregnskaberne 1859. 19) Løllandsposten 1863 den 27. Februar, 1865 den 20. Juli og 28. December. 20) Maribo Politil- og Ekstraretsprotokol 1866 den 4. Januar. 21) og 22) Elektricitetsværkets Jubilæumskrift 1936, Løllandsposten 1911 den 4. Januar, 27. Marts og 3. Maj, 1920 den 7. August.

II.

Byen under Kloster og Skole.

Opvæksten.

1) og 2) Repertorium Diplomaticum Serie II 3die Bind Side 667 og 5te Bind Side 298. 3) Kall-Rasmussen Side 352 ff. 4), 5), 6) og 7) Kancelliets Brevbøger 1557 den 1. Maj og 21. August, 1561 den 22. Marts og 15. December, 1565 den 14. Januar, 1568 den 1. Juni, 1572 den 21. Marts, 1596 den 2. og 3. Juni, 1618 den 16. November. 1) Sorø Kloster Lens Regnskaber 1621--22, 1630--31 og 1635--36. 8) Sechers Forordninger IV Side 763. 9) og 11) Smaalandske Registre 1650 den 19. Juni, 1656 den 1. September.

Spredte Træk fra Bylivet.

1) Kancelliets Brevbøger 1583 den 6. Maj. Nyt historisk Tidsskrift I ff. 2), 3), 4), 5) og 6) Kancelliets Brevbøger 1551 den 21. Juni, 1557 den 5. Januar, 1561 den 22. Marts og 15. December, 1566 den 3. Oktober, 1566 den 5. Maj, 1568 den 1. Juni og 24. Oktober, 1570 den 12. Marts og 13. December. 1572 den 21. Marts, 1581 den 14. Januar, 1633 den 7. Oktober. 7), 8), 9) og 10) Secher: Kongens Rettertings Domme I Side 183, 185 og 204, Kancelliets Brevbøger 1593 den 11. Juni, 1595 den 26. Juli, 1559 den 10. Oktober og 16. December, 1560 den 20. August, 1607 den 16. Maj, 1618 den 7. Januar.

III.

Under Enevælden.

Skatterne.

1) og 2) Raadstuearkivet, Byregnskaberne 1772 og 1787. 3) Raadstueprotokollen 1779 den 5. Januar. 4), 5) og 6) Raadstuearkivet, Byregnskaberne 1800, 1810 og 1820. 7) Sechers Forordninger 1657 den 21. Juli. 8), 9), 10), 11) og 12) Fynske Renteskriverkontor Ltr. E Nr. 800, 143 a, C Nr. 708 Fol. 170 b og 805 Ltr. K Fol. 26 a Ltr. M Nr. 607 Fol. 44a. 1705 den 8. September og 1708 den 13. Marts. 13) Raadstueprotokollen 1715 den 28. December. 14) Breve til Amtmanden 1751 den 16. November. 15) Raadstueprotokollen 1752 den 21. Februar, 9. Marts, 17. April, 27. Juni og 1. Juli. Renteskriverkontorets Kopibog 1752 den 11. Marts. 16), 17), 18), 19), 20), 21), 22) og 23) Raadstueprotokollen 1766 den 8. August, 29. December, 1767 den 22. Januar, 12. og 31. Marts, 20. Juni, 13. Maj, 13. Juni, 21. December. 1768 den 12. Januar, 1779 den 18. November og 11. Juni. 24), 25) og 26) Amtmandens Kopibog 1782 den 13., 14. og 20. August. 1784 den 18. Februar, 2. Marts, 25. Maj, 28. September, 30. November og 14. December, 1785 den 4., 18. og 25. Januar. 27) og 28) Maribo-Bandholm Regnskaber over Told og Konsum 1779 og 1790. 29) Løllands-

posten 1848 den 20. Oktober. 30) Lolland-Falsters Comtoirs Efterretninger 1816 den 18. Januar. 31) Lollandsposten 1841 den 19. August. 32). 33). 34) og 35) Kommissionsakterne 1682, Maribo Regnskaber (Rigsarkivet) Pakkerne 1660–1700, 1701–1716, 1717–25. 36) Fynske Rentekammerprotokoller 1700 den 19. Juni, 1712 den 20. August og 5. November, 1715 den 19. Januar. 37) Fogtmans Reskripter 1703 den 21. August. 38) Breve til Amtmanden 1769 den 25. September, 1770 den 13. Maj, Amtmandens Kopibog 1769 den 18. April, 11. Juni og 11. Juli. 39) Rentekammerets Protokoller 1778 den 14. Marts, Amtmandens Kopibog 1784 den 18. Maj og 28. September, 1791 den 24. Marts, 1795 den 7. April. 40) Byfogedarkivets gamle Dokumenter og Breve Pakke 285 den 9. Marts 1809, Loll.-Falst. hist. Samfunds Aarvog XXIII Side 118. 41) Byarkivets gamle Dokumenter og Breve Pakke 334 den 28. September 1811, Loll.-Falst. Comtoirs Efterretninger 1814 den 7. Februar.

Ulykketider.

1) Kommissionsakterne 1660–79, A II 1 Købstæderne. 2) Tingsvidner af Maribo Klosters Birk 1666 den 21. December. 3) Maribo Klosters Regnskab 1657–58 og 1658–59 med Bilag. 4) Kommissionsakterne. 5) Smaalandske Tegnelser 1665 den 8. April. Smaalandske Registre Bilag Nr. 26 1665 den 5. April. 6) Raadstueprotokollen 1665 den 30. Juni og 28. Juli. 7) og 8) Kommissionsakterne 1682–85 B og VI 5. 9) Bilag til Rentekammerets Resolutionsprotokol 1713 den 20. December. 10) Kirkebogen 1713 den 6. og 7. Oktober. 11) Kancelliets Supplikprotokol 1713 2det Halvaar Nr. 460. 12) og 13) Fynske Rentekammerets Kopibog 1714 den 13. Januar og 21. Marts, 1715 den 19. Januar, 1717 den 3. April. 14) Fogtmans Reskripter 1735 den 25. November. 15) Breve til Amtmanden 1736 den 13. November. 16) Rentekammerets Protokol 103 Nr. 79. 17) Kancelliets Supplikprotokol 1739 1ste Halvaar Nr. 713 og 1740 1ste Halvaar Nr. 289, Rentekammerets Protokol Nr. 105 1739 den 13. Juli og 18. August. 18) Breve til Amtmanden 1741 den 9. December, Raadstueprotokollen samme Dato. 19) Breve til Amtmanden 1750 den 26. Marts og 13. April. 20) Rentekammerprotokollerne 1742 den 10. Februar, 21. Marts, 10. og 28. April. 21) Breve til Amtmanden 1739 den 4. Februar. 22) Amtmandens Kopibog 1765 den 22. Januar, 1766 den 11. Februar. 23) Breve til Amtmanden 1767 den 18. November og 21. December. Amtmandens Kopibog 1768 den 19. Januar. 24) Raadstueprotokollen 1803 den 12. August. 25) Amtmandens Kopibog 1817 den 9. og 19. Juli. 26) Raadstueprotokollen 1825 den 2. August. 27) Maribo Brøndretsprotokol 1832 den 8. April. 28) Byarkivet: Gamle Dokumenter og Breve 1832 den 27. Juni. 29) Brøndretsprotokollen 1832 den 14. Juni. 30) Breve til Amtmanden 1836 den 26. Marts.

Næringslivets Ruin.

1) Amtmandens Kopibog 1708 den 4. og 26. Juni. 2) Loll.-Falst. historiske Samfunds Aarvog VI Side 81 ff. 3) Schous Forordninger 1680 den 4. September, Smaalandske Registre 1685 den 5. December. 4) Aarbogen VI Side 55 ff. 5) Kronens Skoder II Side 581 og 679, Margrethe Wilders Skøde 1693. 6) Kancelliets Brevbøger 1624 den 13. April, 1628 den 5. Marts og 23. April, 1629 den 17. Februar, 1630 den 22. Februar og 21. November. 7) Rentekammerets Protokoller 1756 den 24. Juli, 1759 den 26. Maj. 8) Breve til Amtmanden 1766 den 17. Februar, 1. April og 10. Maj. 9) Amtmandens Kopibog 1783 3. Juli, Rentekammerets Kopibog 1767 den 17. Januar. 10) Amtmandens Kopibog 1697 den 12. Juni. 10a) Rentekammerets Protokoller 1717 den 9.

og 27. Februar, 1718 den 2. og 9. April, 21. Maj, 21. og 26. Juni, 1719 den 25. Februar, 17. Maj og 17. Oktober, 1732 den 21. Juni, 1746 den 12. Februar og 1776 den 2. November. 11) Indkomne Breve til Danske Kancelli 1633 den 19. Juni. 12) Byfogedreguskaberne i Rigsarkivet 1674—76, 1693 og 1710, Raadstueprotokollen 1746 den 1. Oktober. 13) Danske Kancellis Supplikprotokol 1710 1ste Halvaar Nr. 91, Fogtmans Reskripter 1710 den 2. Oktober. 14) Amtmandens Kopibog 1722 den 3. August, 1723 den 7. August, 1725 den 19. Oktober, 1728 den 19. Oktober. Tingsvidne fra Sakskobing Ting 1725 den 19. Juni. 15) og 16) Danske Kancellis Supplikprotokol 1736 1ste Halvaar Nr. 816, 1739 2det Halvaar Nr. 595, 1742 1ste Halvaar Nr. 191. Schous Forordninger 1735 den 21. Januar. Fogtmans Reskripter 1739 den 18. December, 1742 den 9. Marts, Maribo Byfogedarkiv, Gamle Dokumenter Pakke Nr. 331. Breve til Amtmanden 1739 den 18. November, 1740 den 9. Februar. 17) Løllandsposten 1838 den 29. November. 18) Amtmandens Kopibog Ltr. C. 1825 den 12. November og 1. December. Byarkivets gamle Dokumenter og Breve Pakke Nr. 283 1825 den 17. November. 19) Dronning Sofies Kopibog 1588 den 10. August. 20) Fra Arkiv og Museum I Side 144. 21) Kall-Rasmussen Side 11. 22) Molbeck: Ungdomsvandring II Side 299. 23) Amtmandens Kopibog 1770 den 13. November, 1771 den 28. Maj. Danske Kammeres Kopibog 1770 den 4. September. 24) og 25) Kancelliets Brevbøger 1557 den 3. April, 1563 den 20. Maj, 1567 den 21. Februar, 1626 den 1. August, 1628 den 2. Juni, 1633 den 13. Marts. 26) Schous Forordninger 1779 den 28. September. 27) Kancelliets Supplikprotokol 1737 1ste Halvaar Nr. 473. 28) Fogtmans Reskripter 1747 den 11. April. 29) Amtmandens Kopibog 1790 den 25. Juli, 15. August og 5. September, 1806 den 9. Februar, 1811 den 9. November, Raadstueprotokollen 1793 den 10. Januar, 1805 den 8. November, 1809 den 11. Juli, 1810 den 10. November, 1811 den 19. April. 30) Amtmandens Kopibog 1820 den 3. Maj. 31) Kancelliets Brevbøger 1588 den 1. Juli. 32) Byarkivets gamle Dokumenter og Breve Pakkerne 217 og 285. 33) Breve til Amtmanden 1809 den 19. September. 34) Maribo Byfogedarkivs Journalsager 1811 den 10. September. 35) Løllandsposten 1841 den 20. Maj, 1842 den 13. November og 1844 den 5. Marts. Amtmandens Journal 1841 den 27. April, 1846 den 28. Februar. 36) Amtmandens Kopibog 1825 den 21. September og 1. Oktober, 1828 den 21. Maj. Rentekammerets Protokol 1831 den 20. August, 1832 den 28. Januar, Amtmandens Journal 1835 den 4. Oktober og 7. November. Kammeraad Lunddahls Bo i Maribo Byfogedarkiv Pakke 107 A. og B. 37) Amtmandens Journal 1830 den 10. Januar. Rentekammer Resolution 1842 den 12. Oktober. 38) Maribo Byfogedarkivs gamle Dokumenter og Breve 1823 den 1. November. 39) Raadstueprotokollen 1820 den 26. Juli, 1823 den 18. April. Maribo Justitsprotokol 1822 den 19. Maj, 1835 den 9. Juni, 1836 den 20. Juni, 1837 den 1. Maj. 40) Maribo Justits- og Ekstraretsprotokol 1826 den 28. Marts, 1840 den 4. Maj. 41) Summe 1829 den 4. December, 1830 den 16. April, Amtmandens Journal 1831 den 13. og 18. April. Maribo Justitsprotokol 1834 den 27. Oktober, 1835 den 9. Februar, 1836 den 11. Juli.

De næringsdrivende.

1) Indberetning 1767 til Rentekammeret om Amter, Købstæder og Herregaarde udi Lolland. 2) Rentekammerets Protokol 1685 Ltr. A den 7. Februar. 3) Amtmandens Kopibog 1788 den 9. og 23. September. 4) Danske Atlas III Side 293. 5) Band-

holm og Maribo Toldregnskaber 1782 Pakke 5. 6) Breve til Amtmanden 1809 den 11. September. 7) Amtmandens Kopibog 1822 den 27. Juli. 8) Laugsprotokoller og Dokumenter i Landsarkivet. 9) Gl. kgl. Sm. Pol. 1143 den 15. Marts 1671. 10) Skrædernes Laugsprotokol 1696 den 29. Oktober. 11) Højesterets Voteringsprotokol 1697 B Nr. 227 b, 1701 A. Nr. 145, Kancelliets Supplikprotokol 1700 Maj--August Nr. 50, November--December Nr. 61, 1701 April--Maj Nr. 314, 1702 Juni -Juli Nr. 628, 1703 Juli--September Nr. 68, 1705 April--Juni Nr. 155, 1706 April September Nr. 401. 12) Skomagernes Laugsprotokol 1696 den 2. November, 1697 den 31. Maj, 1710 den 8. December, Skrædernes Laugsprotokol 1692 den 22. Marts, 1724 den 1. Oktober. 13) Skrædernes Laugsprotokol 1698 den 19. Januar, 1722 den 15. Juni, 1738 den 16. Januar. Skomagernes Laugsprotokol 1697 den 5. Juli, 1720 den 3. Juni, 1736 den 18. Januar, 1742 den 6. December. Smedenes Laugsprotokol 1803 den 3. Oktober, Snedkernes Laugsprotokol 1738 den 17. Februar, 1753 den 15. Februar, 1780 den 7. Februar. 14) Skrædernes Laugsprotokol 1723 den 12. Marts, 1747 den 19. Februar, 1749 den 9. Juni. 15) og 16) Skomagernes Laugsprotokol 1775 den 7. September, 1779 den 12. August, 1791 den 13. September, 1773 den 13. Oktober og 1776 den 19. Oktober. 17) Skræderlaugets Protokol 1754 den 27. Juni, 1759 den 26. Februar og 28. Juni, 1760 den 20. Juli og 1763 den 11. Februar. 18), 19) og 20) Snedkernes og Drejernes Laugsbog 1726 den 8. Januar, 1736 den 13. Februar, 1738 den 17. Februar, Raadstueprotokollen 1797 den 23. Maj, Snedkernes og Drejernes Laugsprotokol 1739 den 3. Oktober, 1778 den 29. Maj, 1718 den 5. November, 1723 den 8. Februar. 21) Amtmandens Kopibog 1697 den 12. Juni. 22) Breve til Amtmanden 1747 den 21. November. 23) Kancelliets Supplikprotokol 1717 2det Halvuar Nr. 371. 24) Samme 1700 Februar Nr. 155. 25) og 26) Raadstueprotokollen 1740 den 5. Marts, 1789 den 26. Februar, 1820 den 9. Februar, 1831 den 7. Marts. 27) og 28) Maribo Købstads Regnskaber 1660--1700, Kop- og Kvægskatansættelse 1689, samt 1701--1716, Ekstraskatansættelse 1710. 29) Underretning til Rentekammeret 1707 om Amters og Købstæders Tilstand. 30) Mandtalsliste til Skatteansættelse 1795, i Rentekammeret. 31) Lollandsposten 1836 den 23. Februar. 32) Breve til Amtmanden 1748 den 16. April. 33) Maribo-Regnskaber for Kop- og Kvægskat 1689. 34) Maribo Konsumtions- og Toldregnskab Pakke 11 1779. 35) Breve til Amtmanden 1752 den 5. Juli. 36) Raadstueprotokollen 1783 den 22. Maj. 37) Rentekammerets Protokol 1796 den 19. Marts, Amtmandens Kopibog 1769 den 22. August. 38) Rentekammer-Protokollerne 1771 den 10. September, 1773 den 2. Marts, 1787 den 22. Oktober, 1788 den 3. Maj. 39) Kop- og Kvægskatsregnskabet 1689. 40) Breve til Amtmanden 1748 den 16. April. 41) Amtmandens Kopibog 1772 den 15. September, 1782 den 28. Maj, Kancelliets Supplikprotokol 1786 7sb. Nr. 1896. Rentekammerprotokol 1787 den 4. Februar. 42) Byfogedarkivets gl. Dokumenter og Breve Pakke 285 den 27. Maj 1807. 43) og 44) Rentekammerprotokollerne 1732 den 13. September, 1733 den 10. Marts, 1734 den 27. Marts, 1757 den 19. Februar, 1760 den 18. December, 1793 den 6. Juli.

Byliv i ondt og godt.

1) Højesterets Stævningsprotokol 1697 Nr. 61, Kancelliets Supplikprotokol 1700 December Nr. 121, Maribo Justitsprotokol 1800 den 8. Maj. 2) Nakskov Tingbog 1711 den 9. Marts. 3) Smaalandske Registre 1762 den 8. Oktober. 4) Raadstueprotokollen 1825 den 29. November og 1826 den 2. Januar. Breve til Amtmanden 1829

den 15. Juni. Amtmandens Kopibog 1620 den 20. Juni. 3) Breve til Amtmanden 1833 den 21. April. Amtmandens Kopibog 1833 den 1. Maj. Maribo Politit- og Ekstraretsprotokol 1833 den 21. Maj og 19. August. 6), 7), 8), 9) og 10) Breve til Amtmanden 1730 den 12. Oktober, 1740 den 26. Januar, 12. April og 2. November, 1741 den 8. og 27. Februar, 1743 den 22. August og 2. November, 1744 den 2. Juni, 1745 den 27. Juli, 1746 den 6. Juli, Smaalandske Tegnelser 1811 den 3. Juli og 25. September, Byfogedarkivets gl. Dokumenter og Breve Pakke 334 den 15. Januar 1744. 11) Amtmandens Kopibog 1782 den 28. Maj, Breve til Amtmanden 1782 den 25. April. 12) Kancelliets Supplikprotokol 1740 2det Halvaar Nr. 275. 13) Lolland-Falsters Tamperrets Protokol 1726 den 13. Marts. 14) Amtmandens Kopibog 1766 den 29. Juli og 19. August. 15) Indkomne Sager til Danske Kancelli 1703 April- Maj Juni Nr. 183. 16) Breve til Amtmanden 1815 den 22. Februar. 17) og 18) Maribo Birketings Protokol 1665 den 28. Juli, 1669 den 17. September. 19) Amtmandens Kopibog 1790 den 28. September. 20) Maribo Justitsprotokol 1817 den 23. December, 1828 den 8. Januar. 21) Lolland-Falsters Comtoirs Efterretninger 1825 den 9. Juli. 22) Lollandsposten 1839 den 17. September. 23) Breve til Amtmanden 1751 den 18. Maj. 24) Amtmandens Kopibog 1789 den 18. August. 25) Raadstueprotokolier 1805 den 12., 13. og 20. August. 26) Byens Regnskab 1807 i Raadstuearkivet, Breve til Amtmanden 1807 den 1. September. 27) Loll.-Falst. Comtoirs Efterretninger 1821 den 24. Juli. 28) Breve til Amtmanden 1829 den 3. September, Amtmandens Kopibog 1818 den 2. Juli. 29) Fogtmans Reskripter 1734 den 8. Januar. 30), 31) og 32) Breve til Amtmanden 1749 den 9. December, 1751 den 16. November, 1754 den 8. Oktober. 33) Kall-Rasmussen Side 281. 34) Kancelliets Supplikprotokol 1744 1ste Halvaar Nr. 581. Smaalandske Registre 1773 den 5. Marts. Amtmandens Kopibog 1773 den 2. Februar, 1812 den 10. Marts. Raadstueprotokollen 1801 den 28. Oktober, 1801 den 11. Juni, 1805 den 7. Januar. 35) og 36) Smaalandske Registre 1756 den 1. Oktober, Amtmandens Kopibog 1764 den 30. Oktober, 1765 den 22. Januar og 14. Maj. Danske Kammers Kopibøger 1772 den 8. Februar, 7. Marts og 25. April. 1773 den 7. September, Rentekammerprotokol 1763 den 24. September. 1788 den 1. Marts. 37) Kancelliets Supplikprotokol 1782 2det Halvaar Nr. 1903. 38) Breve til Amtmanden 1740 den 26. Januar og 30. November. 39) Skomagernes Laugsprotokol 1744 den 29. Februar. 40) Maribo Lighbærelaugs Protokol 1751—1874. 41) og 42) Amtmandens Kopibog 1825 den 2. Juli, Amtmandens Journal 1846 den 25. Juni, Breve til Kirkeinspektionen 1873 den 14. Februar. 1834 den 16. Februar. 43) Breve til Amtmanden 1750 den 25. Maj, 1753 den 12. Februar, Raadstueprotokollen 1751 den 8. December. 44) og 45) Byfogedarkivets gl. Dokumenter og Breve 1831 den 13. August, 1833 den 10. Juni. 46) Lollandsposten 1843 den 24. Juli. 47) Kæmnerregnskaberne 1851. 48) Kancelliets Supplikprotokol 1703 Juli, August, September Nr. 387. Smaalandske Registre 1668 den 31. December, 1701 den 26. Januar, 1726 den 22. Juli. Loll.-Falst. Comtoirs Efterretninger 1815 den 18. Februar, 1819 den 30. Januar. 49) Amtmandens Kopibog 1805 den 10. Oktober, 1827 den 25. August, Lollandsposten 1836 den 1. Juli. 50) Breve til Amtmanden 1843 den 30. Marts, Amtmandens Kopibog 1810 den 8. og 11. Marts. 51) Loll.-Falst. Comtoirs Efterretninger 1812 den 1. December. 52) og 53) Lollandsposten 1842 den 20. August, 1836 den 23. Februar, 1846 den 28. Januar. 54) og 55) Maribo Justitsprotokol 1838 den 21. Maj, 1846 den 16. Marts.

Bybilledet i Fattigtiden.

1) og 2) Breve til Amtmanden 1743 den 1. Oktober, 1797 den 21. September. 3) Mandatsskatteliste i Rigsarkivet 1766 den 14. Januar. 4) Loll.-Falst. Comt. Efttrin. 1830 den 4. April. 5) Maribo Politi- og Ekstraretsprotokol 1830 den 28. Juni og 1838 den 10. August. 6) Ildstedsmændenes Protokol i Byfogedarkivet Pakke Nr. 217. 1735 den 26. September, 1740 den 5. Januar, 1743 den 17. Juli, 1750 den 24. December, 1754 den 1. Oktober og 16. December. 7) Fogtmans Reskripter 1778 den 17. Juni og 18. November, Raadstueprotokollen 1778 den 4. Jull, Breve til Amtmanden 1780 den 22. Februar, Amtmandens Kopibog 1792 den 24. September. 8) Raadstueprotokollen 1789 den 22. Juli. 9) Amtmandens Kopibog 1768 den 9. August, Raadstueprotokollen 1768 den 1. September. 10) Amtmandens Kopibog 1805 den 28. April. 11) Raadstueprotokollen 1811 den 1. November. 12) Amtmandens Kopibog 1828 den 5. Juni og 23. Jull.

Lidt Bygningshistorie.

1) Kommissionsakterne 1685 Bilag 13, dateret Maribo den 9. November. Renteskriverkontorets Protokol Ltr. A 1685 den 27. August. Maribo Klosters Regnskab 1684—85. Maribo Skødeprotokol I Side 82 den 10. Januar 1743. Brandtaksationsprotokollen 1781 og 1791. Fogtmanns Reskripter 1801 den 23. November. Skødeprotokol II 222 b og 430. 2) Kirkeregnskaberne 1718—19, Kall-R. Side 296. Synsforretning i Raadstueprotokollen 1742 den 22. Februar. Smaalandske Tegnelser 1757 den 25. Marts. Fogtmans Reskripter 1795 den 7. Marts. Skøde og Panteregister II 403, V 382. Panteregistret 1813 Folio 165. Ved Kirken Mtrnr. 202, 203, 201, 205 a, 205 b. Panteprotokol XVII 297.

IV.

De sidste hundrede Aar.

Byens Borgere.

1) Amtmandens Kopibog 1817 den 26. November, 1822 den 5. Oktober og 1821 den 13. April. Amtmandens Journal 1836 den 2. Februar, 1845 den 20. September og 1848 den 8. Marts. 2) og 3) Lollandsposten 1851 den 10. Januar, Kall-Rasmussen Side 320 og 341. 4) Maribo Brandretsprotokol 1853 den 27. Maj, 1859 den 16. og 20. Januar, 21. Februar, Maribo Politi- og Ekstraretsprotokol 1866 den 20. April. Lollandsposten 1913 den 12. Marts og 23. Maj. 5) Samme 1897 den 12. December, 1899 den 7. April, 1905 den 20. Maj og 3. November, 1907 den 15. Januar og 11. Februar. 6) Diskonto- og Laanebankens Jubilæumsskrift 1929. 7) Amtmandens Journal 1838 den 18. November, 1839 den 3. December, Lollandsposten 1842 den 11. December. 8) Regnskab over de indsamlede patriotiske Bidrag blandt Kæmnerregnskaberne 1848. 9) Maribo Byfogedarkiv Pakke (Nummeret utydeligt) 1866 og 1867. 10) Socialdemokratisk Vælgerforenings Forhandlingsprotokol. 11) Lollandsposten 1900 den 5. Januar og 1901 den 15. August.

Byens Jord.

1) Kall-Rasmussen Side 130. 2) Rentekammerprotokol 1795 den 8. August, 1796 den 2. April og 1798 den 4. Juni. 3) Wedel: Indenlandske Rejser II Side 171 ff. 4)

Rentekammerprotokol 1717 Bilag dateret 2. Februar. Indstilling af 7. Marts 1818 kgl. Resolution af 8. Marts 1818, Maribo Panteprotokol Nr. 7 Fol. 115 b 1854 den 22. Marts. 5) og 6) Amtmandens Journal 1831 den 22. Maj, 1855 den 25. Juni. 7) Maribo Politi- og Ekstraretsprotokol 1858 den 12. og 19. Juni.

Byens Vækst.

1) Wedel: Indenlandske Rejser 1806 II Side 171 ff. 2) Brandtaksationsprotokollerne 1761, 1791, 1811. Skødeprotokollerne III 20, VI 171. 3) Brandprotokollerne 1761, -71, -81 og 1791. Fogtmans Reskripter 1801 den 23. November. Skødeprotokollerne II 31, 272 og 377, IV 396, V 261, XII 581. 4) Skødeprotokol V 94, 312, VI 182. Brandtaksationsprotokollen 1817. 5) Skødeprotokollerne II 330, III 396, VI 17, VII 537, X 160. 6) Skødeprotokol I 478, II 373, III 281, IV 430, XII 100, XIII 259. 7) Brandtaksationsprotokol 1761, 1771 og 1791. Skødeprotokol III 275, VII 687, VIII 235, IX 196. 8) Skødeprotokollerne I 260, 322 og 386, IV 265, X 421, XIII 62. 9) Maribo Politi- og Ekstraretsprotokol 1835 den 12. September, Amtmandens Journal 1818 den 26. Januar. 10) Kommuneregnskaberne 1880, 1900, 1919-20 og 1936-37.

Rebslager Gluuds Butik og Reberbane.
Huset er ikke bredere end Skiltet. Forretningen er oprettet d. 29/11 1836.

Navneregister.

(Halvfede Tal henviser til Hovedomtaler. Cursivtallene henviser til Billedteksterne..)

A.

Aagaard, Hans Chr., Byfoged 39, 40, 103,
158, 175, 176, 224, 232, 288
Aagaard, Prokurator, Binnitze 275
Aalholm 134
Adelaer, Nicolaj, Landsdommer 98, 99
Albretsdatter, Margrethe 27, 83
Alderdomshjemmet 63
Aldersvile 64
Amtsgaarden 261
Andelsalagteriet 259, 274
Anders Skomager 229, 230
Andersen, Jørgen, Skomager 213
Andersen, Lauritz, Byakriver 32, 34
Andersen, Poul, Konsumtionsforvalter.
Landstingsakriver 98, 141, 142, 143,
155
Andersen, Søren, Skipper 236
Andersen, Jacob, Foged 136
Apoteket 68, 69, 71, 287
Appel, Frederik Christian, Møller 179,
199, 202, 251, 262, 269
Appel, Jørgen Frederik, Købmand 202,
262, 264
Appels Vænge 202, 262
Arresthus 102, 109
Arrilds Enke, Stadsmusikus 248
Aske 35, 276
Asylet 65
»Avena» Havregrynsmølle 270, 272
Avis, Kgl. allernaadigst privilegeret Lol-
lands og Falsters Adresse Contoirs
Efterretninger 250, 251

B.

Baadesgaards Skovdistrikt 283
Backhausen, Kirurg 70
Bødse, Jørgen, Rektor 83
Bager, Nicolaj 219
Bagtorvet 33, 116, 256
Bandholm 11, 32, 34, 141, 143, 182, 183,
187, 195, 197, 198, 201, 233, 234, 235,
241, 274, 275, 276
Bandholmbanen 276
Bandholmgaard 195
Bandholm Toldbod 153
Bangshave 189, 224, 226, 234, 271, 282,
283, 284
Bangshavevej 63, 112, 272
Beck, Lorenz 75
Begjnnchuset 22 ff, 61, 62, 170, 260

Bendixen, Claus 106
Bendsen, Malermester 268
Beserung, Jacob 237
Billedhugger, Henrik 165
Bindesbøll, Bygningsinspektør 109
Blografteater 278
Birch, Andreas, Dr. theol., Biskop 261
Birk, Hans Wulfsen, Byfoged 32, 34,
36, 37, 112, 208, 231
Blands 76, 201
Boeck, Præst 246
Bojsen, Biskop 262
Bomberg, Leonhard Frendtzell, Hartske-
rer 68
Borgerskole 88, 93
Borgervæbningen 117, 202, 237
Brabrand, Mathias, Købmand, Gæstgiver
44, 246, 248, 268, 274, 287
Bramsen, Jacob, Vægter 47
Brandkorpset 117, 118
Breggerup Gaard og Hospital 22, 68
Brun, Johan 186
Bruun, S., cand. jur. 288
Brygger, Lars 47
Brødregade 82, 110, 113, 124, 170, 179
Brødrehaven 124
Brødrekloster 124
Buchwald, Halizer Johan von, Dr. Me-
dicus provincialis 69, 70
Bülow, Parykmager 149, 231
Bødker, Lars, Kæmner 45
Brüel, Forstinspektør 282
Bornehjemmet 64

C.

Carl Gustav, svensk Konge 159
Christensen, Arnold 278
Christiansen, C. E., Borgmester 50
Christianssæde 183, 186, 198, 224
Clausen, Magnus 172
Clausen, Oluf, Konfessor 126
Crone, Carsten, Feltakærer 69
Cruse, V., Købmand 288

D.

»Dana», Hotel 122
Daarekisten 74
De samvirkende lolland-falsterake Land-
boforeninger 282
Dein, Johan Rasmus, Redaktør 251
Den lollandske Landbostands Sparekasse
275

Dichtborn, Konsumtionsbetjent 147
Diskonto- og Laanebank 275, 280
Domkirken 273
Dreier, Bjorn 118
Dronningens Gaard 260
Drucken, Hans Jensen, Raadmand 27, 31
Drucken, Johan 165
Dyrskuepladsen 282
Dystrup, Skræder 156

E.

Egerod, Hans Andreas, Apoteker 72
Eigler, Organist 218
Ekstrand, Johan, Apoteker 72
Elefantbroen 114
Elektricitetsværket 120, 122, 292
Engberg, Købmand 197, 253, 258
Engestofte 61, 71, 102, 135, 183, 186
Eller, Amtsforvalter 282, 288
Eller, Emil 282
Erichsen, Johan, Købmand 186
Erikstrup 147, 184
Erreboe, Købmand 149
Erreboe, Farver 255

F.

Faber, Købmand 275, 276
Falck, Konsumtionsforvalter 149, 150
Falster, Mogens 68
Fattiggaard 62
Fellberg, Farver 261
Fejo 35, 276
Femø 35, 276
Femosunde, Damper 276
Fischer, Conrad, Dr. Landmedicus 43, 68, 102, 156
Fischer, Conrad Ulrich 43, 102
Flindt, Heinrich, Skoleholder 92
Flint, Kammerraad 211
Fog, Købmand 251
Foreningen af 1. Januar 1852 63
Foreningen til Værn for enligt stillede Kvinder 63
Forsamlingsbygningen 279
Forsvarsbrødrene 225
Frantzen, Nicolaj, Kleinsmed 216
Frederiksen, Erhard 249, 292
Fris, Christian 54
Frilandsmuseet 271, 292
Friskole 93
Frucro 282
Frøkompagniet 193, 279
Fuglse Herred 32, 37, 40

G.

Gaasetorvet 111
Galt, Ebbe 136

Gammelgaard 280, 283
Garde, Justitsraad 288
Gardergaard 287
Gasværket 110, 257, 291
Gerlach, Frue, Sangerinde 250
Gerrils Legat 66
Giese, Hans, Byskriver 42, 102
Giese, Jens 173
Glahn, Arkitekt 109
Godske, Fuldmægtig 147
Graatorp, Palle, Rodefoged 262
Grimsted 184
Grimstedgaard (Frederiksvaal) 38
Grimstrup Slot 12
Grosman, Birkeskriver 38
Grote, Amtmand 167
Groth, Johan, Købmand 148, 149, 187, 287
Grubbe, Peder 134
Guldbørg 159
Guldsmed, Christoffer 134
Guldsmed, Dorthe 134
Guttormsen, Anneche 223
Guttormsen, Tolle, Skipper 223
Gymnasiebygning 94
Gotsche, Madam 151

H.

Haared 147, 184
Haared Vig 28
Hahn, Joachim, Byskriver i Rodby 40
Hahn, Wilhelm, Dr. Medicus provincialis, Kancelliraad 60, 70, 90, 91, 115, 240
Halchis, Peder 165
Halkjær, Bagermester 50
Halsen, Peder Hansen, Told- og Konsumtionsforpagter 143
Halsen, Skarpretter 237
Halsted 190, 194
Halsted Amt 71, 79
Halsted Kloster 260
Handelsskole 269
Handskemagerlauget 208
Hansdatter, Ane 230
Hansen, Amtstuefuldmægtig 199
Hansen, Frans, Raadmand 259
Hansen, Jacob, Skomager 32
Hansen, Jacob, Skræder 208, 210
Hansen, Jørgen 103, 156
Hansen, Købmand 279
Hansen, Lauritz (Lars Grovsmed) 220, 230
Hansen, Maren 64
Hansen, Niels, Møllerdreng 28
Hansen, Niels 75, 76, 106
Hansen, Niels, Skomager 234
Hansen, P., Gartner 50, 120

Hansen, Rasmus 61
 Hansen, Sidsel Marie 74
 Hansen, Thomas, Grovsmed 74
 Hansens Legat 66
 Harboe, Konsumtionsinspektør 154
 Hartmann, Dommer 22
 Haltemager, Iver 164
 Haltemager, Maren 58
 Hatten & Co., P., A/S 287
 Heicke, Lorenz 83, 86
 Helligegems Marked 190
 Hellinge 269
 Hendriksen, Peder, Byakriver 42, 98
 Henriksen, Christoffer, Væver 224, 226
 Henriksen, Simon, Toldbetjent 183
 Henriksen, A. J., Købmand 253, 287
 Henriksen, Peder, Blands 76
 Heste 177, 282
 Hetland, Mariane, 135
 Hetland, Rasmus 135
 Hillebrandtsen, Hillebrandt, Raadmand 42
 Hillested 235, 280
 Hindse, Rasmus 231
 Hjulmand, Jens 173
 Hobe, Sidsel 134
 Hobe, Fr., Lensmand 134
 Hoffmand, J. 167
 Hoffmann, C. J., Cigarfabrikant 66
 Hoffmann, Heinrich Nicolai, Apoteker 72
 Hoffmann, Henrik Nicolaus, Apoteker 71
 Hoffmann, Johan Christopher, Apoteker 71, 106
 Holck, Amtsforsvalter 292
 Hollænder, Johan Eberhardt 69, 71
 Holm, Peder 165
 Holm, Peder, Købmand 288
 Hospitalet 84
 Hovmand, Skibsmægler 276
 Hudt, Georg Frederik 232
 Hultfeldt, Claus, Landsdommer 136
 Hunseaa 114
 Hunseby Kommune 114, 280, 293
 Hvid, Jacob, Skomager 216
 Hvilehjemmet 63
 Hyldedalen 278, 284
 Hørs, Hendrich 224
 Hoeg, Stygge, Landsdommer 98
 Højbygaard 195
 Hæserich, Justitsraad, Landsdommer 60, 91, 115, 144, 230, 240, 242, 288
 Host, Overretsprokurator 250

I.

Idasminde 280
 Idrætsplads 82
 Iversen, Michel, Raadmand 42, 165
 Iversen, Niels, Borgmester 27
 Iversen, Nielsen 72

J.

Jacobsen, Niels 28
 Jensdatter, Ellen 172
 Jensen, Anders, Træskomager 171
 Jensen, Anna Marie 59
 Jensen, Brændevinsbrænder 283
 Jensen, Isak, Slagter 236
 Jensen, Jacob, Borgmester 27, 28, 42, 159, 163
 Jensen, Jens Skræder 208
 Jensen, Mads, Snedker 212
 Jensen, Ole 102
 Jensen, Peder 59
 Jensen, Peder, Møller 28
 Jensen, Simon, Provst 273
 Jens Smed 254
 Jernbanegade 125, 170, 290, 292
 Jernbanestationen 271
 Jernstøberi 81, 272
 Jochimsen, Ingeniør 114
 Johansen, Lærer, Hillested 270
 Johansen, Simon, Skræder 173
 Johansen, Skolelærer 260
 Joseph, Frederik, Skorstensfejer 224, 224
 Juchumsen, Billardholder 248
 Juellinge, Baroni 69
 Junior, Købmand 287
 Jungersen, Landinspektør 114
 Jøderne 242
 Jørgensdatter, Birthe 104
 Jørgensen, Bogtrykker 251
 Jørgensen, Chr., Brygger 274
 Jørgensen, Forpagter 264
 Jørgensen, Lars, Præst 262
 Jørgensen, Malte, Skræder 212, 244
 Jørgensen, Peter Haugaard, Købmand 57, 88, 288, 290

K.

Kaaalund, Brandassistent 170
 Kaas, Herman, Ollingso 164
 Kapellangaarden 88, 257, 262
 Kapellanstræde 257, 264
 Katolsk Kirke 208
 Katolsk Skole 89, 94
 Kellermann, Violoncellist 250
 Kemp, Stiftsprovst 273
 Kidhave 180, 282
 Kidnakken 280
 Kiehn, C. F., Fabrikant 272
 Kilden 111
 Kindheategade (Mellemgade) 124, 170
 Kingo, Biskop 85
 Kirkegaarden 158
 Kirkestræde 92
 Kisby, Christen, Snedker 221
 Kjuse Gaard 12

Kjer, E., Bankdirektor 61, 273, 282
 Kjer, Overretssagfører 261, 290
 Klein, Birkedommer 12
 Kleins Legat 66
 Klostergade 121, 170, 179, 260, 292
 Klostersvænget 72, 158
 Klostret 12 ff, 21, 26, 52, 54, 82, 95, 96,
 167, 261
 Knudsen, Chr., Gæstgiver 262
 Knudsen, Peder, Fattigforstander, Land-
 fiskal 55, 56, 58, 59, 90, 103, 227, 211
 Knuth, Baron 70, 195
 Knuth, Lensgreve 181, 198, 275, 276
 Knuth, Geheimeraadinde 214
 Knuthenborg Grevskab 69, 107, 108, 112,
 147, 182, 183, 184, 186, 195, 198, 211,
 214, 235, 276
 Knuthenborg Park 114
 Kolbye, Fabriksbestyrer 50
 Klostersøen 161
 Kondenseringsfabrik 272
 Kort over Maribo 124, 138, 266, 291
 Korup, Politifuldmægtig 279
 Krøg, Anders, Prokurator 222
 Krøg, Jacob 222
 Kragenæs 197
 Kragh, Erik, Kommitteret 160, 163
 Kragvig 197, 198
 Kremmer, Anders 166
 Kremmer, Hans, Købmand 186
 Kristinelund 293
 Krogh, Stiftamtmand 39, 103, 245
 Krømmer, Rasmus 236
 Krænkerup 51
 Krøyer, Chr., Købmand 75, 197, 253, 288
 Krøyer, Hans Chr. 246, 288
 Krøyer, Henrik Christian 112, 268, 288
 Krøyer, Herman Jensen, Byfoged 37
 Krøyer, Johan 63, 287
 Krøyer, Joseph, Bager 214
 Krøyers Legat 66
 Kødkontrol 122
 Kollé, Snedker 267

L.

Lange, Urmager, 215
 Landbostandens Sparekasse 275
 Langedgade (Ostergade) 124
 Langelænder, Niels 78
 Lars Hodker 231
 Larsen, Daniel, Skolelærer 88
 Larsen, Hans, Tømrermester 77
 Larsen, I. C., Redaktor 42, 251
 Larsen, Kæretmager 267
 Larsen, Niels, Snedkermester 227
 Latinskole 79, 82, 91, 124
 Lauridsen, Jacob, Byskriver 259
 Lauritsen, Peder, Forpagter 164

Leegaard, Lars, Konsumtionsforpagter
 146, 148
 Legaterne 65
 Lehn, Konferenceraad 105
 Leonora Christine 261
 Leonora Christinevej 293
 Lind, Madam 228, 214
 Lind, Peder, Købmand 55
 Lighærerlauget 208, 211
 Lolland-Falsters Stiftstidende 251
 Lollands Handels- og Landbrugsbank 275
 Lollands Spare- og Laanbank 275, 280
 Lollandsbanen 276
 Lollandsposten 93, 117, 152, 237, 246, 247,
 248, 250, 268, 278
 Lorentz Bryggeri 274
 Lorenz, C. H., Købmand 275, 288
 Lund, Jacob 165
 Lundahl, Amtsforvalter 178, 199, 287
 Lundahl, Købmand 199, 268, 290
 Lungholm 147, 195
 Luttermann, Friderick, Rudolph, Kirurg
 69
 Lykke, Henrik 262
 Lykke, Skrædermester 178
 Lyngbye, Povl, Kapellan 243, 263
 Lützw, Oberst 102
 Lützw, Stiftamtmand 32, 31, 35, 36, 37,
 98, 223
 Læsoe, Ole 238, 255

M.

Madsdatter, Johanne 51
 Madsen, Niels, Væver 264
 Maglemer 114, 181, 195, 214
 Magnussen, Claus 171
 Marcher, Etatsraadinde 279
 Marchers Jubilæumslegat 66
 Margrethe, Dronning 12, 21
 Maribo Dampmølle 122, 181, 279, 270, 271
 Maribo Kiud 248
 Maribo Ladegaard 72
 Maribo Skov 282
 Maribo Sukkerfabrik 272
 Maribo Trælasthandel 274
 Maribo-orrighanen 277
 Marienlyst Dampmølle 272
 Markeder 190
 Mathiessen, Povl, Landstingsdommer 98,
 167
 Meincke, Justitsraad 65, 279, 280, 283
 Mellemgade 29, 107, 124, 170, 179, 251
 Mendel, Elias 213
 Mertens, Murermester 107, 109
 Meyer, Hans Jørgen, Byfoged 37, 56
 Meyers Legat 66
 Michel Værkmester 20

Midtjollands Andels Elektricitetsforsyning 122

Mikkelsen, Hans 173

Mindst, Apolene 173

Mindst, Hans Jensen, Byfoged 30, 31

Mindsten 278

Mogensen, Ebbe 67

Mogensens Legat 66

Mohr, Oberstløjtnant 156

Molke, Geheimstatsminister 251

Montrossi, Hans 32, 34, 35, 36, 37, 113

Mortensen, Købmand 288

Musenberg, Judith 59

Musenberg, Urmager 173

Museumsgade 61, 109, 120, 170, 259, 290, 293

Musse, Hans, Tomrermester 288

Muus, Dr. med., Sygehuslæge 80

Møller, Asmus, 224, 226

Møller, Birkedommer 246

Møller, Christen Nielsen 223

Møller, Hans Hansen 264

Møller, Jacob, Byfoged 42, 75, 76, 101, 216

Møller, Johan, Købmand 156, 172

Møller, Konsumtionsbetjent 154

Møller, Lorentz, Købmand, eiligeret Borger 115, 197, 253, 287

Møller, Mathias, Købmand 187, 267

Møller, Rasmus, Biskop 92, 287

N.

Nakskov 69, 71, 79, 88, 111, 122, 126, 128,

130, 131, 132, 133, 134, 157, 158, 159,

191, 197, 198, 245, 248

Nielsen, Anders, Markvogter 236

Nielsen, Daniel 165

Nielsen, Eibling 223

Nielsen, Jens, Dr., Landmedicus 68

Nielsen, Jørgen 235

Nielsen, Vulf, Herredsfoged 32, 210

Nielstrup 183, 186, 191, 197

Nordby, Margrethe 262

Ny Klostersgade 63, 288, 292

Ny Østergade 285, 292

Nykøbing 79, 86, 93, 98, 128, 130, 131,

133, 234, 246, 251

Nykøbing Hospital 74, 75, 76, 78, 109, 262

Nysted 69, 72, 86, 126, 128, 131, 132, 133,

143, 157, 190, 207, 213

Nørreballe 184

Nørregade 46, 111, 116, 120, 145, 152,

155, 166, 167, 170, 172, 179, 193, 202,

256, 258, 260, 288

Nørrehave 189, 238, 280, 282, 283

Nørreremark 158

Nørre Mølle 199, 270

Nørrereport 20

Nørre Sø 67, 112, 114, 120, 124

O.

Obye, Anna 171

Olsen, Hans 226

Olsen, Ole 103

Olsens Hotel 180, 202, 262, 278

Olstrup 190

Oreby 31

Oxholm, Stiftamtmanu 273

P.

Paarup 181

Pedersdatter, Else 231

Pedersdatter, Sofie 67

Pedersen, Hans, Tommerhandler 283

Pedersen, Jens, Borgmester 27, 131

Pedersen, Jens, Parykmager 216

Pedersen, Knud 165

Pedersen, Mathias 232

Pedersen, Søren 101

Petersen, Bager 79

Petersen, Gartner 288

Petersen, Inspektør 287

Petersen, Maskinfabrikant 272

Petersen, Søren, Toldkontrollør 182

Pfeiffer, Brandinspektør 176

Pheiffer, Jens, Købmand 147, 187

Pingel, Grosserer 61

Pingel, Urmager 64

Pogeskole 91

Polyxene, Damper 276

Posthuset 217

Pouelson, Hans 136

Preen, Oberst 156

Præstegaarden 170, 263

Præsto 282

Q.

Qvade, Carl Anton, kgl. Agent, Købmand

66, 274, 287

Qvade & Co., C. A. 193, 275, 287, 288

Qvade, Susanne 66

Qvade, Carl 66

R.

Raadhuset 46, 88, 105, 107, 121, 251, 278

Raadmandsvænet 158

Raben, Stiftamtmand, Greve 37, 144

Rasmussen, Etatsraadinde 102

Rasmussen, Frederik 58

Rasmussen, Fritz 274

Rasmussen, Matz, Raadmand 42

Rasmussen, Ole, Haandskemager 222

Rasmussen, Rheinholdt, Raadmand 20

Rasmussen, R., Haandskemager 216

Rasmussens Enke, Skovfoged 283

Raun, Rasmus 165

Realskole, Den private 81, 84

Helmer, Claus 222
 Helmer, Johan, Købmand 236
 Helmer, Lars, Købmand 118, 187
 Helmer, Mathias, Byskriver, senere By-
 foged 40, 42, 74, 150, 151, 241, 263
 Rekonvalescenthjemmet 80
 Resendal, Jacob Lauritsen, Rådmand 27
 Renstrups Enke, Arrestforvarer 228
 Reventlow, Christian Ditlev, Greve 221
 Reventlow, C. D. F., Greve 195
 Revshalemose 114
 Revshalevej 114, 292
 Riegels, Konsumtionskontrollør 77, 78, 150
 Riegels, Landsdommer 230
 Rosengade 110, 171, 179
 Rosenkrands, Jørgen 160, 163
 Roth, Præst 229
 Roth, P. C., Hører og Klokker, 81, 86,
 87, 88, 90
 Rudkøbing, Damper 276
 Rudolph, Regimentskirurg 240
 Rydsmarkeskoven 180, 282, 283
 Rye, Henrik Sørensen 261
 Rødby 24, 29, 37, 40, 69, 86, 127, 143
 190, 195, 196, 207, 213, 215, 234

S.

Sakskøbing 60, 86, 126, 127, 128, 131, 132,
 133, 143, 176, 190, 194, 196, 197, 207,
 215, 246, 275
 Saltvig 190
 Saunte, Møller 276, 287
 Schiell, Ritmester 159, 160
 Schmidt, Apoteker 246
 Schoppe, Billardholder 119
 Schrøder, L. F., Købmand 268, 287, 289
 Schultz, Chr. Eichenbroch, resid. Kapel-
 lan, Redaktør 92, 250, 251, 256
 Schæffer, Ritmester 159
 Seehusen, Forpagter 288
 Seidelin 71
 Selmer, Danselærer 250
 Sidenius, Edvard, Købmand, eligeret Bor-
 ger 115, 197, 267, 288
 Sidenius, Knud Bredenberg, Købmand,
 Stænderdeputeret, Rigsdagsmand 216,
 253, 268, 275, 277, 288
 Sidenius, Peder, Handelsbetjent 287
 Sidsel Snedkers 243
 Siersted, Niels, Byfoged 37, 38, 39, 45, 59,
 60, 87, 100, 144, 174, 182, 183, 184,
 186, 197, 216, 228, 230, 253
 Skimminge 10, 11, 124, 125, 259
 Skimminge Kirke 259, 260
 Skoler 89
 Skomagerlauget 206, 208
 Skovnæs 65, 280

Skriver, Jørgen 165
 Skræderlauget 205, 208, 210, 212
 Skt. Birgittes Kapel 50
 Skorringe 212
 Slagtehus, offentligt 122
 Slosse 221
 Smidt, Peder Lauritsen 167
 Smith, Hans, Arrestforvarer 103
 Smith, Lars, Købmand 151
 Snedker, Hans 212
 Snedker, Rasmus 173
 Snedkerlauget 207, 208, 212, 218, 227
 Socialdemokratisk Forening 279
 Sommer, Byfoged, Justitsråd 42
 Sonny, Kapellan 243
 Spillemandskroen 111
 St. Birgitte Marked 190
 St. Jørgens Hospital 67
 St. Peders Marked 190
 Staal, Niels, Købmand 149, 187
 Städt Hamborg 287
 Stauning, Sognepræst 213
 Stenow, Jochum Friderich, Adserstrup 161
 Stiftsbiblioteket 109, 240, 251
 Stiftsmuseet 200, 251, 292
 Stokkemærke 213
 Stokkemærke Saftstation 272
 Stoffer, Hans 171
 Storgaard, Landsdommer 223
 Stubbekøbing 69, 86, 126, 128, 131
 Storck, Jacob Ibsen, Borgmester 20, 166,
 168
 Suhr, Frederik, Amtsskriver 167, 261
 Suhrsvej 120, 170, 203, 249, 260, 278, 290
 Sukkerfabriken 272, 280, 281, 284
 Sulzbach, Philip von, Pafalgreve 160
 Svendehjem 63
 Svendsdatter, Inger 232
 Svendsen, Borchard 166
 Svenskekrigen 81, 131, 140, 159
 Sydfynske Dampskibsselskab 276
 Sygehuset 72, 73, 78, 112, 267
 Sæddinge 190
 Soholt 22, 102, 186, 195, 234, 245
 Soholt Birk 32, 37, 38
 Solling, Købmand 60
 Sønderboulevard 292
 Søndergade 46, 51, 57, 62, 94, 124, 152,
 155, 167, 179, 290
 Søndermølle 209
 Sønderso 11, 112, 114, 139, 155
 Søren Kleinsmed 254
 Sørensen, Søren, Borgmester 27, 51, 131,
 136, 186, 259
 Soro, Hotel 278
 Sorup 184
 Sostrehaven 124

T.

Taagerup 190
 Taars 159
 Taastrup (Christianssøede) 37
 Teatret 278
 Teknisk Skole 269
 Thestrup, Forvalter 182
 Thomsen, C. B., Tøjsfabrikant 267
 Thomsen, Erik, Byskriver 31, 35
 Thor, Bryggeriet 274
 Thorning, Ingeniør 119
 Thousig, Carl, Købmand 66
 Thrane, Hans 166
 Thrane, Konsumtionsforvalter 151
 Tidemand, Prokurator 251
 Tolt, Niels, Købmand 38, 39, 59, 144, 116.
 182, 186, 238, 240, 288, 290, 291
 Tokkeløkkebækken 114
 Torvedage 192
 Torvegade 91, 107, 124, 170, 179, 287
 Torvet 17, 25, 41, 49, 52, 88, 92, 95, 105,
 116, 125, 161, 170, 177, 179, 185, 223,
 244, 250, 256, 285, 286, 289, 292
 Trekanten 177, 241, 282, 292
 Trifolium 181, 271, 272
 Tømmermand, Christen 88

U.

Ullstand, Hack, Lensmand 132
 Urne, Anne 135
 Urne, Jørgen 67
 Urne, Knud 134
 Ursin, Kapellan 232

V.

Valentin, Frk. 25
 Valentiner, Byfoged 258
 Vandværk 110, 112
 Venstermand, Morten 134
 Verner, Oberstløjtnant 168
 Vesterborg 262
 Vesterbro 221, 252
 Vestergade 30, 46, 72, 114, 116, 128, 152,
 155, 169, 180, 249, 260, 272, 282, 283,
 290, 292
 Vestermølle 199

Viadukten 217
 Villumsen, Jacob, Borgmester 26, 27
 Vognmandslauget 208
 Voigt-Møller, Dr. med., Overlæge 80
 Vulcan, Maskin- og Vaggonfabrik 272, 279
 Væver, Gottlieb Madsen 261
 Væverlauget 207, 208

W.

Walthers Mose 114
 Wedel, Præst 101
 Wegener, Biskop 273
 Wegge, Skovrider 283
 Werloes, Peter, Kapellan 88, 229, 231, 241
 Westens, Maren 231
 Wichfeld, Etatsraad 61, 71
 Wichfeld, Oberst 62
 Weike, Bataillonskirurg 261
 Wilde, Tomrersvend 269
 Wilhjelms, Dr. 246
 Wilhjelms, Tobaksfabrikant 267
 Wilhjelm, Legat 66
 Willum Væver 229, 230
 Willumsen, Peter, Farver 261
 Winthersborg, Baroni 69
 Wivert, Lorentz, Dr. 70, 287
 Wollesen, Enketru 269
 Wrangel, General 159

Y.

Yde, Niels Jensen 201

Z.

Zabel, Joseph, Købmand, 187
 Zeuthen, Amtsforvalter 243
 Ziersen, Zella 48
 Zoneredningskorpset 118

Ø.

Østergade 71, 72, 92, 97, 112, 114, 116, 121,
 132, 155, 170, 178, 179, 245, 248, 262,
 269, 274, 285, 287, 288, 289, 290, 291
 Øster Mølle 199, 270
 Østerport 20, 46
 Østøfte 184
 Østre Landevej 293

RETTELSER:

Bind I Side 140 staar: »Kirken er nu uden Ur». Det er kun Kirketaarnet, der er uden Ur; som Billedet Side 99 viser, er der et Ur i Spidsen af Østgavlen. — Side 177 staar under Billedet: Præstestien skulde staa Kloostergangen. — Side 184 under Billedet staar: Skimmingegade, skulde staa Skimminge.

Bind II Side 132, 7. Linie staar 1585, skulde staa 1583. — Side 133, Linie 2 staar: »Mand!», skulde staa: Mand'.